

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3

GORDAN RAVANČIĆ

**CRNA SMRT 1348.-1349. U
DUBROVNIKU
SREDNJOVJEKOVNI GRAD I DOŽIVLJAJ
EPIDEMIJE**

Doktorska disertacija

Mentor: prof. dr. sc. Zdenka Janeković Römer

Zagreb, 2006.

UVOD

Iako se unutar historiografije i povijesti medicine još i danas raspravlja o uzročniku bolesti i epidemiji (pandemiji) koja je zahvatila europski kontinent polovicom 14. stoljeća, ipak se većinom smatra da se radilo o epidemiji kuge.¹

Kuga (lat. *pestis*) je jedna od najopasnijih, zaraznih, akutnih i epidemijskih bolesti, a, iako je bolest poznata više tisuća godina, njezin je uzročnik otkriven tek krajem 19. stoljeća. Godine 1894. dvojica bakteriologa - Japanac Shibasabura Kitasato i Švicarac Alexandre Yersin - uspjeli su izolirati bacil kuge, danas poznat kao *Yersiniya pestis* ili *Pasteurella pestis*.² Bacil kuge živi na divljim glodavcima, a buhe koje žive na tim glodavcima predstavljaju vektor prijenosa zaraze. Ljudska buha (*pulex irritans*) obično ne predstavlja opasnost, jer gotovo nikad ne postaje prijenosnikom, međutim vrsta buhe *xenopsylla cheopsis* - koja obitava na malim glodavcima - najčešći je prijenosnik

¹ O mogućnosti da se radilo o nekoj drugoj zaraznoj bolesti ili čak kombinaciji više njih bit će više riječi u dijelu o historiografiji.

² O tome detaljnije vidi npr.: Andrew Cunningham, "Transforming plague: The laboratory and identity of infectious disease" u *The laboratory revolution in medicine*, ur. Andrew Cunningham i Penny Williams (Cambridge: Cambridge University Press, 1992.), 209-244; Tatjana Buklijaš, "Kuga: nastajanje identiteta bolesti", *Hrvatska revija* 2/2 (2002.): 90-95 (isto se može naći i na: <http://www.matica.hr/HRRevija/revija052.nsf/AllWebDocs/kuga>); Stella Fatović, *Epidemije kuge u našim krajevima*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (1984.), 3-4.

zaraze.³ Inkubacija traje 2 do 15 dana, iako najčešće 4-5 dana - ovisno o obliku bolesti.

Kuga se može pojaviti u tri različita oblika, od kojih je najčešći *bubonski* (žljezdani). Manifestira se visokom vrućicom (često i deliričnom groznicom), pojavom limfnih oteklina - bubona u predjelima pazuha i prepona (ponekad i vrata) te stvaranjem karbunkula na koži. Ovaj oblik kuge fatalan je u 30-75 % slučajeva. Postoji također i plućni oblik kuge (ponekad se naziva i kapljični), koji je znatno rjeđi i manifestira se snažnom upalom pluća, vrućicom i krvavim kašljem te gotovo redovito završava smrću (u 95 % slučajeva). *Plućni* oblik kuge može biti uzrokovan uznapredovanim stadijem bubonskog oblika ili pak može biti odraz primarne infekcije izazvane kapljičnim putem. I dok se bubonski oblik širi gotovo isključivo putem vanjskog prijenosnika (buhe), plućni oblik moguće je prenijeti direktno s osobe na osobu, što čini plućni oblik kuge puno prijemčivijim i opasnijim - pogotovo ukoliko se uzme u obzir i postotak smrtnosti u slučaju zaraze. Treći oblik kužnog oboljenja je tzv. *septikemički* oblik. Manifestira se vrlo velikom i naglom vrućicom i bacanjem krvi, nakon čega gotovo redovito vrlo brzo nastupa smrt. Ovaj oblik vrlo rijetko se pojavljuje, a uzrokovan je ulaskom izvora zaraze u krvni

³ Philip Ziegler, *The Black Death*, (London: Penguin Books, 1998.), 26-27; O etiologiji kuge vidjeti i: Giorigio Cosmacini, *Storia della medicina e della sanità in Italia* (Bari: Laterza, ²1998.), 10-12; Zlata Blažina-Tomić, "Uloga javnih zdravstvenih službenika kacamorata, vijeća i medicinske profesije u sprečavanju kuge u Dubrovniku u prvoj polovici 16. stoljeća" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2001.), 3-4, 10-20 (pogledati i literaturu koja se tu navodi).

optok, što biva fatalno za zaraženoga. Danas se kuga uglavnom uspješno pervenira serumom, a u slučajevima zaraze antibioticima (npr. streptomycin ili tetracyclin).⁴

U nekim područjima kuga je i danas endemski stalno prisutna među populacijom malih glodavaca, ali se relativno rijetko proširuje na neke druge vrste. Najpoznatija takva endemska područja su: neka područja središnje Afrike, Arapski poluotok, Kurdistan, neka područja sjeverne Indije i pustinja Gobi. Svaka od velikih svjetskih epidemija i pandemija kuge imala je izvorište u nekoj od ovih regija.⁵

Činjenica da se gotovo sve ove regije nalaze u zonama tzv. "nerazvijenog svijeta" upućuje na mogućnost proširenja zaraze s glodavaca na ljude. Opasnost je tim veća, ako ova inicijalna faza prođe neprimijećena, te se bolest počne intenzivno širiti. Prema tome, ovakva mogućnost izbijanja neke nove epidemije kužnog oboljenja, nije sasvim nerealna. Upravo ta činjenica čini problem kuge i njene epidemije interesantnim i aktualnim pitanjem unutar znanosti.

Pri tome valja imati na umu da poznavanje povijesti pojedine zarazne bolesti daje bolji uvid u njenu prirodu i

⁴ Za detaljnije podatke o prirodi kužnog oboljenja vidjeti npr.: Zlata Blažina-Tomić, "Historical development of the laws and regulations concerning public health in Dubrovnik (Ragusa) from the 13th - 15th century", (magistarski rad, McGill University, 1981.), 56-59; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 10-20; Ziegler, *The Black Death*, 13-29; "Plague", *Microsoft Encarta Online Encyclopaedia 2004* (http://encarta.msn.com/encyclopedia_761565483/Plague.html); "Plague", *The Columbia Encyclopaedia*, ⁶2001 (<http://www.bartleby.com/65/pl/plague.html>); "Kuga" *Enciklopedija Leksikografskog Zavoda*, sv. 3 (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967.), 687.

⁵ O tome vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 25; Robert S. Gottfred, "A Natural History of the Plague and Other Early European Diseases" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 29-39.

etiologiju, a time omogućuje i bolju prevenciju od epidemije. Ta činjenica otvara prostor da se i povjesničari uključe u raspravu o povijesti kužnih epidemija. Štoviše, ako se uzme u obzir da su epidemije kuge značajno obilježile čitavo razdoblje kasnoga srednjeg vijeka, te dobar dio ranoga novoga vijeka, tada pitanje epidemija i njihovih učinaka na društvene zajednice svakako postaje vrlo interesantno za povijesnu znanost.

Prva u nizu tih epidemija bila je ona s polovice četrnaestog stoljeća, koja je u kratkom vremenskom razdoblju (1346.-1351.) poharala gotovo čitavu Europu. Zbog svog strahotnog učinka ostala je zapamćena pod gotovo sablasnim imenom *Crna smrt*.⁶ Iako se Europa postupno uspijevala oporaviti, način na koji su Europljani od tad počeli gledati na smrt, vjeru i život više nije bio sasvim isti.⁷

Najveće epidemije kuge na europskom kontinentu do 14. stoljeća i odnos prema bolesti

Iako su uzročnik kuge i lijek za tu zaraznu bolest relativno kasno nađeni, kuga već jako dugo prati ljudski rod. Još od antičkih vremena sredozemni prostor poznaje

⁶ Izvori bilježe ovu epidemiju pod terminom *pestis*, *pestilentia* ili još češće kao *mortalitas (magna)*; katkad i *pestis atra* ili *atra mors*. Termin *Crna smrt (mors atra)* konstrukt je historiografije kasnijih stoljeća. O tome detaljnije vidi u: Philip Ziegler, *The Black Death*, (London: Penguin Books, 1998.), 18-19; *The Black Death*, ur. Rosemary Horrox (Manchester - New York: Manchester University Press, 1994.), 3-4.

⁷ *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 12; Vidjeti i: Philippe Ariès, *Eseji o istoriji smrti na zapadu - od srednjeg veka do naših dana* (Beograd: Pečat, 1989.), passim.

epidemije kuge, iako domovina te bolesti nije europski nego azijski kontinent.

Poznato je da je tijekom Trojanskog rata, opisanog u Homerovoj Ilijadi, grčku vojsku poharala kuga, koju je navodno Apolon strelicama poslao na Grke zbog Agamemnonove oholosti. Homer o tome rječito pjeva na samom početku spjeva:

*Tko to od bogova vrže među njih svađu i borbu?
Zeusov i Letin sin! On bolest na vojsku baci
Hudu, te od nje redom pogibati stadoše ljudi,
Jer se razljutio bio na kralja, Atreju sina,
Koji je svećenika pogrdio Hrisa, kad dođe
K lađama ahejskim brzim, da kćerku otkupi svoju*

...

*Te on u srcu ljut s visina olimpskih siđe
Luk na plećima noseć i tulac ozgo i ozdo
Zatvoren; strijele njemu na plećima srditu zveknu,
Kada se maknu sam, a koračaše naličan noći.
Od lađa na stranu zatim posadiv se izmetne str'jelu
Med njih, i njegov luk zazvekeće srebrni strašno.
Najprije gađaše mazge Apolon i pseta brza.
Onda i na ljude same oštro'rtu odapne str'jelu.
I tad učestaju gorjet mrtvaca lomače silne.
Devet su dana božje po vojsci padale str'jele,
A dan deseti sazva u skupštinu narod Ahilej ...⁸*

Iako se često smatra da su stari Rimljani postanak epidemija dovodili u vezu s božanskom intervencijom,⁹ već je

⁸ Homer, *Ilijada*, prijevod: Tomo Maretić (Zagreb: Matica hrvatska, 1987.), 5-7.

⁹ Lavoslav Glesinger, *Povijest medicine* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.), 76.

Tit Lukrecije Kar (Titus Lucretius Carus 98.-55 pr. Kr.) smatrao da bolesti imaju svoj korijen u prirodi.¹⁰

Tijekom starog vijeka poznato je više velikih epidemija, no zanimljivo je primijetiti da izvori bilježe sve epidemije kao epidemije kuge, iako su antički liječnici poznavali različite bolesti poput difterije, malarije ili dizenterije. Štoviše, kada se onodobni opisi tih epidemija usporede s današnjim medicinskim znanjima lako se može utvrditi da velik dio tih epidemija nije imao veze s kužnim oboljenjem.¹¹

Od starovjekovnih epidemija vjerojatno je najpoznatija ona iz 5. st. pr. Kr., poznata pod nazivom Atenska kuga. Epidemija je nastala tijekom tzv. Peloponeskih ratova, a proširila se iz Etiopije u Grčku, pa odatle preko Dalmacije u Rim. U sklopu opisa Peloponeskih ratova ovu kužnu epidemiju opisao je povjesničar Tukidid, pa tako neki ovu epidemiju nazivaju i Tukididova kuga. Sam autor jasno je vidio povezanost rata s izbijanjem epidemije.

I pošto su oni [Peloponežani] bili u Atici ne baš mnogo dana, prvi put stade se pošast javljati među Atenjanima, a govorilo se, da je i prije bjesnjela na mnogim mjestima i na Lemnu i drugdje, no ipak se nije pamtilo, da je tolika kuga i takav pomor ljudi igdje bio ... A započela je, kako se kaže, najprije u Etiopiji više Egipta i zatim je sišla u Egipat i Libiju

¹⁰ Tit Lukrecije Kar, *O prirodi*, preveo Marko Tepeš (Zagreb: Matica hrvatska, ²1952.), 287.

¹¹ Lavoslav Glesinger, *Povijest medicine* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.), 76; Kenneth F. Kiple, "The plague of Justinian: An early lesson in the Black Death" u *Plague, Pox & Pestilence*, ur. Kenneth F. Kiple (London: Weidenfeld & Nicolson, 1997.), 26.

i veliki dio Kraljeve zemlje. A u atenski grad iznenada provali i najprije zahvati ljude u Pireju, tako da su oni i rekli, da su Peloponežani bacili otrova u bunare, jer izvora ondje još nije bilo. Kasnije se raširi i po gornjem gradu i umiralo ih je već mnogo više.¹²

Nadalje, Tukidid primjećuje da protiv ove epidemije liječnici nisu imali lijeka, a zanimljivo je što navodi da su zaražene mogli bez opasnosti liječiti samo oni koji su kugu već bili preboljeli.

... Ni liječnici je naime nisu u početku mogli liječiti zbog neznanja, nego su sami najviše umirali, što su više posjećivali bolesnike, a ni druga kakva ljudska vještina nije pomagala. I što su se utekli u hramove ili poslužili proroštvima i tomu sličnim, sve je bilo beskorisno, te na koncu, kako ih je zlo svladalo, okaniše se i toga ... Umirali su i oni zanemareni i oni brižno njegovani. Nije bilo nijednoga lijeka, za koji se moglo reći da će koristiti onima, koji ga budu uzimali, jer što je jednomu koristilo, to je drugomu škodilo. Nijedno tijelo nije očito bilo dovoljno otporno protiv te bolesti, bez obzira na jakost ili slabost, nego je ona grabila sve, pa i one, koji su se liječili strogim načinom života ... Ipak su više sažaljevali umirućega i bolesnoga oni, koji su preboljeli, jer su bolest otprije poznavali i sami već bili sigurni. Dvaput naime nije bolest istoga spopadala, tako da bi bila i smrtonosna.¹³

¹² Tukidid, *Povijest Peloponeskog rata*, preveo: Stjepan Telar (Zagreb: Matica hrvatska, 1957.), 110.

¹³ Isto, 110 i 112.

Opis same bolesti vrlo je detaljan i nadasve dojmljiv. Budući je i sam prebolio zarazu, Tukidid je mogao precizno ocrtati sve simptome:

... I ako je tko prije od čega i bolovao, sve se svelo na to zlo. Ostale je bez ikakva povoda, upravo iznenada, premda su prije toga bili zdravi, spopadala silna vrućina u glavi, crvenilo očiju i vatruština, a unutra je ždrijelo i jezik odmah podbijala krv, i širili su neobičan i smrdljivi zadah. Zatim je iz toga slijedila kihavica i promuklost, i za ne mnogo vremena silazila je mučnina u prsi uz žestok kašalj. I kad bi se bolest ustalila u želucu, preokretala bi ga, i nastupala su svakovrsna izlučivanja žuči, koliko su im god imena dali liječnici, i to uz veliku bol ... Kad bi se izvana tijelo diralo, nije bilo ni odviše vruće ni blijedo, nego crvenkasto i plavkasto, sve osuto malim mjehurićima i prištevima. Iznutra je bila takva vrućina, da nisu podnosili pokrivanja ni sasvim tankim vunanim haljinama ni plahtom ni čim drugim, nego su bili goli, tako da bi se najradije sami bacali na hladnu vodu ... Nisu se mogli smiriti i besanica ih je neprestano mučila. Tijelo nije ginulo, koliko ga je god vremena bolest i mučila, nego se odupiralo preko očekivanja patnji, tako da ih je većina umirala deveti ili sedni dan od unutarnje vrućine, premda su imali još nešto snage. Ili, ako bi se tomu odrvali, bolest bi silazila u utrobu i nastajalo bi u njoj jako gnojenje, a ujedno nastupao jaki proljev, pa su mnogi kasnije umirali od slabosti. Zlo je prolazilo kroz čitavo tijelo počevši odozgo i smjestivši se najprije u glavi. A ako bi tko preživio najgore, pokazivalo se tako, da je zahvatalo krajnje dijelove tijela, jer je udaralo na stidne udove i na vrške ruku i nogu,

*i mnogi su lišeni njih ostali živi, a neki lišeni i očiju. A neke je, kad bi prizdravili, obuzimao časoviti zaborav svega jednako, te nisu poznavali ni sebe ni svojih rođaka.*¹⁴

Ipak na temelju opisa i simptoma bolesti danas je teško reći je li se tu uistinu radilo o epidemiji kuge ili pak možda boginja ili tifusa.¹⁵

U ovo doba Hipokrat spominje postojanje nekakve kužne epidemije u ondašnjem Iliriku. Podaci koje donosi Hipokratov biograf Soran također spominju istu epidemiju kuge. Soran tvrdi da su vladari Ilirije i Peonije tražili Hipokrata da dođe pomoći, no on ih je morao odbiti, vjerujući da će vjetrovi tu zarazu donijeti i u Atenu, gdje će kako je mislio biti korisniji.¹⁶ Ovakav Hipokratov odgovor u potpunosti je bio u skladu s njegovim shvaćanjem kontagioznosti putem mijazama.¹⁷ Naime, Hipokrat je odbacivao dotad prevladavajuće mišljenje o božanskom uplivu na razvoj epidemijskih bolesti. Smatrao je da je bolest prirodna pojava, te da, prema tome, može imati samo prirodne uzroke. Vjerovao je da u zraku, vodi i truleži ima štetnih tvari i otrovnih isparavanja. Te otrovne plinove nazivao je

¹⁴ Isto, 110-111; Zanimljivo je primijetiti da se Lukrecijev opis atenske kuge uvelike poklapa s Tukididovim. Uporediti: Lukrecije, *O prirodi*, 288-291.

¹⁵ Glesinger, *Povijest medicine*, 77; Mirko Dražen Grmek, "Le concept d'infection dans l'antiquité et au Moyen Age: Les anciennes mesures sociales contre les maladies contagieuses et la fondation de la première quarantaine a Dubrovnik (1377)" *Rad JAZU* 384 (1980.): 12.

¹⁶ Glesinger, *Povijest medicine*, 77.

¹⁷ O teoriji mijazmi i shvaćanju zaraznosti u antičko doba vidjeti: Grmek, "Le concept d'infection ...", 10-18 ; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 26-28. Korisno je pogledati i literaturu koja se tamo navodi.

mijazmama, te je smatrao da se čovjek može razboljeti ako ih udiše, uzrokujući kvarenje tjelesnih sokova u organizmu.¹⁸

I u vrijeme rimske supremacije Sredozemljem kuga je u nekoliko navrata poharala pojedine provincije Rimskoga Carstva. Zna se da je u Rimu 365. pr. Kr. harala jaka epidemija kuge, koja se ponovila i 314. pr. Kr. Jedna od najpoznatijih antičkih epidemija kuge bila je ona koja je izbila 79. godine, neposredno nakon erupcije Vezuva u kojoj su nestali Pompeji. Jednako strašna bila je i epidemija iz 125. godine, praćena najezdom skakavaca koji su uništavali ljetinu. Podaci govore o preko 800000 mrtvih u Numidiji, dok je u okolici Kartage bilo više od 200000 žrtava.¹⁹ Međutim, valja imati na umu da je teško moguće da ovi brojevi u narativnim izvorima predstavljaju statistički egzaktne podatke. Vjerojatnije je da su drevni autori tim visokim brojem htjeli stvoriti dojam strahotnosti kod čitalaca.

Strašna je bila i kuga koja je izbila u Rimskom Carstvu 164. godine, u vrijeme vladanja Marka Aurelija Antonina. Epidemija je došla s istoka i u svom širenju prema zapadu zahvatila je i dalmatinsku obalu. Samo dvije godine kasnije epidemija je poharala i sam Rim, gdje je dnevno umiralo po više tisuća ljudi. Ova epidemija bjesnila je Carstvom sve do 180. godine, a neki predmnijevaju da se ipak nije radilo o epidemiji kuge nego tifusa.²⁰

¹⁸ Grmek, "Le concept d'infection ...", 10-11.

¹⁹ Glesinger, *Povijest medicine*, 77..

²⁰ Isto; Gottfred, "A Natural History ...", 34; Kiple, "The plague of Justinian ...", 26.

Poznata je i tzv. Ciprijanova kuga - epidemija koja je polovicom 3. stoljeća poharala čitavo Sredozemlje, a naziv je dobila prema tadašnjem biskupu Kartage koji nam je ostavio opis bolesti. Međutim, iz tih opisa oboljelih i njihovih simptoma više-manje je jasno da se nije radilo o kugi nego o boginjama.²¹

Unatoč posvemašnjoj zbrci u nazivlju bolesti (s obzirom na današnje medicinske spoznaje) antički su liječnici bili sasvim svjesni koncepta zaraznosti bolesti, pa je tako Hipokrat (5.-4. st. pr. Kr.) definitivno odbacio vjerovanje u natprirodne uzroke epidemijskih bolesti. Međutim, njegovo shvaćanje širenja zaraze zasnivalo se na konceptu mijazama - nakupinama otrovnih tvari i isparavanja truleži u vodi i u zraku. U sklopu takvih razmišljanja Hipokrat je tumačio nastanak epidemijskih bolesti tako da mijazme kvare zrak koji ljudi udišu, a to u organizmu uzrokuje kvarenje tjelesnih tekućina. Ovakvo shvaćanje i teorija mijazmi održali su se vrlo dugo - sve duboko do u srednji vijek. Ipak, već je Galen (2. st.), razlikujući kugu od ostalih epidemijskih bolesti, donio neke pomake u shvaćanju. Njegova definicija kuge glasila je: "Ako neka bolest spopada mnogo ljudi, ona je epidemijska. Ako mnogi od njih umiru, onda je to kuga.". Iz ovog Galenova suda jasno se može vidjeti da je antičkim liječnicima (a onda i srednjovjekovnim) kuga i

²¹ Glesinger, *Povijest medicine*, 77; Kiple, "The plague of Justinian ...", 26; Gottfred, "A Natural History ...", 34-35.

dalje ostala totalnom enigmom, iako su bili svjesni različitosti epidemijskih bolesti.²²

Međutim, iako su Hipokratova i Galenova mišljenja bila dominantna u antičkim i srednjovjekovnim medicinskim krugovima, ipak se već u 1. st. pr. Kr. pojavilo mišljenje da uzroci nekih bolesti nisu mijazme nego malene, oku nevidljive životinjice. Tu je teoriju iznio enciklopedist Marko Terencije Varon koji se zalagao za asanaciju močvarnih zemljišta, izolaciju zaraženih osoba, te provjetravanje prostora u kojima je postojala opasnost od epidemije. Međutim, Varonove ideje nisu u ono vrijeme imale osobita odjeka, što se održalo i u srednjem vijeku.²³

Glede shvaćanja prirode kužnog oboljenja srednji vijek se nije bitno pomaknuo od antičkih znanja, a istovremeno su higijenske navike i općenito kultura življenja spale na bitno nižu razinu. Osim toga, iako su u srednjem vijeku postojala kupališta, ipak je razina higijene i sanitarnih mjera bila relativno niska. Stoga su epidemije tijekom srednjeg vijeka bile jednako žestoke kao i one u starom vijeku.

Početkom 14. stoljeća liječnik i profesor u Montpellieru Bernard de Gordon razlikovao je 8 zaraznih bolesti: akutnu groznicu, fitzu, skabijes, erizipel, epilepsiju, antraks, očnu upalu (trahom) i lepru. Ovakva podjela ponekad bi bila nadopunjavana još s ergotizmom,

²² Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 26-27; Glesinger, *Povijest medicine*, 76.

²³ Glesinger, *Povijest medicine*, 76.

rakom i difterijom.²⁴ Činjenica da u tim klasifikacijama kuga nije navođena možda bi mogla začuditi, ali treba imati na umu da je kuga vrlo često shvaćana kao skupni pojam za više različitih zaraznih bolesti. Ovo sasvim jasno pokazuje koliko je poznavanje bolesti i u srednjem vijeku bilo daleko od istine.

Jedna od najžešćih epidemija kuge u ranom srednjem vijeku bila je ona u 6. stoljeću koja je izbila za vladavine bizantskog cara Justinijana. Samoj epidemiji prethodio je čitav niz prirodnih katastrofa. Godine 512. izbila je erupcija Vezuva, nakon čega je uslijedio niz potresa koji su uništavali otoke u Egejskom moru, a 526. snažan potres razrušio je Antiohiju. Sama epidemija izbila je 531. u Egiptu i vrlo brzo se proširila na europski kontinent. U prvom naletu kuge Konstantinopol nije jako stradao. Međutim, novi val kuge 542. godine nanovo se proširio čitavim Carstvom a bolest se zadržala, s većim ili manjim intenzitetom, sve do kraja 6. stoljeća. Za vrijeme epidemije smrtnost je bila izuzetno velika - u Konstantinopolu je svakoga dana umiralo 5000 do 10000 ljudi. Prokopije iz Cezareje ostavio je opis ove epidemije, te tvrdi da je tijekom epidemije stradalo više od polovice stanovništva cijelog Bizantskog Carstva. On je prvi opisao kužne bubone i

²⁴ Isto, 111; O konceptu zaraznosti u srednjemu vijeku vidjeti i: Grmek, "Le concept d'infection ...", 24-27 ; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 28-33.

ostale simptome tako da možemo biti sigurni da se uistinu radilo o epidemiji bubonske kuge:²⁵

*... Većina nije ni slutila, ni na javi ni u snu, što ih čeka, te ih je bolest hvatala nespremne ... Iznenada ih je stala tresti groznica - jedne, koje je budila iz sna, druge na putu, treće pak pri kakvu drugu poslu. Tijelo nije mijenjalo prvotnu boju i temperatura nije rasla kao kod drugih zlih groznica ...; vrućina je od jutra do večeri bila tako neznatna da niti sam bolesnik, a niti zdrava osoba, koja bi ga opipala, ne bi slutili nikakva zla ... No, nekima se još isti dan, drugima pak sljedeći, a nekima kroz nekoliko dana, stvorila otekline (boubon), i to ne uvijek na istom dijelu tijela ... pod pazuhom, te često iza ušiju i na stegnima ... Jedni su tvrdo spavali, druge je pak mučila nesanica, no svi su teško patili ...*²⁶

Srednjovjekovna Europa idućih je stoljeća vrlo često bila izložena brojnim epidemijama kuge. Tako je 664. izbila nova epidemija na Britanskom otočju i tu se zadržala dvadesetak godina. Opis ove epidemije ostao je sačuvan iz pera slavnog Bede Venerabilisa:

*... Iste je godine [664.] nenadana kuga poharala južne obale Britanije, te se potom proširila do krajeva Northumbrijaca, harajući zemljom uzduž i poprijeko, pritom uzevši velik broj života ... Ne manja zla kuga je počinila i u Irskoj ...*²⁷

²⁵ Kiple, "The plague of Justinian ...", 27-30; Glesinger, *Povijest medicine*, 111-112; Vidjeti i: Prokopij iz Cezareje, *Pod Justinijanovim žezlom* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.), 81-87.

²⁶ Prokopij iz Cezareje, *Pod Justinijanovim žezlom*, 83.

²⁷ Beda Venerabilis, *Ecclesiastical History of the English Nation*, knjiga 3, glava 27 (www.fordham.edu/halsall/bede-book3.html zadnji put mijenjano veljača 1999.).

Godine 690. izbila je kuga u Rimu da bi se potom vraćala gotovo redovito svakoga stoljeća. Većina tih epidemija zahvaćala je i prostor istočne jadranske obale.²⁸

Opisi što su sačuvani u srednjovjekovnim kronikama, nažalost, najčešće ne daju dovoljno informacija da bi se s pouzdanošću moglo govoriti da su sve te epidemije, koje su zahvaćale naše priobalne krajeve, uistinu bile epidemije kuge. Tako se o epidemiji u Dubrovniku 901. godine može iščitati samo da je velik pomor zahvatio grad, te da liječnička pomoć nije imala puno uspjeha.²⁹ Vrlo slično opisane su i kasnije epidemije poput one iz 1145. godine. Rastićeva kronika kaže da je pomor te godine bio uzrokovan epidemijskom bolešću (*mortalita ... fu causata da un mal epidemico*), te da je u Dubrovniku ostalo jedva četvrtina stanovnika.³⁰

Ipak, valja napomenuti da je epidemije iz 10. i kasnijih stoljeća teško ili nemoguće definirati kao epidemije kuge. Naime, opisi ovih epidemija iznimno su šturi, a i ono što govore o simptomima i načinima liječenja

²⁸ Izvori svjedoče da su epidemije, u nekim djelima pretpostavlja se kuge, zahvatile Dubrovnik (871., 901., 1145., 1292-93. i 1322.), Zadar (990., 1012., 1085., 1202., 1233. i 1343.), Kotor (990.) i istarsku obalu (954.-958., 1006., 1222., 1234., 1245., 1248., 1312., 1330. i 1338.). Vidi: Glesinger, *Povijest medicine*, 112.

²⁹ *Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores* vol. 1., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.), 20; *Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores* vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.), 199.

³⁰ *Cronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores* vol. II., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 25. (Zagreb: JAZU, 1893.), 51.

nikako nedvojbeno ne upućuje na kugu. Štoviše, neki od njih upućuju prije na to da se radilo o epidemijama tifusa i sličnih bolesti. Osim toga, izvori te epidemije nazivaju latinskim i talijanskim terminima poput *mortalitas i malatia* što ne upućuje isključivo na kugu nego na veliki pomor, tj. epidemiju, općenito.

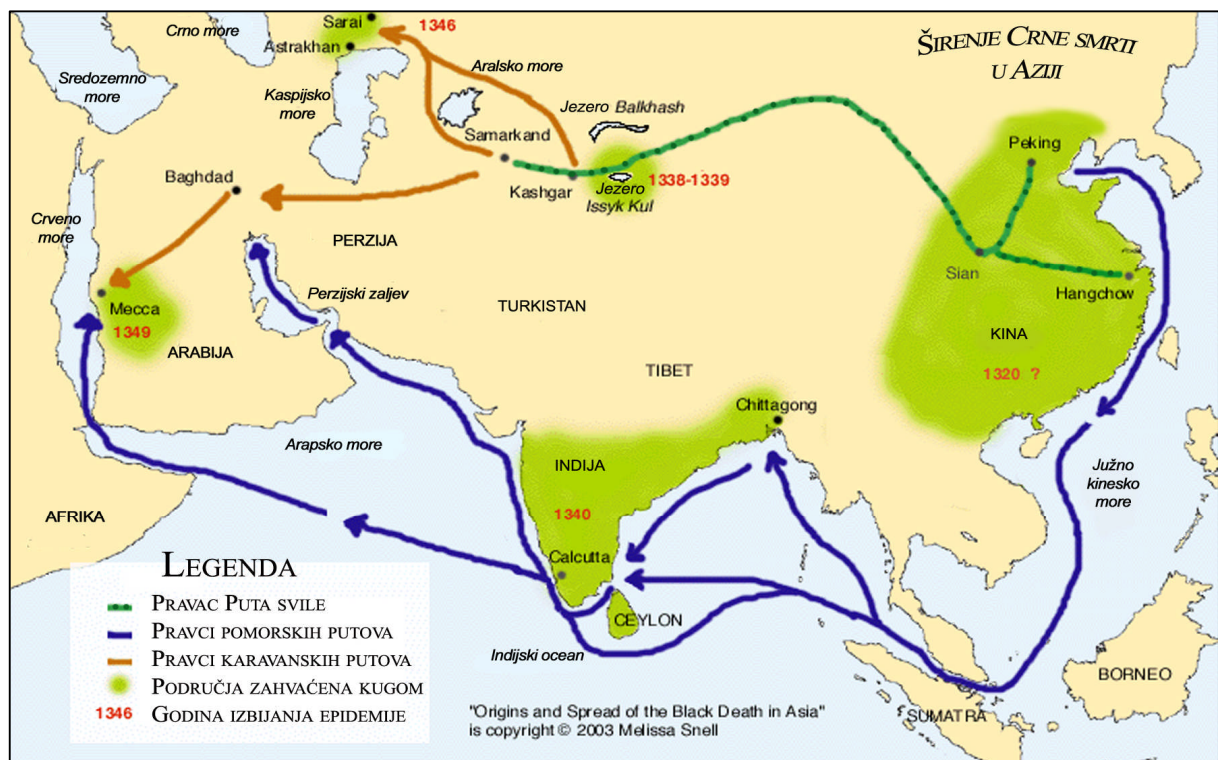
Nadalje, valja spomenuti da neki autori smatraju da je kuga nestala s europskog kontinenta već krajem 8. stoljeća, da bi se ponovo javila tek polovicom 14. stoljeća.³¹ Prema njihovom mišljenju "krivci" za ponovnu pojavu kuge na europskom kontinentu bili su Mongoli, tj. Tatari. Njihova osvajanja na azijskom kontinentu tijekom 13. i 14. stoljeća i nomadski način života omogućili su im da prvo dođu u kontakt s bacilom kuge koji se skrivao u organizmu buha, te da ga potom prenesu u novoosvojene krajeve. Naravno, pri tome se mora imati na umu da je trebalo proći neko vrijeme da se bacil, tj. buha prijenosnik, adaptira na nove uvjete i postojbinu.³² U takvom stanju bacil kuge mogao je mirovati među populacijama glodavaca gotovo nesmetano, ali jednako tako i širiti se bez neke veće potrebe da "napadne" čovjeka. Tek u trenutku prirodne i društvene destabilizacije bacil je potražio novog nosioca.

³¹ O tome vidjeti: William H. McNeill, *Plagues and peoples* (Garden City: Anchor Press, 1976.), 159; J. N. Biraben i Jacques LeGoff, "La Peste dans le Haut Moyen Age" *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* 24 (1969.): 1508; Klaus Bergdolt, *La peste nera e la fine del medioevo* (Monferrato: Edizioni Piemme Pocket, 2002.), 16.

³² O tome detaljnije vidjeti: McNeil, *Plagues and peoples*, 160-163.

Crna smrt prije dolaska u Europu

Ne zna se još uvijek točno zašto, ali čini se da je 20-ih godina 14. stoljeća došlo do nekakve prirodne katastrofe - moguće potresa - na prostorima pustinje Gobi, a malo potom u obližnjim provincijama Kineskog Carstva izbila je epidemija kuge.³³ Kuga je bila još aktivna u Kini i sjevernoj Indiji tijekom 30-ih godina istoga stoljeća, kada Kina ulazi u razdoblje velikih društvenih i političkih nemira. Prirodne pošasti samo su pogoršale situaciju u čitavoj regiji.³⁴ Potkraj 30-ih godina epidemija je zahvatila i središnju Aziju. Arheološki nalazi pored jezera Issyk-Kul pokazali su da je tijekom 1338.-1339. na tom

³³ E. L. Skip Knox, "The Black Death - Origins of the Plague" (<http://history.idbsu.edu/westciv/plague/02.htm> zadnji put mijenjano 1. kolovoza 1995.).

³⁴ Vidjeti npr: Isto; Ziegler, *The Black Death*, 13-14.

području pokopano izuzetno mnogo ljudi. Analiza grobova i suvremenih izvora ukazala je da se radilo o epidemiji kuge.³⁵

Daljnji tijek širenja izuzetno je slabo potkrijepljen izvornom građom, ali nije teško zamisliti na koje se načine epidemija širila dalje na zapad. Karavanskim putovima i selilačkim kretanjima nomada srednje i prednje Azije kuga se polako, ali sigurno, približavala europskom kontinentu.³⁶

Tijekom 1346. već je i u Europi bilo poznato da je kuga zahvatila mongolske zemlje u prednjoj Aziji.³⁷ U toj regiji već od ranije nalazile su se i različite trgovačke ekspoziture europskih sredozemnih gradova. Jedna od takvih bila je i genoveška Kaffa na poluotoku Krimu. Iste te, 1346. godine, mongolski su ratnici opsjeli Kaffu, no među mongolskom vojskom ubrzo se proširila kuga, te su se Mongoli bili prisiljeni povući.

No, prije povlačenja katapultima su ubacivali mrtva tijela zaraženih u zatvoreni grad. Mrtva tijela Mongola stanovnici Kaffe bacali su u more. Genovežani su vrlo brzo postali svjesni da treba bježati pred mongolskom opsadom, jer je postojala mogućnost da se Mongoli ubrzo vrate. Međutim, ono čega nisu bili svjesni bila je činjenica da su Mongoli tijekom opsade uspjeli zaraziti i Kaffu. Genoveški

³⁵ Vidjeti: Ziegler, *The Black Death*, 26; McNeill, *Plagues and Peoples*, 162-165; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 20-21.

³⁶ O širenju epidemije prema europskom kontinentu dosad najbolji prikaz čini mi se: Ole J. Benedictow, *The Black Death 1346-1353: The Complete History* (Woodbridge: The Boydell Press, 2004.), 35-67; Vidjeti i: Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 20-25.

³⁷ O tome vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 15.

brodovi krenuli su s preživjelim i njihovom robom put Europe. Nisu ni znali da osim trgovačke robe i svojih života nose i sasvim neželjeni teret – Crnu smrt.³⁸

Stanje Europe u prvoj polovici 14. stoljeća

Ono čime je pojava tzv. *Crne smrti* 1348. zasigurno značajno obilježila europsko srednjovjekovlje jest činjenica da se prije njene pojave srednjovjekovni europski zapad nije susreo s tako ubojitom epidemijom, koja je prema nekim procjenama umanjila broj njenog stanovništva za do dvije trećine. Zbog prirode sačuvanih srednjovjekovnih izvora ne može se niti približno utvrditi koliki su bili gubici europskoga stanovništva. Mogu se ustanoviti tek trendovi, a njihova pouzdanost ovisi o preciznosti i raznolikosti sačuvane izvorne građe. U svakom slučaju, broj stradalih uvelike je varirao od regije do regije, pa se procjene gubitka kreću od jedne do tri četvrtine ukupnog broja stanovništva.³⁹ U historiografiji se i danas raspravlja o razlogu tolike smrtnosti tijekom ove epidemije, te se čini

³⁸ Isto, 15-16; Lynn Harry Nelson, *The Great Famine (1315-1317) and the Black Death (1346-1351)* (http://kuhttp.cc.ukans.edu/kansas/medieval/108/lectures/black_death.htm 1, zadnji put mijenjano 1. ožujka 2002.); McNeill, *Plagues and Peoples*, 166.

³⁹ Vidjeti npr.: David Herlihy, *The Black Death and the Transformation of the West* (Cambridge MS – London UK: Harvard University Press, 1997.), 97-98 (bilješka br. 2 prvog poglavlja); McNeill, *Plagues and Peoples*, 168; *The Black Death*, ur. Rosemary Horrox (Manchester – New York: Manchester University Press, 1994.), 3; E. L. Skip Knox, "The Black Death – Population Loss" (<http://history.idbsu.edu/westciv/plague/15.htm> zadnji put mijenjano 17. kolovoza 1995.); Benedictow, *The Black Death*, 275-384; Johannes Nohl, "The Black Death's Grim Death Toll" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 48-56; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 8 (Vidjeti i literaturu koja se tamo navodi).

da je njen uzrok bio nesretan splet okolnosti koji je prethodio ovoj epidemiji i pratio je.

Uistinu, već je kraj 13. stoljeća nagovijestio neke od pojava koje će obilježiti iduće stoljeće. Naime, bez obzira što je tijekom 13. stoljeća Europa napredovala u poljoprivredi, novčarstvu, obrtu i trgovini, te demografskom rastu, poljoprivreda je i dalje bila najzastupljenija gospodarska djelatnost srednjovjekovnih ljudi.⁴⁰ Samim time, njihova svakodnevna egzistencija uvelike je ovisila o ćudima prirode. Činjenica da su pojave gladi tijekom većeg dijela 13. stoljeća bile rjeđe,⁴¹ omogućila je Europi u tom razdoblju relativno stabilan demografski rast i gospodarski uspon.⁴²

No, već u zadnjoj četvrti 13. stoljeća zapadna Europa našla se nekoliko puta pogođena klimatskim promjenama zahlađenja i tzv. "gladnim godinama". U tom razdoblju urod ljetine je podbacio i time dodatno imunološki i zdravstveno oslabio ionako pothranjeno europsko stanovništvo. Izvori bilježe 1272., 1277., 1283. i 1292. kao godine gladi u Engleskoj.⁴³ I srednja Europa ovih godina bilježi velike

⁴⁰ Denys Hay, *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (London: Longman, ⁹1980.), 14-15; N. J. G. Pounds, *An Economic History of Medieval Europe* (New York: Longman, ³1980.), 113-114.

⁴¹ Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada* (Zagreb: Golden marketing, 1998.), 323.

⁴² Pounds, *An Economic History*, 114.

⁴³ Vidjeti npr.: Philip Ziegler, *The Black Death*, (London: Penguin Books, 1998.), 32; Mark Bailey, "Per impetum maris: natural disaster and economic decline in eastern England, 1275-1350" u *Before the Black Death - Studies in the 'crisis' of the early fourteenth century*, ur. Bruce M.S. Campbell (Manchester i New York: Manchester University Press, 1991.), 184-208.

nestašice hrane. Godine 1277. "vladala je velika glad u Austriji, Iliriji i Koruškoj, takva glad te su ljudi jeli mačke, konje, pse i leševe", a 1280. "vladala je velika nestašica svega, žita, mesa, ribe, sira, jaja ... i zato teška glad pogodi siromahe i mnogi jadnici umriješe od gladi".⁴⁴

Ove nestašice hrane bile su rezultat manjkavosti gospodarskih sustava koji su uvelike ovisili o klimatskim promjenama, tj. o poljoprivredi. Isprva malene klimatske mijene, u razdoblju iza 1200. godine do kraja stoljeća, značajno su se odrazile na gospodarski život zapadne Europe.⁴⁵

Štoviše, klimatske promjene nastavile su se i tijekom 14. stoljeća, te danas prepoznajemo da je 14. stoljeće bilo početak tzv. *Malog ledenog doba* koje se protegnulo sve do početka 18. stoljeća.⁴⁶ Ovakav razvoj prirodnih okolnosti neminovno je utjecao na onodobnu populaciju, jer jedna propala ljetina u osnovi je označavala barem još naredne dvije godine gladi. Već su 1303. te potom 1306.-1307. u pribaltičkom području bile godine neuobičajene hladnoće, tako da se je Baltičko more nekoliko puta smrznulo. Potom je 1315. bila gotovo u čitavoj Europi godina velikih kiša, koje

⁴⁴ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 323.

⁴⁵ B. H. Slicher van Bath, *Storia agraria dell'Europa occidentale (500-1850)* (Torino: Einaudi, ²1972), 14.

⁴⁶ Vidjeti npr.: Barbara W. Tuchman, *A Distant Mirror - The Calamitous 14th Century* (New York: Ballantine books, 1979.), 24; Lopez, *Rođenje Evrope*, 347-349; E. L. Skip Knox, "The Black Death - Historical Timing of the Plague" (<http://history.idbsu.edu/westciv/plague/21.htm> zadnji put mijenjano 18. kolovoza 1995.).

su suvremenici uspoređivali s biblijskim potopom.⁴⁷ Velik dio Europe ušao je time u razdoblje neimaštine. Nestašica uzrokovana velikim kišama i zahlađenjem produžila se sve do 1317. godine i prouzrokočila prave "epidemije gladi". Historiografije zapadne Europe nazivaju ovo razdoblje *Velikom glađu* s početka 14. stoljeća.⁴⁸ Izvori govore da su u pojedinim regijama uslijed te velike gladi zabilježeni i slučajevi kanibalizma.⁴⁹

Iako su se vremenske prilike već tijekom ljeta 1317. stabilizirale, stanovništvo Europe bilo je iscrpljeno i pothranjeno, a zalihe hrane i usjeva bile su sasvim potrošene. Demografska posljedica ove gladi u mnogim europskim mjestima bila je poražavajuća - Ypres u Francuskoj, primjerice, izgubio je petinu svog stanovništva.⁵⁰ Mnoštvo ljudi nije umiralo samo od gladi nego je populacija zbog neuhranjenosti i iscrpljenosti organizma postala prijemčivija za raznolike bolesti poput upale pluća, bronhitisa, tuberkuloze i slično.⁵¹ Osim toga,

⁴⁷ Tuchman, *A Distant Mirror*, 24-25.

⁴⁸ Usporediti: B. H. Slicher van Bath, *Storia agraria dell'Europa occidentale (500-1850)* (Torino: Einaudi, ²1972), 166-177; N. J. G. Pounds, *An Economic History of Medieval Europe* (New York: Longman, ³1980.), 134-137; Lopez, *Rođenje Evrope*, 345. Vidi i: Lynn Harry Nelson, *The Great Famine (1315-1317) and the Black Death (1346-1351)* (http://kuhttp.cc.ukans.edu/kansas/medieval/108/lectures/black_death.html 1, zadnji put mijenjano 1. ožujka 2002.); Henri Pirenne, *Privredna povijest evropskog zapada u srednjem vijeku* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1958.), 159-160.

⁴⁹ Nelson, *The Great Famine (1315-1317)*.

⁵⁰ Lopez, *Rođenje Evrope*, 345.

⁵¹ Nelson, *The Great Famine (1315-1317)*.

cijena hrane - prije svega žitarica - znatno je porasla.⁵² Sve to onemogućavalo je onodobnim Europljanima da se relativno brzo oporave, pa je demografski rast ponovno uspostavljen tek oko 1325. godine.⁵³ No, i nadalje je veliki udio stanovnika ostao znatno pothranjen. Osim toga, pojedine regije nastavile su i u sljedećim desetljećima osjećati čudljivost prirode - 1332. ponovo je u nekim regijama podbacila ljetina, a isto se dogodilo (posebice u Italiji) i u razdoblju između 1345. i 1348. godine.⁵⁴

Razlozi pothranjenosti velikog broja stanovnika srednjovjekovne Europe ležali su u samim osnovama europskog napretka u razvijenom srednjem vijeku. Naime, čak i bez epidemija gladi prosječan srednjovjekovni stanovnik Europe loše se je hranio.⁵⁵ Iako onodobne kuharice odražavaju raznolikost hrane i obilje začina, svakodnevna prehrana je bila jednolična, a sastojala se ponajviše od različitih vrsta kaša - pripremljenih od prosa, ječma i drugih sličnih žitarica.⁵⁶ Stoga ne čudi da je u svakodnevnom životu mit o gozbi i zemlji *Dembeliji* postao opće mjesto kulture / folklora gotovo svih naroda srednjovjekovne Europe.⁵⁷

⁵² O tome vidjeti npr.: Bath, *Storia agraria*, 172-175; Pounds, *An Economic History*, 215-217 i 479.

⁵³ Nelson, *The Great Famine (1315-1317)*.

⁵⁴ Ziegler, *The Black Death*, 32-33.

⁵⁵ O prehrani vidjeti: Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 316-323; Massimo Montanari, *Alimentazione e cultura nel Medioevo* (Bari: Laterza, 1989.), passim; Massimo Montanari, *La fame e l'abbondanza - Storia dell'alimentazione in Europa* (Bari: Laterza, 1997.), passim.

⁵⁶ Montanari, *La fame e l'abbondanza*, 73; Montanari, *Alimentazione e cultura*, 130.

⁵⁷ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 316-317; Montanari, *La fame e l'abbondanza*, 71-76.

Jednostavno rečeno, Europa je bila prenapučena, s obzirom na tadašnju tehnologiju proizvodnje hrane.

Iako, apsolutno gledajući, europski kontinent nije bio prenapučen, te su postojali nenaseljeni i neiskorišteni predjeli, ipak je Europa u ovom razdoblju doživjela svoj demografski limit. Naime, iako je u 14. stoljeću još dosta europskog zemljišta bilo neiskorišteno u poljoprivredne svrhe način onodobnog života i tehnologija proizvodnje nisu dopuštali iskorištenje sve zemlje za proizvodnju hrane. Srednjovjekovna naselja nalazila su se većinom na uzvisinama, kako bi lakše bila branjena u slučaju opasnosti. Jednako tako, poljoprivredno iskoristiva zemlja velikim se dijelom nije nalazila u samim dolinama, jer su ove vrlo često bile močvarne i kao takve izvor malarične ili kakve druge zaraze. Melioracija i sustavi navodnjavanja uglavnom nisu bili poznati, tako da su ove prirodne i tehnološke datosti uvelike ograničavale iskoristivost zemlje za obradu.⁵⁸ Osim toga, već krajem 13. stoljeća prosječan je seljak / poljoprivrednik uvelike ovisio o bankarskim ili nekim drugim novčanim posudbama, te je i taj čimbenik ograničavao mobilnost seljaštva, a time i mogućnost poljoprivrednog iskorištavanja zemljišta daleko od bankarskih centara.⁵⁹

⁵⁸ O tome vidi npr.: Ziegler, *The Black Death*, 31-32. O utjecaju klimatskih promjena na izmještaj srednjovjekovnih naselja iz dolina na uzvisine vidjeti npr.: Teresa Dunin-Wasowicz, "Climate as a Factor Affecting the Human Environment in the Middle Ages," *Journal of European Economic History* 3/4 (1975.): 693-695 i 698.

⁵⁹ Ziegler, *The Black Death*, 31-32.

Međutim, već 40-ih godina 14. stoljeća i novčarski centri Italije i Francuske doživljavaju stravične bankrote.⁶⁰ Ti bankroti nisu bili u uskoj vezi s prirodnim katastrofama, ali su u svakom slučaju otežali gospodarsku situaciju i uvelike onemogućili brži gospodarski oporavak onovremene Europe.

Stoga se čini da su srednjovjekovna gospodarstva s obzirom na onodobnu tehnologiju proizvodnje hrane upravo krajem 13. i tijekom 14. stoljeća zapala u tzv. *Malthusovu petlju*.⁶¹ Naime, ukoliko se pogleda onovremena tehnologija proizvodnje i istovremeno rastuća populacija neminovno je bilo da će takva ekspanzija prije ili kasnije doći do svojeg maksimuma. Rast je mogao trajati samo dok su postojali uvjeti za takvo širenje. Drugim riječima, dok je bilo prostora za izgradnju novih naselja i slobodne zemlje za uzgoj hrane, postojali su i uvjeti za rast broja stanovnika. Međutim, taj porast broja stanovnika nije bio praćen adekvatnim tehnološkim razvojem u smislu poboljšanja

⁶⁰ O tome vidjeti: Pounds, *An Economic History*, 412; Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 136.

⁶¹ Gospodarsko-politički, a u nekim aspektima i demografski, traktat Thomasa Malthusa iz 1798. i danas uvelike utječe na jedan broj istraživača društva. U tom traktatu Malthus je iznio osnovne sastavnice društvenih zajednica te čimbenike koji utječu na njihov razvoj kroz povijest. O tome vidi: Thomas Malthus, *An Essay on the Principle of Population* u www.ac.wvu.edu/~stephan/malthus/malthus0.html i dalje (posljednji put mijenjano 10. kolovoza 1997.). Web izdanje učinjeno prema: Thomas Malthus, *An Essay on the Principle of Population* (London: Printed for J. Johnson in St. Paul's church-yard, 1798.). Njegova idejna rješenja neki su povjesničari više ili manje uspješno ugradili u objašnjenje tzv. krize 14. stoljeća. Vidjeti i: Rinaldo Comba, "Il rilevamento demografico: prima e dopo la peste nera" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993.*, ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 159-164.

proizvodnje u poljoprivredi, niti odgovarajućim ulaganjem u zemlju. Naravno, u svim europskim regijama nije došlo do jednakog gospodarskog zastoja. Tako primjerice u zemljama srednje i istočne Europe iskoristivost poljoprivrednog zemljišta nije bila na istoj razini, jednako kao što to nije bio slučaj ni glede gustoće naseljenosti.⁶²

U sklopu takvih razmišljanja epidemija kuge s polovice 14. stoljeća, ma koliko strašna, bila je čimbenik koji je omogućio daljnji društveni i gospodarski razvoj Europe, koja se tada našla u "začaranom krugu" i nekoj vrsti ravnovjesja između populacijskog maksimuma i tadašnje tehnologije proizvodnje. Međutim, valja istaknuti da tzv. Malthusovu petlju treba uzimati s oprezom jer, kao što je naznačeno, nisu sve europske regije imale jednak i ujednačen gospodarski i društveni razvoj, tako da se u nekima od njih već od kraja 13. stoljeća može uočiti stanovito opadanje broja stanovnika.⁶³

Na društvene i gospodarske procese čitavog srednjeg vijeka nesumnjivo su utjecala i politička gibanja. Stoga ne treba zaboraviti da je upravo 14. stoljeće na europskom zapadu uvelike obilježeno turbulentnim političkim zbivanjima. Već u posljednjoj trećini 13. stoljeća izbiја niz gradskih nemira i pobuna, koji će na području današnje

⁶² O tome vidjeti detaljnije npr.: Pounds, *An Economic History*, 113-114, 122, 145-150; Ziegler, *The Black Death*, 33-35.

⁶³ O tome vidjeti detaljnije npr.: David Herlihy, "Population, plague and social change in rural Pistoia 1201-1430," *Economic History Review* 18 (1965.): 225-244.

Belgije 1302. poprimiti karakteristike općeg ustanka.⁶⁴ Ovakve pobune praćene su gospodarskim slabljenjem i zastojem, koji se najviše očitovao kroz devaluaciju novca.

U francuskom kraljevstvu devaluacija novca bila je u uskoj svezi upravo s društvenim nemirima, koji su rezultirali reorganizacijom središnje kraljevske vlasti pod Filipom IV. Lijepim. Ova reorganizacija zahtijevala je golema novčana sredstva, pa je kralj nametao poreze i Crkvi, što ga je u konačnici dovelo u sukob s papom Bonifacijem VIII. Sukob koji je izbio bio je toliko oštar da je na kraju Filip IV. zasušnjio papu i izmjestio mu sjedište iz Rima u Avignon (1309.), gdje je papa postao poslušnik u rukama francuskog kralja. Povrh svega, francuski je kralj ovu situaciju kontrole nad papinstvom iskoristio tako da se uskoro uz podršku pape okomio na templarski red, kojemu je francuska kruna bila dužna veliku svotu novca. Optuživši ih za herezu francuski kralj je 1314. ishodio njihovo ukinuće, a sva je templarska dobra pridružio kraljevskoj riznici.⁶⁵ Ovakav ishod rezultirao je između ostaloga i moralnim padom Crkve, što je donekle uzdrimalo i moralne stavove tadašnjeg kršćanstva.

No osim toga moralnog pada, kršćanski svijet je početkom 14. stoljeća zahvatilo nekoliko velikih ratnih

⁶⁴ LeGoff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 136. Za hrvatske prilike vidjeti npr.: Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.), 188-202 i 213-215; *Povijest Hrvata – srednji vijek* (Zagreb: Školska knjiga, 2003.), 284-285.

⁶⁵ O tome vidi više u: Tuchman, *A Distant Mirror*, 25-31 i 42-44.

sukoba. Među najznačajnijim ratnim sukobima ovog razdoblja svakako treba navesti tzv. Stogodišnji rat između Engleske i Francuske, koji je baš u vrijeme pred epidemiju dobio novi zamah, a ratna sreća prešla na stranu Engleza.⁶⁶ No, i u drugim europskim regijama ratna zbivanja obilježavala su drugu polovicu 13. i prvu polovicu 14. stoljeća. Tako je sredozemni prostor bio uvelike obilježen sukobom između Venecije i Genove – dvaju gradova koji su se borili za trgovačku supremaciju na Sredozemlju. Istodobno, na istoku sredozemnog bazena Bizant je vodio ogorčenu borbu s Osmanlijama, čija ratna moć upravo početkom 14. stoljeća doživljava jedan od svojih uspona – oko 1300. godine Osmanlije su zauzele čitav maloazijski prostor.⁶⁷ Niti prostor balkanskih država početkom 14. stoljeća nije pošteđen od ratnih sukoba: u ugarsko-hrvatskom kraljevstvu vodi se prijestolonasljedna borba između pristaša kuće Arpadovića i pristaša napuljskih Anžuvinca. Ratovanja će se nastaviti i tijekom prve polovice 14. stoljeća kada će se novouspostavljena dinastija Anžuvinaca uplesti u prijestolonasljedne borbe u Napuljskom Kraljevstvu, te istodobno zaratiti i s Venecijom.⁶⁸ U te borbe uključit će

⁶⁶ O Stogodišnjem ratu vidi npr.: Tuchman, *A Distant Mirror*, 70-91.

⁶⁷ Vidjeti npr.: Denys Hey, *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (London: Longman, ⁹1980.), 165-171 i 253-258; Georgije Ostrogorski, *Istorija Vizantije* (Beograd: Prosveta, 1947.), 246-247.

⁶⁸ Vidjeti npr.: Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 73-80.

se i bosanski ban Kotromanić, ali i srpski kralj (a kasnije i car) Stefan Dušan.⁶⁹

Sve u svemu, Europa je 1348. dočekala opterećena s nekoliko ratnih sukoba. Dvojica padovanskih kroničara Guglielmo i Albrigeto Cortuiso sumirali su tu situaciju:

*Sada je (1348.) čitav kršćanski svijet bio upleten u pet ratova: Smirna je ratovala protiv Turaka, engleski kralj protiv Francuske, onaj ugarski ratovao je u Apuliji, češki kralj i izabrani rimski car protiv Bavarske, a rimski tribun bijaše u bijegu prema Apuliji – progonjen od patricija. Sve u svemu, čovječanstvo je zbog toga kažnjeno i znalo se da se božanski naum ne može promijeniti jer čovjek je nanovo upoznao Božji gnjev.*⁷⁰

Božji gnjev bila je Crna smrt.

⁶⁹ O tome vidjeti npr.: Mladen Ančić, "Doba nesporazuma (1345.-1366.)" u *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću* (Zadar-Mostar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Ziral, 1997.), 139-173.

⁷⁰ Allora (1348) il mondo della cristianità era implicato in ben cinque guerre: Smirne contro i turchi, il re inglese contro la Francia, quello unghrese in Puglia, il re di Boemia, nonchè eletto imperatore romano, contro la Baviera e il tribuno romano in fuga verso la Puglia, inseguito dai partizi. Il genere umano era così colpito e sapeva di non poter cambiare nulla di ciò che Dio faceva perché l'uomo imparasse di nuovo il timor di Dio. (Vidjeti: Bergdolt, *La peste nera*, 43-44).

HISTORIOGRAFIJA O CRNOJ SMRTI

Imajući u vidu da je Crna smrt na mnogo načina obilježila čitavo kasno srednjovjekovlje, a prema nekim istraživačima utjecala i na dalji razvoj srednjovjekovnih i ranomodernih europskih društava, nimalo ne čudi činjenica da su američka i zapadnoeuropske historiografije posvetile ovoj temi velik broj stranica. Iako su se Crnom smrti ili bolje reći epidemijama kuge bavile i izvaneuropske historiografije, u ovom pregledu historiografije o tim djelima i autorima neće biti riječi – prije svega zato što je do te literature u hrvatskim uvjetima uglavnom nemoguće doći. No, informacije do kojih sam uspio doći iščitavajući dostupnu mi europsku i američku literaturu ukazuju da izvorište epidemije s polovice 14. stoljeća treba tražiti negdje u euroazijskim stepama, tj. da prve zabilježene pomore vezane uz ovu epidemiju treba tražiti na prostorima ondašnjeg Kineskog carstva, kao što je već izloženo u prethodnom poglavlju.⁷¹ Štoviše, problemom ove epidemije s polovice 14. stoljeća nije se bavila samo historiografija, nego su se tom temom rado bavili i povjesničari medicine, povjesničari umjetnosti, demografi, ekonomisti i publicisti.

⁷¹ Vidjeti i: Michael W. Dols, "How the Black Death Entered and Spread Through Europe" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 41-47. Za vrlo dobar tematski razvrstan popis literature o Crnoj smrti i temama usko vezanim uz nju vidjeti i: Robert S. Gottfreid, *The Black Death – Natural and Human Disaster in Medieval Europe* (New York – London: The Free Press & Collier Macmillan Publishers, 1983.), 187-194.

Broj radova i djela posvećenih ovoj epidemiji uistinu je velik i gotovo je nemoguće osvrnuti se na baš svaki uradak. Kad bi se tako nešto i učinilo, poglavlje o historiografiji više bi podsjećalo na popis literature nego na osvrt o najvažnijim problemima kojima se do danas bavila historiografija obrađujući Crnu smrt. Upravo ta velika količina naslova, koji se na različite načine i iz različitih gledišta osvrću na pitanje ove epidemije, navela me je da sročim ovo poglavlje kao priču o širenju Crne smrti europskim kontinentom. Kroz tu priču prepliću se glavne teze i pitanja zastupljena u postojećoj literaturi.

S obzirom na svoju afilijaciju, autori su tijekom istraživanja Crne smrti posvećivali veću ili manju pažnju pojedinim sastavnicama ovoga problema. Tako su povjesničari medicine, u skladu s vlastitim predznanjem i ciljem istraživanja, posvećivali više pažnje medicinskom i liječničkom aspektu ovog problema. U središtu njihove pažnje nalazila se identifikacija epidemije s polovice 14. stoljeća, s obzirom na današnje infektološke i epidemiološke spoznaje. Jedno od glavnih pitanja, koje se provlači kroz ove radove jest ono je li epidemija s polovice 14. stoljeća uistinu bila kuga ili se pak radilo o nekoj drugoj bolesti ili čak o sklopu nekoliko bolesti koje su istovremeno pogodile stanovništvo onovremene Europe.

S druge strane, nemalu ulogu u formiranju zaključaka i usmjerenju istraživanja etiologije Crne smrti imala je i nacionalna, ili možda bolje reći jezična, provenijencija

istraživača. Naime, temeljem dosadašnjih gledišta i pristupa istraživanju Crne smrti, može se unutar postojeće literature uočiti stanovita opozicija između anglofone i frankofone historiografije, koja proizlazi iz njihovih različitih historiografskih znanstvenih tradicija.⁷² Naime, pitanje uzročnika i širenja epidemije dovelo je jedan dio istraživača u stanovitu opoziciju jer, pod utjecajem radova J. F. D. Shrewsburyja⁷³ i Christophera Morrisa⁷⁴ anglofoni su istraživači zagovarali izuzetnost direktnog prijenosa zaraze s čovjeka na čovjeka. Drugim riječima, mogućnost postojanja plućnog oblika kuge tijekom epidemije s polovice 14. stoljeća u njihovim radovima smatrana je mogućom tek u izuzetnim slučajevima, a mogućnost prijenosa bolesti putem ljudske buhe (*pulex irritans*) smatrali su posve nevjerojatnom.⁷⁵

U suprotnosti s ovakvim stavovima tek je Jean-Noel Biraben u svojoj monumentalnoj dvotomnoj studiji o kugi na sredozemnom prostoru jasno izrazio neslaganje zagovarajući veliku mogućnost uključenosti ljudske buhe u širenju

⁷² O tome detaljnije vidi: M. W. Flinn, "Plague in Europe and Mediterranean Countries," *Journal of European Economic History* 8 (1979.): 131-149.

⁷³ Vidjeti npr.: J.F.D. Shrewsbury, *A History of Bubonic Plague in the British Isles*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970.).

⁷⁴ Vidjeti npr.: Christopher Morris, "The plague in Britain", *Historical Journal* 14/1 (1971.): 205-24.

⁷⁵ Osim radova C. Morrisa i J.F.D. Shrewsburyja vidjeti i: Andrew B. Appleby, "Famine, mortality and epidemic disease: a comment," *Economic History Review* 30 (1977.): 509 (vidjeti i bilješku br. 5); Isti, "The Disapperance of Plague: A Continuing Puzzle," *Economic History Review* 33 (1980.): 162-163.

epidemija kuge - pa tako i one s polovice 14. stoljeća.⁷⁶ Svoje je stavove opravdavao ranijim radovima i istraživanjima liječnika koji su se bavili kugom i imali osobnog iskustva u liječenju epidemija.⁷⁷ Iako, Birabenovo viđenje etiologije širenja kužnog oboljenja nije isključivalo teorije postavljene od anglofonih istraživača, ono je bitno mijenjalo objašnjenje visoke zaraznosti i brzog širenja epidemije.

U sklopu ovakvih rasprava svakako valja spomenuti mišljenje zoologa Grahama Twigga koji je prvo smatrao da Crna smrt uopće nije bila bubonska kuga nego da se radilo o antraksu, tj. crnom prištu - bolesti koja inače napada stoku, ali ponekad može napasti i čovjeka. Razloge za takvo mišljenje pronalazio je u činjenici da srednjovjekovni izvori ne spominju pomore štakora koji inače prethode izbijanju kuge. Istovremeno, smatrao je da opisi simptoma sačuvani u srednjovjekovnim spisima ne moraju isključivo biti pripisivani kugi.⁷⁸ Ipak izložen kritikama Twigg je na kraju ublažio svoje mišljenje govoreći da se radilo o nekom zrakom nošenom uzročniku visoke zaraznosti.⁷⁹

⁷⁶ Jean-Noel Biraben, *Les hommes e la peste en France et dans les ays eruopéens*, vol. 1 (Pariz i Den Haag: Mouton, 1975.), 13 i passim.

⁷⁷ O tome detaljnije vidi: Flinn, *Plague in Europe and Mediterranean Countries*, 136-137.

⁷⁸ Graham Twigg, *The Black Death: A Biological Reappraisal* (New York: Schocken Books, 1984.), 19-24, 90-112 i passim.

⁷⁹ Graham Twigg, "The Black Death in England: An Epidemiological Dilemma" u *Maladies et société (XIIe-XVIIIe siècles)*. Actes du colloque de Bielefeld, Paris: Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique, 1989., 75-98.

Međutim, nisu svi autori u potpunosti odbacivali Twiggovu ideju i argumente. Jedan od najistaknutijih zagovornika tih ideja svakako je bio David Herlihy. Naime, ovaj cijenjeni medievist složio se s Twiggovim mišljenjem da se sačuvani opisi epidemije s polovice 14. stoljeća mogu pripisivati i nekim drugim zaraznim bolestima. Međutim, Herlihy je bio znatno oprezniji i nije se direktno suprotstavio uvjerenju da se radilo o bubonskoj kugi, nego je predmnijevao da je ta epidemija bila rezultatom djelovanja nekoliko zaraznih bolesti. Naime, Herlihy smatra da niti jedna nama danas poznata zarazna bolest (uključujući tu i bubonsku kugu) nema sve one simptome koje navode onodobni izvori. Iznenadni svrab i pjege po tijelu mogu biti uzrokovani i nekim oblicima tifusa, dok kožna lezija, iskašljavanje krvi, te upale limfnih kanalića i čvorova mogu biti rezultatom djelovanja nekog oblika tuberkuloze. No jednako tako, Herlihy zaključuje da nije nevjerojatno da se ipak radilo o bubonskoj kugi, jer bacil kuge sve do danas vjerojatno nije iscrpio sve varijante svoje pojavnosti, pa stoga se može slobodno reći da bolesti koje su mučile naše pretke nisu u potpunosti iste onim bolestima koje muče današnje generacije, iako mogu nositi isto ime.⁸⁰

S ovim mišljenjem danas se slaže većina istraživača koji se bave Crnom smrću, naglašavajući da se ipak

⁸⁰ Herlihy, *The Black Death*, 30-31; Za novija mišljenja i elaboracije o tom pitanju vidjeti npr. i: Andrew Cunningham, "Transforming Plague: The Laboratory and the Identity of Infectious Disease" u Andrew Cunningham i Perry Williams, ur. *The Laboratory Revolution in Medicine* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992.): 209-244.

vjerojatno radilo o bubonskoj kugi.⁸¹ Jedna od istaknutijih je Rosemary Horrox, koja u svojoj zbirci izvora o epidemiji s polovice 14. stoljeća – suprotstavljajući se Twiggu – ističe da za širenje kuge nisu bili presudni štakori nego buha koja prenosi bacil kuge. A zaražena buha može preživjeti bez nosioca čak i preko 80 dana, što je sasvim dovoljno vrijeme da buha u karavanskom tovaru prevali velike udaljenosti. Na taj način bolest se mogla širiti bez posredništva populacije glodavaca.⁸²

No, ako se i prihvati stav da se je radilo o epidemiji kuge i dalje ostaje otvoreno pitanje razloga tolike smrtnosti europskog stanovništva s polovice 14. stoljeća. Naime, postavlja se pitanje je li bila riječ samo o bubonskoj kugi ili je pak na djelu bio i njezin plućni, pa i septikemički oblik.⁸³ Srednjovjekovni izvori, iako mogu biti izrazito detaljni, ne sadrže sve one sastavnice s kojima bi suvremena medicina nedvojbeno mogla ustvrditi da se radilo o nekoj bolesti koju se danas klinički i laboratorijski može definirati. Stoga je razumno pretpostaviti da je onodobna epidemija kuge barem u nekim regijama osim bubonskog zadobila i plućni oblik, pogotovo jer pojedini izvori

⁸¹ Od najnovijih naslova tu svakako treba istaknuti: Ole J. Benedictow, *The Black Death 1346-1353: The Complete History* (Woodbridge: The Boydell Press, 2004.), 3-54.

⁸² Horrox, *The Black Death*, 7.

⁸³ O ovim oblicima kužnog oboljenja detaljnije vidi u prethodnom poglavlju.

uistinu sugeriraju postojanje barem dva vala epidemije polovicom 14. stoljeća.⁸⁴

Pitanje, koje je djelomično dotaknuto u prethodnom poglavlju, a koje se logično nameće, jest problem demografskog gubitka uzrokovanog ovom epidemijom. Sama priroda izvora, koji za ovo razdoblje nikako nisu statističkog karaktera, uvjetuje toliku nesigurnost glede procjena demografskog gubitka stanovništva europskog kontinenta. Naime, za razdoblje polovice 14. stoljeća gotovo niti jedna europska regija ne posjeduje relevantne i dovoljno detaljne popise stanovnika prema kojima bi se mogao odrediti populacijski pad uzrokovan ovom epidemijom. Osim toga, izvori svjedoče da se čitav kontinent nije našao jednako zahvaćen ovom epidemijom. Štoviše, neke regije, poput prostora današnje Češke, ili pak gradske zajednice, poput Milana, gotovo da su u potpunosti izbjegle pošasti.⁸⁵

Ipak, historiografija je došla do nekih zaključaka. Britanska historiografija je po tom pitanju najdalje odmakla, vjerojatno iz razloga što su tamo u kontinuitetu ponajbolje sačuvani zemljišni popisi prema kojima se mogu načiniti stanovite procjene. Prema tim radovima čini se da

⁸⁴ O tome vidjeti npr.: Cunningham, *Transforming plague*, passim; Herlihy, *The Black Death*, 27; Ziegler, *The Black Death*, 19; McNeill, *Plagues and Peoples*, 166-168; Benedictow, *The Black Death*, 35-36; Buklijaš, "Kuga...", 90-94; Gordan Ravančić, "Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) – raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra," *Povijesni prilozi* 26 (2004.): 7-8.

⁸⁵ Vidjeti npr.: McNeill, *Plagues and Peoples*, 166.

je inicijalni demografski gubitak bio između 20 % i 45 %.⁸⁶ S obzirom na te procjene gubitaka na britanskom otočju većina istraživača slaže se da je demografski gubitak na čitavom europskom kontinentu u prosjeku bio oko jedne trećine.⁸⁷

Glede problematike demografskog gubitka svakako valja spomenuti i postojanje izvora talijanske provenijencije koji upućuju i na veći demografski gubitak.⁸⁸ Jedan od čimbenika koji je svakako pogodovao strahotnom učinku kuge na populaciju svakako je bila gustoća naseljenosti, koja je bila ponajveća u gradskim zajednicama, a Toskana svakako je bila jedna od najgušće naseljenih regija u tom razdoblju.⁸⁹ Ništa manje gusto naseljen bilo je i prostor južne Francuske, gdje je demografski gubitak također bio velik.⁹⁰

⁸⁶ O tome detaljnije vidjeti: McNeill, *Plagues and Peoples*, 168 (i bilješke 27, 28 i 29 u tom poglavlju); Giorgio Cosmacini, *Storia della medicina e della sanità in Italia* (Bari: Laterza, ²1998.), 5-6; Ziegler, *The Black Death*, 235-239.

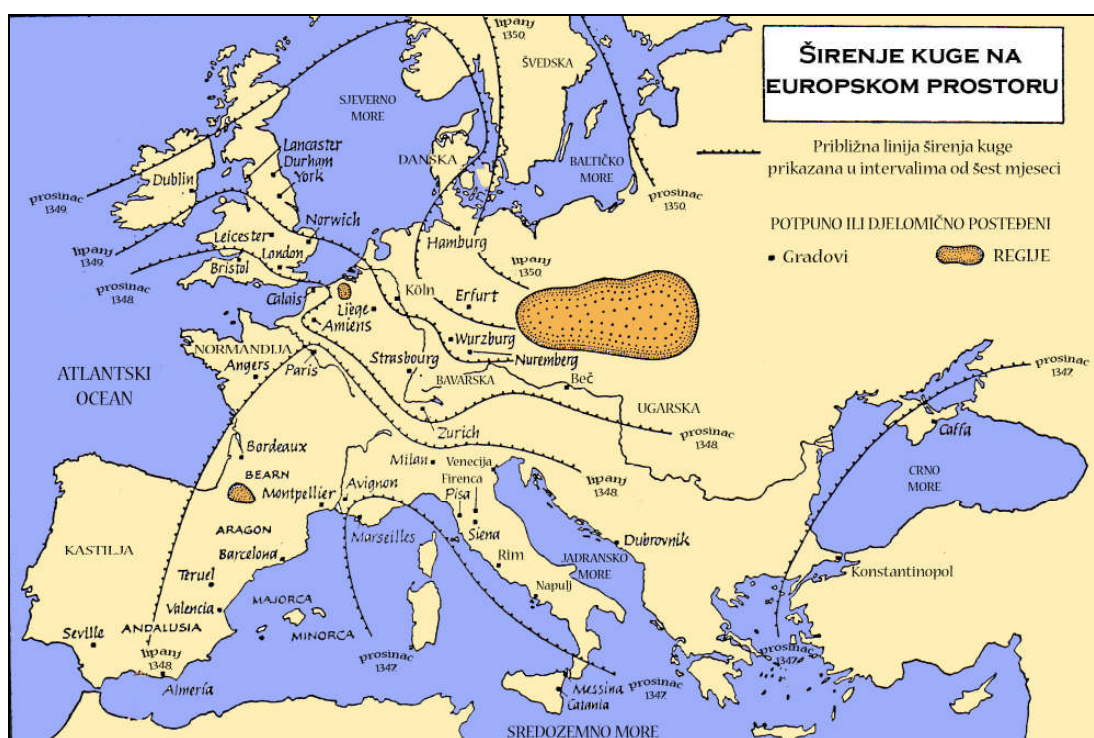
⁸⁷ Vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 52-55; Horrox, *The Black Death*, 3; Nohl, "The Black Death's ...", 48-56; Tuchman, *A Distant Mirror*, 94-96. Za suprotno mišljenje vidjeti npr.: Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 8 (vidjeti i literaturu koja se tamo navodi).

⁸⁸ Radi se prije svega o urbarijalnim i poreznim popisima na području današnje Toskane. Vidjeti npr.: David Herlihy, "Population, Plague and Social Change in Rural Pistoia 1201-1430," *Economic History Review* 18 (1965.): 225-244; Rinaldo Comba, "Il rilevamento demografico: prima e dopo la peste nera" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 155-173; Luisa Chiappa Mauri, "Testamenti lombardi in tempo di peste: alcuni riflessioni" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 215-252.

⁸⁹ Vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 30-31; Comba, *Il rilevamento demografico*, 165-164 i 167-170.

⁹⁰ McNeill, *Plagues and Peoples*, 168 (vidjeti i bilješku 28 na str. 328-329); Ziegler, *The Black Death*, 63.

Upravo je na tim prostorima kuga, donesena iz predjela prednje Azije, započela svoj strahotni pohod europskim kontinentom.⁹¹ Historiografija je relativno lako zaključila da su jedni od prvih gradova (nakon Konstantinopola) koji su iskusili svu žestinu kužne epidemije bili sicilijanska Messina, potom Genova u Ligurskom zaljevu, te Marseilles na jugu Francuske.⁹² Kao što se vidi na priloženoj karti, kuga se dalje nezaustavljivo širila, zahvativši tijekom dviju godina (do prosinca 1350. godine) gotovo čitav kontinent.

⁹¹ Dobar opis širenja kuge prema Europi i njen dolazak na europski kontinent može se pronaći u: Benedictow, *The Black Death*, 35-67; Vidjeti i: Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 20-25.

⁹² Za širenje Crne smrti prostorima Italije i Francuske vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 40-62 i 63-84; Bergdolt, *La peste nera*, 56-73 i 95-111; Lako pristupačan opis dolaska kuge u Messinu: E. L. Skip Knox, "A Description of the Plague" (<http://history.idbsu.edu/westciv/plague/07.htm> i <http://history.idbsu.edu/westciv/plague/08.htm> zadnji puta mijenjano 1. kolovoza 1995.); Za opis kuge u Firenci vidjeti npr.: Steven Kreis, "Jean de Venette on the Progress of the Black Death" (<http://www.pagesz.net/~stevek/ancient/plague.html> zadnji puta mijenjano 7. kolovoza 2000.); Jednako tako tu je i opće poznati Boccacciov opis kuge u Firenci: Giovanni Boccaccio, *Dekameron*, sv. 1, prijevod Jerka Belan i Mate Maras (Zagreb: Globus media d.o.o., 2004.), 10-16.

Osim toga, glede poveznice između gustoće naseljenosti, demografskog gubitka i širenja epidemije, valja spomenuti zanimljivu interpretaciju podataka koju nudi Ole J. Benedictow. Naime, on smatra da je za širenje bolesti u tom razdoblju bila značajnija gustoća rasprostranjenosti štakorske populacije, a ne toliko gustoća naseljenosti ljudskih zajednica.⁹³

Stanovnicima tadašnje Europe, kao ni samim žrtvama koncept širenja i razlozi zaraze uopće nisu bili pojmljivi. U radovima koji se bave etiologijom ove epidemije jasno se može iščitati da pojam kontagioznosti, tj. zaraznosti, uopće nije bio priznat, iako su još u starom vijeku postojali stanoviti koncepti shvaćanja bolesti koji bi upućivali na takva epidemiološka shvaćanja širenja zaraze.⁹⁴ Osim toga, uočeno je da su široki slojevi pučanstva zahvaćenog epidemijom pronalazili odgovor o uzrocima epidemije u različitim nadnaravnim i mističnim pojavama, te je i njihova "prevencija" i liječenje - ili bolje reći nadrilječništvo - bilo u skladu s takvim shvaćanjima.⁹⁵ U paleti raznolikih

⁹³ Vidjeti elaboraciju i literaturu u: Benedictow, *The Black Death*, 31-34, 273-337.

⁹⁴ Vidjeti npr.: Grmek, "Le concept d'infection ...", 10-16 ; Glesinger, *Povijest medicine*, 76; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 29-33; Istovremeno, mislim da nije nebitno napomenuti da se pitanje kontagioznosti kužnog oboljenja i suprotstavljenih mišljenja tom konceptu unutar medicine provlačilo sve duboko do u 19. stoljeće. (Vidjeti npr.: Cunningham, *Transforming Plague*, passim).

⁹⁵ Vidjeti npr.: John Henderson, "The Black Death in Florence: medical and communal responses" u *Death in Towns, Urban Responses to the Dying and the Dead, 1300-1600* ur. Stephen Basset (Leicester-London-New York: Leicester University Press, 1992.), 136-150; Stella Fatović-Ferenčić i Marija-Ana Dürriegl, "Looking at a 14th-Century Recipe against Skin Disease," *Dermatology* 201 (2000.): 189-190; Pavo Živković i Vladimir Stolić, "Prevencija i liječenje kuge sredinom XIV. stoljeća u Bosni i u Humu," *Acta Facultatis medicae Fluminensis* 15/3-4 (1990): 65-67.

domišljanja o načinima prevencije jedno od najneobičnijih shvaćanja bilo je ono prema kojem se držalo da će sretne i zadovoljne ljude bolest zaobići, pa su se mnogi odavali raznolikim gastronomskim i putenim užicima, dok su istovremeno njihovi zaraženi sunarodnjaci i sugrađani umirali gotovo pred njihovim očima.⁹⁶ Drugi su, pak, razloge epidemije tražili u krivici onih drugih – različitih, pa su se tako nerijetko na listi proganjanih našli Židovi jer se vjerovalo da su oni trovali izvore pitke vode.⁹⁷ Ipak većina je stanovništva vjerovala da se radi o Božjem gnjevu, te se u pojedinim europskim regijama u skladu s time ponovo javljao flagelantski pokret, s ciljem otkupljenja ljudskih grijeha.⁹⁸

Ovakvi psihološki momenti prvotne reakcije na pojavu epidemije s polovice 14. stoljeća, iako zabilježeni u većini historiografskih naslova koji se bave kugom, ipak u historiografiji većinom nisu detaljnije obrađivani. Međutim, čini mi se vrijednim pripomenuti da, iako se iz današnje racionalne perspektive čini da je objašnjenje epidemije kao rezultata Božjeg gnjeva tek puka srednjovjekovna maštarija i odgovor na razumu neobjašnjivo, takvo je objašnjenje u

⁹⁶ Takva shvaćanja vrlo lijepo ocrtava iskaz dr. sc. Ivice Prlendera u epizodi *Bolesti* dokumentarnog serijala *Tajnoviti srednji vijek* (produkcija HRT, 1999.), kao i uvodni tekst Boccacciova *Dekameron*; Vidjeti i: McNeill, *Plagues and Peoples*, 182; Bergdolt, *La peste nera*, 39.

⁹⁷ Vidjeti npr.: Bergdolt, *La peste nera*, 184-227; Barbara W. Tuchman, "The Black Death Blamed on the Jews" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 81-89.

⁹⁸ Ziegler, *The Black Death*, 85-111; Bergdolt, *La peste nera*, 164-183; Steven Kreis, "Jean Froissart on the Flagellant Movement" (<http://www.pagesz.net/~stevek/ancient/flagellant.html> zadnji put mijenjano 7. kolovoza 2000.).

srednjovjekovnom svijetu moglo sasvim lako zadovoljiti većinu suvremenika epidemije. Mislim da su razlozi tome prilično jasni i jednostavni, ako se uzme u obzir kontekst pojave epidemije. Već je u prethodnom odjeljku naglašen gospodarski i demografski rast europskog zapada u razdobljima do polovice 14. stoljeća, a taj rast bio je popraćen i sve većim iskorištavanjem postojećeg stanja. Razvoj gradova i novčarskih poslova omogućavalo je akumulaciju kapitala koji vrlo često nije bio usmjeravan u karitativne svrhe ili u crkvenu gradnju, nego ulagan u nove poslove s ciljem reprodukcije bogatstva. I sama Crkva nerijetko se uključivala u takve unosne poslove. Društvena reakcija na ovakav razvoj stvari uslijedila je već u 13. stoljeću, pojavom brojnih vjersko-socijalnih pokreta od kojih će neki poput sljedbenika Franje Asiškog završiti u okrilju Crkve, dok će drugi poput Katara i Albižana biti izgnani na margine društva. Unutar takvih gibanja pojavio se je i flagelantski pokret, koji će do kraja 13. stoljeća također biti marginaliziran, da bi se nanovo pojavio s epidemijom polovicom 14. stoljeća. Postupno pogoršanje klime, praćeno tzv. nerodnim godinama, te opća kriza vjere na kršćanskom Zapadu,⁹⁹ s pojavom kontinentalne epidemije samo su označile zlosretni vrhunac. U takvom razvoju stvari srednjovjekovni stanovnik Europe, čiji je životni ritam uvelike bio određen ritmom crkvenog kalendara i čiji je

⁹⁹ O krizi vjere na kršćanskom Zapadu vidjeti npr.: LeGoff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 135-139; Bergdolt, *La peste nera*, 236-253.

svjetonazor velikim dijelom bio zacrtan mentalnim kodom crkvenih doktrina, uistinu je u epidemiji kuge mogao prepoznati jednog od jahača apokalipse, te smatrati da se uistinu radilo o Božjoj kazni za grijehe onih koji ne poštuju Božje zakone; a takvih je čini se bio popriličan broj.

S druge strane, historiografija i povijest medicine uvelike su pažnju posvećivali razini znanja onovremenih liječnika i njihovih "znanstvenih" pristupa postojećem epidemiološkom problemu. Jedan od najraširenijih već je spomenut u prethodnom poglavlju – teorija o širenju nakupina zagađenog zraka, tzv. mijazmi. No, postojala su i druga "objašnjenja" koja se iz današnje perspektive mogu činiti jednako fantastičnima i nevjerojatnima kao i gore spomenuta pučka vjerovanja.¹⁰⁰ Razlozi takvome stanju bili su relativno jednostavni, jer se srednjovjekovna medicina do pojave epidemije s polovice 14. stoljeća uvelike oslanjala na znanja starovjekovnih liječnika – u prvom redu Hipokrata, a onda i Galena.¹⁰¹ Dio znanja upotpunjavao je tijekom stoljeća i medicinskim opažanjima arapskih liječnika,¹⁰² a svojevrstan

¹⁰⁰ O stanju medicinskih znanja u razdoblju do pred Crnu smrt vidjeti npr.: Grmek, "Le concept d'infection ...", 23-27 ; Blažina-Tomić, *Utjecaj javnih*, 29-33 ; Gottfreid, *The Black Death*, 104-128; *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, ur. Luis Garcia-Ballester, Roger French, Jon Arrizabalaga i Andrew Cunningham (Cambridge: Cambridge University Press, 1994.), passim.

¹⁰¹ Geoffrey Marks, "Medieval Medicine's Response to the Black Death" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 59; Gottfreid, *The Black Death*, 105; Ziegler, *The Black Death*, 68-70.

¹⁰² O tome detaljnije vidjeti npr.: Luis García-Ballester, "A marginal learned medical world: Jewish, Muslim and Christian practitioners, and the use of Arabic medical sources in late medieval Spain" u *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, ur. Luis Garcia-Ballester, Roger French, Jon Arrizabalaga i Andrew Cunningham (Cambridge: Cambridge

- ali ipak u današnjim mjerilima ograničen - zamah medicina je dobila razvojem sveučilišta na europskom kontinentu. Tako su se do polovice 14. stoljeća kao centri medicinske znanstvene misli profilirali idući sveučilišni centri: Salerno, Montpellier, Bologna, Pariz, Padova i Oxford.¹⁰³

U sklopu sagledavanja dosega onovremene medicine istraživači su zaključili da je centar ondašnje medicinske znanstvene misli bila Francuska, točnije medicinski fakultet pariškog sveučilišta. Štoviše, Francuska je bila i središte cjelokupnog kršćanskog Zapada, jer je u Avignonu polovicom 14. stoljeća bila smještena papinska kurija. Stoga, kada je kuga u ljeto 1348. došla do Francuske, francuski kralj Filip VI. Valois odmah je zahtijevao znanstveno objašnjenje nastalih događaja. Odgovor je bio utoliko potrebniji, jer je Edvard III. engleski kralj - pretendent na francusko prijestolje - "pustio glasine" da je francuski kralj svojim raskalašenim životom uzrokovao Božji gnjev, tj. kugu.¹⁰⁴ No, odgovori koje su ponudili poznati i priznati pariški liječnici i profesori više su ličili na vradžbine i astrološka predviđanja nego na konkretno objašnjenje, te brojni historiografski naslovi, kao i povjesničari medicine, navode upravo ove primjere s ciljem ocrtavanja potpune nemoći medicine pred epidemijom koja nije birala žrtve. Kao

University Press, 1994.), 353-394; Ziegler, *The Black Death*, 20-22; Michael Dols, "Al-Manbijī's Report of the Plague: A treatise on the Plague of 764-65 / 1362-64 in the Middle East" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 65-75.

¹⁰³ Gottfreid, *The Black Death*, 106.

¹⁰⁴ O tome detaljnije vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 64.

razlog nastanka epidemije navedena je u prvom redu konjunkcija planeta Saturna, Jupitera i Marsa u kući Vodenjaka. Ovakvo gibanje nebeskih tijela izazvalo je, prema njihovom mišljenju, opoziciju sunca spram vode u Indijskom oceanu što je dovelo do velikih isparavanja, zatrovanja vode i ugibanja podvodnog svijeta. Ta zatrovana voda, potom, stvorila je i otrovne oblake koji su se raširili svijetom, te tako izazvali epidemiju.¹⁰⁵

U skladu s takvim shvaćanjima i sličnoj maniri bili su i lijekovi, tj. recepti, koje su onovremeni liječnici preporučivali da bi se izbjegla epidemija. Budući da su pretkazali da će se zagađeni oblaci pretvoriti u otrovnu kišu, onodobni liječnici savjetovali su što manje kretanja s ciljem izbjegavanja djelovanja otrovnih isparenja. Jednako tako, savjetovano je da se danju ne spava, no da se ljudi oblače toplije no inače, te da se konzumiraju raznoliki pripravci sačinjeni od papra, đumbira i klinčića. Savjetovalo se paliti velike vatre koje bi "odagnale" otrovna isparenja koja uzrokuju kugu.¹⁰⁶ Osim toga, neki su pacijentima davali purgativna sredstva, puštali im krv, zasijekali im otekline i mazali ih kojekakvim mastima.¹⁰⁷

¹⁰⁵ O tome detaljnije vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 38, 68-73; Marks, *Medieval Medicine's Response*, 57-64; Blažina-Tomić, *Utjecaj javnih*, 30.

¹⁰⁶ O svemu tome detaljnije vidjeti npr.: Marks, *Medieval Medicine's Response*, 58-59.

¹⁰⁷ Vidjeti npr.: Glesinger, *Povijest medicine*, 113; Blažina-Tomić, *Utjecaj javnih*, 30.

Iako je sasvim razvidno da ovi recepti nisu rješavali problem onih koji su već bili zaraženi, te se može učiniti da se onovremeni liječnici uopće nisu bavili bolešću i njenim izlječenjem nego samo uzrocima koji se u vidu današnjih spoznaja čine više nego imaginarnim, ipak je bilo i onih koji su se suočili s bolešću i pokušavali razaznati njene simptome i razvoj. Jedan od danas najpoznatijih svakako je bio papinski liječnik Guy de Chauliac (oko 1300.-1368.), koji je ostavio danas značajne nam opise faza bolesti prema kojima moderna medicina može barem približno tvrditi da se uistinu radilo o bubonskoj i plućnoj kugi.¹⁰⁸

Iz svih sačuvanih traktata o prirodi kužnog obljenja današnji liječnici i povjesničari medicine vrlo lako mogu zaključiti da su njihove srednjovjekovne kolege ipak imali dobru moć zapažanja te da su bar neki ostavili rječite i slikovite opise simptoma oboljelih tijekom epidemije, te na osnovi tih simptoma donosili razmjerno lucidne zaključke. Tako je, primjerice, slavni Gentile da Foligno (druga polovica 13. stoljeća - 1348.) - liječnik i profesor na sveučilištu u Perugi, koji je i sam umro tijekom ove epidemije - smatrao da je kuga uzrokovana truljenjem krvi u plućima i srcu, što je s druge strane bilo uzrokovano kvarenjem atmosfere. Shodno tome preporučivao je pročišćavanje zraka vatrom od aromatičnog drveta.¹⁰⁹

¹⁰⁸ O tome detaljnije vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 19; Marks, *Medieval Medicine's Response*, 60; Blažina-Tomić, *Utjecaj javnih*, 31.

¹⁰⁹ Vidjeti npr.: Marks, *Medieval Medicine's Response*, 60.

Razlozi realnoj nesposobnosti srednjovjekovne medicine da pronade neko bolje rješenje za problem koji je izazvala epidemija s polovice 14. stoljeća svakako su ležali i u samim korijenima društvenih uređenja i mentalnim sklopovima srednjovjekovnih ljudi čiji je obzor uvelike bio oblikovan kršćanskom vjerom i dogmama. Već je spomenuto da su srednjovjekovni liječnici svoja znanja o epidemiji zasnivali prije svega na antičkim uzorima, no pri interpretaciji antičkih zapisa i znanja ulogu arbitra imala je Crkva. Crkveni oci smatrali su svako seciranje ljudskog tijela nepoželjnim, jer time bi čovjek pokušao suditi i otkrivati tajnu života koja je prema njihovim shvaćanjima bila u domeni jedino Svevišnjeg. Jednako tako, ako je opće prihvaćeni stav bio da je epidemija izraz Božjega gnjeva, onda bi sprečavanje zaraze i dodatno razmatranje njenih uzroka značilo uplitanje u Božji naum, a to bi svakako onda bio grijeh.¹¹⁰ Stoga su srednjovjekovni liječnici uvelike bili ograničeni već u samome pokušaju rješavanja problema koji je izazvala epidemija, te stoga historiografija i povijest medicine ne treba njihove zaključke i shvaćanja pretjerano oštro suditi – oni su bili djeca svog vremena.

Upravo u skladu s takvim razmišljanjima bilo je i najčešće rješenje kojem su pribjegavali brojni. Vjerujući da se radi o Božjem naumu većina je bijegom pokušavala spasiti

¹¹⁰ O tome detaljnije vidjeti npr.: Bergdolt, *La peste nera*, 254-269; Marks, *Medieval Medicine's Response*, 60-62; Robert E. Lener, "The Black Death and Western European Eschatological Mentalities" u *The Black Death – The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 77-105.

vlastiti život - bez obzira da li se radilo o običnim ljudima ili o obrazovanim liječnicima. Razmatrajući takve liječničke savjete, koje su poznavali i arapski liječnici (*fuga mox, cito et longe*), historiografija zaključuje da su, bez obzira na kulturološke razlike, medicinska znanja antike jednim dijelom došla do europskih liječnika posredstvom arapskog svijeta. Ilustrativan primjer tome bio već spomenuti Gentile da Foligno koji, po uzoru na svoje starije arapske kolege, savjetuje upravo bijeg:

*Učinit se mogu tek stvari tri,
Za izbjeć' kugi i bolesti.
Što prije bježat iz grada tog,
U koj' je zaš'o kužni smog,
Što kasnije se vratit na mjesta ta,
Gdje kuga već je kročila.¹¹¹*

Znatno manji broj liječnika ostajao je i pokušavao boriti se s epidemijom, no razlozi njihova ostanka nisu uvijek bili čisto moralne prirode njihova poziva - neki poput spomenutog Guya de Chauiliaca ostajali bi samo iz straha od osramoćenja.¹¹²

U skladu s liječničkim savjetima djelovale su i svjetovne vlasti - bilo da se radilo o feudalnim gospodarima ili gradskim upravama. Ipak, ako se sagleda dosadašnja

¹¹¹ Da Foligno u jednom svom djelu citira arapskog liječnika Rhazesu s kraja 9. stoljeća koji veli:

Three things by which each simple man / From plague escape and sickness can, / Start soon, flee far from town or land / On which the plague has laid its hand, / Return but late to such a place / Where pestilence has stayed its pace. (Vidjeti: Marks, *Medieval Medicine's Response*, 63.). Prijevod na hrvatski: G. R.

¹¹² Isto, 64.

historiografska produkcija, čini se da su epidemije u gradovima znatno bolje obrađene nego što je to slučaj sa srednjovjekovnim selima ili feudalnim vlastelinstvima. Razlog tomu su bolje sačuvana administrativna i narativna vrela, te veća raznovrsnost arhivske građe koju je "proizvodio" grad. Glede sačuvanih vrela iz razdoblja ove epidemije, historiografija je zamijetila jednu zanimljivu pojavu: upravo u doba ove epidemije i zapisnici gradskih vijeća, kao i notarski spisi, postaju znatno neuredniji i neredovitiji s obzirom na razdoblja prije i poslije epidemije.¹¹³

Štoviše, na temelju sačuvane izvorne građe historiografija je zaključila da je Crna smrt bar nakratko zaustavila dio života u gradovima. Primjeri proučavanih talijanskih gradova Siene, Venecije, Milana i Bologne lijepo svjedoče da su zbog epidemije obustavljane gradnje javnih građevina poput katedrala, crkvenih tornjeva i gradskih vijećnica.¹¹⁴ S druge strane, epidemija nije mogla zaustaviti trgovačke aktivnosti u gradovima. Štoviše, ni međugradska trgovina nije u potpunosti prekinuta, pa je to omogućilo daljnje širenje bolesti.¹¹⁵ Tu povezanost između trgovine i

¹¹³ Vidjeti npr.: Ann G. Carmichael, "Anti-Plague Ordinances and Other Social Controls" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, Inc., 1999.), 67.

¹¹⁴ *The Towns of Italy in the later Middle Ages*, ur. Trevor Dean (Manchester - New York: Manchester University Press, 2000.), 8-9, 28, 32.

¹¹⁵ Horrox, *The Black Death*, 9-10, 21, 42.

širenja epidemije možda ponajbolje izražava slogan *mercator ergo pestiferus*, koji se može ponegdje naći u literaturi.¹¹⁶

Iako onovremena medicina i liječnici nisu ponudili spasonosno rješenje, gradske vlasti reagirale su najpraktičnije što su mogle. Na vijesti o dolasku kuge u okolicu grada, najčešće donošene odredbe odnosile su se na pojačanu kontrolu ili pak potpunu zabranu prometa ljudi i roba iz zaraženih regija. Ako bi zaraza ipak uspjela doći, jedino što se poduzimalo jest eventualno dodatno unajmljivanje liječnika, te donošenje strogih odredbi glede ukopa preminulih od kuge,¹¹⁷ kao i propisivanje ponašanja i kretanja tijekom razdoblja epidemije. Historiografija je nedvojbeno ustvrdila da se ideja karantene pojavljuje tek kasnije, kao rezultat višedesetljetnog iskustva s nekoliko kužnih epidemija.¹¹⁸ Na ovom mjestu mislim da je zanimljivo primijetiti da se prava karantena pojavila upravo u jednom trgovačkom gradu, konkretno Dubrovniku, što toliko i ne treba čuditi, jer ni onovremenim vlastima nije trebalo previše vremena da shvate osnovne naznake i simptome bolesti, te da odvajanjem novopristiglih trgovaca i ljudi iz

¹¹⁶ Cosmacini, *Storia della medicina*, 9.

¹¹⁷ Za primjere vidjeti: Horrox, *The Black Death*, 3, 21, 23, 43, 61 ...; Tuchman, *A Distant Mirror*, 94.

¹¹⁸ O svemu tome detaljnije vidjeti npr.: Carmichael, *Anti-Plague Ordinances*, 66-69; Gian Maria Varanini, "La peste del 1347-50 e i governi dell'Italia centro-settentrionale: un bilancio" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 285-317; Ziegler, *The Black Death*, 53-54; Mirko Dražen Grmek, "Le concept d'infection dans l'antiquité et au Moyen Age: Les anciennes mesures sociales contre les maladies contagieuses et la fondation de la première quarantaine a Dubrovnik (1377)," *Rad JAZU* 384 (1980.): 9-54.

"sumnjivih" krajeva barem pokušaju spriječiti dolazak bolesti unutar gradskih zidina.¹¹⁹

Ipak, uslijed nerazumijevanja prirode bolesti, sve ove mjere najčešće su bile nedjelotvorne i kuga bi - ako bi došla do grada - ubrzo uzela maha. Rijetki su primjeri poput milanskog slučaja, gdje su na prve vijesti o zaraženima u gradu njihove kuće gotovo odmah zazidane, a zaraženi u njima prepušteni nemiloj sudbini smrti.¹²⁰ Puno češće se događalo da su se gradske vlasti s pojavom epidemije našle pred novim problemom: pronaći dostatan prostor za brzorastući broj preminulih. Zanimljivo je primijetiti da su, prema svemu sudeći, gradska vijeća grada Pistoiae barem tijekom prvih mjeseci vodila točnu evidenciju preminulih tijekom epidemije, no kasnije ti zapisi nestaju - očigledno je broj dnevno preminulih postao prevelik da bi se o tome mogla voditi evidencija, ili je pak članstvo povjerenstva koje je vodilo evidenciju također podleglo bolesti.¹²¹

Nadalje, glede ukopa preminulih tijekom epidemije gradske vlasti su se većinom oslanjale na dobru volju "dobrih ljudi" i članova različitih bratovština. Međutim,

¹¹⁹ O nastanku karantene vidjeti npr.: Grmek, "Le concept d'infection...", 28-54; Loris Premuda, "Storia della quarantena nei porti Italiani," *Rad JAZU* 384 (1980.): 107-119; Pierre Huard i Vincent Pierre Comiti, "Quarantine et lazarets en France," *Rad JAZU* 384 (1980.): 121-135; Zdenka Janeković Römer, "I lazzaretti di Dubrovnik (Ragusa)" u: *Rotte Mediterranee e baluardi di sanità. Venezia e i lazzaretti mediterranei*. urednik: Nelli-Elena Vanzan Marchini. Regione del Veneto: Centro Italiano di Storia Sanitaria e Ospedaliera del Veneto (Milano: Skira, 2004.): 246-250.

¹²⁰ Vidjeti npr.: Ziegler, *The Black Death*, 54; Henderson, "The Black Death in Florence", 143-144.

¹²¹ Detaljnije o tome vidjeti npr.: Carmichael, *Anti-Plague Ordinances*, 67; Vidjeti i: Tuchman, *A Distant Mirror*, 94.

uskoro je zbog straha od zaraze broj tih karitativnih osoba bio znatno smanjen te su gradske vlasti propisivale javne službe za ukop preminulih. U gradovima se tada javila potreba za jednim novim zanimanjem – plaćenim poslom grobara.¹²² No, kako postojeća istraživanja pokazuju, često je broj takvih osoba bio nedostatan, a i broj preminulih prelazio je mogućnosti njihova pravilna ukopa. Sve to samo je pojačavalo dojam da zaraza nikada neće prestati.

U takvoj konstelaciji stvari, bijeg se uistinu činio jedinim rješenjem. O tome svjedoče i onodobne kronike, a i srednjovjekovna književnost. Povjesničari književnosti odavno su uočili da je jedna od najpoznatijih zbirki srednjovjekovnih novela – Boccacciov Dekameron – inspirirana upravo zbivanjima vezanim uz epidemiju s polovice 14. stoljeća. Štoviše, kao što je razvidno iz samog proslova i uvoda Dekameronu, Boccacciu je kuga poslužila kao okvir za unutrašnju strukturu čitave zbirke. Sam Boccaccio veli:

*... kanim ... ispričovijedati stotinu novela,
priča, parabola i pripovijesti, nazvali ih kako
mu drago, što ih je u deset dana ispričovjedila
čestita družba od sedam gospa i tri mladića
koja se okupila u doba minule kuge i pomora ...*¹²³

Detaljnija analiza djela, prema nekim autorima, čak pokazuje stanovite paralele s onodobnom poezijom, a neki smatraju i da je Boccaccio želio "začahuriti" duh epidemije između

¹²² Ziegler, *The Black Death*, 57.

¹²³ Giovanni Boccaccio, *Dekameron* dio prvi, prijevod: Jerka Belan i Mate Maras (Zagreb: Globus media d.o.o., 2004.), 8.

korica svoga djela.¹²⁴ Uistinu, Boccacciov tekst uvoda kao da objedinjuje sva ondašnja dominantna shvaćanja ove epidemije:

Velim dakle da su godine od plodonosnoga Utjelovljenja Sina Božjega brojem do tisuću tristo četrdeset i osme bile stigle, kad je dični grad Firencu ... pohodila smrtonosna kuga koja se, ili zbog djelovanja nebeskih tijela ili zato što je zbog naših zlih djela pravedan gnjev Božji posla na smrtnike da ih popravi, ... prelazeći iz mjesta u mjesto bez prestanka prema Zapadu nevoljno širila. I nije protiv nje pomagao ni ljudski razbor, ni naredbe po kojima su grad od mnoge nečistoće službenici za to određeni čistili i u nj zabranjivali ući svakomu bolesniku, ni mnogi dani savjeti o čuvanju zdravlja; ni k tome ponizna zaklinjanja što ih, ne jednom nego mnogo puta, i u naloženim procesijama i na druge načine vjernici Bogu zavapiše ... Zbog takvih i mnogih drugih sličnih ili gorih slučajeva rodiše se svakakve predrasude i strah uljeze u one koji ostadoše živi; te su gotovo svi naginjali vrlo okrutnoj odluci, to jest sklanjanju i bijegu od bolesnika i njihovih stvari ... A bilo je i takvih koji smatrahu da će se umjerenim životom i uzdržljivošću othrvati toj nevolji ... Drugi, zavedeni suprotnim mišljenjem, tvrdili su da je najpouzdaniji lijek tome zlu ... piti i uživati i skitati se okolo pjevajući i šaleći se, i zadovoljiti želju čime god se može, i smijati se i rugati se svemu što se zbivalo ... Mnogi se

¹²⁴ O tome detaljnije vidjeti, zajedno s literaturom: Aldo S. Bernardo, "The Plague as Key to Meaning in Boccaccio's Decameron" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 39-64; O Boccacciovu Dekameronu i povezanosti s kužnom epidemijom vidjeti i: Herlihy, *The Black Death*, 24, 40-41, 60-64; Ziegler, *The Black Death*, 18-19, 22-23, 45-52; Bergdolt, *La peste nera*, 85-88; Millard Meiss, *Painting in Florence and Siena after the Black Death* (Princeton: Princeton University Press, 1951.), 157-165.

*pak držahu srednjega puta ... po želji dovoljno uživahu, i ne zatvarajući se idahu naokolo noseći u rukama tko cvijeće, tko mirisne trave, tko raznovrsne mirodije koje često prinošahu nosu, misleći da je najbolje krijepiti mozak takvim mirisima, jer se činilo da je zrak sav bio zasmrđen zadahom leševa i prožet vonjom bolesti i ljekarija. Nekoji su bili okrutnijega mišljenja (što možda bijaše najpouzdanije), govoreći da od kužne bolesti nema ni boljega ni tako dobra lijeka kao što je bijeg pred njom ... i ne brinući se ni za što osim za sebe, pobjegoše na tuđa ili svoja imanja na selu, kao da gnjev Božji, hoteći kazniti ljudske opačine tim pomorom, ne seže tamo gdje su oni ...*¹²⁵

Osim Boccacciova Dekameronu, srednjovjekovna književnost iznjedrila je i druga djela barem dijelom inspirirana kugom, međutim tek malen broj njih bio je rezultat upravo ove epidemije s polovice 14. stoljeća.¹²⁶ Ipak u djelima gotovo svih tih srednjovjekovnih autora, koji su se dotakli kuge poput Boccaccia, Chaucera ili Williama Langlanda, kuga se više-manje tretirala u skladu s onovremenim shvaćanjem – kao neizbježno djelo Svevišnjega.¹²⁷

Osim u literaturi, kužne epidemije ostavile su traga i u likovnoj umjetnosti. Uistinu je upitno u kojoj je mjeri već ovaj prvi nalet kuge s polovice 14. stoljeća ostavio

¹²⁵ Boccaccio, *Dekameron*, 10-13.

¹²⁶ Vidjeti npr.: Siegfried Wenzel, "Pestilence and Middle English Literature: Frair John Grimestone's Poems on Death" u *The Black Death – The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 131-159; Duane J. Osheim, "The Black Death" Microsoft Encarta ® Online Encyclopedia 2004 (<http://encarta.msn.com>).

¹²⁷ McNeill, *Plagues and Peoples*, 183.

traga na likovni izražaj tog vremena, no kasnija česta javljanja kuge dovela su do pojave određenih novih motiva u srednjovjekovnom slikarstvu. Najpoznatiji je svakako tzv. *dance macabre*, tj. ples mrtvaca, i makabrizam uopće. Međutim, prvi primjerci takvoga slikarstva ne pojavljuju se kao rezultat ove epidemije s polovice 14. stoljeća, nego se čini da je ples mrtvaca rezultat ponavljanja kužnih epidemija tijekom 14. i 15. stoljeća.¹²⁸

U sklopu ovakvih mijena u umjetnostima, u novije vrijeme pojedini povjesničari počinju istraživati i mijene u mentalitetu onovremenih ljudi uzrokovane epidemijom kuge. Iako pojedini povjesničari predmnijevaju da je već epidemija 1340-ih u nekim zajednicama uzrokovala mentalne pomake u smislu odnosa spram pojedinca kao takvog,¹²⁹ trenutno stanje istraženosti ovog problema još uvijek je, nažalost, nedostatno da bi se mogli stvoriti bilo kakvi pouzdaniji zaključci. Naime, postavlja se pitanje je li već epidemija Crne smrti uzrokovala postupno kidanje dotadašnjih spona društvene solidarnosti ili je ta pojava rezultat sveukupnih gibanja tijekom 14. stoljeća.

No, ako i ima dvojbe je li već epidemija s polovice 14. stoljeća uzrokovala neke pomake u mentalitetu srednjovjekovnih ljudi, glede gospodarstva nema takovih

¹²⁸ Vidjeti npr.: Millard Meiss, *Painting in Florence and Siena after the Black Death* (Princeton: Princeton University Press, 1951.), 89-93; Samuel K. Cohn Jr., *The Cult of Remembrance and the Black Death - Six Renaissance Cities in Central Italy*, (Baltimore - London: Johns Hopkins University Press, 1997.), 248-261.

¹²⁹ Cohn Jr., *The Cult of remembrance*, 25, 27, 31-32.

sumnji. Naime, prema nekim povjesničarima, poput Davida Herlihyja, ova je epidemija, tj. njezine posljedice, uzrokovala potrebu za nekim tehnološkim otkrićima, reorganizacijom procesa proizvodnje, te tako potaknula društveni razvoj prema ranomodernim društvima. Zapravo, hipoteza koja se provlači u tim radovima jest da je kužna epidemija s polovice 14. stoljeća (i njezina kasnija ciklička pojavljivanja tijekom 14. i 15. stoljeća i te kasnije) stvorila takvu situaciju da se zbog nedostatka radne snage i smanjenog broja intelektualnih djelatnika moralo pronaći neka nova tehnološka rješenja u proizvodnji i sustavu obrazovanja da bi se mogla i nadalje zadovoljavati potreba tržišta i društva općenito.¹³⁰ Drugim riječima, znatan gubitak stanovništva rezultirao je u (s obzirom na tadašnju tehnologiju) nedostatkom radne snage, te je tako stvorio potrebu za promjenom na polju tehnologije proizvodnje.

Jednako tako, umanjeni broj radne snage uzrokovao je uskoro rast cijena svih vrsta proizvoda.¹³¹ No, s druge strane, to umanjeno potencijalne radne snage isto tako je rezultiralo rastom nadnica i povećanjem zemljišnih površina

¹³⁰ Vidi npr.: David Herlihy, *The Black Death and the Transformation of the West* (Cambridge MS - London UK: Harvard University Press, 1997.), passim; Philip Ziegler, "Educational, Agricultural, and Architectural Impact of the Black Death" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, Inc., 1999.), 102-108; Robert S. Gottfreid, *The Black Death - Natural and Human Disaster in Medieval Europe* (New York - London: Macmillan Publishers, 1983.), 129-160; Klaus Bergoldt, *La peste nera e la fine del medioevo* (Monferrato: Edizioni Pieme Pocket, 2002.), 303-329; Dušanka Dinić, "Utica kuge od 1348. na privredu Dubrovnika" *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 5 (1960.): 11-33.

¹³¹ Vidjeti npr.: Pirenne, *Privredna povijest*, 160; Bath, *Storia agraria*, 120-122.

za preživjelo stanovništvo.¹³² Iako bi se možda činilo da je Crna smrt na taj način u konačnici poboljšala životne uvjete srednjovjekovnih Europljana, ipak se tako nešto ne može u potpunosti tvrditi. Naime, nove pojave epidemija tijekom 14., 15. i 16. stoljeća svaki put bi iznova umanjivale broj stanovnika i izazivale strahotne društvene pomutnje, te na taj način barem privremeno "kočile" daljnji društveni i gospodarski razvoj. Osim toga, zbog nezadovoljstva među seoskim i gradskim stanovništvom nakon epidemije uslijedili su brojni socijalni nemiri.¹³³

Iz svega iznesenog, mislim da je vidljivo da je Crna smrt s polovice 14. stoljeća na raznim razinama uzdrmala strukture srednjovjekovnih europskih društava. Jednako tako se nadam da je iz izloženog vidljivo da povjesničari i drugi istraživači pokušavaju sa svoje strane što bolje rasvijetliti društvene, gospodarske, demografske i ine sastavnice pitanja Crne smrti i njezinog učinka na europska društva srednjovjekovlja. Ova rasprava unutar historiografije traje već više od jednog stoljeća, no sva pitanja koja je Crna smrt otvorila svojim europskim pohodom još uvijek nemaju potpune odgovore.

¹³² Vidjeti npr: Paolo Pirello, "Peste Nera, prezzi e salari" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 175-214.

¹³³ Isto, 160-161; McNeill, *Plagues and Peoples*, 183-184; J. M. W. Bean, "The Black Death: The Crisis and its Social and Economic Consequences" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 23-38.

Historiografija o Crnoj smrti u Dubrovniku

Zapadnoeuropske historiografije posvetile su, kao što je gore izloženo, temama vezanim uz Crnu smrt uistinu velik broj stranica; prepoznavajući vjerojatno da se radi o povijesnoj činjenici koja je inicirala velik broj društvenih i inih procesa koji leže u samim temeljima današnje Europe. S druge strane, Dubrovnik i njegova povijest tema su razmatranja ne samo hrvatske nego i brojnih drugih historiografija.

Međutim, pitanje Crne smrti nekako je izmaklo matici hrvatske historiografije, iako se ona uistinu dosta bavi srednjovjekovnim gradom na istočnoj jadranskoj obali, posebice Dubrovnikom. Naime, pitanjima bolesti i epidemija većinom su se u nas bavili povjesničari medicine i iz svog kuta promatranja problema istražili su epidemije kuge u dalmatinskim gradovima (poglavito u Dubrovniku) relativno dobro. Sakupljeni su podaci o postojećoj građi, ali uslijed nedostatka liječničkih izvješća za ovu epidemiju, povjesničari medicine više su se okretali ponovnim pojavama ove bolesti u 14. stoljeću i kasnijim stoljećima (1360-ih, 1370-ih, 1391. itd.), te osnutku dubrovačke karantene 1377., što je relativno dobro obrađeno.¹³⁴

¹³⁴ Vidjeti poglavito: *Rad JAZU 384 - Radovi sa međunarodnog simpozija u povodu šestote obljetnice dubrovačke karantene održanog 29. i 30. rujna 1977.*, ur. Mirko Dražen Grmek (Zagreb: JAZU, 1980.); Unutar tog zbornika posebno je vrijedan prilog: Mirko Dražen Grmek, "Le concept d'infection dans l'antiquité et au Moyen Age: Les anciennes mesures sociales," *Rad JAZU 384* (1980.): 9-34; Osim toga vrijedno je pogledati i manje prinose poput: Lavoslav Glesinger, "Epidemije kuge: ili jahači apokalipse ponovo među nama," *Priroda* 84 (1994.): 6-9; Vladimir Bazala, "Calendarium pestis (I)," *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae* 2/1 (1962.):

Jednako tako, valja spomenuti i nemale prinose srpske historiografije kojoj je Dubrovnik uvijek bio zanimljiva tema. Među tim priložima najveći doprinos svakako predstavlja objavljivanje dijela arhivske građe Dubrovačke Republike, jer je tim pregalačkim radom svim istraživačima dubrovačke prošlosti olakšan pristup jednom dijelu arhivskog materijala. Za pitanja zdravstvene kulture, a onda i Crne smrti, unutar korpusa te objavljene građe svakako treba obratiti pozornost na danas po mnogočemu zastario, ali još uvijek vrlo upotrebljiv tekst Jorja Tadića i Riste Jeremića iz 30-ih godina prošloga stoljeća.¹³⁵

Tek rijetki povjesničari pozabavili su se pitanjem učinka kuge iz 1348. na društvo i gospodarstvo dalmatinskih gradova. Koliko je meni poznato, jedini objavljeni rad koji se bavi učinkom ove epidemije na gospodarstvo Dubrovnika jest onaj Dušanke Dinić-Knežević iz danas već davnih 60-ih godina 20. stoljeća.¹³⁶ Iako i danas po mnogo čemu vrijedan, ovaj prilog ipak je samo jedan od mogućih pogleda na pitanje Crne smrti i njenog učinka na društvo i gospodarstvo

51-61; Vladimir Bazala, *Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike* (Zagreb: Dubrovački horizonti, 1972.), 30-42; Zlata Blažina-Tomić, "Historical development of the laws and regulations concerning public health in Dubrovnik (Ragusa) from the 13th - 15th century", (magistarski rad, McGill University, 1981.), passim; Zlata Blažina-Tomić, "Uloga javnih zdravstvenih službenika kacamorata, vijeća i medicinske profesije u sprečavanju kuge u Dubrovniku u prvoj polovici 16. stoljeća" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2001.), passim; Gordan Ravančić, "Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) - raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra" *Povijesni prilozi* 26 (2004.): 7-18.

¹³⁵ Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* vol. I-III (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938.-1940.). Unutar tih izdanja za pitanje Crne smrti posebno pogledati vol. II.

¹³⁶ Dušanka Dinić, "Uticaj kuge ...", 11-33.

srednjovjekovnog Dubrovnika, koji je trebao biti popraćen nizom dodatnih analiza i studija, koje su nažalost izostale.

Glede pitanja demografskog učinka ove epidemije s polovice 14. stoljeća na dubrovačko stanovništvo u historiografiji ipak postoje stanoviti zaključci. Međutim, budući da za ovo razdoblje ne postoje pouzdani popisi stanovnika, vrlo je teško odrediti točan demografski gubitak, tako da se historiografija mora zadovoljiti jedino ustanovljavanjem trendova rasta ili pada broja stanovnika.¹³⁷

Pomalo je začuđujuće da i gotovo sve sinteze povijesti grada Dubrovnika ovu epidemiju spominju tek usputno, bilježeći je kao činjenicu, ali ne pridajući joj neki poseban značaj.¹³⁸ Razlog takvomu stanju vjerojatno je činjenica da je u našoj historiografiji dugo prevladavalo mišljenje da samo politička povijest, tzv. događajnica, može oslikavati najbitnije događaje i procese bitne za razumijevanje prošle stvarnosti.

Tek u novije vrijeme, javljaju se naslovi unutar kojih Crna smrt dobiva više prostora u sklopu dubrovačke prošlosti. Iako pitanja vezana uz demografske, gospodarske i ine učinke na srednjovjekovni grad nisu pretjerano detaljno obrađivana ipak se mogu pronaći opći podaci o "dolasku"

¹³⁷ Vidjeti o tome detaljnije: Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990.), 36-39.

¹³⁸ Vidjeti npr: Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, vol. 1 (Zagreb: Matica hrvatska, 1980.), 77-94 i 121-131.

epidemije u Dubrovnik, te prvim reakcijama gradskih vlasti.¹³⁹

S druge strane, pitanje učinka kuge na društvene strukture i mentalitet ljudi srednjovjekovnih dalmatinskih gradova posvema je neistraženo. Jednako tako, pitanje prehrane, tj. pothranjenosti i gladi, i njezine povezanosti s epidemijama također nije istraženo u hrvatskoj historiografiji.¹⁴⁰ Sama činjenica ovakvog stanja u historiografiji upućuje na hitnost rješavanja bar nekih pitanja vezanih uz *Crnu smrt* na našim prostorima, pogotovo uzme li se u obzir koliko su na tom polju odmakle ostale europske historiografije.

Ipak, valja priznati da je ovakva razlika u istraženosti problema vezanih uz *Crnu smrt* velikim dijelom povezana s pitanjem sačuvanosti izvorne građe i njene istraženosti. Stoga bi prije svega trebalo sagledati stanje sačuvanosti izvora koji svjedoče o ovoj epidemiji na istočnoj jadranskoj obali.

¹³⁹ Vidjeti npr.: Grmek, "Le concept d'infection ...", 38-40; Robin Harris, *Dubrovnik - A History* (London: SAQUI, 2003.), 210-211.

¹⁴⁰ Tek u novije vrijeme ovakve teme zaokupljaju neke od hrvatskih povjesničara. Vidi npr.: Tomislav Raukar, *Srednjovjekovne ekonomije i hrvatska društva* (Zagreb: FF Press, 2003.), 33-39.

IZVORNA GRAĐA O CRNOJ SMRTI U DUBROVNIKU POLOVICOM 14. STOLJEĆA

Kao što je naznačeno u prethodnom poglavlju, Crna smrt je u mnogočemu obilježila srednjovjekovna europska društva. Europske i ine historiografije, koje su se bavile ovim pitanjima, došle su do zaključaka o tim učincima upravo na temelju iščitavanja izvorne građe iz vremena epidemije. Jednako tako, i radovi napisani o epidemiji s polovice 14. stoljeća u Dubrovniku zasnovani su u prvom redu na podacima iz arhivskog gradiva koje se danas čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku, a dijelom je i objavljeno.

Osim građe koja se čuva u dubrovačkom arhivu, za pitanje širenja i dosega Crne smrti u čitavoj regiji svakako je relevantna i građa koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru, a tiče se istočno-jadranskih gradova upravo u tom razdoblju.¹⁴¹ Razlozi relevantnosti arhivskog materijala iz drugih istočno-jadranskih komuna za pitanja vezana uz pojavu i širenje Crne smrti na dubrovačkom području leže u jednostavnoj činjenici prirode same epidemije. Naime, tih se godina nije samo Dubrovnik našao pohan strašnom epidemijom, nego je čitava istočno-jadranska obala bila obuhvaćena kužnim plaštem. Osim toga, dodatni razlog potrebitosti uzimanja u obzir izvorne građe i drugih komuna uzrokovan je i relativnom raspršenošću i nekonzistentnošću

¹⁴¹ O tome detaljnije vidi npr.: Gordan Ravančić, "Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) - raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra" *Povijesni prilozi* 26 (2004.): 7-18.

sačuvane građe u razdoblju ove epidemije. Naime, već na prvi pogled vidljivo je da građa iz tog razdoblja nije u potpunosti sačuvana u svim gradovima, te da postoje tzv. kronološke rupe unutar korpusa sačuvane arhivske građe. Štoviše, čini se da za pojedine komune – poput Trogira – gotovo da ništa i nije ostalo sačuvano iz razdoblja trajanja epidemije Crne smrti s polovice 14. stoljeća. Iako iscrpnija istraživanja još uvijek nisu načinjena, takvo stanje sačuvanosti građe u dalmatinskim komunama posredno svjedoči da je Crna smrt uzela velikog maha i u najmanju ruku barem djelomično i privremeno zaustavila ili ometala neke segmente javnoga života u tim zajednicama.

Do danas je ipak ostalo sačuvano mnogo izvorne građe koja svjedoči o zbivanjima vezanim uz epidemiju s polovice 14. stoljeća. Količinom sačuvane građe prednjači Državni arhiv u Dubrovniku, a jedan dio građe čak je i objavljen koncem 19. i tijekom 20. stoljeća.¹⁴² Sačuvana građa u osnovi se može klasificirati u tri grupe: narativni izvori, izvori legislativne / normativne prirode i notarska građa. Pod narativnim izvorima treba smatrati u prvom redu kronike, ali i neke druge izvore poput uvodnih poglavlja (*proemium*) pojedinih komunalnih knjiga u kojima se mogu naći zanimljivi opisi posljedica i trajanja epidemije. Izvori normativne prirode svode se na pojedine zakone donesene u ovom

¹⁴² Najviše građe objavljeno je u serijama *Monumenta Ragusina* i *Scriptores* (unutar *Monumenta historica Slavorum meridionalium*), te *Monumenta historica Ragusina* u izdanju JAZU, tj. HAZU. No, valja svakako spomenuti i vrijedne prinose izašle unutar izdavačke djelatnosti SANU unutar serije *Zbornik za istoriju, jezik i književnost*.

razdoblju ili u razdoblju neposredno nakon kužne epidemije. Ovoj grupi normativnih izvora pridružio bih i zapisnike rada dubrovačkih vijeća iz razdoblja epidemije, iako sve ove odluke nisu bile zakoni. Izvorna građa ovog tipa može pružiti zanimljiv okvir promatranja kako srednjovjekovna vlast reagira u trenutku destabilizacije dotadašnjeg ritma života i rada. Notarska građa prije svega obuhvaća oporuke nastale tijekom epidemije, ali tu se mogu uvrstiti kao koristan izvor i različiti privatni ugovori nastali u vrijeme kuge. Naime, s pojavom bolesti gospodarski život zajednice nije u potpunosti stao. Nažalost, iz ovog razdoblja u Dubrovniku nema sačuvanih liječničkih zapisa.

U svakom slučaju, raspon sačuvane građe ipak omogućava povjesničaru da stvori neke zaključke, te da na osnovi njih "izgradi" priču o kužnoj epidemiji i bar nekim aspektima njezina dosega na istočnoj jadranskoj obali. Ta priča, s obzirom na karakter sačuvane građe, pomalo nalikuje na kakvu sliku, ili bolje reći mozaik, kojemu svi dijelovi nisu ostali sačuvani tijekom prošlih stoljeća.

No, na dubrovačke izvore vratit ću se malo kasnije, jer osim izvora koji govore o samoj epidemiji ili datiraju iz vremena njena haranja, postoji i građa koja povjesničaru indirektno može ponešto otkriti o samoj epidemiji ili njenim dosezima. Naime, dokumenti iz razdoblja nakon velike epidemije posredno svjedoče o njenim razornim učincima na svakodnevni život i društvenu organizaciju.

Tako primjerice, činjenica da se u Zadru 1350-ih godina pokreće čitav niz građanskih parnica vezanih uz ostavinu preminulih tijekom epidemije vrlo zorno svjedoči o dosezima i poraznoj demografskoj bilanci Crne smrti u tom gradu.¹⁴³ Naime, najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra, koji se čuva unutar arhivske zbirke *Curia maior civilum* (CMC) pod signaturom kut. IV. fasc. 14., datira iz godina neposredno nakon prolaska velike epidemije, obuhvaća razdoblje između 1351. i 1353. godine.

Radi se o opsegom nevelikom svešćiću - svega 40 folija, otprilike A4 formata papira (cca. 225×300 mm) ispisanih kancelarijskom goticom. Paginacija koja postoji kasnije je unošena olovkom. Foliji su ispisani obostrano, no ima i stranica koje su ostale prazne (foliji 16, 29' i 40'). Slučajevi su uglavnom unošeni kronološkom redom, a unosila su ih dvojica zadarskih notara: Konrad Ragnerijev iz Padove (*Conradus condam Ragnerii de Padua*) i Damjan Andrijin de Zandeguillis iz Parme (*Damianus condam Andree de Zandeguilliis de Parma*). Svešćić sadrži 29, većinom ostavinskih, građanskih parnica koji se mogu svrstati u 63 dokumenta, jer parnice nisu upisivane u registar "u komadu" nego kronološki u nastavcima.¹⁴⁴

¹⁴³ O tome detaljnije vidi: Gordan Ravančić, "Curia Maior Ciuiliium - Najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351-1353)," *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001.): 85-160.

¹⁴⁴ Glede povezanosti pojedinih dokumenata vidjeti *Popis slučajeva prema osobama o čijim se ostavštinama raspravlja* u: Ravančić, *Curia Maior Ciuiliium*, 150.

Glede učinka epidemije u Zadru razmjerno lako se može uočiti da je velik broj slučajeva pokrenut upravo zbog nedostatka oporuka osoba koje su naglo umrle uslijed općeg pomora i epidemije.¹⁴⁵ U "kaosu" imovinskih odnosa, koji je nastao nakon pomora velikog dijela vlasnika dobara u gradu i distriktu, normalno je bilo očekivati pokretanje brojnih ostavinskih parnica tijekom kojih se trebalo odrediti i dosuditi baštinsko pravo među brojnima koji su se borili za ostavljena dobra. Stoga se u slučajevima navodi velik broj svjedoka koji svjedoče o rodbinskim vezama preminulih i onih koji traže njihovu ostavštinu. Pojedini svjedoci svjedoče o genealogijama porodica unazad više generacija,¹⁴⁶ te stoga ovaj izvor može svakako koristiti i svim istraživačima povijesti obitelji srednjovjekovnog Zadra.

Jednako tako, komunalni spisi Velikog vijeća splitske općine iz gotovo istog tog razdoblja, točnije 1352.-1354., svjedoče da se i Split nakon epidemije s polovice 14. stoljeća našao u svojevrsnom administrativnom i organizacijskom kaosu.¹⁴⁷ Radi se o dva sveščića koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru u tzv. fondu Splitskog arhiva pod signaturama 12/b i 12/c te nose naslov *Libri consiliorum communitatis Spalati - Reformationes annorum*

¹⁴⁵ Vidjeti dokumente 4, 6, 7, 10, 12, 15, 30, 41, 42, 43, 44, 50, 52, 53, 55, 56 i 57 u: Ravančić, *Curia Maior Civilium*, 94-95, 96-97, 97-98, 100-101, 102-104, 105-106, 116-121, 125-126, 126-128, 128-130, 130-132, 136, 137-138, 138-139, 140-141, 141-143 i 143-145.

¹⁴⁶ Isto, e.g dokumenti 10, 16 ...

¹⁴⁷ "Zapisnici Velikog vijeća grada Splita - *Libri maioris consilii civitatis Spalati* 1352.-1354, 1357.-1359.", priredili: Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, u: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU* 12 (1982.): 63-266.

1352-1354 - *Reformationes annorum* 1357-1359. Iz samog sačuvanog rukopisa vidljivo je da se radi samo o dijelu zapisnika sjednica splitskog Velikog vijeća, a povrhn svega vidljivo je da postojeći uvez ne slijedi kronološki tijek te su urednici tiskanog izdanja bili prisiljeni zanemariti postojeću paginaciju dokumenta da bi logično poredali spise.¹⁴⁸

Površnim pregledom sadržaja ovih sačuvanih odredbi možda bi se moglo zaključiti da one ne bilježe nikakva traga nedavnoj epidemiji, jer se u njima ona uistinu izrijeком i ne spominje. S druge strane, iako tih odredbi nema puno (svega 40-tak), njihovo loše stanje - kao i nedostatak ostalih gradskih zapisnika iz ovoga razdoblja - posredno govori o razornom učinku epidemije na društveno tkivo splitske općine. Nadalje, iz samog sadržaja ipak se ponešto daje naslutiti, s obzirom da se u barem dvije odredbe spominju napuštene kuće u gradskom podgrađu.¹⁴⁹ Iz toga se daje naslutiti da je grad bio pogođen epidemijom, te da je početkom 1350-ih postojalo još ispražnjenih domova. Iz jedne odredbe kojom se dozvoljava svim dužnicima da se vrate u grad prije isplate duga također se može pretpostaviti da je motiv splitskim vijećnicima za takvu odluku bila težnja da se grad nakon epidemije što prije populacijski obnovi.¹⁵⁰ O

¹⁴⁸ O fizičkom opisu dokumenta vidjeti uvodni tekst u: *Zapisnici Velikog vijeća grada Splita*, 65-68.

¹⁴⁹ Vidjeti odredbe broj 12 i 14 u: *Zapisnici Velikog vijeća grada Splita*, 71, 116, 117.

¹⁵⁰ Vidjeti odredbu broj 22 u: *Zapisnici Velikog vijeća grada Splita*, 73 i 125. Tendenciju nagle populacijske obnove pokazuju i svi gradovi

stanovitoj promjeni u vrijednosti novca, a time i promjeni u gospodarstvu, u ovom razdoblju svjedoči i odredba prema kojoj splitske vlasti uvode novi monetarni tečaj.¹⁵¹ Ovaj korak mogao bi također biti potaknut epidemijom s polovice 14. stoljeća.

Izvorne građe za proučavanje gospodarskih gibanja tijekom epidemije Crne smrti ima jako malo i nedostatna je za bilo kakvu precizniju analizu. No, ipak dio sačuvanih izvora svjedoči da gospodarski i politički život tijekom epidemije nije u potpunosti stao. Zoran primjer ovim tvrdnjama jesu i dijelom sačuvane trgovačke knjige splitske općine s polovice 14. stoljeća.¹⁵² Radi se o malenom sveščiću koji se danas čuva u arhivskim fondovima splitske komune u Državnom arhivu u Zadru. Sveščić sadrži nekih dvadesetak folija i vidljivo je da to nije potpuni registar. Iako se čini da je čitav tekst pisala ista ruka vidljivo je da upisi nisu uvijek pisani istim perom, tj. moguće je da su nastajali istodobno s događajima na koje se odnose. Iako datumi svih poslova i novčanih transakcija nisu upisani, iz onih upisanih ne može se uočiti smanjen intenzitet poslovanja i aktivnosti tijekom godina kad je gradom harala bolest. No, s druge strane, mogući razlog tome jest i činjenica da su tu upisivane i novčane isplate različitim

sjeverne Italije u postkužnom razdoblju. O tome detaljnije vidjeti npr.: Samuel K. Cohn Jr., "The Black Death: End of a Paradigm," *The American Historical Review* 3/107 (2002.): 731-732.

¹⁵¹ Vidjeti odredbu broj 20 u: *Zapisnici Velikog vijeća grada Splita*, 72 i 123.

¹⁵² Sveščić je pronađen u arhivskom fondu splitske općine koji se danas čuva u Državnom arhivu Zadar. Splitski arhiv, kutija 1, sv. 3/1.

općinskim dužnosnicima, a ti su zasigurno imali dosta posla tijekom 1348. godine, jer se upravo tada u zaleđu dalmatinskih gradova odvija rat između ugarsko-hrvatskog kralja i Mletačke Republike. S druge strane, iz nedostataka upisa datuma za sve transakcije, moguće je pretpostaviti da datumi izostaju upravo tijekom mjeseci najžešćih kužnih naleta.

Međutim, činjenica da svi sačuvani izvori izravno ne navode postojanje epidemije i njene strahotnosti ne znači da epidemija Crne smrti nije ostavila značajnog traga u društvenom i mentalnom tkivu srednjovjekovne splitske komune. O strahotnosti kužnog pomora vjerojatno ponajbolje svjedoče fragmenti kroničarskog zapisa poznatog kao *A Chuteis Tabula*.¹⁵³ Iako se smatra da je autor teksta ove kronike, anonimni pripadnik patricijske obitelji Cutheis koja se kasnije nazivala Jeremija (De Geremia), neki autori navode da je ime autora Marin de Chuteis.¹⁵⁴ Poput velikog broja suvremenika velike epidemije i splitski kroničar, nazovimo ga Kutej, smatra epidemiju s polovice 14. stoljeća jednom od najvećih "izvornih pošasti" Božjega gnjeva izazvanog različitim zločinima ljudi.¹⁵⁵ No, osim toga, Kutej donosi opise raznolikih prirodnih katastrofa koje su prethodile (i u svijesti suvremenika navještavale) veliku kužnu epidemiju i pomor:

¹⁵³ *A Cutheis Tabula*, ur. Vladimir Rismondo, u *Legende i kronike* (Split: Književni krug, 1977.), 185-202. (dalje: *A Cutheis Tabula*).

¹⁵⁴ Vidi npr.: Vladimir Bazala, "Calendarium pestis (I)" *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae* II./1 (1962.): 52.

¹⁵⁵ *A Cutheis Tabula*, 191.

U ono je vrijeme bio zaražen zrak i postao mračan i taman, i mnogi su dijelovi svijeta bili zaraženi smrtonosnom pošasnom bolešću. Sunce je bilo postalo svo mračno usred dana, a zvijezde su se kao u doba noći vidjele na nebu. Mjesec, mračan i tmuran pomrčao je. Repatica s velikim repom pojavila se svjetlucajući na nebu u zapadnim stranama, i ostale su se zvijezde s neba vidjele kako sa svoga položaja padaju na zemlju. Vidjelo se otvoreno nebo, i iz putanje što će se otkriti izlazio je svjetlucav nebeski oganj goreći strahovitim plamenom i jakom svjetlošću pojavljujući se noću čitavom svijetu na istočnoj strani. Veliki potres strahovito je vladao na mnogim mjestima i u mnogim dijelovima svijeta, pa su zato mnoge građevine ležale na zemlju oborene. Razni su vjetrovi, uzavrevši, pritiskujući i s najvećim naletom zviždeći duvali. More uznemireno i naduveno, dižući se uvis nije prestajalo rikati, i svi su elementi davali bolne i tužne znakove.¹⁵⁶

Zanimljivo je primijetiti da se Kutejevo svjedočanstvo uvelike poklapa s opisima nepoznatog flamanskog klerika koji spominje da je epidemiji prethodila kiša žaba, zmija i škorpiona popraćena grmljavinom, munjama i tučom. Prema njegovu zapisu, trećeg dana uslijedili su vatra i dim koji su se spustili s nebesa i proždrlili sve preostale ljude i životinje, te uništili gradove i naselja na tom području.¹⁵⁷

I kronika južno-austrijskog samostana u Neubergu također

¹⁵⁶ A Cutheis Tabula, 191-192.

¹⁵⁷ ... On the third day fire, accompanied by stinking smoke descended from heaven and consumed all the remaining men and animals, and burned all the cities and settlements in the region. ... Horrox, *The Black Death*, 41-42.

svjedoči o prirodnoj katastrofi - potresu - koji je prethodio epidemiji.¹⁵⁸ Jednako tako, i kasniji kroničarski zapis Ivana Marinova Gundulića bilježi da je pomor u Dubrovniku uslijedio nakon petnaestodnevnog potresa, te da nije bilo trudnice koja nije pobacila od njegove jačine (*non vi fu alcuna dona pregna, la quale non aborti per paura di quel movimento di terra*).¹⁵⁹ Ovakav scenarij ne treba pretjerano čuditi, jer vjerovanja u pretkazanja nisu bila strana srednjovjekovnom svijetu. Ovi pitoreskni opisi prirodnih katastrofa kao predznaka nadolazeće nevolje imaju svoje korijene u davnim vjerovanjima i ne moraju odražavati stvarni redoslijed događaja.¹⁶⁰ Prema tome, mislim da ovim opisima treba pažljivo pristupati nastojeći razlučiti stvarnost od stereotipa koji se kroz njih provlače.

Kada se sve sabere, ipak je brojnost i raznovrsnost sačuvane građe za razdoblje haranja epidemije 1348.-1350. najveća za područje Dubrovnika, te je i to jedan od razloga što je upravo ova istočno-jadranska komuna uzeta kao ogledni primjer za ovaj rad. Imajući na umu gore navedenu klasifikaciju izvorne građe, glede narativnih izvora koji čuvaju podatke o haranju ove epidemije u Dubrovniku, valja reći da dubrovačke kronike uglavnom spominju epidemiju s

¹⁵⁸ Isto, 59.

¹⁵⁹ *Croniche ulteriori di Ragusa - probabilmente opera di Giovanni di Marino Gondola*, ur. N. Nodilo, u *Scriptores* vol. II., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 25. (Zagreb: JAZU, 1893.), 391. Dalje: Gondola.

¹⁶⁰ Horrox, *The Black Death*, 5.

polovice 14. stoljeća, nazivajući je većinom *peste* tj. *pestilenza*, *mortalitas*, *male contagiosa* ili *malatia*. Štoviše, u nekim kronikama mogu se pronaći i procjene ljudskih gubitaka. No, nažalost, podaci koje donose ne poklapaju se u potpunosti.

Naime, uvodno poglavlje (*proemium*) treće knjige arhivske serije *Opera pia*¹⁶¹ sadrži podatke prema kojima bi valjalo zaključiti da je tijekom Crne smrti u Dubrovniku umrlo 110 patricija, tj. vlastelina, a da je smrtnost među neplemenitima bila daleko veća – kuga je uzela 10000 života:

... Ovo se zbi godine Gospodnje MCCCXLVIII. Naš gospodin Bog poslao je strašni sud i nečuvenu u čitavom svijetu pošast na kršćane, kao i na pogane ...U to vrijeme umrlo je plemenite gospode iz vijeća brojem stotinu i deset, a od drugih osoba muških i ženskih umrlo je na čitavom području deset tisuća ...¹⁶²

Međutim, mislim da broj od 10000 preminulih u gradu ipak treba uzeti u najmanju ruku s rezervom, jer je teško moguće da je u srednjovjekovnom Dubrovniku prije polovice 14.

¹⁶¹ Arhivska serija *Opera pia*, s. 92, koja se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku, sadrži bilješke o izvršenjima oporuka koja su bila povjerena tezaurarijima / rizničarima Sv. Marije. Treći svezak te serije dijelom obuhvaća i oporuke oporučitelja koji su preminuli tijekom epidemije 1348./49. Dalje: *Opera pia*.

¹⁶² *In lo nome del omnipotente Dio pare fiolo et Spiritu sancto et de Madona Sancta Maria mare del fiol de Dio. Cunço sia che neli anni domini M^oCCC^oXL^oVIII^o. Lo nostro signor Dio mando çudisio oribile et inaudito in lo universo mundo si soura li Christiany come soura li pagani ... In lo qual tempo mori çentilhuomini de conseio in numero CX et altre persone dogi (?) cundition maschuli et femine moriro in lo corpo dela terra in numero (cassatum: II) X^m... (Vidi: *Opera pia*, vol. 3, fol. 9). Valja napomenuti da su ovaj tekst pisale dvije ruke. Naime, u nekom trenutku starije pismo (kurzivna gotica), koje je vlaga s desne strane dosta oštetila, kasnije je dopunjeno, mlađim rukopisom (humanistikom). Prijevod: G. R.*

stoljeća živjelo uopće toliko duša.¹⁶³ No, podatak o 10000 preminulih donosi i Ragninina kronika iz 15. stoljeća. Štoviše, čitatelj tu može pronaći i još neke detaljnije procjene kužne pogibelji. Tako Ragnina govori o 273 preminula vlastelina, 300 populana i više od 10000 kugom pometenih siromašnih građana (*E moriteno di conto fra nobili et gentildonne 273, popalani di conto 300; et di populo minuto più de X migliara*).¹⁶⁴

S druge strane, Serafin Razzi, pišući u 16. stoljeću svoje djelo o dubrovačkoj povijesti, navodi ponešto drugačije procjene ljudskih gubitaka Dubrovnika tijekom ove epidemije. Razzi smatra da je kuga odnijela 173 vlastelina, 300 populana i oko 6000 osoba iz sitnoga puka (*Onde morirono de nobili 173 persone: De i popolani circa 300. E del popolo minuto, e della plebe circa sette mila*).¹⁶⁵

Nešto mlađe kronike iz 17. i 18. stoljeća donose slične, ali ipak različite, informacije. Tako Rastićeva kronika, koja datira s početka 18. stoljeća, u šestoj knjizi govori da je od kuge koja je pogodila Dubrovnik polovicom 14. stoljeća umrlo 273 patricija / vlastelina, te da je Crna smrt odnijela 6000 života neplemenitih građana.¹⁶⁶ Gotovo

¹⁶³ Glede procjena broja stanovnika u Dubrovniku u 14. stoljeću usporedi: Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti* (Dubrovnik-Zagreb: JAZU, 1990.), 36-39, *passim*.

¹⁶⁴ *Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina*, ur. S. Nodilo, u *Scriptores vol. I., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 24.* (Zagreb: JAZU, 1883.), 228. dalje: Ragnina.

¹⁶⁵ Serafino Razzi, *La storia di Ragusa*, ur. Giuseppe Gelcich (Dubrovnik: Editrice Tipografia Serbo-Ragusea, 1903.), 66-67.

¹⁶⁶ *Ma intanto si fece tregua tra il re Ludovico e la repubblica di Venezia per otto anni, ed il senato veneto (ne) diede parte, con una lettera, alla repubblica di Ragusa. Ed a tempo per i Ragusei fu fata*

identične vijesti mogu se naći i u nešto starijoj Gundulićevoj kronici iz prve polovice 17. stoljeća. Gundulić, naime, procjenjuje broj umrlih neplemenitih građana (*cittadini*) na 300 duša.¹⁶⁷ Štoviše, tvrdi da je samo jedna osoba od stotinu preživjela epidemiju,¹⁶⁸ što samo potvrđuje strahotnu smrtnost koja je pratila ovu epidemiju.

Ponešto drukčije procjene o preminulima tijekom epidemije donosi tzv. Anonimova kronika.¹⁶⁹ Pa tako čitatelj može pročitati da je za vrijeme Crne smrti u Dubrovniku

questa tregua, perché era sopravvenuta a Ragusa un male contagioso, che fece una strage infinita, essendo morti della nobiltà, tra maschi e femine, duecento e settantatrè persone, con 6000 del popolo; malattia mai più vistasi di maggior danno a Ragusa. [Vidi: Cronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), ur. N. Nodilo, u Scriptores vol. II., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 25. (Zagreb: JAZU, 1893.), 131.] dalje: Resti.

¹⁶⁷ *Avvenne in questo anno [1348] un terremoto, che durò per 15 giorni continui in circa, e s'afferma che non vi fu alcuna dona pregna, la quale non abortì per paura di quel movimento di terra. Questo terremoto partorì una ferissima pestilenza, la quale principio in Scitia, poi intorno ai luochi del mare Pontico, et avendo danneggiato l'Arcipelago, a Ragusa il primo luoco ove si scoperse fu l'isola di Giuppana, da dove poi venne a Ragusa et infestò la città I nobili che prima di 20 anni non entravano nel consiglio generale, furono abilitati anche che potessero entrare d'anni 18, per esserci consumata la maggior parte della nobiltà, poichè si dice che dei soli nobili fossero morti 273 fra donne et uomini, dei cittadini 300, d'artigiani e del popolo sei mila.. [Vidi: Croniche ulteriori di Ragusa - probabilmente opera di Giovanni di Marino Gondola, ur. N. Nodilo, u Scriptores vol. II., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 25. (Zagreb: JAZU, 1893.), 391-392.] dalje: Gondola.*

¹⁶⁸ *Prema nekim drugim procjenama broj/omjer preživjelih se kretao oko šest-sedam osoba od stotinu. E fu tanta la mortalità, che di cento infermi appena uno guariva; altri dicono al più sei o sette per cento esser guariti... (Gondola, 391).*

¹⁶⁹ Čini se da je tzv. Anonimova kronika zapravo djelo nekoliko nama danas nepoznatih autora, koji su tijekom stoljeća u kojima su živjeli bilježili vlastite impresije i događaje kojima su bili svjedoci. Jednako tako, ti nepoznati autori kompilirali su i podatke koje su nalazili u nekim njima dostupnim rukopisima te tako "tkali" svoju priču. Godine 1883. Nodilo je prikupio te zapise i objavio ih pod nazivom *Li Annali della nobilissima Repubblica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*. Dio koji se odnosi na razdoblje epidemije Crne smrti vjerojatno je nastao negdje u 17. stoljeću. (*Li Annali della nobilissima Repubblica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*, ur. S. Nodilo, u Scriptores vol. I., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.), VII).

preminulo 170 vlastelina, 300 uglednih građana (*povolani*) i više od 1000 stanovnika grada (*povolo menudo*).¹⁷⁰ Iako se ovi brojevi preminulih ponešto razlikuju od već navedenih, sasvim je razvidno da je ova procjena žrtava kuge u Dubrovniku najniža.

Uspoređujući ove procjene i vrijeme kada su zapisivane može se vrlo lako primijetiti da se one djelomično preklapaju. Primjerice, podaci koje donosi Ragnina dijelom se poklapaju s podacima što ih donose Rastić i Gundulić, što upućuje da su potonji selektivno preuzimali podatke od Ragnine. Jednako tako, Ragninini podaci o pomoru siromašnijih stanovnika grada identični su podacima koje donosi *Opera pia*. I podaci o pomoru bogatijih pučana gotovo u svim ovim kronikama uvelike se podudaraju, navodeći da ih je tijekom epidemije preminulo tri stotine.¹⁷¹

Imajući na umu sve navedene brojke ne mogu se oteti dojmu, i ne primijetiti, da su, prema svemu sudeći, stoljeća kolektivnog sjećanja, pa i onog zapisanog na papir, utjecala

¹⁷⁰ *Fu a Ragusa una gran peste. Non fu peste, ma ira di Dio. Morite romeni di conto, fra gentilhomini et gentildonne et puti, 170, fra povolani de conto 300, povolo denudo n-o 1000 ...* [Vidi: *Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*, ur. S. Nodilo, u *Scriptores* vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.), 39.] dalje: Anonim.

Gotovo identičan tekst onom Anonimovom donosi i jedan neobjavljeni prijepis kronike koja se danas čuva u Arhivu HAZU pod signaturom kodeksi IV. c 21, a naslovljena je *Anali di Ragusa accoppiati da un manuscritto antico dall'anno 800. sino all'anno 1666. (7.) - Copia tratta da un manoscritto esistente nell' I. R. Biblioteca Gimnasiale di Zara da me Nikolao Vučević in Dicembre 1859*. Jedina razlika koju bilježi ovaj zapis jest broj preminulih stanovnika grada - *popolo minuto 7000*. (*Anali di Ragusa accoppiati da un manuscritto antico dall'anno 800. sino all'anno 1667.*, Kodeksi IV. c 21, str. 27, Arhiv HAZU).

¹⁷¹ Izuzetak tome je tekst iz *Opera pia* i Rastićeva kronika, koje uopće ne donose nikakve informacije o broju preminulih bogatijih pučana.

na mijene u odnosu prema velikoj epidemiji s polovice 14. stoljeća. Čini se da su mlađi autori, malo po malo, sve više umanjivali broj žrtava Crne smrti, kao da su autori narativnih vrela vremenski bližih epidemiji bili pod većim dojmom, te da su nastojali i brojem naglasiti strahotnost mjeseci kada je gradom vladala Crna smrt. No, teško je glede toga donijeti bilo kakav pouzdaniji zaključak, budući da niti jedan od autora sačuvanih dubrovačkih kronika nije bio svjedokom velike epidemije. Međutim, s druge strane, valja imati na umu da brojevi u srednjovjekovnim kronikama nemaju preciznost statističkog podatka. Naprotiv, velikim ili malim brojem srednjovjekovni kroničari najčešće su željeli stvoriti dojam o nečem velikom (važnom) ili malenom (nevažnom).

Osim procjena o ljudskim gubitcima, u nekim dubrovačkim kronikama mogu se pronaći i zanimljivi opisi same bolesti i njezina tijeka u gradu. Međutim, veći dio narativnih izvora datira iz kasnijih stoljeća, pa je vjerojatno da su kroničari koristili i neke nama danas nepoznate izvore, kao i vjerovanja / praznovjerja svoga vremena. Dapače, u nekim rukopisima na temelju kojih je sastavljena Anonimova kronika, kaže se da su prepisani iz nekih starih rukopisa.¹⁷²

¹⁷² *Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*, ur. S. Nodilo, u *Scriptores* vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.), VI-VII.

Tako upravo Anonim, iznoseći mišljenje tipično za srednji vijek, navodi da to nije bila kuga nego gnjev Božji (*Non fu peste, ma ira di Dio*).¹⁷³ Štoviše, misli da je gradnja crkve Sv. Vlaha bila u nekoj svezi s epidemijom (*per devotione, hanno fabricato chiesa di S.to Blasio, nostro confalone*), jer je upravo patron grad više puta spasio od različitih nevolja (*lui fu nostro governatore, reparator dela maligna generation Venetiana*).¹⁷⁴

O gradnji crkve i patronu grada govori se i u Ragnininoj kronici, upravo u kontekstu kužne epidemije. Dakle, Ragnina pripovijeda da je bolest tako pogodila grad da nitko nije ozdravljao. Nemoćni građani na kraju su zazvali ime i pomoć Sv. Vlaha, pa je patron grada na kraju intervenirao i oslobodio grad ove morije.¹⁷⁵ Ipak, uzrok bolesti Ragnina je vidio u puno prozaičnijem svjetlu nego što to čini Anonim. I Ragninina slika uzročnika epidemije uvelike se poklapa sa stereotipima njegova vremena. Poput mnogih svojih suvremenika smatrao je da su Židovi krivci za toliku smrtnost svijeta.¹⁷⁶ Unatoč tome, vrijednost Ragninina zapisa vidljiva je kroz detaljniji opis prirode i simptoma bolesti koja je napala grad. On govori da se bolest širila

¹⁷³ Anonim, 39.

¹⁷⁴ Anonim, 39.

¹⁷⁵ *La causa (era), che non si sapeva guardare; alla fine, invocato el nome et ajuto de beato Blasio, furono subito liberati. Per la qual cosa la Sign oria per devotion ordinaron fabricar la ecclesia in nome et honore di santo Blasio, martire et protector di Ragusa, in piazza; dove prima era chiesa piccola, fatta in el tempo della guerra de Venetiani...* [dalje slijedi identičan niz informacija kao i u Anonima]. Ragnina, 228.

¹⁷⁶ *La causa di questa gran mortalità molti dubitavano in alcuna parte, che li Giudei havessero avvenenato il mondo...* Ragnina, 227.

zatrovanim zrakom, te da je kuga imala dva pojavna oblika. Simptomi prvog oblika bili su groznica i krvavi kašalj, od čega bi zaraženi vrlo brzo umirao – u roku od koja tri dana. Drugi oblik bolesti također se manifestirao groznicom, koju je pratila pojava bubona pod pazuhom i u preponama.¹⁷⁷

Slične informacije istraživač može naći i u tekstu Gundulićeve kronike, no tu su informacije, čini mi se, pomalo zbrkane. Čini se kao da je Gundulić poznavao tekst Ragninine kronike, ali da ga nije mogao baš dobro pročitati. Naime, Gundulić govori da se bolest nazivala *anguinaja*,¹⁷⁸ te da se manifestirala pojavom bubona koje je pratila groznica i krvavi kašalj. Prema Gunduliću, oboljeli bi umirao u roku tri dana, a bolest se širila ne samo dodirom nego i samim pogledom.¹⁷⁹ Jednako tako, Gundulić, budući da mu je uzročnik bolesti bio posvema "skriven" i nerazumljiv, traži predznake i uzroke bolesti u raznim prirodnim pojavama – povezujući prirodne katastrofe i fenomene sa samom epidemijom. Tako navodi da je epidemiji prethodio dugotrajan potres, a prema

¹⁷⁷ ... Cominciò a di 15 di gennaro, et (continuò) per corruzion dell'aria, per tutto lo territorio, per mesi 7, benchè durasse anni 3, in dua maniere durando: prima a mesi 5, con la febre continua et sputo di sangue, et questi morivano infra tre giorni; la seconda fu di continua febre, a posteme in la parte di fora, maggiormente in le asse, et etiam in l'anguinaja, tali morivano in fra 5 giorni ... Non fu remediabile in cosa alcuna, e tutti morivano, excepto al fine quelli con buboni maturi scampavano ... (Ragnina, 227).

¹⁷⁸ Anguinaia (tal.) – prepona, slabina. Isti termin upravo u tom anatomskom smislu koristi i Ragnina. Vidi bilješku 177.

¹⁷⁹ Dicesi che tal pestilenza fu chiamata per il mondo anguinaja, perciocchè, secondo si riferisce, nel nascimento d'essa venivano prima intorno l'iuigine certe chiande, dopo le quali segiva il flusso di sangue, con gran dolore di capo et alienatione di mente, in tal maniera che in spati odi 3 giorini si moriva. Et attaccavasi questo male non solo per contatto, ma anche nel vedere una volta l'ammalato... Gondola, 391.

nekom danas nepoznatom izvještaju, donosi i kratak tijek širenja bolesti od Krima prema Dubrovniku.¹⁸⁰

Nadalje, valja primijetiti da bar neki kroničari vrlo jasno razlikuju dva pojavna oblika bolesti, koja bi se s obzirom na današnje medicinske spoznaje mogli identificirati kao bubonski i plućni (možda čak i septikemički) oblik kuge.¹⁸¹ Neke kronike sadrže i poneku informaciju o načinima liječenja i prevenciji kužne epidemije. Tako Ragnina govori da su ljudi pokušavali izbjeći bolesti mirišljivim maramicama i još nekim načinima, poput puštanja krvi.¹⁸² No, svi pokušaji, kako liječnika, tako i nadriliječnika, nisu imali željenog rezultata. Stoga je jedini način bio pobjeći u krajeve koje epidemija još nije zahvatila i vratiti se tek nakon njezina povlačenja. S druge strane, jasno je uočljivo da se Raginini podaci o prevenciji epidemije u potpunosti uklapaju u stereotipe onoga vremena, koje je historiografija već odavno utvrdila. Stoga je teško reći prenosi li Ragnina ove podatke s obzirom na uvjerenja svog vremena (15. stoljeće) ili je pak koristio neke nama nepoznate liječničke spise iz doba haranja Crne smrti.

¹⁸⁰ Gondola, 391.

¹⁸¹ O tome vidjeti uvodni dio ovoga rada ili npr.: Buklijaš, "Kuga ...", 90-94.

¹⁸² *La cura della preservation non era meglior cosa che la infection fuggir dalla region et purgarsi con pirole de aloe, et sangue sminuire et ratificar lo aere con fogo, confortando con tiriaca lo core. La qual cosa vedendo molti cittadini (che) con nissuno ajuto delli medici si potevan defender, terminaron di mutar l'habitation, et con loro famiglie andarano fora della terra, fina el male cessarebbe; poi, per paura passata, non curavano di tornar li cittadini a Ragusa; tamen, per lo mandato dei reggitori, costretti nella città con loro vergogna tornarono...* (Ragnina, 227-228).

Kao što se vidi, kroničarski zapisi dubrovačke provenijencije donose mnogo zanimljivih informacija o samoj epidemiji i njezinu tijeku. No nažalost, ove kronike datiraju iz nešto kasnijih vremena, te im treba pristupiti s oprezom. Naime, njihovi autori, pod utjecajem kolektivnog sjećanja, mogli su strašnoj epidemiji 14. stoljeća pripisivati i neka obilježja kasnijih epidemija.¹⁸³

Gotovo jednaku nesigurnost i neusklađenost informacija zrcale dubrovački izvori i pri pokušaju određivanja točnog datuma dolaska epidemije u grad. Naime, dubrovačke kronike svjedoče da je epidemija počela početkom 1348. godine. Tako, primjerice, Ragnina govori o 15. siječnju kao datumu početka epidemije kuge, koja je trajala sedam mjeseci. Puno neodređenije, Anonimova kronika navodi kako je ova kuga trajala jednu godinu, a Rastić uopće ne spominje datum dolaska i trajanja epidemije. S druge strane, kronika Ivana Gondole većinom ponavlja podatke, koji se mogu naći i u Ragnininim zapisima.¹⁸⁴ Početak epidemije polovicom siječnja 1348. potvrđuju i dubrovački komunalni zapisnici rada vijeća. Naime, prema njima kuga je već u siječnju "posjetila" Dubrovniku obližnji otok Šipan.¹⁸⁵ No, sačuvane

¹⁸³ Navođenje općih mjesta poput Božjeg gnjeva, židovske krivnje za bolest, zatrovanog zraka na neki način sugeriraju da su autori ovih kronika bili bar dijelom pod utjecajem stereotipa srednjega vijeka.

¹⁸⁴ Detaljnja rasprava o početku epidemije u Dubrovniku slijedi u poglavlju *Crna smrt u Dubrovniku*.

¹⁸⁵ *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 13, *Monumenta Ragusina - Libri reformationum* vol. 2, ur. Franjo Rački (Zagreb: JAZU, 1882), 11. Dalje: *Monumenta Ragusina* sv. 2.

oporuke građana iz ovog razdoblja čini se da sugeriraju nešto kasniji početak kuge.

Dubrovačke oporuke iz razdoblja kuge s polovice 14. stoljeća nisu objavljene i čuvaju se u Državnom arhivu u Dubrovniku, unutar arhivskih serija *Testamenta*, u svescima koji pokrivaju te godine. Dio oporuka može se naći i u seriji *Diversa cancellariae*, kao i u *Libri dotium*. Zapisi o izvršenju nekih danas izgubljenih oporuka iz tog razdoblja mogu se pronaći u već spomenutoj seriji *Opera pia*. Sveukupno tih testamenata je i više nego što se predmnijeva u literaturi.¹⁸⁶ Naime, dubrovačkih oporuka iz razdoblja kužne epidemije s polovice 14. stoljeća ostalo je sačuvano više od 300, te će u ovom radu one biti kvantitavno i kvalitativno obrađene u cilju stvaranja što jasnije slike o učincima i posljedicama epidemije na dubrovačko društvo s polovice 14. stoljeća.

Najopsežniji registar s oporukama iz 1348. godine jest peti svezak arhivske serije *Testamenta notariae* koji sadrži 303 zapisa, upisana na 130 folija standardnog formata.¹⁸⁷ Pisale su ga tri ruke, sve tri kancelarijskom goticom.¹⁸⁸ Oporuke u registar nisu unošene kronološkim slijedom, a mnoge od njih nisu uopće datirane. Rukopisi kojim su oporuke

¹⁸⁶ Vidi npr. Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, sv. 1 (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938.), 68.

¹⁸⁷ *Testamenta notariae* 10-1, sv. 5 (Državni arhiv Dubrovnik). Dalje: *TN*.

¹⁸⁸ Od folija 1 do folija 20' te od 91 do 97 oporuke su upisivane prvim rukopisom, kojim je upisana i oporuka Frane de Resti na foliju 166. Od folija 20 do 45 te od 97 do 130 upisivane su oporuke drugom rukom. Oporuke upisivane trećom rukom nalaze se na folijima 45 do 91.

upisivane vrlo često su nečitki, te su ponekad riječi krivo rastavljane.¹⁸⁹ Ovo upućuje da su sve te oporuke upisivane na brzu ruku i u hitnji, te da oni koji su ih u registar upisivali ponekad nisu mogli dobro iščitati originalni zapis oporuke. Na zaključak da se uistinu radi o prijepisima upućuje i činjenica da se u nekim oporukama jasno može iščitati da su isprva bile zapisane rukom samih oporučitelja.¹⁹⁰ Nadalje, čini se da su uz te oporuke upisivane i bilješke o izvršenju posljednjih želja oporučitelja, jer se na marginama ovog registra vrlo često nalaze dopisivane kratke bilješke i znakovi. Tako se primjerice, uz legate dominikanskom samostanu i pojedinim redovnicima gotovo redovito može uočiti oznaka "d", dok se kod legata ženskim samostanima vrlo često nalazi oznaka "o". Jednako tako, na marginama se često uz navođenje imena svjedoka i pitropa može vidjeti oznaka "E". Ove oznake na marginama gotovo redovito upisivane su istom rukom kao i sam tekst oporuke. Sve ovo upućuje da su spomenute oporuke upisivane u registar nakon smrti oporučitelja.

No, vratimo se pitanju datiranja početka epidemije. Ako se pogledaju datumi pisanja tih oporuka, može se uočiti veća učestalost pisanja oporuka u ožujku i travnju, pa čak donekle i u svibnju 1348, što sugerira da je tada bolest

¹⁸⁹ Valja napomenuti da su pojedine oporuke sasvim nečitljive i zbog oštećenja uzrokovanog vlagom (107'-108 i 116'-117).

¹⁹⁰ Vidjeti npr.: TN 10-1, sv. 5, fol. 21'-23', 52, 66'-68.

uzela maha u gradu.¹⁹¹ No bilo kako bilo, mislim da se ove podatke o vremenu dolaska epidemije u grad može usuglasiti ako se, za sada, prihvati približna datacija početka epidemije – prva polovica 1348. godine.

Podaci sadržani u oporukama kao i frekvencija datuma kada su pisane, u korelaciji s postojećim podacima u legislativnim i kroničarskim izvorima, dat će možda jasniju sliku kronologije kuge u Dubrovniku. Osim toga, srednjovjekovne oporuke na neki su način odraz duhovnosti onovremenih ljudi, na koje je velika epidemija – Crna smrt – zasigurno ostavila nekog traga. Stoga bi bilo zanimljivo, upravo zbog relativno velikog broja sačuvanih dubrovačkih oporuka, priupitati se je li ovaj nalet epidemije ostavio nekog vidnog traga na duhovnost, a onda i mentalitet, srednjovjekovnih Dubrovčana. Ako bi odgovor na ovo pitanje bio pozitivan, to ne bi trebalo nimalo čuditi, jer kuga je u društvenom tkivu ovih prostora ostavila dubokog traga čestim pogubnim naletima sve do u 19. stoljeće.

Osim toga, valja pripomenuti da se upravo glede dubrovačkih oporuka mogu posredno iščitati razmjeri društvene i administrativne destabilizacije izazvane naglim pomorom velikog broja stanovnika grada. Naime, činjenica da oporuke građana nisu bilježene samo u notarskim knjigama koje su za to bile predviđene (*Testamenta de notaria*), nego i u neke druge općinske registre poput *Diversa cancellariae*

¹⁹¹ Pitanje datacije prema oporukama i njihovoj brojnosti kao i frekventnosti bit će obrađeno u poglavljima što slijede.

ili *Liber dotium*, govori da su gradski notari bilježili posljednju volju umirućih u silnoj žurbi i – vjerojatno – pometnji.

Taj administrativni "kaos" izazvan epidemijom nije se u potpunosti sredio još niti 1351. godine, iako je tad epidemija već minula. Kako svjedoče arhivski zapisi, u Dubrovniku se još 1351. godine život nije vratio u normalu. Te godine žale se izvršiocu oporuka da zbog velikog broja oporuka nisu u stanju pravovremeno ih i prema propisima obraditi. Stoga je Veliko vijeće odlučilo da izvršitelji smiju obavljati svoj posao bez javne proklamacije, te da smiju bilješke o tome voditi samo u svojim papirima, da bi taj posao mogli izvršiti što je prije moguće.¹⁹²

Ovim dubrovačkim podacima kao potpora mogu poslužiti već spomenute zadarske građanske parnice iz 50-ih godina 14. stoljeća, koje svjedoče da se u sličnom stanju administracijskog kaosa nakon prolaska epidemije našao i srednjovjekovni Zadar.

Međutim, navedeni arhivski podaci također svjedoče da je već tih 50-ih godina došlo do društvene potrebe sređivanja tog administrativnog kaosa, što posredno govori da se tih godina život u dubrovačkoj općini (a onda vjerojatno i u drugim dalmatinskim komunama) polako počeo vraćati u svoj raniji ustaljeni tijek.

¹⁹² *Opera pia*, vol. 3, fol. 9.

PRILIKE U DUBROVNIKU UOČI EPIDEMIJE

Jedno od važnijih pitanja vezanih uz bilo koju epidemiju i njezino širenje jest stanje zajednice prije dolaska bolesti. U prvom redu tu su političke i gospodarske okolnosti na koje se svaki istraživač mora osvrnuti, jer upravo ovi segmenti društvenih zbivanja čine okosnicu svakodnevnog zbilja i ponajbolje su dokumentirani izvornom građom. Osim toga, u razdoblju pred dolazak epidemije važno je poznavati higijenske i sanitetske prilike u Dubrovniku, jer je razina higijenskih navika utjecala na prijemчивost stanovništva na epidemije. Valja pretpostaviti da je dolazak epidemije poremetio ustaljene ritmove rada i života u gradu. Pri tome, ako se govori o smjerovima dolaska epidemije, u prvom redu treba imati na umu gospodarske veze Dubrovnika - kako one pomorske, tako i one sa zemljama zaleđa. Pored toga, sama organizacija gradskih službi i ritam rada pojedinih upravnih tijela, kao i ritam života vjerskih zajednica tijekom epidemije vjerojatno su pretrpjeli stanovite preinake. Uistinu, i samo planiranje izgleda grada - koji je već od kraja 13. stoljeća polako krenuo u postupno plansko okamenjivanje stambenih i javnih objekata¹⁹³ - dijelom će zadobiti drugi tijek, u smislu prioriteta

¹⁹³ Vidjeti npr.: Bariša Krekić, *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries: A City Between East and West* (Norman: University of Oklahoma Press, 1972.), 70; Lukša Beritić, *Urbanistički razvitak Dubronika* (Dubrovnik: Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti JAZU, nema godine izdanja), 13-18 i passim. Odluka da se gradska gradnja izvodi u kamenu svakako je bila u uskoj svezi s činjenicom da je Dubrovnik 1296. pretrpio velik požar u kojem su stradale brojne drvene građevine.

gradnje. Dakle, poznavanjem situacije u gradu prije dolaska i širenja epidemije, bit će lakše odrediti kasnije dosege same epidemije i razinu utjecaja na raznolike segmente života kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika. Utjecaji epidemije bili su kratkoročni i dugoročni, no o njima će biti više riječi u idućim poglavljima.

Političke i gospodarske okolnosti

Još od početka 13. stoljeća Dubrovnik se nalazio pod mletačkom upravom koja se često u historiografiji ocjenjuje kao sputavalačka i represivna, ali istovremeno prijateljski i zaštitnički nastrojena spram Dubrovnika. Ovakav pomalo proturječan stav historiografije prema dubrovačko-mletačkim odnosima proizlazio je iz ambivalentne pozicije u kojoj su se našli povjesničari. S jedne strane željeli su naglasiti slobodu i samosvojnost Dubrovnika, a s druge strane nisu mogli zaniijekati superiornost Venecije u jadranskom bazenu tijekom razvijenog srednjeg vijeka, kao ni mletačku upravu nad Dubrovnikom.¹⁹⁴

Razmatranju dubrovačko-mletačkih odnosa u smislu venecijanske supremacije i dubrovačkog otpora takvoj upravi svakako ide u prilog činjenica da se Dubrovnik 1231. odmetnuo od *Serenissime*. Jednako tako, ugovor kojim će

¹⁹⁴ O historiografskim stavovima spram mletačko-dubrovačkih odnosa dobar i sažet pregled (zajedno s literaturom) vidjeti u: Zdenka Janeković Römer, *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike* (Zagreb: Golden Marketing, 2003.), 123-126.

Dubrovnik ponovo priznati mletački suverenitet već sljedeće godine nametnuo je Dubrovčanima znatna ograničenja u plovidbi i pomorskoj trgovini. Tim ugovorom također su jasno propisane i dubrovačke obveze spram mletačkog obrambenog ustroja, a sve propisano zapečaćeno je zakletvom vjernosti svih Dubrovčana mletačkom duždu.¹⁹⁵ Ovakav razvoj događaja jasno govori o neospornoj snazi Venecije. No, istovremeno sam čin pobune protiv mletačke uprave, kao i razvoj odnosa između dubrovačke vlastele i mletačkog upravitelja, jasno ukazuju na dubrovačko stremljenje prema autonomiji.¹⁹⁶

Međutim, ako se objektivnije sagleda razdoblje mletačke uprave Dubrovnikom (do 1358.) ipak se stječe dojam da su Mleci za svaku zabranu, koja je proizlazila iz straha za vlastite trgovačke i političke interese, davali Dubrovčanima zadovoljavajuću alternativu u smislu povlastica ili pomoći prilikom pokušaja teritorijalnog širenja.¹⁹⁷ Jednako tako, valja imati na umu da upravo tijekom mletačke uprave Dubrovnik dobiva svoj statut, a tom statutu bio je podložen i sam mletački upravitelj grada.¹⁹⁸ Međutim, valja imati na umu da je tijekom 13. stoljeća Venecija u jadranskom bazenu zainteresirana prije svega za plovni put prema istoku, te je jedino grad Zadar bio pod jačim pritiskom mletačke uprave.

¹⁹⁵ O tome vidjeti npr.: Josip Lučić, "Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII. stoljeću" u *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 418-421.

¹⁹⁶ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 53-55.

¹⁹⁷ Vidjeti npr.: Harris, *Dubrovnik*, 46.

¹⁹⁸ Vidjeti npr.: *Statut grada Dubrovnika* (Dubrovnik: Državni arhiv Dubrovnik, 2002), proemium i c. I (78-83).

Ako se na taj način promatra odnos između Venecije i Dubrovnika onda se lako može uočiti da su, primjerice, zabrane trgovine s pojedinim subjektima na Jadranu, na koje je Dubrovnik 30-ih godina 13. stoljeća morao pristati prema spomenutom ugovoru s Venecijom, imale svoju kompenzaciju u nesputanom širenju dubrovačkih trgovaca i organizatora rudarskih poslova u zemljama dubrovačkog zaleđa - poglavito u Bosni i Raškoj (Srbiji). Dapače, tijekom mletačke uprave dubrovačko trgovačko poduzetništvo u zaleđu daleko je nadmašivalo njihove poslove na jadranskoj obali.¹⁹⁹ Jednako tako, trgovina između Dubrovnika i drugih istočno-jadranskih komuna - iako opsegom ne naročito velika - nije bila porezno ograničavana,²⁰⁰ što dodatno potvrđuje razmišljanja da mletačka vlast u svojoj osnovi nije imala ograničavajući karakter nego da se tu prvenstveno radilo o zaštiti vlastitih trgovačkih interesa.²⁰¹ Stoga se u poslovnom smislu dubrovačka iskustva iz razdoblja mletačke uprave mogu

¹⁹⁹ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 118. Vidjeti i literaturu koja se tamo navodi.

²⁰⁰ O tome vidjeti npr.: Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije*, 413-444; Isti, "O pomorskim vezama Dubrovnika sa Zadrom i ostalim gradovima Dalmacije u XIII. Stoljeću," u *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 267-302; Isti, "Pomorsko-trgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u XIII. Stoljeću," *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 303-346.

²⁰¹ Iako se pobuna protiv središnjih venecijanskih vlasti ponavlja i 1250.-ih i 1260.-ih godina, smatram da u osnovi ne treba prestrogo suditi mletačku upravu, jer je pitanje uplitanja dubrovačkih trgovaca u pomorsku trgovinu s talijanskom obalom - zbog čega je i došlo do spora - u osnovi štetilo mletačkim interesima, a istovremeno bilo izraz dubrovačkog nepoštivanja ugovora iz 30-ih godina 13. stoljeća. Vidjeti npr.: Harris, *Dubrovnik*, 49-50; Za donekle drugačiju interpretaciju vidjeti i: Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.* vol. 1 (Zagreb: Matica hrvatska, 1980.), 59-80; Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije*, 415. Za ocjenu historiografskih stavova glede mletačkog suvereniteta nad Dubrovnikom vidjeti: Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 123-126.

pozitivno ocijeniti.²⁰² Međutim, upravo distribucija prihoda od trgovine i carinska politika krajem 13. i početkom 14. stoljeća postat će glavni problem sukoba između mletačke uprave i sve samosvjesnije dubrovačke vlastele.²⁰³

No, bez obzira na relativnu restriktivnost mletačke uprave, razmjena ideja, ljudi i roba između Dubrovnika i drugih istočno-jadranskih komuna, te prekojadranskih gradskih općina nikad u potpunosti nije bila prekinuta. Naprotiv, kao što izvori svjedoče, u Dubrovniku se uvijek, osim Mlečana, moglo naći i stranih trgovaca i pridošlica različite provenijencije.²⁰⁴ Razloge tih imigracija i poslovnih putovanja u Dubrovnik mislim da ne treba pretjerano objašnjavati, a njihova su podloga bili brojni ugovori koje je Dubrovnik sklapao s prekojadranskim gradskim općinama i s dalmatinskim komunama. Prvi danas poznati je onaj iz 1148. s gradom Molfettom u Apuliji, a najstariji sačuvani je ugovor između Dubrovnika i Pise iz 1169. godine. Važnost tog ugovora jasno se vidi iz samih odredbi – osim što su se općine međusobno obvezale na izuzeće od različitih trgovačkih taksi, Pizanci su obećali čuvati i braniti dubrovačku robu i interese ne samo u Pisi nego i drugdje. Iste godine Dubrovnik sklapa slične ugovore s Anconom i Fanom, te 1188. s Ravennom.²⁰⁵

²⁰² Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 132-133.

²⁰³ Isto, 55-56.

²⁰⁴ O tome vidjeti npr.: Krekić, *Dubrovnik*, 28-30; Josip Lučić, "Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII. Stoljeću," u *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 372-412.

²⁰⁵ O tome vidjeti npr: Harris, *Dubrovnik*, 38-39.

Uspon Venecije kao gospodara jadranskog bazena krajem 12. i tijekom 13. stoljeća, svakako je utjecao i na razvoj dubrovačkih sveza s drugim zajednicama – pogotovo nakon što je Dubrovnik ušao u sklop mletačkog dominija. O tome rječito govori i već spomenuti ugovor iz 30-ih godina 13. stoljeća. Međutim, to nije značilo i potpuni prekid trgovačkih i inih sveza Dubrovnika s drugim gradskim općinama na obadviije obale Jadrana. Štoviše, dubrovački trgovci izlazili su i izvan jadranskog bazena šireći krug svojih trgovačkih veza sve do Epirske Despotovine. Preko granice Korinskog zaljeva Dubrovčani su mogli trgovački operirati samo uz dopuštenje mletačkog dužda.²⁰⁶ No, bez obzira na te mletačke restrikcije, izvori bilježe dubrovačku prisutnost i aktivnost kako u Veneciji tako i u gradskim općinama s obje jadranske obale i na istočnom Sredozemlju.²⁰⁷ Jednako tako, u ovom razdoblju mletačke uprave, kao i kasnije, moguće je uočiti i prisutnost raznih stranaca u Dubrovniku.²⁰⁸

Ipak, mletačka prisutnost kao i činjenica njihove potpune supremacije u jadranskom bazenu uvjetovala je da se u ovom razdoblju dubrovačka trgovina uvelike okretala svojem neposrednom kopnenom zaleđu. U sklopu takvog razmišljanja

²⁰⁶ O tome detaljnije vidjeti npr.: Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu*, 372-373, 376, 383.

²⁰⁷ Vidjeti npr.: Isto, passim; Bariša Krekić, "Contribution to the study of the Ragusan presence in Venice in the fourteenth century," *Dubrovnik Annals* 5 (2001.): 7-45; Petar Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku* (Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1995.), 34-44.

²⁰⁸ O tome vidjeti npr.: Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu*, passim; Zdenka Janeković Römer, "Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku: između prihvaćenosti i odbačenosti," *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 26 (1993.): 43-76.

proizlazi da su zalog inicijalnog dubrovačkog trgovačkog poleta i bogatstva bile trgovačke aktivnosti u zemljama dubrovačkog zaleđa.²⁰⁹ Međutim, iako je opseg kopnene trgovine u ovom razdoblju bio znatno veći od drugih trgovačkih poslova, kopnena je trgovina Dubrovčana u balkanskom zaleđu činila samo jednu sastavnicu sredozemne trgovine.²¹⁰ O razgranatoj trgovačkoj aktivnosti Dubrovčana u balkanskim krajevima u ovom razdoblju svjedoče i brojni privilegiji Dubrovniku od strane gospodara tih zemalja. Trgovački interes Dubrovčana u zemljama zaleđa vrlo jasno se vidi već kroz povlasticu bosanskog bana Kulina iz 1189. godine. Dubrovački trgovci isposlovali su identične povlastice i slobode trgovine i od Kulinovih nasljednika: 1235. godine Matej Ninoslav izdaje Dubrovniku nedatiranu povlasticu u kojoj se poziva na Kulinov privilegij. No, dosezi dubrovačke trgovine nisu se zaustavljali samo na zemljama njegova neposredna zaleđa. Tako 1210. godine Demetrije, vladar zemalja oko grada Kroje u Albaniji, daje Dubrovčanima slobodu trgovanja po njegovoj zemlji. Jednako tako, 1215. raški vladar Stefan Prvovjenčani jamči Dubrovčanima slobodu trgovine, a taj privilegij Stefan će dodatno potvrditi i 1222. godine. Nedugo nakon toga, 1230.

²⁰⁹ O tome detaljnije vidjeti u npr.: Krekić, *Dubrovnik*, 23-29; Jorjo Tadić, "Istorija Dubrovnika do polovice XV veka," *Istorijski časopis* 10 (1971.): passim.

²¹⁰ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 118; Zdenka Janeković Römer, "Dubrovačko 15. stoljeće: Vrijeme rada i bogaćenja", u: Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, predgovor, transkripcija i prijevod s latinskog Zdenka Janeković Römer, (Zagreb: Dom i svijet, 2004.), 22, bilješka 48.

godine i bugarski car Ivan Asen II. dopušta Dubrovčanima trgovati po čitavoj svojoj državi, dok 1237. i epirski despot Mihajlo II. izdaje dubrovačkim trgovcima privilegij slobodne trgovine. Dobri odnosi s Raškom, tj. sa srpskim kraljevstvom, nanovo se potvrđuju 1243. u smislu trgovačkih sloboda za Dubrovčane na području vladanja srpskog kralja. Štoviše, pred kraj 13. stoljeća po prvi put se u izvorima javljaju tragovi o stalnim dubrovačkim ekspoziturama u Brskovu i još nekim mjestima srpskog kraljevstva.²¹¹

Tijekom ovog razdoblja Dubrovčani se pojavljuju u Bosni i Srbiji ne samo kao trgovci nego kao i organizatori eksploatacije rudnih bogatstava ovih zemalja. Uz gotovo savršeni položaj za posredničku trgovinu, ono što je Dubrovniku dalo početni poticaj gospodarskog razvoja bilo je dobivanje važnih koncesija za eksploataciju rudnika srebra u zaleđu. U kratkom vremenu dubrovački trgovci postali su jedni od glavnih eksploatatora tih rudnih bogatstava i najzastupljeniji trgovci u tom području.²¹²

I u 14. stoljeću, kao i u kasnijim stoljećima kasnoga srednjeg vijeka, nastavlja se dubrovačko širenje poslovanja na Balkanu, a istovremeno Dubrovnik širi i svoj teritorij i na kopnu i na moru. Među dubrovačkim teritorijalnim

²¹¹ Za kronološki slijed vidjeti npr.: Lučić, *Dubrovačke teme*, 518-525; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 81-93; Josip Nagy, "Prva utanačenja između bosanskih banova i Dubrovnika," u *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, ur. V. Čorović, M. Deanović, F. Fancev, F. Kidrič, P. Kolendić, J. Nagy, M. Tentor (Dubrovnik: Knjižara "Jadran", 1931.), 25-32.

²¹² Bariša Krekić, "Contributions of Foreigners to Dubrovnik's Economic Growth in the late Middle Ages," *Viator* 9 (1978.): 375; Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.), 20-21.

akvizicijama u ovom razdoblju svakako treba spomenuti Lastovo i Mljet, čiji ulazak u sklop dubrovačkog teritorija nikako nije mogao proći bez mletačkog "blagoslova".²¹³ Ipak, valja napomenuti da se po pitanjima ovih dvaju otoka i uprave nad njima odnos dubrovačke vlastele i mletačke uprave vrlo često zaoštravao, a nadležnosti su ostale nejasne sve dok se u to nije upleo kralj Ludovik Anžuvina.²¹⁴

No, najveće teritorijalno proširenje tijekom 14. stoljeća bila je dubrovačka kupovina poluotoka Pelješca (Stonski Rat). Tom prilikom do izražaja je došlo ono što će kasnije postati poznato kao dubrovačka diplomacija i dugotrajna upornost. No, u slučaju Pelješca ne smiju se nikako zanemariti i vojne operacije i uporaba fizičke sile, kojih se dubrovačke vlasti nisu libile da bi pospješile učinkovitost svoje diplomacije.²¹⁵

Iako se čini da se Venecija nije pretjerano uplitala u ovu političko-vojnu akciju Dubrovnik, ipak je svojim odlukama i akcijama išla na ruku Dubrovčanima. Primjerice, tijekom vojno-diplomatskih akcija za Pelješac Dubrovčani su sklopili savez s bosanskim banom Stjepanom Kotromanićem, koji je na svoju ruku 30-ih godina 14. stoljeća počeo ugrožavati Korčulu, otok koji se nalazio u mletačkom

²¹³ Vidjeti npr.: Harris, *Dubrovnik*, 53-56.

²¹⁴ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 56.

²¹⁵ O diplomatsko-vojnim akcijama Dubrovnik, glede akvizicije Pelješca detaljnije vidjeti npr.: Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 90-92; Harris, *Dubrovnik*, 55-58; Krekić, *Dubrovnik*, 25; Josip Lučić, "Pelješac od dolaska Slavena do potpadanja pod vlast Dubrovačke Republike" u: Josip Lučić, *Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba Republike*, (Dubrovnik, 1990), 170-235; Josip Lučić, "Pelješac od VII. stoljeća do godine 1333.," *Pelješki zbornik* 2 (1980.).

posjedu. Dubrovnik se tako našao u nezgodnoj poziciji, jer je kao saveznik Venecije morao poslati vojnu pomoć protiv bosanskog bana, koji mu je pak bio saveznik s druge strane. U sporu koji je nastao između dubrovačkog Malog vijeća i mletačkog kneza glede očekivane dubrovačke vojne pomoći mletački dužd je kao arbitar odlučio ne tražiti dubrovačke galijske, te je tako posredno pomogao Dubrovčanima u njihovim težnjama za teritorijalnim širenjem na Pelješac.²¹⁶

No, odnosi Dubrovnika sa gospodarima svog neposrednog zaleđa nisu uvijek bili skladni. O tome svjedoči nemali broj raznih teritorijalnih sporova i pravih malih ratova koje su Dubrovčani vodili tijekom 13. i 14. stoljeća. Naime, dubrovačka težnja za širenjem vlastitog teritorija nije uvijek bila u skladu s težnjama vladara zaleđa. Tako je, primjerice, povelji Stefana Prvovjenčanog iz 1215. godine prethodio jedan mali rat između raškog vladara i Dubrovnika, jer su dubrovačke vlasti uz pomoć Mletaka pokušale proširiti svoju vlast na Mljet i Korčulu. Naime, u tom razdoblju ovi otoci priznavali su vrhovnu vlast srpskih vladara. Stoga je ovaj neuspjeh mletački pokušaj teritorijalnog širenja nužno rezultirao ratnim sukobom. Činjenica da su se nakon tog rata Dubrovčani obvezali Ivanu Dandolu isplatiti sve troškove neuspjela pothvata svjedoči da je i ovom prilikom mletački upravitelj nastupao u interesima Dubrovnika.²¹⁷

²¹⁶ O tome detaljnije vidjeti npr.: Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 75.

²¹⁷ Isto, 83.

Osim toga, i pogranična područja dubrovačkog teritorija mogla su biti uzrokom sukoba, bilo po pitanju plaćanja danka na korištenje zemljišta, bilo po pitanju nepoštivanja dogovorenih uzusa suživota. Jednako tako, do sukoba Dubrovčana i gospodara zaleđa dolazilo je i tijekom slabljenja središnje (županske, kraljevske) vlasti u zaleđu ili tijekom smjene vladarske osobe na prijestolju.²¹⁸ Dobar primjer tomu je rat koji je Dubrovnik poveo s rodom Branivojevića. Naime, nakon smrti kralja Uroša II. Milutina, Branivojevići su se osilili i počeli širiti vlast izvan svojih granica pri čemu su ugrožavali i dubrovačke interese. Rat koji je uslijedio postao je uvertirom dubrovačke akvizicije Pelješca.²¹⁹

Osim toga, mislim da nije nevažno spomenuti da će se upravo ta akvizicija Pelješca pokazati odlučujućom u uplitanju Dubrovnika u jedan novi politički kontekst u razdoblju 40-ih godina 14. stoljeća.²²⁰ Naime, razvoj političke situacije tog razdoblja unijet će u život dubrovačke općine uplitanje jednog novog političkog čimbenika, koji će tijekom kasnog srednjeg vijeka i ranomodernog doba postati odlučujućim za razvoj dubrovačke samostalnosti. Riječ je o ugarskom dvoru čiji će suverenitet Dubrovnik priznavati tek od vremena Zadarskog mira, tj.

²¹⁸ Dobar pregled sukoba Dubrovnika i gospodara dubrovačkog zaleđa u ovom razdoblju vidjeti u: Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 81-93.

²¹⁹ Isto, 90-92; Harris, *Dubrovnik*, 55-58.

²²⁰ Vinko Foretić, "Godina 1358. u povijesti Dubrovnika," *Starine JAZU* 50 (1960.): 251-278; Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 49-50.

Višegradskog ugovora (1358.).²²¹ Iako će u ovom pred-epidemijskom razdoblju i dalje prevladavati mletački utjecaj, ratovi koje će 40-ih godina pokrenuti ugarski kralj Ludovik imat će odjeka i na dubrovačkim prostorima. Ne radi se tu samo o postupnom zbližavanju dubrovačkih vlasteoskih struktura s ugarskim dvorom,²²² nego o uklopljenosti Dubrovnika u mletački sustav obrane i participaciji dubrovačkih lađa u mletačkim ratnim operacijama s ciljem zadržavanja dalmatinskog posjeda.

Tako su, primjerice, dubrovačke galije 1346. godine, u jeku mletačko-ugarskog ratovanja oko Zadra, sudjelovale na mletačkoj strani opsjedajući pobunjeni Zadar.²²³ Jednako tako, tijekom tih ratnih zbivanja dubrovačke su vlasti radile na dodatnoj fortifikaciji gradskih zidina.²²⁴ Mogući razlog za ove radove bila je činjenica da se upravo u to vrijeme mlado srpsko carstvo pod Stefanom Dušanom angažiralo oko osvajanja humske zemlje, koja se u to vrijeme nalazila pod kontrolom bosanskog bana Stjepana Kotromanića – inače

²²¹ O samom ratu kralja Ludovika i Mletačke Republike, te dubrovačkoj upletenosti u te sukobe vidjeti: Dane Gruber, "Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348-1358)," *Rad JAZU* 152 (1903): 32-161; Dane Gruber, "Dalmacija za Ludovika I. (1358-1367)" *Rad JAZU* 166 (1907): 164-215; Dane Gruber, "Dalmacija za Ludovika I. (1358-1367)," *Rad JAZU* 168, 163-240; D. Gruber, "Dalmacija za Ludovika I. (1358-1367)," *Rad JAZU* 170, 1-75; Foretić, "Godina 1358...", *passim*; Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 61-68.

²²² Tu je zanimljivo primijetiti na kojim su sve osnovama stvarane veze između Dubrovnika i ugarskog vladara anžuvinske loze: jedna od interesantnijih svakako je poveznica preko anžuvinskog napuljskog dvora odakle je Dubrovnik još od početka 14. stoljeća nabavljao žito. (O tome vidjeti: Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 50-51.) O važnosti žita za život dubrovačke općine raspravlja se nešto niže u ovom poglavlju.

²²³ O tome vidjeti npr.: Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 77-78; Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 56.

²²⁴ Vidjeti npr.: Harris, *Dubrovnik*, 290-291.

vazala ugarskog kralja Ludovika.²²⁵ U takvoj konstelaciji političkih odnosa mletački knez u Dubrovniku uistinu nije smio riskirati gubitak još jednog istočno-jadranskog punkta, kao što se to dogodilo u Zadru. Stoga je u ovom razdoblju na bilo koji način trebalo održati mirne odnose sa zaleđem i svakako osigurati mletačku prevlast u gradu.

No, bez obzira na gotovo stalne trzavice i sporove s gospodarima zaleđa, taj je odnos za Dubrovnik bio od izuzetno velikog značaja. Taj značaj bio je dvojak – već je gore naznačena trgovinska i gospodarska komponenta odnosa između Dubrovnika i njegova zaleđa, no osim roba u Dubrovnik su dolazili i kroz njega prolazili i ljudi. Naime, za život srednjovjekovnog Dubrovnika osim trgovine od velikog značaja je bio i protok ljudi, tj. dolazak pridošlica. Već je navedeno da je pridošlica u grad bilo iz raznih područja Sredozemlja, no najveći broj došljaka dolazio je i iz dubrovačkog slavenskog zaleđa.²²⁶ Važnost tog protoka ljudi i roba iz zaleđa ležala je u činjenici da su bogatstva stečena u unosnoj posredničkoj trgovini omogućila ubrzanu urbanizaciju Dubrovnika, a pridošlice su istovremeno stvarale bazu radne snage potrebite za izvođenje radova

²²⁵ O odnosima u to vrijeme na Balkanu i Hrvatskoj vidjeti npr.: Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1962.), 209-210; *Povijest Hrvata – Srednji vijek* (Zagreb: Školska knjiga, 2003.), 223-224.

²²⁶ O etničkoj strukturi stanovništva i pridošlica u srednjovjekovnom Dubrovniku uvelike govore sačuvani dokumenti, tj. jezik na kojem su oni pisani, kao i imena ljudi sačuvana u tim dokumentima. Međutim, valja istaknuti da etnički sastav stanovništva nije bio osnovicom političkog uređenja i opredjeljenja Dubrovnika. O tome detaljnije vidjeti npr.: Bariša Krekić, "On the Latino-Slavic Cultural Symbiosis in Late Medieval and Renaissance Dalmatia and Dubrovnik," *Viator* 26 (1995.): 321-332.

popločavanja i okamenjivanja grada.²²⁷ Naravno, pri tome ne treba zaboraviti da se dobar dio došljaka zapošljavao i kao pomoćna radna snaga u ostalim obrtima, kao služinčad po dubrovačkim kućanstvima, te nerijetko kao nadničari.

U takvom gospodarsko-političkom okruženju grad podno Srđa istodobno je doživljavao stvaranje svojih komunalnih institucija (12.-13. stoljeće).²²⁸ Dubrovačka vlastela, koja je činila društvenu kičmu tih institucija, također je bila prožeta slavenskom komponentom.²²⁹ Iako su se komuna i njeni organi vlasti stvarali postupno odumiranjem bizantskog suvereniteta i kroz postupnu društvenu stratifikaciju, proces preobrazbe komune prema aristokratskoj republici, ubrzala je mletačka prisutnost u Dubrovniku.²³⁰

Iz svega ovoga čini mi se sasvim jasnim da je dihotomija slavenske i mletačke / romanske komponente, zajedno s razvojem trgovinskih odnosa upravo u istom tom kontekstu uvelike oblikovala dubrovačko društvo i čitav grad na prijelazu 13. u 14. stoljeće. Pri tome je važno napomenuti da je uključenost u trgovinu bila izuzetno važna, jer se u slučaju Dubrovnika upravo kroz ostvarivanje

²²⁷ Krekić, *Dubrovnik*, 21-22.

²²⁸ O stvaranju komuna na istočnom Jadranu: Ludwig Steindorff, "Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana," *Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986.): 141-152; Ludwig Steindorff, *Die dalmatinischen Küstenstädte im 12. Jahrhundert* (Köln-Wien: Böhlau, 1984.), passim.

²²⁹ Vidjeti npr.: Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode - Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma* (Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.), 45.

²³⁰ Isto, 60-61. O utjecaju Venecije na formiranje vlasteoskog staleža u Dubrovniku vidjeti također: Isto, 65-68. Ponešto drugačiju interpretaciju utjecaja na dubrovačko društvo moguće je vidjeti u: Jorjo Tadić, "Istorija Dubrovnika ...", 13-44.

bogatstva putem trgovine stvorila osnova za društvenu stratifikaciju, te staleško formiranje društva i njegovih upravljačkih organa.²³¹

Ovakav pogled na Dubrovnik početkom i u prvoj polovici 14. stoljeća čini mi se da jasno pokazuje kako su trgovina i trgovački odnosi bili jedan od temelja dubrovačkog društva i egzistencije grada. Takvo društvo i grad u svakom slučaju bili su podložni mijenama koje je nosila trgovina i velik protok ljudi, roba i ideja. Takav ritam života na neki način je uvjetovao da su dubrovačke vlasti relativno rano uvidjele potrebe određenih sanitetskih i higijenskih mjera u svome gradu.²³² Kuga koja će polovinom 14. stoljeća doći u Europu upravo na trgovačkim lađama, mogla je biti samo dodatni poticaj takvome stavu.

Higijenske i javno zdravstvene okolnosti

Poznata je činjenica da je Dubrovnik jedan od prvih gradova u Europi koji je još od srednjega vijeka uočio važnost higijenskih mjera u svrhu prevencije različitih zaraznih bolesti i epidemija.²³³ Već u statutu iz 1272.

²³¹ O tome detaljnije vidjeti npr.: Janeković Römer, *Okvir slobode*, 52-53.

²³² O tome nešto detaljnije vidjeti npr.: Krekić, *Dubrovnik*, 21, 90-93.

²³³ Vidjeti npr.: Krekić, *Dubrovnik*, 90; Lavoslav Glesinger, "Medicina u starom Dubrovniku" u *Veteris Ragusae medicina et pharmacia*, ur. Milan Šuput (Zagreb: Pliva, nema godine izdanja), 9; Zdenka Janeković Römer, "I lazzaretti di Dubrovnik (Ragusa)" u: *Rotte Mediterranee e baluardi di sanità. Venezia e i lazzaretti mediterranei*. ur. Nelli-Elena Vanzan Marchini. Regione del Veneto: Centro Italiano di Storia Sanitaria e Ospedaliera del Veneto (Milano: Skira, 2004.), 246-250; Grmek, "Le concept d'infection ...", 9-54.

godine mogu se naći vrlo jasne higijenske i sanitetske odredbe kojima se regulira odnos prema nekima od zaraznih bolesti koje su mučile zajednicu. Budući da je prije kuge jedna od najproblematičnijih zaraznih bolesti bila lepra / guba,²³⁴ dubrovački statut sadrži odredbu prema kojoj su gubavci morali živjeti podalje grada.²³⁵ Odredbe o gubavcima i kasnije se ponavljaju u odlukama dubrovačkih vijeća, što samo govori da se radilo o stalno prisutnom zdravstvenom problemu.²³⁶

No, nije guba bila jedina bolest koja je pogađala Dubrovnik. Kao što svjedoče kronike, grad je 1145. i 1292.-1293. bio zahvaćen nekakvim epidemijama koje su odnijele mnoge živote.²³⁷ Međutim, ovakve pojave epidemija, kao i općenita potreba stanovništva za određenom higijenskom i zdravstvenom zaštitom, uvjetovala su da su dubrovačke vlasti vrlo rano počele u stalnu plaćenu službu primati izučene liječnike. Prema sačuvanim dokumentima prvi poznati takav

²³⁴ O društvenim implikacijama lepre i gubavaca u srednjem vijeku vidjeti detaljnije u npr.: Guenter B. Risse, *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals* (New York – Oxford: Oxford University Press, 1999.), 173-179.

²³⁵ *Statut grada Dubrovnika: sastavljen 1272. godine*, ur. A. Šoljić, Z. Šundrica i I. Veselić (Dubrovnik: Državni arhiv Dubrovnik, 2002.), lib. VI c. 56. Vidjeti i: Krekić, *Dubrovnik*, 90; Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* sv. 1 (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938.), 116.

²³⁶ *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 10, *Monumenta Ragusina – Libri reformationum*, sv. 1, ur. Ivan Tkalčić, (Zagreb: JAZU, 1879.), 9; Grmek, "Medicina i ljekarništvo ...", 329. O karitativnosti prema leproznima svjedoči i jedna odredba iz 15. stoljeća prema kojoj se krijumčareno vino moglo dijeliti sirotinji, bolesnima i leproznima. (*Liber viridis*, ur. Branislav Nedeljković, u: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost* 3, sv. 23 (Beograd: SANU, 1984.), c. 253.)

²³⁷ Vidjeti: Resti, 51 i 101; Anonim, 35; Ragnina, 223. Rastićeva kronika spominje i pomor 1322. godine, od kojeg je pomrlo mnogo ljudi i 92 vlastelina (Resti, 112). Međutim, budući je to bilo razdoblje gladi u Europi, moguće je da je pomor bio rezultat gladi.

liječnik bio je učitelj Josip (*magister Josephus*) koji je djelovao u Dubrovniku oko 1280. godine.²³⁸ Od 14. stoljeća ljekarničke aktivnosti puno su bolje i preciznije dokumentirane u sačuvanoj građi, a čini se da je s vremenom u gradu djelovalo i nekoliko liječnika - vjerojatno u ovisnosti o javno zdravstvenim potrebama grada i njegove okolice.²³⁹ Čini se da su dubrovačke vlasti cijenile rad ovih liječnika, a njihove godišnje plaće u 14. stoljeću mogle su iznositi od 30 perpera pa čak do 400 dukata.²⁴⁰

Osim izučenih liječnika, u Dubrovniku su u smislu zdravstvene zaštite i liječenja, djelovali i brijači / barbiri (*barberii*).²⁴¹ Neki od njih također su bili na općinskoj plaći - općinski službenici, a dubrovačke su ih vlasti - iako nisu imali formalnu medicinsku naobrazbu - držale osobama ovlaštenim za brigu o zdravlju puka.²⁴² O povjerenju dubrovačkih vlasti u barbirske sposobnosti govori i slučaj s početka epidemije s polovice 14. stoljeća na dubrovačkom području. Naime, kao što svjedoče zapisnici

²³⁸ Mirko Dražen Grmek, "Medicina i ljekarništvo u negdašnjoj Dubrovačkoj Republici" *Dubrovnik* 2-3/3 (1992.): 326; Krekić, *Dubrovnik*, 91; Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* sv.2 (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1939.), 7. O medicini i liječnicima u srednjovjekovnom Dubrovniku vidjeti i: Josip Gelcich, *Delle istituzioni marittime e sanitarie della Repubblica di Ragusa* (Trst: nema izdavača, 1882.), passim; Jurica Bačić, *Magistri medicine srednjovjekovnog Dubrovnika: 14. i 15. stoljeće* (Zagreb: Medicinska naklada, 1997.), passim.

²³⁹ O tome vidjeti: Jeremić-Tadić, *Prilozi* 2, 7-12 i dalje, 137-139 i dalje; Krekić, 90-92.

²⁴⁰ Jeremić-Tadić, *Prilozi* 2, 7-20 i 138; Grmek, "Medicina i ljekarništvo ...", 326. Za odnose vrijednosti dubrovačkog novca u srednjem vijeku vidjeti: Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika* sv. 1 (Sremski Karlovci: SANU, 1924.), 29-70.

²⁴¹ Vidjeti: Jeremić-Tadić, *Prilozi* 2, 127 i dalje; Krekić, *Dubrovnik*, 95.

²⁴² Vidjeti npr.: Krekić, *Dubrovnik*, 95.

dubrovačkih vijeća s početka 1348. godine, upravo je barbir bio poslan na otok Šipan da pokuša riješiti prve naznake pojave epidemije na dubrovačkom području – u tome nažalost nije uspio.²⁴³ Iako će o tome biti više riječi u sljedećem poglavlju, mislim da je ovdje važno primijetiti koliku su važnost imali barbiri u sustavu zdravstvene zaštite Dubrovnik polovicom 14. stoljeća.

Od profesija vezanih uz javno zdravstvo u Dubrovniku ne smiju se zaboraviti niti ljekarnici. Njihovo djelovanje zabilježeno je već i u samom tekstu dubrovačkog statuta,²⁴⁴ što posredno govori o njihovoj razgranatoj djelatnosti već tijekom 13. stoljeća. Iako su ljekarnici većinom bili trgovci, od kraja 14. stoljeća neki od njih bili su i u državnoj službi, te kao takvi obavezni u ponudi imati dostatnu količinu ljekovitog bilja i pripravaka.²⁴⁵ Većina tih ljekarnika (*speciarii*) bili su talijanske provenijencije,²⁴⁶ što posredno ukazuje na usmjerenje i stremljenja pravaca dubrovačke trgovine, ali i smjer odakle su u Dubrovnik dolazile napredne ideje i utjecaji. No, osim ljekarnika prodajom i pripravom lijekova bavili su se ponekad i liječnici u Dubrovniku.²⁴⁷ Priprava lijekova bila je od davnina i jedna od aktivnosti samostanskih zajednica, pa je tako u Dubrovniku, vjerojatno još od prve polovice 14.

²⁴³ Jeremić-Tadić, *Prilozi 2*, 127; *Monumenta Ragusina* sv. 2, 12.

²⁴⁴ *Statut grada Dubrovnika*, lib. VIII c. 77; Jeremić-Tadić, *Prilozi 2*, 148.

²⁴⁵ Jeremić-Tadić, *Prilozi 2*, 149–151.

²⁴⁶ Isto, 147; Krekić, *Dubrovnik*, 96.

²⁴⁷ Jeremić-Tadić, *Prilozi 2*, 148.

stoljeća, djelovala i ljekarna u sklopu franjevačkog samostana.²⁴⁸ Budući da ta ljekarna Male braće i danas posluje, to je čini jednom od najstarijih ljekarni u današnjoj Europi.

Osim službi i pojedinaca zaduženih za brigu o javnom zdravstvu i ljekarništvu – poput navedenih – dubrovačke su vlasti vrlo rano racionalno i organizirano pristupale i higijenskim uvjetima i opskrbi grada pitkom vodom i osnovnim živežnim namirnicama, što je u svakom slučaju bilo u uskoj svezi s održavanjem za ono vrijeme zavidne razine javnoga zdravstva.

Mislim da je sasvim jasna uska povezanost između razine prehrane i razine zdravlja pojedine društvene zajednice.²⁴⁹ Mora da su i dubrovačke vlasti srednjega vijeka bile svjesne poveznice između prehrane i zdravlja, jer kroz čitavu povijest Dubrovnika vrlo se jasno može u građi pratiti briga dubrovačkih vlasti da grad svo vrijeme bude opskrbljen osnovnim živežnim namirnicama. Jedna od najvažnijih svakako je bilo žito.²⁵⁰ Dubrovačke su vlasti stoga svake godine birale tri posebna službenika – vlastelina, čiji je zadatak bio brinuti da u gradu uvijek bude dostatna količina žita. Osim toga, budući da dubrovački kraj nije pogodan za uzgoj

²⁴⁸ Hrvoje Tartalja, "Dubrovačko ljekarništvo" u *Veteris Ragusae medicina et pharmacia*, ur. Milan Šuput (Zagreb: Pliva, nema godine izdanja), 25-26; Krekić, *Dubrovnik*, 96-97; Jeremić-Tadić, *Prilozi* 2, 161; Grmek, "Medicina i ljekarništvo ...", 323-331.

²⁴⁹ Vidjeti Uvod.

²⁵⁰ Vidjeti npr: Dušanka Dinić-Knežević, "Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku," *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* X (1967.): 79-131; Jeremić-Tadić, *Prilozi* 1, 27.

žitarica, ovi vlastelini su morali pratiti kakva je ljetina bila u okolnim krajevima - posebice na prostorima talijanskih pokrajina Apulije, Ankonitanske marke i Sicilije - te organizirati uvoz žitarica iz tih krajeva. Naravno, tako nešto ne bi bilo moguće bez dobrih diplomatskih i trgovačkih veza s tim krajevima.²⁵¹ Dubrovčani su jedan manji dio potrebnih žitarica također pribavljali i iz okolnih slavenskih zemalja. No, uvoz iz tih krajeva nerijetko je bio onemogućen ratnim prilikama ili slabim urodom zaleđa.²⁵² Dobavljeno žito potom je skladišteno za kasniju distribuciju, a od 15. stoljeća stvaraju se i posebna skladišta za žito.²⁵³

Uz takvu organizaciju nabave i distribucije žita grad je relativno rijetko trpio glad, te stanovništvo u osnovi nije bilo pothranjeno - što inače nije bio rijedak slučaj u onovremenoj Europi.²⁵⁴ Tako dubrovačke kronike kroz srednji vijek bilježe relativno malen broj tzv. gladnih godina: 1272., 1292./1293., 1312. i 1319.²⁵⁵ Ovi podaci o relativno rijetkim nestašicama žita svjedoče ne samo da su dubrovačke vlasti imale dobro organiziranu nabavu žita, nego isto tako

²⁵¹ Vidjeti npr.: Dinić-Knežević, *Trgovina žitom*, passim; Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka*, passim.

²⁵² Bogumil Hrabak, "Izvoz žitarica iz Bosne i Hercegovine u primorje od kraja XIII do početka XVII veka," *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 14 (1963.): 121-203.

²⁵³ Dinić-Knežević, *Trgovina žitom*, passim; Bogumil Hrabak, "Tabele kretanja cena žitarica i mahunjina u Dubrovniku (1300-1620)," *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini* 7 (1970.): 121-163; Jeremić-Tadić, *Prilozi* 1, 29-30.

²⁵⁴ O gladi u onovremenoj Europi vidjeti u Uvodu.

²⁵⁵ Anonim, 34, 35; Ragnina, 222, 223; Resti, 101, Jeremić-Tadić, *Prilozi* 1, 32.

da je svijest o važnosti redovite prehrane u Dubrovniku bila na visokoj razini. No, s druge strane, valjalo bi imati na umu da iako nema direktnih izvješća, kao ni istraživanja o stanju ishranjenosti stanovnika dalmatinskih gradova tijekom 40-ih godina 14. stoljeća, pretpostavka o pojavi gladi u tom razdoblju nije nemoguća. To je bilo vrijeme ispunjeno ratnim operacijama, koje su često bile praćene upravo glađu i pothranjenošću stanovništva. U takvim okolnostima dolazak epidemije mogao je samo naći dodatno "plodno tlo" za svoje širenje.²⁵⁶

Osim žita, za svakodnevni život grada od velike važnosti bila je i opskrba vodom. Činjenica da je grad Dubrovnik podignut na prostoru gdje nema puno izvora pitke vode svakako je predstavljala dubrovačkim vlastima dodatnu brigu, jer je vode za stanovnike grada moralo biti. Budući da broj izvora nije bio dostatan,²⁵⁷ Dubrovčani su u cisternama skupljali kišnicu i tako osiguravali svoje privatne izvore vode. No, već u 13. stoljeću bilo je i nekoliko javnih bunara.²⁵⁸ I početkom 14. stoljeća može se

²⁵⁶ Vidjeti npr.: Janeković Römer, *Višegradski ugovor*, 62-63; Ravančić, *Prilog proučavanju Crne smrti*, passim.

²⁵⁷ Zbog čestog nedostatka vode u Dubrovniku u 14. stoljeću je i vino bilo jedna od vrlo važnih živežnih namirnica o čijoj se opskrbi grada brinula dubrovačka vlast. Iako vino nije moglo zamijeniti pitku vodu, moglo se miješati s vodom i tako pripomoći dezinfekciji vode za piće. Tako je vino u srednjovjekovnom Dubrovniku istodobno predstavljalo i važnu živežnu namirnicu i vrijednu trgovačku robu, a nerijetko i više od toga. O tome detaljnije vidjeti npr.: Dušanka Dinić-Knežević, "Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku" *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 9 (1966.): 39-85; Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest - Dom i svijet, 2001.), 20-50.

²⁵⁸ O tome vidjeti u: Jeremić-Tadić, *Prilozi 1*, 36-37; *Statut grada Dubrovnika*, lib. V c. 41, lib. VIII c. 57.

uočiti revna briga dubrovačkih vlasti o vodoopskrbi grada, pa se tako 1304. odlučuje da se načini jedan novi bunar.²⁵⁹

Međutim, problem vodoopskrbe nije bilo lako riješiti – pogotovo tijekom ljetnih mjeseci, pa su dubrovačke vlasti nerijetko bile izravno uključene i u dopremanje vode iz okolnih izvora u grad.²⁶⁰ Ovaj problem riješen je tek 30-ih godina 15. stoljeća s izgradnjom vodovoda koji je dopremao vodu iz Šumeta u grad.²⁶¹

Osim izgradnje bunara (a onda i vodovoda u 15. stoljeću) razini kvalitete života u gradu pridonosila je i sama prostorna organizacija, tj. kvaliteta gradnje stambenih i inih objekata u gradu. Već se u spomenutom statutu iz 1272. godine može naći mnoštvo odredbi koje se tiču planiranja gradnje i rasporeda ulica u gradu.²⁶² U sklopu tih odredbi može se uočiti i briga o higijenskoj razini, jer se pojedine odredbe odnose na regulaciju kanalizacije i odvoda otpada,²⁶³ što svjedoči o razmjerno visokoj higijenskoj svijesti onovremenih dubrovačkih vlasti.

Osim toga, glede gradnje i statutarnih odredbi može se uočiti kako su dubrovačke vlasti već tada pravilno uočavale veliki problem drvenih građevina, tj. velike opasnosti od

²⁵⁹ Jeremić-Tadić, *Prilozi 1*, 37.

²⁶⁰ O tome detaljnije vidjeti u: Jeremić-Tadić, *Prilozi 1*, 38.

²⁶¹ O tome detaljnije vidjeti u: Lukša Beritić, "Dubrovački vodovod," *Analiza historijskog instituta u Dubrovniku* 8-9 (1962.): 99-116; Philippi de Diversis, *Situs aedificorum politiae et laudabilium consuetudinum inclutae civitatis Ragusij*, ur. V. Brunelli (Zadar: Biblioteca Ginnasiale di Zara, 1880.), 16-18.

²⁶² Vidjeti npr.: Krekić, *Dubrovnik*, 70; *Statut grada Dubrovnika*, lib. V c. 1-21 i 41-44; Harris, *Dubrovnik*, 287-288.

²⁶³ *Statut grada Dubrovnika*, lib. V c. 4, 5 i 43; Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, 23-25..

požara. Stoga se velika pažnja polagala na razmak između pojedinih građevina, te regulaciju drvenih pregradnji,²⁶⁴ a istovremeno se poticala skuplja kamena gradnja. Činjenica, da je grad 1296. bio poharan požarom, koji je uništio veći dio drvenih objekata, samo je dodatno potakla dubrovačke vlasti u njihovu nastojanju okamenjivanja javne i privatne gradnje. Istovremeno, ovaj je požar otvorio vlastima i novu mogućnost planske gradnje.²⁶⁵ Sve ovo govori o svijesnosti dubrovačkih vlasti za potrebom racionalne organizacije gradskog prostora u svrhu, između ostalog, i higijenskih potreba grada.

Ipak, plansko okamenjivanje grada potrajalo je sve do u 16. stoljeće i kasnije,²⁶⁶ jer, kao što izvori svjedoče, čitavo srednjovjekovlje Dubrovnik je ostao grad pretežito drvenih građevina.²⁶⁷ Još u 15. stoljeću dubrovačke su vlasti godišnje stvarale popis od po 25 drvenih kuća koje je trebalo porušiti i namjesto njih graditi nove kamene – sve u cilju što brže planske kamene gradnje.²⁶⁸ No, dobre želje dubrovačkih vlasti i nastojanja oko kamene gradnje nisu

²⁶⁴ Isto, lib. V c. 11, 15, 16.

²⁶⁵ O tome vidjeti npr.: Harris, *Dubrovnik*, 289; Krekić, *Dubrovnik*, 70-71; *Statut grada Dubrovnika*, lib. VIII c. 57.

²⁶⁶ Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, 13-27; Vidjeti i: Željko Peković, "Urbani razvoj Dubrovnika do 13. stoljeća" *Dubrovnik* 4/8 (1997.): 166-207; Milan Prelog, "Dubrovački statut i izgradnja grada (1272.-1972.)" u *Tekstovi o Dubrovniku* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Društvo prijatelja dubrovačke starine, 2003.), 21-44; Milan Prelog, "Urbanistički razvoj Dubrovnika" u *Tekstovi o Dubrovniku* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Društvo prijatelja dubrovačke starine, 2003.), 45-50.

²⁶⁷ Vidjeti npr.: Jeremić-Tadić, *Prilozi 1*, 4-8.

²⁶⁸ Isto, 7.

mogli biti brzo ispunjeni, jer je kamena gradnja bila znatno skuplja od drvene.²⁶⁹

Ovo pitanje gradnje u javnozdravstvenom i neke vrste sigurnosnom kontekstu vraća nas na početak ovog potpoglavlja. Spomenuto je već da dubrovački statut sadrži odredbu o izolaciji gubavaca, no problem zaraženih leprom pokušao se riješiti tek u 15. stoljeću gradnjom leprozorija.²⁷⁰ U tom kontekstu mislim da je važno spomenuti kako je u Dubrovniku već zarana postojala tendencija i želja pomaganja nemoćnim članovima gradske zajednice, o čemu svjedoči činjenica da se u statutu spominje postojanje ubožnice – hospitala.²⁷¹ Iako se ništa detaljnije ne govori o ubikaciji i funkciji te institucije, mislim da je zadaća hospitala zahvaćala široki spektar aktivnosti. Osim karitativne funkcije za ostarjele i osiromašene, dubrovački hospital bio je i utočište za bolesne.²⁷² No bilo kako bilo, iz teksta statuta je jasno da je država skrbila o ubožnici i

²⁶⁹ O cijenama stambenih objekata u srednjovjekovnom Dubrovniku, koliko mi je poznato, do danas nije načinjena sustavna studija. Međutim, relativno dobar uvid može se steći iz priloga već spominjanog djela Jeremića i Tadića (Vidjeti: Jeremić-Tadić, *Prilozi 1*, 4-26). Osim toga, valja spomenuti da dr. sc. Danko Zelić i dr. sc. Irena Benyovsky upravo pripremaju za tisak studiju i transkripciju dubrovačkih srednjovjekovnih katastika dijela općinskog zemljišta koje se davalo u najam, što će nesumnjivo doprinijeti rasvjetljavanju dijela ove problematike, poglavito po pitanju cijene najma građevina u vlasništvu dubrovačke općine.

²⁷⁰ O tome detaljnije vidjeti npr.: Jeremić-Tadić, *Prilozi 1*, 117-118.

²⁷¹ *Statut grada Dubrovnika*, lib. I c. 3c.

²⁷² Činjenica jest da su srednjovjekovni hospitali prethodnica i ishodište suvremenih bolnica, no društvena funkcija hospitala u srednjovjekovnim zajednicama bila je ponešto drugačija od one suvremenih bolnica. O tome detaljnije vidjeti u Tatjana Buklijaš i Irena Benyovski, "Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: A Therapy for the Body and Soul" *Dubrovnik Annals* 8 (2004.): 81-107; Grmek, "Medicina i ljekarništvo ...", 329; Bariša Krekić, "Slike iz gradske svakodnevice," *Analiz Zavoda za povijesne znanosti JAZU* 26 (1988.): 10.

da je postojao poseban činovnik - prokurator koji se je za nju brinuo.

U tom kontekstu zanimljivo je primijetiti da su dubrovačke vlasti upravo u ozračju dolaska i haranja kužne epidemije u gradu 1348. godine razmišljale o gradnji novog hospitala.²⁷³ Da se uistinu radilo o velikom pothvatu, značajnom za čitavu zajednicu, govori i činjenica da nemali broj oporuka stanovnika Dubrovnika iz ovog razdoblja sadrži odredbu o novčanoj oporučnoj ostavštini za gradnju ove institucije.²⁷⁴

Mislim da sve navedeno ocrtava glavne smjernice razvoja i stanja Dubrovnika tijekom prve polovice 14. stoljeća. Iako u političko-gospodarskim okvirima suspregnut mletačkom dominacijom u jadranskom bazenu, bio je to grad s jasnim težnjama širenja svog gospodarskog sustava, prvenstveno trgovine. Upravljački društveni sloj svjesno je oblikovao poluge svoje moći, te koristio svaku pogodnu priliku za jačanje vlastitog prestiža i utjecaja dubrovačke općine. U sklopu toga, a u kontekstu političke dihotomije slavensko-mletačkog svijeta, razvijala se diplomacija koja će u kasnijim stoljećima postati glasovita; no već u ovom razdoblju njezino djelovanje imat će vidnoga uspjeha.

²⁷³ Vidjeti npr.: *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 10, *Monumenta Ragusina - Libri reformationum*, sv. 1, ur. Ivan Tkalčić, (Zagreb: JAZU, 1879.), 219-220; *Monumenta Ragusina* sv. 2, 54; Buklijaš-Benyovsky, *Domus Christi*, 88.

²⁷⁴ Vidjeti npr.: *Testamenta Notariae*, 10-1, sv. 5 (Državni arhiv Dubrovnik), fol. 12', 14, 15', 16', 17, 22', 26', 34, 92, 96', 109, 113', 114' ...

Jednako tako, vladajuće strukture Dubrovnika djelovat će u smjeru oblikovanja grada i njegova prostora u smislu zadovoljavanja potreba proisteklih iz trgovačkog usmjerenja gradskog gospodarstva. To će nužno uključivati i svojevrzne higijensko-zdravstvene mjere, što ukazuje na visoku racionalnost dubrovačkih upravljačkih organa tog razdoblja. No bez obzira na sve hvale vrijedne napore i relativno visok standard života, grad polovicom 14. stoljeća nije bio spreman - kao ni čitava Europa - na ono što je dolazilo.

CRNA SMRT U DUBROVNIKU

Epidemija, koja je u Europu došla trgovačkim brodovima, vrlo se brzo širila od luke do luke, od grada do grada. Već je bilo riječi o tome kako se onovremena Europa nije snašla pred naletom ove bolesti. U tom kontekstu mislim da je jasno da su neki gradovi s obzirom na svoju integriranost u mreže trgovačkih putova bili više izloženi mogućnosti da zaraza dođe na njihovo područje. Dubrovnik, kao priobalni grad s izrazito trgovački orijentiranom privredom, bio je na neki način "predodređen" i prijemčiv da ova morija pohara i njegov distrikt.

Dolazak i širenje

Iako se možda čini da je jednostavno ustvrditi vremenski početak neke epidemije, to uistinu nije lak zadatak. Naime, podaci koje donosi izvorna građa ne moraju se uvijek poklapati.²⁷⁵ Razlozi tih nepoklapanja leže u jednostavnoj činjenici da autori sačuvanih kronika nisu imali namjeru zbuniti svoje buduće čitače nego su prenosili i zapisivali vijesti onako kako su ih sami čuli, čitali i razumijevali. S druge strane, izvorna građa poput oporuka i zapisnika općinskih vijeća, nastaje iz sasvim drugih pobuda. Njihovim autorima nije bila namjera ostaviti traga za buduća pokoljenja, nego jednostavno administrirati tekuće poslove,

²⁷⁵ O tome vidjeti poglavlje o izvornoj građi.

sukladno odlukama upravljačkih i zakonodavnih tijela date zajednice.

Jednako tako, glede pitanja dolaska bolesti u grad mora se imati na umu kako je vrlo lako moguće da je od trenutka stvarnog dolaska epidemije i trenutka od kad je njena prisutnost zabilježena u izvorima moglo proći neko vrijeme. Naime, radi se o vremenu potrebnom da zaražena buha dođe u kontakt s novim nosiocem, potom vremenu inkubacije, ali isto tako i o određenom vremenskom razdoblju da zajednica (tj. oni koji zapisuju) primijeti, a onda i zabilježi da se radi o nečem nesvakidašnjem – velikom pomoru stanovništva u kratkom vremenskom intervalu. Sve u svemu, dosadašnja istraživanja europskih historiografija zaključuju da u gradu ovo vremensko razdoblje – od dolaska prvih zaraženih do izbijanja epidemije koja bi bila zabilježena u pisanoj građi – iznosi približno 6 tjedana.²⁷⁶

Dubrovačke kronike, kao što je ranije već naznačeno, najčešće govore o samom početku 1348. kao vremenu dolaska epidemije u grad. Tako kronika Nikole Ragnine govori da je bolest u grad došla 15. siječnja, te da se proširila čitavim dubrovačkim područjem i zadržala se sedam mjeseci, iako su se posljedice osjećale još čitave tri godine.²⁷⁷ Identičan podatak o početku epidemije donosi i kronika Ivana Marinova

²⁷⁶ Vidjeti npr.: Benedictow, *The Black Death*, 57-60.

²⁷⁷ *L'anno di Cristo 1348. Peste orrendissima et crudelissima fu quest'anno in Ragusa. Cominciò a di 15 gennaro, et (continuò) per corruzion dell'aria, per tutto lo territorio, per mesi 7, benché durasse anni 3 ...* (Ragnina, 227).

Gundulića.²⁷⁸ Nasuprot tome, čini se da mlađim kroničarima nije bilo toliko važno zabilježiti taj podatak, jer Anonimova kronika i ona Junijska Rastića, iako spominju ovu epidemiju, ništa preciznije ne govore o vremenu dolaska bolesti u grad.

S druge strane, uvodni tekst treće knjige arhivske serije *Opera pia* govori o 15. prosincu kao datumu početka epidemije u gradu.²⁷⁹ Iz samog sačuvanog teksta čini se da se taj datum odnosi na godinu 1348., te tako ovaj podatak donekle unosi zbrku u kronologiju pojave epidemije na dubrovačkom području. Međutim, ako se izričaj *predio millesimo* protumači kao "prethodne godine" tada bi to značilo da je Crna smrt u grad došla 15. prosinca 1347. godine. Ako se ovakvo tumačenje prihvati, iz svega proizlazi da ovaj zapis nije u tolikom nesuglasju sa zapisima dubrovačkih kroničara.

Ponešto drugačiji zaključci o počecima epidemije mogu se izvući iz zapisnika Velikog i Malog vijeća donesenih u razdoblju s kraja 1347. i početka 1348. godine. Naime, odluke dubrovačkih vijeća s kraja 1347. ničim ne odražavaju neku zabrinutost u svezi s epidemijom koja se približavala gradu. Jedina vijest koja bi možda mogla odražavati neku

²⁷⁸ *Questo male cominciò a scoprirsi li 15 di gennaro, e poi poco a poco crebbe tanto, che consumò tanti, che pochi ne rimasero.* (Gondola, 391).

²⁷⁹ *... Cunço sia che neli anni domini M^oCCC^oXL^oVIII^o. Lo nostro signor Dio mando çudisio oribile et inaudito in lo universo mundo si soura li Christiany come soura li pagani zoe mortalitade de homeni et plu de femene de infirmita inaudida et incurabile ... la qual mortalitade començo in Ragusi nel predio millesimo die XV de deçembrio ...* (*Opera pia*, vol. 3, fol. 9).

zabrinutost jest odluka Maloga vijeća da se u gradu na dvije godine zaposli liječnik Jakov (*magister Jacobus physicus*) čija bi služba započela u ožujku.²⁸⁰ Liječnik je iz Padove uistinu stigao u grad početkom ožujka o čemu svjedoči i zapis u knjigama vijeća.²⁸¹ Međutim, dubrovačke vlasti su i inače imale običaj zapošljavanja stalnog gradskog liječnika (ili čak više njih), bez obzira na epidemije i bolesti u gradu.²⁸² Stoga, ova odredba ne može odražavati zabrinutost dubrovačkih vijećnika glede epidemije Crne smrti. Dapače, čini se da su se dubrovačka upravljačka tijela još na samom početku 1348. bavila sasvim praktičnim i svakodnevnim stvarima poput određivanja odnosima vrijednosti novca, problemima vezanim uz određivanja tutora, postavljanjima carina na različite proizvode i sličnim pitanjima.²⁸³

Tek 19. siječnja dubrovačko Veliko vijeće registrira pojavu epidemije, ali ne u gradu i njegovoj okolini, nego na otoku Šipanu. Iako svjesni opasnosti od širenja epidemije, dubrovački vlastelini nisu u prvi mah puno učinili – izglasali su slobodu gospodinu knezu i njegovu Malom vijeću da učine što smatraju potrebnim kako bi spriječili daljnje širenje epidemije. No, istovremeno vijećnici se nisu mogli složiti treba li zaraženi otok izolirati ili ne, kako ne bi

²⁸⁰ *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 10, *Monumenta Ragusina – Libri reformationum* sv. 1, (Zagreb: JAZU, 1879.), 285.
Dalje: *Monumenta Ragusina* sv. 1.

²⁸¹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 17.

²⁸² Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 60, 62, vidjeti i tablicu liječnika i kirurga u dodatku; Blažina-Tomić, *Historical development*, 90.

²⁸³ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 7-11.

bilo zapreka prometu ljudi i roba. S obzirom na taj prioritet, otok je ostao neizoliran.²⁸⁴

Čini se da Malo vijeće s knezom nije moglo učiniti naročito puno – na Šipan su poslali brijača-ranarnika (barbira). Međutim, ta akcija nije urodila nikakvim plodom, jer je nesretni barbir uskoro i sam podlegao naletu epidemije. Stoga je Veliko vijeće već 12. veljače odlučilo njegovoj udovici Marici isplatiti četiri perpera, kao nadoknadu za preminuće supruga u općinskoj službi.²⁸⁵

Međutim, prema svemu sudeći, preminuli barbir i dalje širenje epidemije još uvijek nisu vijećnike pretjerano zabrinjavali, jer i površni pogled na zapisnike njihovih sjednica otkriva da su se sadržaji vođenih rasprava i dalje okretali svakodnevnim problemima. Dapače i odluka o davanju novčane potpore barbirovoj udovici donesena je "kao usput" zajedno s novčanim potporama franjevcima.

Jedina odluka vijeća iz tog razdoblja koja bi mogla upućivati na zabrinutost glede epidemije Crne smrti jest ona o gradnji nove crkve patronu grada – sv. Vlahu.²⁸⁶ Naime, kasniji zapisi kroničara povezivali su ovu odluku s epidemijom tj. kao da je crkva patronu grada podignuta iz zahvale što je ovaj oslobodio grad pošasti.²⁸⁷ Međutim, ako se samo pogleda kronologija zbivanja i točan sadržaj odluke

²⁸⁴ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 11.

²⁸⁵ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 12.

²⁸⁶ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 13.

²⁸⁷ ... dove, per devotione, hanno fabricato chiesa di S.to Blasio, nostro confalone (Anonim, 39); ... alla fine, invocato el nome et ajuto de beato Blasio, furono subito liberati. Ragnina, 228. (Vidjeti i bilješku 175).

dubrovačkog Velikog vijeća postaje jasno da odluku o gradnji crkve patronu grada ne treba usko povezivati s epidemijom. Naime, u spomenutoj odredbi od 26. veljače 1348. niti jednom riječju ne spominje se epidemija, niti bilo kakva povezanost patrona grada s njom. Tom prilikom dubrovački vijećnici jedino su odredili da se nova crkva izgradi na gradskom trgu ispred palače Velikoga vijeća, pored ulice koja graniči s kućom Martinussia de Menče. Sve ostale poslove i dogovore glede gradnje Veliko vijeće prepustilo je knezu i Malome vijeću.

Ipak, u jednoj od odluka može se uočiti da je epidemija već tijekom siječnja i u gradu ostavila traga, samo što Dubrovčani, čini se, nisu uočavali opasnost. Naime, zadnjega dana veljače Veliko vijeće uočava da je broj neizvršenih oporuka nakon Bogojavljenja (6. siječnja) znatno narastao uslijed nemogućnosti njihova izvršavanja. Razlog tome bila je smrt svjedoka ili izvršitelja oporuka.²⁸⁸ Stoga je vijeće odlučilo izabrati tri vlastelina da zajedno s knezom pronađu nedostatke ovih oporuka i izvrše ih. Iako se nigdje u ovoj odredbi ne govori o epidemiji, za vjerovati je da je do ovog problema došlo upravo zbog pojave bolesti u gradu. Ovakav razvoj situacije upućuje da je epidemija evidentirana na Šipanu već tijekom siječnja polako došla i u sam grad.

Kada je početkom ožujka u grad došao liječnik Jakov iz Padove, bolest je već uzela maha u samom gradu. Naime, 17. ožujka zabilježeno je u knjigama dubrovačkih vijeća da je

²⁸⁸ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 15.

mesar Vid, napisavši svoju oporuku uz pomoć svećenika Talisa, tražio od Malog vijeća dopuštenje za ubrzano potvrđivanje njegove oporuke i mogućnost odabira svjedoka, jer je bolestan i na kraju samog života (*infirmus corpore, in ultimo vite sue positus*).²⁸⁹

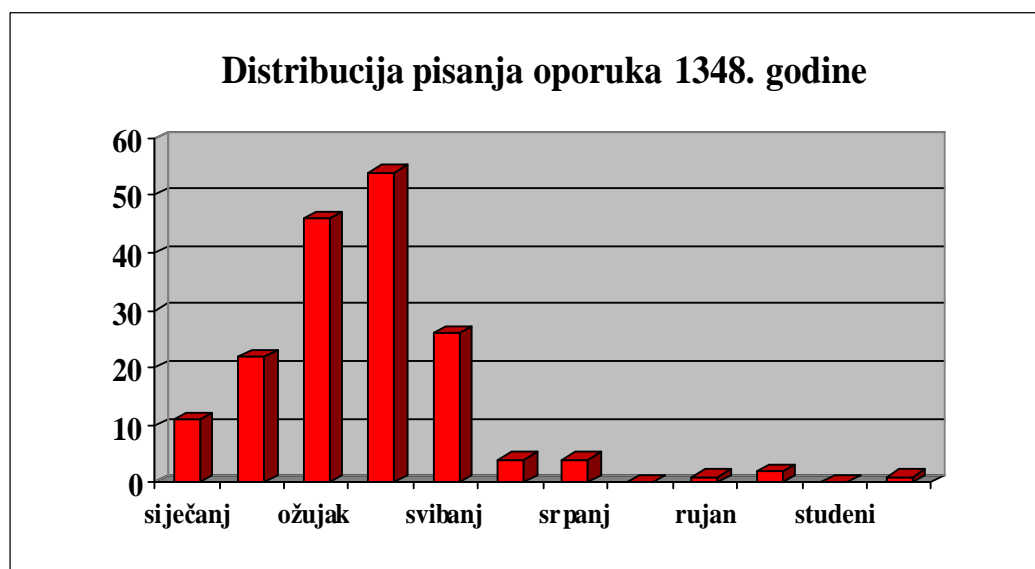
Uskoro potom – već 19. ožujka – Malo vijeće je odlučilo, zbog sve većeg broja umirućih, izabrati trojicu vlastelina da pronađu neko udaljenije mjesto za ukop preminulih. Naime, vijećnici su ustanovili da postojeće groblje više nije bilo dostatno. Osim toga, i brzina kojom se moralo ukapati bila je velika pa su grobovi plitko kopani, te se u gradu pojavio nezdravi vonj. Stoga je Malo vijeće povrh svega dalo slobodu trojici izabраних službenika da oko rečenog problema mogu napraviti sve što im se za održanje čistoće grada učini potrebnim (*generaliter possint circha predicta exercere totum illud, quod pro sanitate aëris fuerit utile*).²⁹⁰ Ova odredba o potrebi održanja čistoće zraka u gradu ukazuje da su dubrovački vijećnici bili upoznati s tadašnjim teorijama o širenju epidemije, prije svega s teorijom o mijazmima, te se njihova reakcija u potpunosti uklapa u obrazac koji se mogao pratiti i u drugim gradovima zahvaćenim epidemijom. Međutim, za razliku od vlasti u nekim talijanskim gradovima, dubrovački vijećnici nisu zakonski branili svaki kontakt sa zaraženima, njihovim

²⁸⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 17-18.

²⁹⁰ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 18.

stvarima i preminulima od kuge.²⁹¹ Vjerovanje da se bolest širila zrakom može se uočiti i u kroničarskom spisu Nikole de Ragnina, koji piše da su mnogi bolesti pokušavali izbjeći mirišljavim maramicama.²⁹² Isti "lijek" spominje i Boccaccio u Dekameronu.²⁹³

Prema svemu sudeći, ovakvi lijekovi nisu pripomogli, pa je epidemija i dalje bila sve prisutnija. Ovakav razvoj situacije potvrđuje i distribucija pisanja oporuka tijekom 1348. godine. Naime, iz grafikona se vrlo jasno može vidjeti da je broj pisanih (tj. sačuvanih) oporuka počeo rasti već tijekom veljače. U ožujku je došlo do naglog porasta, a broj pisanih oporuka bio je najveći tijekom travnja. Iako, ovaj grafikon pokazuje samo trend, jer broj sačuvanih oporuka

²⁹¹ O reakcijama gradskih vlasti na pojavu epidemije Crne smrti vidjeti u poglavlju o historiografiji te: John Henderson, "The Black Death in Florence: medical and communal responses" u *Death in Towns, Urban Responses to the Dying and the Dead, 1300-1600*, ur. Stephen Basset (Leicester-London-New York: Leicester University Press, 1992.), 136-150.

²⁹² Ragnina, 227-228.

nikako nije jednak broju napisanih oporuka (niti je jednak broju preminulih osoba tijekom epidemije), mislim da odražava stanje duha u gradu. Stoga proizlazi da povećanje broja oporuka odražava i napredovanje epidemije. Jednako tako, moguće je, da pad broja sačuvanih oporuka označava prvo vrhunac epidemije, a onda i njeno uzmicanje.²⁹⁴

Zanimljivo je primijetiti da upravo tijekom ožujka epidemija uzima maha i u drugim dalmatinskim gradovima. O tome zorno svjedoče zapisnici mletačkog Vijeća umoljenih s kraja ožujka. Čini se da se i sama *Serenissima* tih mjeseci našla strašno pogođena, jer na izjave Trogirana i Splitskana o strašnom pomoru odgovara samo samilosnim riječima.²⁹⁵ Prema svemu sudeći, bolest se iz ovih gradova proširila prema unutrašnjosti. O tome posredno svjedoči podatak da su početkom ožujka građani Splita i Trogira željeli pomoći knezu Mladenu Šubiću, koji se našao pogođen bolešću.²⁹⁶ No

²⁹³ Boccaccio, *Dekameron*, 12.

²⁹⁴ Grafikon je načinjen na osnovu oporuka sačuvanih u arhivskoj seriji *Testamenta notariae*, 10-1, sv. 5. (dalje: *TN*), gdje je zapisana većina sačuvanih oporuka (303). Upravo ovakvom metodom za područje srednje i sjeverne Italije koristi se i Samuel K. Cohn Jr., "The Black Death: End of a Paradigm," *The American Historical Review* 107/3 (2002.): 703-738.

²⁹⁵ 1348. die 29 marcii, capta: quod istis ambaxatoribus de Tragurio et Spaletio exponentius mortalitatem magnam, que cives suos invasit, et incursiones Hungarorum, respondeatur cum verbis abilibus, ut domino, consiliariis, captibus et sapientius apparebit. Vidjeti: *Listine ob odnosajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* sv. 3, ur. Šime Ljubić (Zagreb: JAZU, 1872.), 71. Dalje: *Listine*.

²⁹⁶ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 11, ur. Tadija Smičiklas (Zagreb: JAZU, 1913.), 444. Dalje: *Codex diplomaticus*.

bez obzira na dobre želje, bolest je bila jača i knez Mladen je početkom svibnja preminuo u Trogiru.²⁹⁷

Kuga je poput jahača apokalipse samo pratila veliki rat koji se u to vrijeme odvijao u zaleđu dalmatinskih gradova. Rat što ga je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik pokrenuo protiv Venecije u ovoj fazi ponajviše je štetio gradovima na istočnoj jadranskoj obali. Dalmatinski gradovi tako su se našli pogođeni i ratom i epidemijom, o čemu možda ponajbolje svjedoče i njihove apelacije Veneciji.²⁹⁸ Rata su se tada bojali i Dubrovčani, što se može vidjeti i iz zapisnika rasprava dubrovačkih vijeća.²⁹⁹ O realnim izgledima da bi rat mogao zakucati i na dubrovačka vrata govori i činjenica da je *Serenissima* u travnju odobrila izvoz određene količine oružja iz Venecije u Dubrovnik.³⁰⁰ Zanimljivo je primijetiti da je ova mletačka odluka o dopuštenju izvoza oružja upućena u Dubrovnik zajedno s mletačkim žaljenjem na dubrovački izvještaj prema kojem je grad, pogođen epidemijom, izgubio mnoštvo stanovnika (...*condolendo de pestifero casu mortalitatis, propter quam de personis multum diminuti dicuntur...*).

Iz navedenog se može zaključiti da je tijekom ožujka bolest posvema uzela maha u samom gradu Dubrovniku, kao i na

²⁹⁷ Grga Novak, *Prošlost Dalmacije*, sv. 1 (Split: Marijan tisak, 2004.), 128; *Povijest Hrvata – srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek i Franko Mirošević (Zagreb: Školska knjiga, 2003.), 224.

²⁹⁸ *Listine*, 71; Janeković-Römer, *Višegradski ugovor*, 62.

²⁹⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 18-19, 24 ...; Janeković-Römer, *Višegradski ugovor*, 62.

³⁰⁰ *Listine*, 78.

čitavoj istočno-jadranskoj obali. U ovakvu kronologiju širenja zaraze na Jadranu u potpunosti se uklapa i slučaj Venecije, gdje je epidemija zamijećena krajem siječnja, a razbuktala se upravo u razdoblju od ožujka do lipnja 1348. godine.³⁰¹

S takvim tempom širenja epidemije, hitna reakcija vlasti bila je više nego nužna. Činjenica da su dubrovačke vlasti već polovicom siječnja postale svjesne postojanja epidemije na svom teritoriju, u prvim mjesecima nastupanja epidemije ipak nije odigrala neku značajniju ulogu. Naime, bolest se uskoro naglo pojavila i u samome gradu, o čemu zorno svjedoče spomenute odredbe o ukopu preminulih.

Vezano uz pojavu epidemije na dubrovačkom području, postavlja se pitanje kako je bolest došla do grada, tj. iz kojeg smjera. Iako izvori o tome ništa direktno ne govore, za pretpostaviti je da je bolest do dubrovačkog teritorija došla jednim od onodobnih trgovačkih pravaca na kojima se Dubrovnik nalazio.

Čini se da je epidemija, kako je već navedeno, prvo izbila na otoku Šipanu, do kojeg je nedvojbeno došla morskim putem. Također, budući da je Dubrovnik još od 13. stoljeća imao vrlo razvijene trgovačke poslove i s krajevima u svom kopnenom zaleđu, postoji mogućnost da je epidemija do dubrovačkog teritorija došla i kopnenim (balkanskim)

³⁰¹ Usporediti: Bergdolt, *La peste nera*, 74; Benedictow, *The Black Death*, 72.

putovima.³⁰² Međutim, sačuvani arhivski materijal ne daje nikakve potpore toj tezi, iako ostavlja prostora za nju.

Pri svemu ovome valja imati na umu i vrijeme kad je epidemija zabilježena u izvorima, te pokušati razlučiti kad je epidemija uistinu došla do grada. Sa što točnijim utvrđivanjem vremena dolaska epidemije na dubrovačko područje i sam grad moći će se preciznije ocijeniti promptnost reakcije dubrovačkih vlasti, a istodobno razriješiti kronološke nedoumice koju stvaraju sačuvani pisani izvori. Naime, već je navedeno da narativni izvori navode polovicu siječnja kao vrijeme kad je epidemija došla do grada. S druge strane, knjige dubrovačkih vijeća spominju bolest polovicom siječnja na Šipanu, a već tijekom ožujka epidemija je uzela maha u samome gradu. Nasuprot ovim podacima, već spomenuti zapis iz trećeg sveska arhivske serije *Opera pia* govori o polovici prosinca 1347. kao datumu početka epidemije. U ovom kronološkom nesuglasju vjerojatno je najlakše odlučiti se za istinitost podataka koje donose zapisnici dubrovačkih vijeća, jer ti su podaci zapisivani paralelno sa samim događanjima u gradu. S druge strane, kronike u kojima se spominje ova epidemija pisane su tijekom kasnijih stoljeća, na temelju sačuvanih dokumenata i usmene tradicije, pa je moguće da je uslijed toga došlo do "blagog kronološkog otklona" glede datacije početka epidemije. Međutim, podaci koje donosi prolog trećeg sveska *Opera pia*

³⁰² O mogućem pravcu širenja epidemije balkanskim trgovačkim putovima vidi npr.: Ziegler, *The Black Death*, 85 i dalje.

donekle stvara kronološku zbrku. Naime, podaci o izvršenjima oporuka iz 1348./1349. upisivani su u taj treći svezak tijekom 50-ih godina 14. stoljeća, kada je sjećanje na minulu epidemiju bilo još prilično svježije i vjerojatno dovoljno precizno za utvrđivanje vremenskog okvira dolaska i trajanja epidemije.

Da bi se razriješio ovaj kronološki zaplet, valja se prisjetiti rezultata istraživanja širenja kužnih epidemija u srednjovjekovnim europskim naseljima. Kao što je već navedeno, europske historiografije utvrdile su da gotovo uvijek postoji određeni vremenski odmak između vremena dolaska zaraze i trenutka kada to biva zabilježeno u pisanoj građi.³⁰³ To bi značilo da su podaci koje donosi *Opera pia* vjerojatno najbliži stvarnom vremenu kada je epidemija došla do dubrovačkog područja, a to bi bilo negdje krajem studenog i početkom prosinca 1347. godine.³⁰⁴ Dodatnu potvrdu ovakvoj rekonstrukciji mogu pružiti i podaci o širenju epidemije u talijanskim gradovima. Crna smrt svoj put započela je u Messini u rujnu 1347., da bi već u prosincu zahvatila i Reggio u Calabriji, a do siječnja 1348. proširila se do Genove i Pise.³⁰⁵ U Veneciji epidemija je uočena krajem siječnja i početkom veljače,³⁰⁶ tako da se dubrovački slučaj sasvim dobro uklapa u ovakav kalendar kuge na području jadranskog bazena.

³⁰³ O tome vidi na početku ovoga poglavlja.

³⁰⁴ Usporediti npr.: Benedictow, *The Black Death*, 75.

³⁰⁵ Isto, 92 i 94; Bergdolt, *La peste nera*, 65.

³⁰⁶ Bergdolt, *La peste nera*, 67, 74; Benedictow, *The Black Death*, 72, 94.

Epidemija je najvjerojatnije došla u grad morskim putem i to na mletačkim lađama koje su, jednako kao i đenoveške, nosile Crnu smrt kao usputni i neželjeni teret zajedno s robom s Bliskog istoka.³⁰⁷ Prema svemu sudeći, epidemija je prvo buknula na otoku Šipanu, a budući da dubrovačke vlasti u prvi mah nisu dovoljno rigorozno reagirale, uskoro se i grad Dubrovnik našao pod udarom jednog od jahača Apokalipse.

Razlozi zašto dubrovački vlastodršci nisu odmah izolirali zaraženi otok vjerojatno su bili gospodarske prirode - nisu htjeli nepotrebno proširiti paniku i time privremeno isključiti svoj grad s trgovačke karte istočnoga Jadrana. Slično su postupale i vlasti u drugim trgovačkim gradovima, no bilo je i gradskih magistrata koji su drugačije reagirali na pojavu epidemije.³⁰⁸ O skrbi za redovitost trgovine i gospodarstva svjedoči i činjenica da su u tom razdoblju dubrovačke vlasti pomno vodile brigu o redovitosti prihoda svojih carina, vrijednosti novca, te poštivanju privatnog posjeda svojih podanika.³⁰⁹ Međutim, budući da minimalne poduzete mjere nisu donijele rezultata, a epidemija se proširila do grada, Dubrovniku je uskoro zaprijetilo stanje potpunog kaosa. Ubrzo je postalo jasno da je promptna reakcija uprave neophodna, jer je već u ožujku smrtnost dosegla tolike razmjere da gradska groblja nisu bila u stanju prihvatiti toliki broj naglo preminulih.

³⁰⁷ Benedictow, *The Black Death*, 72.

³⁰⁸ Grmek, "Le concept d'infection ...", 35-38; Henderson, "The Black Death in Florence ...", 143-144; Janeković Römer, "I lazzaretti di Dubrovnik ...", 246-250.

³⁰⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 7-20.

Reakcija vlasti

Kao što svjedoče zapisnici rada dubrovačkih vijeća, sav je javni život grada bio podložen odlukama tih zakonodavnih i upravljačkih tijela dubrovačke općine. Iako u prvi mah dubrovački vijećnici Velikoga vijeća nisu dovoljno žustro reagirali na pojavu epidemije na njihovu području, konkretna i organizirana obrana grada ubrzo je postala više nego nužna. Budući da nisu bili svjesni prirode bolesti i njenog uzročnika, dubrovački su vijećnici isprva pristupili problemu administrativno - rješavajući posljedice koje su unijele nered u upravu i svakodnevni ritam života grada. Jedan od prvih problema do kojeg je došlo već je naveden - nemogućnost legalnog izvršenja oporuka uslijed smrti svjedoka i pitropa. Problem se je pokušalo riješiti tako da je krajem veljače i početkom ožujka oformljeno tijelo koje je trebalo otkloniti taj administrativni zastoj. Međutim, budući da osnovni problem nije rješavan, kaos u administraciji izvršenja oporuka nije mogao biti otklonjen, te je odredba ponavljana i početkom svibnja, a i kasnije.³¹⁰

Osim toga, pitanje izvršenja oporuka dodatno se zakompliciralo kada su dubrovački vijećnici postali svjesni da velik dio oporuka sadrži odredbe o naplati nenaplaćenih

³¹⁰ Dinić, "Uticađ kuge ...", 12; *Monumenta Ragusina* sv. 2, 23, 32.

dugova oporučitelju.³¹¹ Stoga je već početkom svibnja određeno da knez s Malim vijećem mora izvidjeti istinitost svih onih dugovanja izraženih u oporukama čiju valjanost nije bilo moguće utvrditi redovitim putem.³¹² Jednako tako, vjerojatno nastojeći ubrzati taj administrativni zastoј, istoga dana Veliko vijeće odlučuje da gospodin knez i Malo vijeće imaju slobodu potražiti i zaposliti još jednoga notara uz postojećeg notara Ivana koji je stajao na čelu kancelarije.³¹³ Međutim, već polovicom istoga mjeseca notar Ivan je preminuo, te Veliko vijeće 14. svibnja daje gospodinu knezu slobodu izbora i zapošljavanja dvojice notara.³¹⁴ U međuvremenu, dok ne dođe novi notar, određeno je da kancelar može bilježiti isprave poslova zaključenih u Dubrovniku, ali uz kontrolu suca kurije. Plaća za taj posao određena mu je na pola groša za vrijednost svakog solida u ugovorima koje će bilježiti.³¹⁵

Do sredine lipnja kaos u administriranju i izvršavanju oporuka mora da je postao izuzetno velik problem, jer Malo vijeće 21. lipnja određuje da se sve oporuke nastale u razdoblju epidemije moraju zapisati u jednu bilježnicu. Taj posao povjeren je trojici plemića, Luki de Lucari, Šimi de Resti i Jakši de Giorgio (Georgio), koji su povrh evidencije

³¹¹ Od sačuvanih oporuka iz ovoga razdoblja otprilike jedna trećina (109 od 303) eksplicitno sadrži odredbe o potrebi naplate različitih novčanih dugovanja. (TN, 10-1, sv. 5, passim).

³¹² *Monumenta Ragusina* sv. 2, 23.

³¹³ Isto.

³¹⁴ Isto, 24.

³¹⁵ Isto, 26.

morali provjeravati i autentičnost samih zapisa i prijepisa. Za svaku od zapisanih oporuka ova trojica trebala su dobiti tri groša (*debeant habere ... gross. tres pro quolibet testamento*). Istodobno je određeno da se čitavim gradom mora javno proglasiti obveza registriranja svih oporuka u vrijednosti od 100 perpera i više (*... et sic debeat gridari per civitatem, quod quilibet debeat facere registrari ipsa testamenta a ypp C supra ...*).³¹⁶ Ovakva odredba vjerojatno je svima omogućavala da što prije dođu do rečenih službenika i time olakšaju i ubrzaju proceduru administriranja oporuka.

Iako ni ova mjera nije riješila problem ažuriranja oporuka, o čemu svjedoči i odredba Velikog vijeća iz 1351. godine,³¹⁷ čini se da bi gore spomenuta bilježnica danas mogla ponuditi zanimljiv materijal za istraživanje pitanja vezanih uz Crnu smrt. Danas nije točno poznato je li ova bilježnica sačuvana, no čini se da se njezin sadržaj krije unutar zidova Državnog arhiva u Dubrovniku, između korica petog sveska arhivske serije *Testamenta notarie*. Naime, oporuke sadržane u tom registru, prema svemu sudeći, su *ad hoc* činjeni prijepisi oporuka čiji su oporučitelji preminuli tijekom epidemije.³¹⁸ Činjenica da su tri osobe upisivale oporuke sugerira da bi ova pretpostavka mogla biti točna, jer su upravo Luka de Lucari, Šime de Resti i Jakša de

³¹⁶ Isto, 29.

³¹⁷ *Opera pia* 92, sv. 3, fol. 9.

³¹⁸ O ovim oporukama vidjeti poglavlje o izvornoj građi.

Giorgio (Georgio) bili zaduženi za upis oporuka koje je trebalo izvršiti tijekom epidemije.

Osim neizvršenih oporuka, ubrzo se pojavio i problem ukopa sve većeg broja preminulih uslijed epidemije. Već je naznačeno da su polovicom ožujka gradska mjesta za ukop (*locus sacri cemeterii*) postala nedostatna, a povrh toga, s njih se širio nezdravi vonj. Stoga su gradske vlasti tražile novo i udaljeno mjesto za ukop preminulih od kojih mnogi, čini se, nisu imali sredstava za lijes pa su ukapani direktno u zemlju bez ikakva pokrova (*quod persone parve conditionis, que non habent proprias sepulturas, absque cassis sepelliantur*).³¹⁹ Ovakav način ukopa samo je otvarao mogućnost daljeg širenja zaraze, no dubrovačke vlasti toga nisu bile svjesne, a administrativni problem je, čini se, riješen, jer se tijekom kasnijih mjeseci više ne spominje problem ukopa velikog broja preminulih.

Problem ukopa velikog broja preminulih pojavljivao se svuda gdje je kročila Crna smrt, a ponegdje je smrtnost bila tolika da preminule nije imao tko sahraniti. Štoviše, kako svjedoči Angolo di Tura, u Sieni ukućani su sami morali ukopavati svoje najbliže. No, mjesta za ukop ubrzo su postajala nedostatna, pa su životinje nerijetko raznosile gradom rastrgana tijela stradalih.³²⁰

S druge strane, zanimljivo je primijetiti da dubrovačke vlasti nisu donosile nikakve odredbe o potrebi čistoće grada

³¹⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 18.

³²⁰ Bergdolt, *La peste nera*, 66; Benedictow, *The Black Death*, 91.

i zraka u njemu, iako su prema svemu sudeći bile svjesne "nezdravog vonja" koji se širio po gradu. Istovremeno, gradske vlasti nekih talijanskih gradova reagirale su na širenje neugodnih mirisa različitim mjerama. Tako je firentinski magistrat naređivao uklanjanje svih trulih stvari iz grada i njegova podgrađa. U Veneciji su vlasti također stavljale naglasak na potrebu održanja čistoće zraka i zemlje.³²¹

Da se uistinu radilo o velikom pomoru koji je vrlo vjerojatno izazvao silnu paniku u gradu, te time zabrinuo gradske vlasti, svjedoči i jedna odredba s početka travnja. Naime, čini se da se uslijed pomora velik broj stanovnika dao u bijeg i napustio grad, u kojem je harala Crna smrt - nadajući se da će tako spasiti živu glavu. Vidjevši da će grad na taj način - što pomorom, što bijegom - ostati bez stanovnika, Veliko vijeće u subotu 12. travnja odlučuje da se svi Dubrovčani koji su izvan grada moraju vratiti u Dubrovnik do nastupajuće srijede. Kazna za nepoštivanje ove odredbe bila je 500 perpera za svakog vlastelina, odnosno 100 perpera za svakog pučanina. Jednako tako, ovom odredbom Veliko vijeće zabranilo je svakom Dubrovčanu odlazak iz grada i dubrovačkog distrikta.³²² Iako podaci o tome je li bilo pokušaja bijega i nepoštivanja odluka dubrovačkih vlasti nažalost nisu sačuvani, ponavljanje ove odredbe u srpnju daje naznake da se barem dio stanovnika oglušio na

³²¹ Henderson, "The Black Death in Florence ...", 143.

³²² *Monumenta Ragusina* sv. 2, 20; Dinić, "Utica j kuge ...", 12; Jeremić-Tadić, *Prilozi* sv. 1, 66.

propisane norme i bijegom iz grada potražio spas. No, za razliku od prvog puta, sada je kazna bila umanjena na 50 perpera.³²³

Međutim, odredba iz travnja svjedoči o još nečemu. Iako je njome bio zabranjen odlazak Dubrovčana s područja dubrovačke općine, to ipak nije značilo potpunu izolaciju Dubrovnika, jer je odlazak izvan općinskih granica bio dozvoljen u trgovačke svrhe (*... quod nullus Raguseus possit secedere de civitate Ragusii causa eundi extra districtum per mare vel terram, nisi iret causa mercandi ...*).³²⁴ Time ova odredba vrlo jasno svjedoči o trgovačkoj orijentaciji Dubrovnika i svijesti dubrovačkih vlasti o važnosti trgovine za život grada čak i u trenucima velike destabilizacije čitavog poretka. Osim toga, ova odredba svjedoči da trgovački život i poslovi u Dubrovniku nisu stali čak ni u trenucima kada je epidemija najžešće harala gradom.

S druge strane, ovakav stav dubrovačkih vlasti imao je i negativnu konotaciju. Budući da grad nije bio zatvoren i da je postojala stalna (iako donekle kontrolirana) fluktuacija ljudi i roba, postojala je mogućnost da zaraza iznova dođe u grad i da se proširi na šire područje. Ovakvi postupci donekle se poklapaju s odlukama nekih talijanskih gradova poput Orvieta. No istovremeno, postupci gradskih magistrata nekih drugih gradova u Italiji odudarali su od gore navedenih primjera. Tako su, primjerice, milanske

³²³ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 34.

³²⁴ Isto, 20.

vlasti na prve znakove zaraze reagirale izuzetno restriktivno - zazidavajući sve sumnjive obitelji unutar njihovih domova.³²⁵ Ovakvim strogim mjerama demografski gubitak Milana sveden je na najmanju moguću mjeru.

Nasuprot tome, u Dubrovniku je Crna smrt u velikom zamahu uzimala svoj danak. Strah da će grad i distrikt ostati bez stanovnika uvjetovali su da već sljedeći dan (13. travnja) Malo vijeće donosi odredbu prema kojoj se svi dužnici, prognani iz grada ili oni koji su pobjegli zbog neplaćenih dugova, mogu vratiti u grad, te da će im sva dugovanja biti oproštena.³²⁶ Međutim, čini se da je strah od epidemije ipak bio preveliki, te su dubrovačke vlasti morale ponoviti ovu odredbu u lipnju,³²⁷ kada epidemija izgleda počinje gubiti na svojoj snazi.

Ipak, tijekom svibnja uopće se nije činilo da će epidemija ubrzo posustati. Dapače, Velikom vijeću se učinilo da će uskoro ostati bez svoga članstva, pa je 30. svibnja određeno da svaki plemić koji navrši 18 godina života može postati članom Velikog vijeća, namjesto dotadašnjeg pravila da svaki član vijeća može imati najmanje 20 godina.³²⁸

³²⁵ Henderson, "The Black Death in Florence ...", 143-144.

³²⁶ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 21.

³²⁷ Isto, 27.

³²⁸ *DIE XXX MADII. In maiore consilio, sono campane more solito congregato, in quo quidem consilio interfuerunt persone LXX captum fuit et firmatum per LXIV ipsorum consiliariorum, quod sicut actenus erat in statuto, quod habens XX annos possit et debeat venire in maius consilium et non minus, quod nunc et deinceps propter carentiam hominum deficientium in Ragusio propter pestilençiam mortalitatis existentis, annorum XVIII possit et teneatur venire ad maius consilium.* (Isto, 25); Dinić, "Uticač kuge ...", 13; Harris, *Dubrovnik*, 128; Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 37.

Istoga je datuma, vjerojatno iz straha od depopulacije, Veliko vijeće donijelo još jednu odluku kojom je pokušalo povećati broj stanovnika grada. Naime Veliko vijeće je odlučilo pozvati sve strane obrtnike koji bi se željeli nastaniti u Dubrovniku i tu obavljati svoj obrt. Da bi pospješile interes za doseljenje, dubrovačke su vlasti novim doseljenicima nudile petogodišnje oslobođenje od svih poreza, osim carine, a povrh svega svaki doseljenik dobivao bi i 5 perpera godišnje.³²⁹ Ova povlastica vrijedila je samo za one koji bi se doselili u Dubrovnik unutar jedne godine od donošenja ove odluke. Pri tome, čini mi se važnim zamijetiti da se tom odredbom pokušalo popraviti i gospodarsko stanje u gradu, jer se odredba odnosi samo na obrtnike, a ne na bilo koju drugu skupinu mogućih naseljenika.

Iako je potreba za novim privredno korisnim stanovnicima bila velika, dubrovačke vlasti iz toga su isključivale Kotorane i Barane. Naime, bez obzira na pozive za doseljenjem stranaca u grad, svakom je Dubrovčaninu, pod prijetnjom kazne od 25 perpera, bilo zabranjeno u grad dovesti nekog Kotorana ili Baranina (*nullus Ragusinus ... audeat vel persumat ... conducere nec conduci facere Ragusinum aliquem Catarinum vel Antibaraneum sub pena ypporum XXV*).³³⁰ Razlozi takvoj zabrani vrlo vjerojatno su bili pragmatične prirode. Iako bi se možda moglo

³²⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 25-26; Dinić, "Utica j kuge ...", 13.

³³⁰ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 27.

pretpostaviti da su se dubrovačke vlasti pribojavale da iz tih gradova epidemija ponovo ne dođe u Dubrovnik, ipak mislim da je razlog bio tadašnje često gospodarsko rivalstvo Dubrovnika i rečenih gradova. Ovakav stav dubrovačkih vlasti mogao je biti potaknut i činjenicom da su i Kotor i Bar tada priznavali vrhovnu vlast srpskoga kralja, čiji su podložnici Dubrovčanima istovremeno zadavali silnih briga svojim prijetnjama i pretenzijama na dubrovačku imovinu.³³¹

No, bilo kako bilo, veliki pomor, osim administrativnih zastoja, uzrokovao je i različite društvene poremećaje svakodnevice. Naime, ovo nesigurno vrijeme, u kojem je veliki broj nekretnina i pokretnina nenadano ostajao bez vlasnika, otvorilo je prostor da se različiti tipovi kradljivaca i prevaranata pokušaju okoristiti nesrećom svojih sugrađana. U svrhu sprečavanja takvih prijevara, dubrovačke vlasti su - između ostaloga - donijele već spomenutu odluku da knez može intervenirati kod svih onih dugovanja izraženih u oporukama čiju valjanost nije bilo moguće utvrditi redovitim putem.³³² Vjerojatno iz istog razloga, Malo vijeće krajem svibnja bira trojicu dužnosnika koji su morali popisati koliko tko ima vinograda,³³³ a isto tako, početkom lipnja izabrana su trojica plemića koji su morali nadgledati knjige gradskog katastika.³³⁴ Povrh svega, broj ljudi sposobnih za stražu u gradu nije bio dostatan, pa

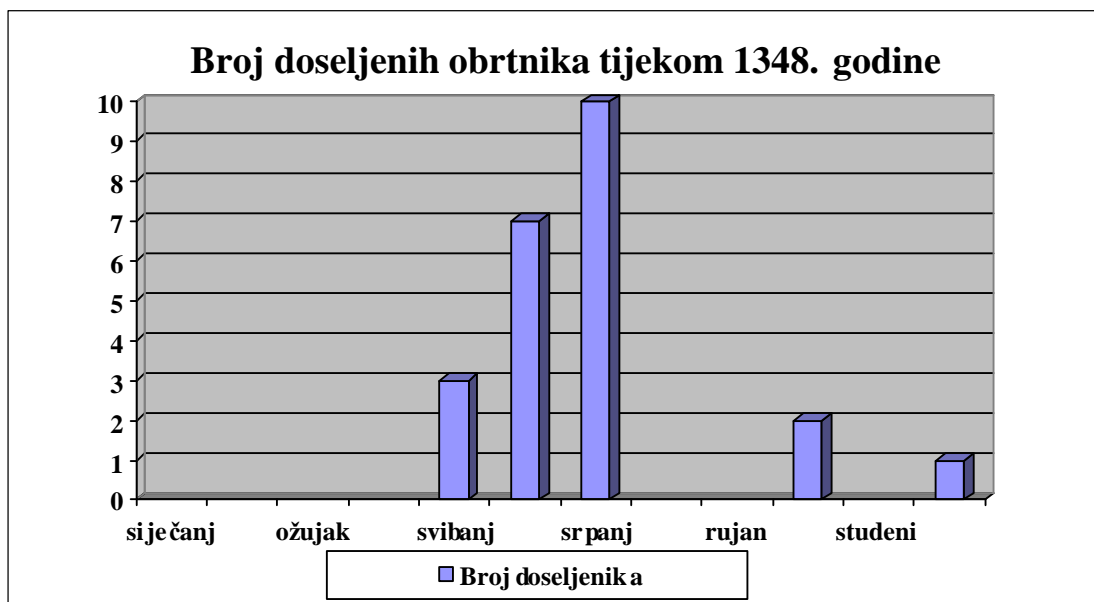
³³¹ Vidjeti npr.: Isto, 14 i 38-39, 50.

³³² Isto, 23.

³³³ Isto, 26.

³³⁴ Isto, 27.

su već polovicom svibnja dubrovačke vlasti tražile od stonskog kneza da pošalje u Dubrovnik 20 ljudi, a ista je naredba odaslana i u Trstenicu i na Šipan.³³⁵ No, sve to nije sprečavalo pojedince da iskoriste ovo pomalo kaotično stanje i ipak pokušaju otuđiti imovinu svojih sugrađana.³³⁶ Drugi pak, vjerojatno iz straha da se kretanjem po gradu i njegovoj okolici sami ne razbole, izbjegavali su radne obaveze ili pak za njih tražili veću naknadu nego što im je to ugovorom bilo zajamčeno. Stoga, su dubrovačke vlasti 13. lipnja donijele odluku o maksimalizaciji cijena kopača vinograda i nadničara na zemlji na 1 groš i 6 folara po danu, te kaznu od 1 perpera za one koji ne izvrše prethodno ugovorene radne obaveze.³³⁷

³³⁵ Isto, 24; Dinić, "Utica j kuge ...", 14.

³³⁶ Iako kazneni spisi za razdoblje 1348. nisu sačuvani, poneki slučaj krađe iz 1348. godine zabilježen je u zapisnicima dubrovačkih vijeća. (*Monumenta Ragusina* sv. 2, 24).

³³⁷ Isto, 28-29; Dinić, "Utica j kuge ...", 14.

Unatoč svim nedaćama koje je epidemija donijela, pokušaji dubrovačkih vlasti da dovedu nove stanovnike uskoro su počeli donositi prve rezultate. Naime, već u drugoj polovici svibnja 1348. u grad pristižu prvi doseljenici.³³⁸ Kao što se vidi iz priloženog grafikona, nakon prve trojice (*Lombardus fornerarius*, *Dobroslaus filius Dragonem* i *Pleč Milatich chalegarius*) koji su stigli u Dubrovnik 18. svbnja, uskoro se u lipnju broj zainteresiranih doseljenika i više nego udvostručio. "Doseljenički val" maksimum je dosegao u srpnju. Tijekom narednih mjeseci novi obrtnici nisu više tako revno pristizali u grad podno Srđa. Tek pred kraj godine u Dubrovniku se javlja još nekolicina novih obrtnika.

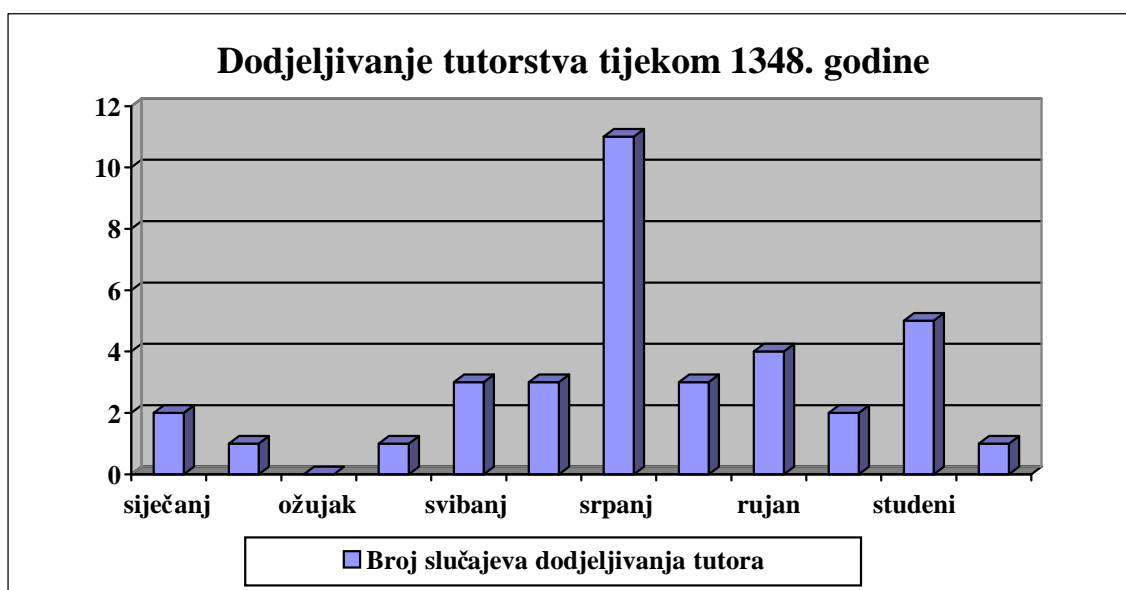
Ukoliko se ovi podaci usporede s podacima iz grafikona koji prikazuje distribuciju pisanja oporuka u Dubrovniku tijekom 1348. godine,³³⁹ nemoguće je ne primijetiti da se oni međusobno obrnuto recipročno podudaraju. Naime, broj zabilježenih oporuka bio je najveći u ožujku i travnju, a već u svibnju bio je u laganom opadanju. S druge strane, upravo se u svibnju javljaju prvi doseljenici, a njihov dolazak sve je učestaliji u lipnju i srpnju – upravo kada broj zabilježenih oporuka opada. Upravo ta činjenica navodi me na razmišljanje da je kroz ožujak i travanj epidemija najžešće harala gradom. Već tijekom svibnja njezin intenzitet je bio u laganom opadanju. No, iz odluka dubrovačkih vijeća vidljivo je da Dubrovčani nisu bili

³³⁸ Vidi: *Monumenta Ragusina* sv. 2, 29 i dalje.

³³⁹ Grafikon je izrađen na temelju podataka iz zapisnika dubrovačkih vijeća za 1348. godinu (*Monumenta Ragusina* sv. 2, 29-55).

svjesni takvog stanja. Jednako tako, čini se da je u sljedeća dva mjeseca epidemija u gradu polagano jenjavala, što je dalo prostora i poticaja novim obrtnicima da dođu u Dubrovnik.

Zanimljivo je promatrati i broj slučajeva dodjeljivanja tutora malodobnim i pravno nesposobnim nasljednicima preminulih građana tijekom epidemije.³⁴⁰ Za očekivati je da je broj slučajeva dodjeljivanja tutorstva rastao s bješnjem epidemije, odnosno s porastom broja nenadano preminulih, čime su malodobni nasljednici ostajali bez svojih prirodnih skrbnika. Međutim, vodeći se tom činjenicom ipak treba imati na umu da se dubrovačka uprava u tom razdoblju teško nosila s poremećajem u administrativnim poslovima. Stoga je dodjeljivanje tutorstva, uslijed već spomenutog zastoja u izvršavanju oporuka, moglo vremenski zaostajati do dva mjeseca. Prema tome i ovaj segment govori

³⁴⁰ Grafikon je izrađen na temelju podataka iz zapisnika dubrovačkih vijeća za 1348. godinu (*Monumenta Ragusina* sv. 2, 7-55).

u prilog pretpostavci da je s početkom ljeta epidemija u gradu jenjavala i bližila se kraju.

Ovakvi postupci dubrovačkih vlasti upućuju na još jednu činjenicu, a to je da su dubrovačke vlasti problem epidemije tretirale isključivo u administrativnom smislu. Ovakvim stavom pokušavalo se zadržati formu ritma života kakav je bio prije epidemije, što u osnovi nije rješavalo problem. S druge strane, primjeri nekih talijanskih gradova, poput Pistoie, Firenze, Pise i Genove, svjedoče da su tamošnje gradske vlasti pokušavale raznim mjerama spriječiti širenje zaraze u zajednici.³⁴¹ Istovremeno, mislim da nije nevažno napomenuti da je u gradu tijekom epidemije djelovalo nekoliko liječnika, no, na žalost, njihove aktivnosti nisu ostale zabilježene. Naime, već je ranije spomenuto da početkom ožujka 1348. u grad dolazi liječnik Jakov iz Padove, a izvori ga ponovo spominju tek 1349., kada su mu dubrovačke vlasti produžile službu, te mu dale dopuštenje da dovede svoju obitelj u Dubrovnik.³⁴² Izvori također bilježe da je u gradu još od 1343. godine djelovao i liječnik kirurg Toma de Stillo, koji je od 1345. držao i apoteku u Dubrovniku.³⁴³ Od 1346. godine djelovao je u Dubrovniku i

³⁴¹ Za detaljniji uvid vidjeti zajedno s literaturom koja se tamo navodi: Henderson, "The Black Death in Florence ...", 143-144.

³⁴² *Monumenta Ragusina* sv. 2, 17, 69; Jeremić-Tadić, *Prilozi* sv. 2, 12; vidjeti i tablicu liječnika u: Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, dodatak.

³⁴³ *Monumenta Ragusina* sv. 1, 136, 182. U dosadašnjoj literaturi (Jeremić-Tadić sv. 1, 12; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, tablica liječnika u dodatku) ovaj kirurg navodi se kao *Thomasius de Stalo*. Međutim, prezime ovog liječnika je *de Stillo* / *de Stilo* i on je sin ranijeg dubrovačkog liječnika Ivana de Stillo. To se jasno može razlučiti iz teksta njegove oporuke, kao i iz oporuka gdje se on navodi kao epitrop. Vidjeti: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 88', 100-100'.

Marin liječnik kirurg, kojemu je služba produžena 1347. i 1349. – oba puta na dvije godine.³⁴⁴

O postojanju liječnika u gradu tijekom epidemije posredno govori i jedna odredba Velikog vijeća od 15. srpnja 1348. u kojoj se svim gradskim liječnicima daje dozvola otkupa vina koje se tad nalazilo na Lokrumu.³⁴⁵ Je li to vino korišteno i u medicinske svrhe, teško je reći i malo je vjerojatno, iako je u srednjovjekovnom svijetu – pa onda i u Dubrovniku – postojalo uvjerenje u ljekovitost vina.³⁴⁶ Ipak, s obzirom na kasnije kroničarske vijesti o načinima prevencije i liječenja tijekom ove epidemije,³⁴⁷ te općenito glede tadašnjih medicinskih stavova o liječenju i prevenciji od kuge vino nije korišteno u svrhe liječenja ove morije.³⁴⁸

No, prema svemu sudeći, prisutnost ovih liječnika u Dubrovniku i njihov rad nije polučio nekog većeg rezultata, a možda su neki od njih i pobjegli iz grada, jer dubrovačke vlasti već 1. svibnja odlučuju potražiti liječnika kirurga, kojega bi zaposlili na dvije godine. No, čini se da su i tu

³⁴⁴ *Monumenta Ragusina* sv. 1, 230, 261; *Monumenta Ragusina* sv. 2, 70.

³⁴⁵ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 31. Literatura o dubrovačkim liječnicima spominje i liječnika Nikolu mlađeg iz Padove (Jeremić-Tadić, *Prilozi* sv. 1, 12; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, tablica dubrovačkih liječnika u dodatku). Međutim, taj je liječnik preminuo u listopadu 1347. godine, što se jasno vidi iz odluka dubrovačkih vijeća (*Monumenta Ragusina* sv. 1, 281).

³⁴⁶ O tome vidi npr.: Gordan Ravančić, "Imago vini (pokušaj sagledavanja predodžbe o vinu u srednjovjekovnom Dubrovniku)," *Dubrovački horizonti* 38 (1998.): 93; Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Dom i Svijet, 2001.), 43-44

³⁴⁷ *Ragnina*, 227-228.

³⁴⁸ Kratki pregled stavova srednjovjekovnih liječnika i njihovih savjeta za prevenciju kuge može se naći u: Bergdolt, *La peste nera*, 36-40 i 270-281; Cosmicini, *Storia della medicina*, 16-27; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, 26-41.

odredbu dubrovački vijećnici donijeli više iz administrativnih razloga, nego zbog svijesti o potrebi za stručnom liječničkom pomoći. Na ovakav zaključak navodi činjenica da je ova odluka donesena "u paketu" s odlukom o potrebi zapošljavanja još jednog notara.³⁴⁹

Međutim, čini se Dubrovčani nisu mogli naći niti jednog dovoljno smionog liječnika koji bi došao u grad u kojem je Crna smrt ostavila svoj pečat, pa stoga odredbu o potrazi za novim liječnikom kirurgom ponovljaju čak dva puta i u listopadu.³⁵⁰ I ovom prilikom, odredba o potrazi za liječnikom donesena je "u paketu" s odredbom o potrebi zapošljavanja jednog notara i kovničara novca, što iznova govori da su dubrovačke vlasti problemu epidemije pristupale prije svega administrativno. Naime, tijekom epidemije dubrovačke vlasti nisu pokušavale niti jednom odredbom spriječiti veliku smrtnost stanovništva, nego su uvijek pokušavale riješiti probleme koji su nastajali uslijed velikog pomora. Razloge takvoj reakciji upravnih tijela Dubrovnika vjerojatno treba tražiti u njihovu shvaćanju epidemije i njenih uzroka – u Božji naum se nije smjelo sumnjati.

³⁴⁹ *DIE PRIMO MADII. Item in dicto maiori consilio captum fuit et firmatum per LXIV ipsorum consiliariorum de dando plenam et liberam potestatem domino comiti et suo minori consilio de adsumendo unum notarium pro soçio Johannis notarii, et de mittendo ad quaslibet partes et salariare eum cum salario pactis et conditionibus quibus eis placuerit pro dubabus annis. Et similiter pro uno medico cerusico pro duabus annis.* (Monumenta Ragusina sv. 2, 23).

³⁵⁰ Isto, 46 i 49.

No, iz spomenutih odredbi s kraja listopada može se naslutiti još nešto. Naime, dubrovački vijećnici ovom odredbom daju slobodu knezu i Malome vijeću izabrati dužnosnika koji bi trebao poći iz grada i pronaći negdje liječnika kirurga, notara i kovničara, ali istovremeno određuju da nitko tko bi bio izabran ne smije odbiti povjerenu mu dužnost pod prijetnjom kazne od 100 perpera (*Et nullus ... possit reffutare, si fuerit ellectus, sub pena yperperorum C*).³⁵¹ Ovo navodi na pomisao da su i ranije pojedinci odbijali poći iz Dubrovnika i prihvatiti se potrage za liječnikom i drugim potencijalnim službenicima. Ako se uzme u obzir vremenski okvir kada se donosi ova odluka, čini se mogućim da je razlog odbijanja službe bio strah da se poslanik razboli u stranom kraju i tamo skonča. Prema svemu sudeći, u Dubrovniku je u listopadu epidemija već minula, pa su vlasti teško pronalazile nekoga tko bi bio voljan krenuti na put u krajeve iz kojih još nije bilo vijesti o okončanju epidemije.

Čini se da su dubrovačke vlasti uistinu smatrale da se krajem listopada život u gradu polako normalizira, jer krajem listopada odlučuju zaposliti i jednog učitelja (*magister gramatice*) koji bi poučavao gradske mladiće (*pueros istius civitatis*).³⁵² Već sredinom studenog učitelj Antun (*magister Antonius*) stigao je u grad i obvezao se poučavati svoje učenike čitati i poznavati gramatiku (*Et*

³⁵¹ Isto, 49.

³⁵² Isto, 50.

ipse teneatur tenere scholas et docere scholares legere et gramaticam ...).³⁵³ Ovako brz dolazak novog učitelja u grad dodatno potvrđuje pretpostavku da je krajem 1348. godine Crna smrt napustila Dubrovnik.

No, epidemija je ostavila svoje tragove, jer je velik broj službeničkih mjesta ostao ispražnjen. Stoga dubrovačke vlasti upravo u ovom razdoblju potražuju različite obrtnike i stručnjake koji bi za općinu mogli izvršavati neke specifične službe. Tako se već 23. studenog traži novi protomagistar dubrovačkog arsenala, slikar i oklopar, a početkom prosinca u grad stiže i novi bravar.³⁵⁴

Čini se da su u tom razdoblju dubrovački vijećnici pokušavali polako "svoditi račun" oko oporuka nastalih u vrijeme epidemije. Naime, već 16. listopada donesena je odluka da se izaberu petorica službenika koji su trebali preispitati sve ostavštine Dubrovčana namijenjene samostanima i prosjacima, posebno vodeći računa o preminulim ženskim osobama bez nasljednika.³⁵⁵ Ovakav sumnjičav stav dubrovačkih vlasti spram oporuka iznova indirektno svjedoči o raznolikim prijevarama do kojih je dolazilo prilikom njihova izvršavanja. Ova odredba, prema tome, svjedoči da su i crkvene institucije u tim uzburkanim vremenima pokušavale "uloviti u mutnom" i proširiti svoje posjede. Međutim, iako se vijećnicima možda činilo da će pitanje velikog broja

³⁵³ Isto, 52.

³⁵⁴ Isto, 53.

³⁵⁵ Isto, 47.

oporuka moći riješiti vraćanjem u uhođani ritam administracije, odredbe iz 1351. svjedoče da se problem velikog broja neizvršenih oporuka provlačio još dugo nakon što je Crna smrt napustila Dubrovnik.³⁵⁶

Ipak, krajem listopada vijećnici su se pomalo vraćali pitanjima organizacije i izgradnje grada – pitanjima koja su s dolaskom epidemije stavljena "na stranu". Tako je već krajem listopada ponovo pokrenuto pitanje gradnje gradskog hospicija, te su određena dvojica službenika koja su trebala pronaći prostor za gradnju tog objekta.³⁵⁷ U sklopu tih razmišljanja pred vijećnike je iznova došlo i pitanje gradskog hospitala, te je odlučeno da se postojeći hospital premjesti na novu lokaciju.³⁵⁸ Iako bi se možda moglo zaključiti da je gradski hospital izgrađen u sklopu sanitetskih post-kužnih mjera, ove odredbe o gradnji gradskog hospitala svjedoče da se u biti radilo samo o premještanju ove institucije na novu lokaciju. Uostalom, o

³⁵⁶ *In Christi nomine amen. Anno eiusdem millesimo trecento quinquagesimo primo, indictione quarta, die ultimo mensis ianuarii, tempore nobilis et potentis viri domini Marci Superancio honorabilis comitis Ragusii ac tempore nobilium virorum ser Savini de Bonda, ser Iohannis Pauli de Gondola et ser Marini Clementis de Goçe honorabilium thesauriorum Sancte Marie.*

In maiori consilio sono campane more solito congregato. In quo quidem consilio interfuerunt consiliarii LXI per LIII ipsorum consiliariorum captum fuit et firmatum quod cum multe matres testamentorum tota die perueniant ad manum thesauriorum que admitti possent ex eo quod illico non possunt reddigi in publicam formam quod posset redundari in maximum preiudicium et non solum (cassatum: I) defunctorum sed etiam multorum aliorum sed (?) manibus testamentis que erunt scripta et (cassatum: rescripta) registrata (!) per dictos thesaurios in eorum quaterno, adhibeatur plena fides et eis oredatur quem ad modum si essent in publicam formam redacta. (Opera pia, 92, sv. 3, fol. 9).

³⁵⁷ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 49.

³⁵⁸ *Item in dicto maiori consilio captum fuit et firmatum per LX consiliarios de dando libertatem comiti et suo minori consilio de removendo hospitale de loco, ubi est ad presens, et de faciendo ipsum fieri in eo loco, ubi eis videbitur melius et condecensius. (Isto, 50).*

tom premještanju dubrovačke vlasti su raspravljale i prije no što je epidemija kročila u grad.³⁵⁹ Međutim, dužnosnici koji su trebali ispitati ovu stvar i pronaći novu lokaciju izabrani su tek polovicom prosinca.³⁶⁰ Ovaj vremenski zaostatak od mjesec i pol dana, govori koliko je Crna smrt ostavila traga u društvenom tkivu grada, koji se već tada, prema svemu sudeći, polako počeo oporavljati. Jednako tako, o poremećaju koji je Crna smrt unijela u život srednjovjekovnog Dubrovnika posredno govori i podatak da se je Veliko vijeće tijekom 1348. godine sastalo čak 32 puta, što je bilo dvostruko više nego 1347. godine.³⁶¹

Doživljaj epidemije

Epidemija koja je pogodila čitavu Europu, kao niti jedna bolest do tada, izuzetno se dojmila suvremenika i usjekla u kolektivno sjećanje Europljana tako snažno da je tijekom kasnijih stoljeća stvoren njezin slikovit sinonim – Crna smrt. Zapisi suvremeni ovoj epidemiji svi odreda svjedoče o njenoj pogubnosti i strahotnosti.

³⁵⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 1, 219-220.

³⁶⁰ *DIE XIX MENSIS DECEMBRIS. Pascha de Goze, Symon de Benessa, Sauinus de Bonda, Zive Mathei de Georigio, in minori consilio, sono campane more solito congregato, facti fuerunt provissores ad providendum, ubi et in quo loco hedeificari debeat hospitale; ac etiam providendum, ubi et in quo loco fieri debeat hospicium pro communi, et ad dandum et inveniendum modum et viam, quo et qualiter inveniri debeant domum ad faciendum fieri hospicium supradictum.* (Isto, 54).

³⁶¹ Tablicu sastanaka Velikog vijeća polovinom 14. stoljeća sastavio je Stjepan Krivošić: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 38.

Već je bilo spomena da je ova epidemija vrlo često u širokim slojevima doživljavana kao "gnjev Božji" i kazna za prevelike grijehe čovječanstva.³⁶² Prosječnom čovjeku činilo se da uistinu ništa ne može učiniti, jer su epidemija i pomor bili dio "Božanskog nauma". Apatično stanje duha koje je zahvatilo većinu suvremenika, vrlo lijepo ilustriraju riječi veroneškog notara Guglielmo de Pastrenga:

*Ako me pitaš što radim: ono što čine svi ljudi;
patim ... Koliko je još nade u meni? Niti trunke
... Kamo smjeram? Smrti, sigurnom i brzom stazom.
Kakvoga stanja duha? Ustreptalog i spremnog da
se oslobodi ovog bolnog zatvora. Tko su moji
supatnici? Ljudski rod. Što nam je konačnica?
Grob ...*³⁶³

O užasu koji je zahvatio svakoga svjedoči i vjerojatno najpoznatiji pjesnik epohe – Francesco Petracca, koji se tih nesretnih dana našao u Avignonu. Zgrožen slikama koje ga okružuju bio je uvjeren da budući naraštaji neće moći vjerovati onome što je on proživljavao.³⁶⁴ Ono što je zapisao u pismu samome sebi (*Ad se ipsum*) još je jedna percepcija bezizgledne stvarnosti:

³⁶² O tome vidi u poglavlju "Historiografija o Crnoj smrti".

³⁶³ *Se mi domandi che faccia: quello che fanno tutti gli uomini; soffro Quale speranza è in me? Nessuna di quiete Dove mi dirigo? Alla morte, per cammino certo, e in fretta. Con quale disposizione d'animo? Intrepido, e pronto a essere liberato da questo doloroso carcere. Quali i miei compagni? Il genere umano. Quale la meta? Il sepolcro ...* (Bergdolt, *La peste nera*, 152). Prijevod: G.R.

³⁶⁴ Vidi: Ziegler, *The Black Death*, 45.

*Ajme kakva patnja? ... leti vrijeme koje iscertava
smak svijeta, vidim umiru predamnom mladi i stari
u gomilama i nigdje nema sigurnog utočišta; na
cijelom svijetu nema mirne luke, ne pojavljuje se
nikakva nada za željenim spasom ... Mislim o
posljednjem času života; i prisiljen sam sjetiti
se svoje nesreće, prizivam u sjećanja mnoge drage
prijatelje sada izgubljene ... priznajem: i osjećam
prisutnost nikad bliže smrti. Niti more, niti
zemlja, niti skrivene planinske špilje ne ukazuju
mi gdje bi mogao bježeći sakriti se; jer smrt,
čija sila provaljuje u nesigurna skrovišta,
pobjeđuje sve.³⁶⁵*

Ovakav beznadan stav ne treba čuditi, jer ni onodobna "znanstvena" razjašnjenja nisu mogla pružiti utjehu ni spas masama koje su svuda oko sebe nailazile na iste prizore patnje i neumitne smrti. U takvoj konstelaciji događaja ne treba iznenađivati ni bizarno ponašanje pojedinaca, koji su bolesti prkosili prepuštajući se raznolikim putenim užicima ili pak pronalazili uzroke tim strahotama u ksenofobnim strahovima.³⁶⁶

Svjedočanstva s istočno-jadranske obale ne odudaraju od ovog obrasca. Vjerojatno ponajbolje poznati su već spomenuti fragmentarni zapisi splitskog kroničara Kuteja. Njegov

³⁶⁵ *Ahimè che soffro? ... fuga il tempo che segna il dissolversi del mondo, vedo morire attorno a me giovani e vecchi a schiere, e in nessun luogo si apre un rifugio sicuro; in tutto l'universo non si apre un porto tranquillo, non si schiude speranza alcuna della desiderata salvezza... Penso all'ultima ora della vita; e costretto a ricordare le mie sventure, richiamo alla mente i tanti cari amici perduti ... lo confesso: e sento l'insidia della morte ormai vicina. Né mare, né terra né oscure caverne di monti mi mostrano dove potrei nascondermi fuggendo; poiché tutto vince la morte, che d'impeto irrompe nei malsicuri nascondigli"* (Bergdolt, *La peste nera*, 153-154). Prijevod: G.R.

³⁶⁶ O tome vidi u poglavlju "Historiografija o Crnoj smrti". Za primjere vidjeti: Horrox, *The Black Death*, 58, 207-226; Boccaccio, *Dekameron*, 12.

slikovit opis strahotnosti epidemije i svih popratnih pojava uistinu se današnjem čitatelju može učiniti pretjeranim i fantastičnim.³⁶⁷ No, valja imati na umu da do tada u svijesti ondašnjih ljudi takav pomor nije bio zabilježen, te se mnogima činilo da smak svijeta nije daleko. U tom kontekstu Kutejeve riječi samo su još jedno viđenje kolektivnog straha koji je pogodio Europu:

*Ja o boli, koji bi duhovi ili koji jezici ljudi
mogli izraziti i izložiti tako strašne i vrlo
jadne i vrlo nesretne dane zla, koji su se
prije i poslije nadolaska razuzdanog pomora
izvorne pošasti ljudskom rodu za kratko vrijeme
dogodili zbog mnogih i različitih zločina
ljudi, koje su počinili protiv Boga. U ono je
vrijeme bio zaražen zrak i postao mračan i
taman, i mnogi su dijelovi svijeta bili
zaraženi smrtonosnom pošasnom bolešću.*³⁶⁸

No, osim sveopćeg straha Kutejev opis ocrtava i stanje prirode u okolici rodnoga mu Splita. Slike koje je splitski kroničar prenio u literarnoj formi otkrivaju da je epidemija poremetila ne samo društvene odnose nego i uvjetovala neke promjene u životinjskom svijetu.

*Bezbrojni su grabežljivi vukovi noću šećući se
okolo zidina grada, glaseći se, zavijali, i oni
samo ljudsku krv žedajući nisu više skrivenim
zasjedama, već otvoreno provaljivali u seoske*

³⁶⁷ Vrlo sličan Kutejevu opisu jest opis kuge u papinskom Avignonu sačuvan u *Kratkoj kronici* nepoznatog flamanskog klerika. (Horrox, *The Black Death*, 41-42).

³⁶⁸ A Cutheis *Tabula*, 192.

kuće i djecu grabili s njedara matera, (i) ne samo djecu, već su također napadajući same oružane ljude, udruživši se u skupove, raskidali okrutnim zubima i mnoga tjelesa mrtvih izvlačeći iz grabova žderali. Nisu izgledali vukovi ili zvijeri, već demoni. Jejine i sove, sjedeći na kućama pjevale su noću plačne i vrlo sjetne pjesme. Mnogobrojni su se šišmiši po kućama i zdanjima praveći gni-jezda šunjali. Bezbrojni gavranovi danju leteći iznad grada velikom su bukom graktali. Na isti način sokolovi i jastrebovi u brojnim jatima uzvitlani u zraku pijukali su. I mnoge druge šumske ptice i druge razne divlje četveronožne životinje iz gaja, pristupajući gradu u velikoj količini i davale su mnogobrojne strašne znakove paklenog bjesnila. Aleko - Cezifon i Megera iz Stigijskih baruština kako se govorilo, izlazeći u raznolikim i različitim oblicima pojavljivali su se ljudima u mnogo navrata i više puta danju i noću na zemlji vidljivo ih plašeći, tako da su postajali bez pameti nijemi i bez govora. Mnogi videći ih i više njih uslijed ovog straha postajali su slabi u uđima.³⁶⁹

Ako se može vjerovati Kutejevu opisu, a mislim da nema razloga za sumnju, strah koji je obuzeo građane Splita bio je uzrokovan između ostalog, čudnim i nasilnim ponašanjem životinja. U vremenima kada su ljudi padali košeni epidemijom, za koju su vjerovali da je dio "Božanskog nauma" - Boga koji ih je odlučio napustiti i kazniti, nije teško povjerovati da su mnogi vjerovali da se iza nesvakidašnjeg ponašanja životinja i prirode u stvari kriju demoni.

³⁶⁹ Isto, 192.

Promjene u prirodi u vrijeme epidemije, kako ih opisuje Kutej, navode na pomisao da se bolest proširila i na životinjski svijet. Ova pretpostavka može pobuditi maštu i istraživačku radoznalost, jer otvara nova pitanja i pretpostavke o načinima širenja epidemije i njezinim posljedicama. Međutim, za takvu tezu, nažalost, ne postoji dostatan broj izvora, pa tako i nadalje ostaje u sferi nagađanja.

No, sigurno je da se onovremeni čovjek našao zapanjen i izgubljen u vlastitom strahu, te da ni svo liječničko znanje nije bilo u stanju pružiti adekvatnu zaštitu i pomoć. O tome svjedoči jedan od najpoznatijih novelista srednjovjekovlja Giovanni Boccaccio:

*... A liječenju te bolesti nikakav savjet
liječnikom i nikakav lijek kanda ne mogaše
valjati ni koristiti; štoviše, ili što to narav
bolesti ne dopuštaše, ili što neukost vidara (a
tih se, osim mnoštva učenih, našlo bezbroj, i
muških i ženskih, koji nikakva pojma o medicini
nisu imali) ne poznavашe od čega potječe, te
sljedbeno tomu ne znaše joj prikladnim sredstvom
doskočiti, ne samo da malo tko ozdravljaše, nego
gotovo svi do trećega dana od pojave spomenutih
znakova, tko brže tko sporije, a najviše njih bez
groznice ili druge nevolje umirahu. I bijaše ta
kuga jača jer se s bolesnih doticajem prenosila
na zdrave, kao što vatra zahvati suhe ili
nauljene predmete koji joj se nađu u blizini. I
zlo se sve dalje pogoršavalo; jer se nije samo
razgovorom ili bavljenjem s bolesnicima prenosila
bolest i uzrok opće smrti na zdrave, nego se*

*činilo da je i onda kada bi netko samo dotaknuo
ruho ili bilo što drugo što je bolesnik dirao ili
upotrebljavao, ta bolestina prelazila na njega...*³⁷⁰

Zanimljivo je primijetiti da gotovo identičnu misao donosi i jedan, već spomenuti, dubrovački izvor iz razdoblja neposredno nakon što je Crna smrt pohodila grad. Naime tekst prologa trećeg sveska *Opera pia* upravo u istom duhu kao i Boccaccio opisuje epidemiju 1348. i nemoć dubrovačke populacije da joj se odupre:

*...Lo nostro signor Dio mando çudisio oribile et
inaudito in lo universo mundo si sopra li
Christiani come sopra li pagani zoe mortalitate
de homeni et plu de femene de infirmita
inaudida et incurabile de getar sangue per la
guolla et de nasençe in diverse parti de corpo
per tal modo che uno se inpilava del altro in
tanto che fiolo scompava dal padre et ancora
plu lo pare (!). Si che tutta l'arte
d'Apocrate, Galene et Auiçenna non çuvana
niente pero che non vale arte ne scienza
contra lo Divino consilio ...*³⁷¹

No, dubrovački zapis, osim što donosi sliku činjeničnog stanja bespomoćnosti medicine, otkriva čitatelju i stravu

³⁷⁰ Boccaccio, *Dekameron*, 11. Vidjeti i: Horrox, *The Black Death*, 27; Usporediti i vrlo sličan opis kuge u Sieni koji je ostavio Angolo di Tura. Bergdolt, *La peste nera*, 66.

³⁷¹ "Naš gospodin Bog poslao je strašni sud i nečuvenu u čitavom svijetu pošast na kršćane, kao i na pogane, koja je kosila i muževe i još više žene nečuvenom bolešću i neizlječivim pljuvanjem krvi, kao i izraslinama na različitim dijelovima tijela i to na takav način da se jedno nadovezivalo na drugo, pa je sin bježao od oca i još više otac (od sina). Tako da sve umijeće Hipokrata, Galena i Avicene ne pomaže ništa jer ne pomaže ni umijeće ni znanost protiv Božanskog nauma ..." *Opera pia*, 92, sv. 3, fol. 9.

koja je zahvatila stanovništvo - stravu koja je kidala i najčvršće obiteljske veze. Činjenica da su roditelji napuštali svoju oboljelu djecu i djeca roditelje samo dodatno oslikava strah koji je zahvatio stanovništvo. Stoga ne treba čuditi, gore spomenuta, stroga odredba dubrovačkih vlasti o zabrani napuštanja grada i gradskog distrikta jer strah koji se uvukao među građane mora da je bio izuzetno velik.³⁷²

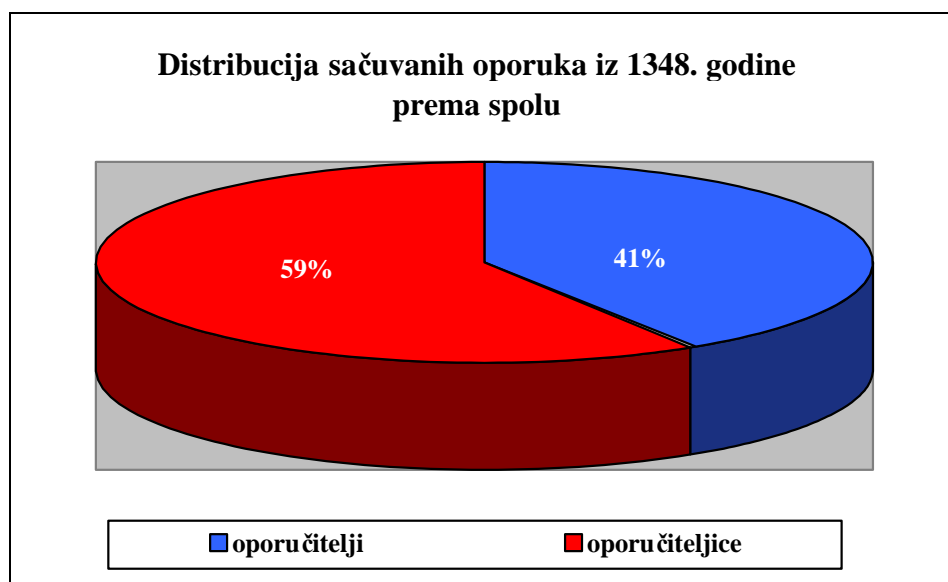
Povrh toga, ovaj zapis o epidemiji u Dubrovniku donosi i šturi, ali relativno precizan opis simptoma bolesti koja je napala građane. Ovaj opis uglavnom se poklapa s opisima koje donose i kasnije dubrovačke kronike.³⁷³ No, jednako tako zanimljivo je primijetiti da, primjerice, kronika Nikole Ragnine (16. stoljeće) kao i Gundulićeva kronika (17. stoljeće) donose čak detaljniji opis epidemije koja je napala Dubrovnik 1348. godine. Ovo upućuje da su ovi dubrovački kroničari ispred sebe imali nama danas neke izgubljene zapise iz kojih su prenosili vijesti, no jednako tako moguće je da su te podatke zapisali na temelju usmene predaje. No kako bilo, ovi opisi uglavnom se podudaraju s onovremenim opisima simptoma bolesti u ostatku Europe, te se većina istraživača slaže da se iz tih opisa mogu prepoznati bubonski i plućni oblik kužnog oboljenja.³⁷⁴

³⁷² *Monumenta Ragusina* sv. 2, 20.

³⁷³ Ragnina, 227; Gondola, 391.

³⁷⁴ Ziegler, *The Black Death*, 19; Marks, *Medieval Medicine's Response*, 60.

Vezano uz spomenuto svjedočanstvo o epidemiji sačuvano u dubrovačkoj arhivskoj seriji Blagoga djela (*Opera pia*) zanimljivo je primijetiti da nepoznati autor iznosi podatak kako je epidemija bila pogubnija za žene nego za muškarce. Ako se navod iz *Opera pia* usporedi s podacima koji se mogu izvući iz sačuvanih dubrovačkih oporuka iz 1348. godine, može se steći jednak dojam – oporuke ukazuju da su oporučiteljice bile brojnije.³⁷⁵

S druge strane, neke od europskih kronika, poput one karmelićanina Jeana de Venette, izrijeком navode da je epidemija odnosila više mladih života.³⁷⁶ Ovo ukazuje da su u

³⁷⁵ Grafikon je načinjen na osnovu prebrojavanja muških i ženskih oporučitelja iz *TN*, 10-1, sv. 5. Apsolutni brojevi ovog grafikona iznose: muški oporučitelji=124; ženski oporučitelji=178. Iako ovaj grafikon zasigurno ne odražava posve točan odnos smrtnosti muškaraca i žena tijekom ove epidemije u Dubrovniku, mislim da ipak odražava trend te kao takav može poslužiti kao potpora navodu iz trećeg sveska arhivske serije Blagoga djela.

³⁷⁶ Kao rezultat te kuge golem je broj muževa i žena preminuo te godine u Parizu i u cijelom kraljevstvu Francuske, kao i u drugim dijelovima

određenim regijama pojedine skupine stanovništva bile više izložene bolesti. Budući da sačuvani izvori ne otkrivaju razloge zašto je tome tako, istraživaču ostaje nagađati. Što se tiče veće smrtnosti mladeži i djece tijekom ove epidemije, može se pretpostaviti da je ta skupina imala slabije razvijen imunološki sustav, iako ovo objašnjenje više odgovara epidemijama iz 60-ih godina 14. stojeća i kasnije. Naime, zanimljivo je primijetiti kako dubrovački kroničari navode da je epidemija iz 1361. godine bila najpogubnija za mladež. Ragnina tvrdi da se kuga pojavila 15. svibnja *con febre et carboncoli antraci*, te da je harala oko godinu dana i pokosila oko 2500 ljudi, najviše bogate i mladež (*ricchi, et gioveni infiniti*).³⁷⁷ Razloge veće smrtnosti među djecom valja tražiti u njihovu slabijem imunološkom sustavu. Naime, populacija koja je preživjela prvi nalet epidemije razvila je neku vrst imunološke otpornosti, no ona nije bila prenosiva na nove generacije.³⁷⁸

Što se tiče veće smrtnosti ženske populacije tijekom epidemije za pretpostaviti je da su žene bile izloženije epidemiji zbog uloge skrbiteljice u obitelji. Naime, budući je uloga žene u srednjovjekovnom Dubrovniku uvelike bila vezana uz privatni prostor obitelji i kućanstva,³⁷⁹ čini mi

svijeta. Mladi su umirali više no stari, i to u tolikoj množini da groblja nisu više bila dostatna..." Horrox, *The Black Death*, 55.

³⁷⁷ Ragnina, 233.

³⁷⁸ Benedictow, *The Black Death*, 266-268; Horrox, *The Black Death*, 12-13; Cohn Jr., "The Black Death ...", 734-735.

³⁷⁹ O ulozi žene u srednjovjekovnoj dubrovačkoj obitelji vidjeti npr.: Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad: Dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća* (Dubrovnik: HAZU, 1994.), 126-137; Dušanka Dinić-Knežević,

se vrlo vjerojatnim da su upravo žene preuzimale na sebe skrb oko oboljelih i time se dodatno izlagale mogućnosti zaraze. Osim toga, sama dobna struktura srednjovjekovnih društava, te ranija ženidba kao i veći natalitet (što podrazumijeva veći broj trudnoća) uvjetovali su da su žene u prosjeku imale slabiji imunološki sistem od muškaraca i time bile sklonije pobolijevanju - pogotovo tijekom epidemija poput ove.³⁸⁰

Dubrovačke oporuke iz razdoblja ove velike epidemije posredno otkrivaju - poput narativnih izvora - svu strahotnost koju je Crna smrt unosila u živote stanovnika Dubrovnika. Iako većina sačuvanih oporuka formom ne odudara od uobičajenih obrazaca sastavljana takve vrste isprave, ipak se u jednom dijelu može naslutiti hitnja i strah oporučitelja. Naime, već na prvi pogled jedan dio oporuka odudara od ostalih, jer im nedostaje datum zapisivanja (i izvršavanja).³⁸¹ Čini se da se nedostatak datacije u ovim oporukama može objasniti samo silnom hitnjom oporučitelja i onog tko je oporuku zapisivao.³⁸² Jednako tako, spomenuti nedostatak upozorava i na činjenicu da mnoge oporuke nisu pisali stručni ljudi, odnosno notari, nego pismeni ljudi

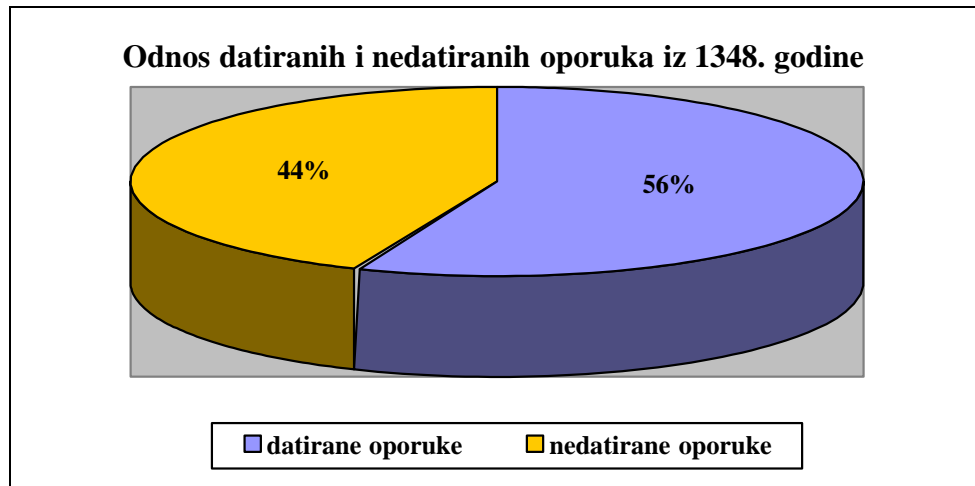
Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku (Beograd: SANU, 1974.), passim.

³⁸⁰ Benedictow, *The Black Death*, 256.

³⁸¹ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 175 / 136. Grafikon je načinjen na osnovu podataka iz arhivske serije *Testamenta notariae*. Vidjeti npr.: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 36, 37, 38', 39, 42-43, 49, 52, 70, 84', 90'-93, 94, 96-96', 101', 104, 104', 106', 114', 115, 116, 119, 122, 122', 123', 125'-126, 127, 127', 128-129, 130.

³⁸² Silnu hitnju zapisivača oporuka odaje i činjenica da je velik broj oporuka bez puno razumijevanja prepisivan u registar, te se može uočiti velik broj prepisivačkih pogrešaka i nedosljednosti u pisanju.

koji nisu poznavali pravila sastavljanja notarskih instrumenata.

Velika žurba oporučitelja ponegdje se može naslutiti i iz sadržaja oporuke. U nekima od njih oporučitelji kao da su u što manje riječi htjeli sažeti svoju posljednju volju i "izmiriti račune" s ovim svijetom:

*In nomine Christi amen. Ego Çura fila de Matia de Duçi cum bona memoria faço meo testamento a dir ço uello (!) sie dela mia parte yo li daço dela via supra la via fina la muntagna la vigna cum tuta la cora (!) lo remaso ali mii fioli si queli apregano tutili mei debiti. Pitropo sie Daçoe alo so generu (!) si li mii filoli murin sera (!) ogra chosa si si dea per anima. Guarenti so questi: Maltenu Glauunit, Maroe Belosic, Mina Iurchouich.*³⁸³

³⁸³ "U ime Krista amen. Ja Çura kóer Matije de Duçi pri zdravoj pameti činim svoju oporuku i velim da ono što je moje od vinograda do ceste i preko ceste sve do brda dajem svojim sinovima koji će preuzeti sve moje dugove. Pitrop neka je Daçoe ili njegov rođak; ako moji sinovi umru neka sve ide za dušu. Svjedoci su ovi: Malten Glavunit, Maroje Belosić, Mina Jurković." *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 39.

Iako bi se moglo pomisliti da je dužina ovih oporuka ovisila o količini onoga što je oporučitelj imao za ostaviti, mislim da ipak nije bilo tako, nego da se kroz kratkoću ovih oporuka većinom ogleda silna užurbanost oporučitelja. Naime, neki od oporučitelja zasigurno su bili imućne osobe, no bez obzira na tu činjenicu, njihove oporuke su bile izuzetno sažete. Tako, primjerice, kćerka Nikole de Menče svojom oporukom kratko izriče da sav svoj imetak ostavlja svome bratu Maroju:

*Anno M^oCCC^oXLVIII die XXI de março
Io Lena filia de Nichola de Mençe faço mio
primo et ultimo testamento; vollo che Maroe mio
frar abia hogna raxon et parte che ava (!) a
procreari del pare e dela mare et sia hogni
cosa suo et nisun altro no li possa far
questio; et per dar pro anima mea sia in
voluntade de Maroe mio frar; per deçima et per
primiçia perperi III. Ego presbiter Llaurençius
(!) sum testes (!). Ego Pale di Pischurar sum
testes (!).³⁸⁴*

Jednako tako, zlatar Radoslav u svojoj oporuci ostavlja sve svojoj ženi. Jedino što izvan toga navodi jesu desetina, vlastiti dugovi i dugovi onih koji su njemu dugovali:

³⁸⁴ "Godine 1348. dana 21. ožujka. Ja Lena kćer Nikole de Menče činim svoju prvu i posljednju oporuku; želim da Maroje, moj brat, ima svu korist i dijelove što ih imam po ocu i majci i neka su sve stvari njegove, te da nitko to ne može smatrati upitnim; i ono što se daje za dušu moju neka je po volji mog brata Maroja; za desetinu i primiceriju [neka budu] tri perpera. Ja svećenik Laurencije sam svjedok. Ja Pale di Pischurar sam svjedok." TN 10-1, sv. 5, fol. 24.

*Io Radoslavo orese faço meo testamento con sana et bona mente mia. Item lago per decima et primica grossi III. Io Radoslavo romasi a dare a Sime piliçer fata omni rasone perperi CXVI et elo ave de mi tante cose chi fo stimade yperperi LV con quiste cose che vignera da Narente chel (!) se paga et se avançasse alcuna cosa che se deia alla muyer mia. Item de me dare lo ço e d'isula de Beloslava yperperi VI et grossi V, che li inprestai; aço casa I de ligname con tuta massaria che sia [per dota] ala mia muyere che aço in dota yperperi L.*³⁸⁵

Istina, oporuke 13. i 14. stoljeća općenito su znatno šturije od oporuka iz kasnijih razdoblja,³⁸⁶ pa bi i to dijelom mogao biti razlog kratkoće velikog broja ovih oporuka. Međutim, neke oporuke iz razdoblja Crne smrti ipak su svojim opsegom nadilazile prosječnu dužinu onodobnih oporuka.³⁸⁷ Autori ovih podužih oporuka odreda su bili bogatiji stanovnici grada - plemenita i neplemenita roda - koje je epidemija iznenadila, te su u strahu da umru oporučno pokušavali zaokružiti svoje nesvršene poslove.³⁸⁸ Činjenica, da je razlog povećanog opsega ovih oporuka bilo prije svega oporučno svršavanje poslovnih odnosa samo dodatno govori o strahu oporučitelja da će ih smrt

³⁸⁵ TN 10-1, sv. 5, fol. 106'.

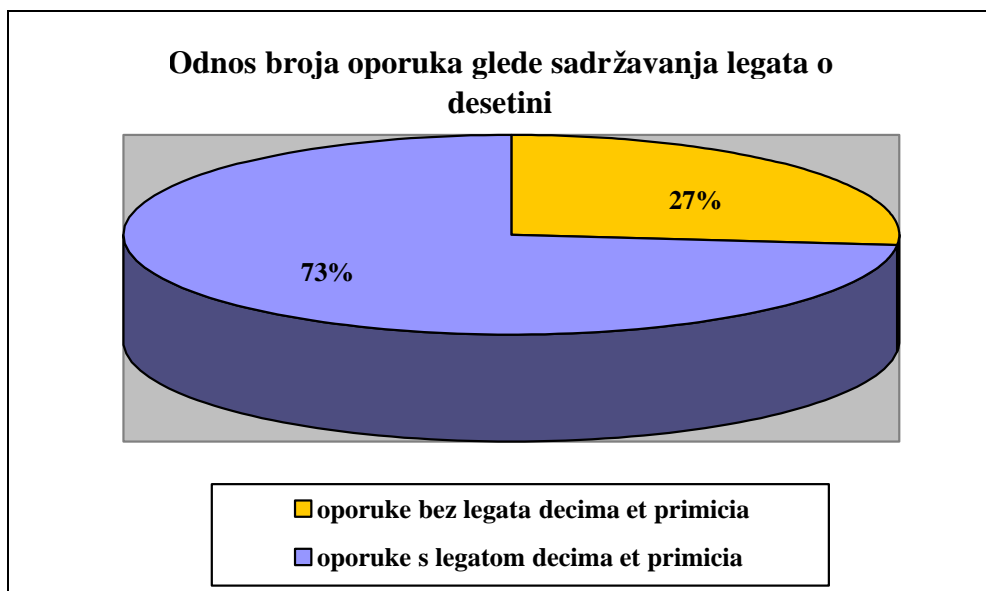
³⁸⁶ O tome vidjeti npr: Zdenka Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka," *Otium* 3-4 (1994.): 12 i dalje. Usporediti i npr: *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 4, u: *Monumenta historica Ragusina* sv. 4, ur. Josip Lučić (Zagreb: HAZU, 1993.), c. 1262-1429.

³⁸⁷ TN 10-1, sv. 5, fol. 9-10', 17'-19, 21'-24, 35-36, 49-51, 56-57, 66'-68, 69-70, 74-75, 79-89', 97-98'.

³⁸⁸ O tome detaljnije vidjeti nešto dalje, gdje se raspravlja o oporukama koje sadrže legate o dugovanjima.

preduhitriti prije no što pozavršavaju svoje ovozemaljske poslove. A umrijeti nezavršivši svoje ovozemaljske obveze, smatralo se krajnje neodgovornim i nekršćanskim.³⁸⁹

Nadalje, činjenica da jednom dijelu oporuka, kao na primjer gore navedenoj oporuci Čure kćeri Matije de Dući, nedostaje inače gotovo redoviti legat desetine (*per decima et primicia*) samo još dodatno govori o strahu i velikoj žurbi ovih oporučitelja.³⁹⁰

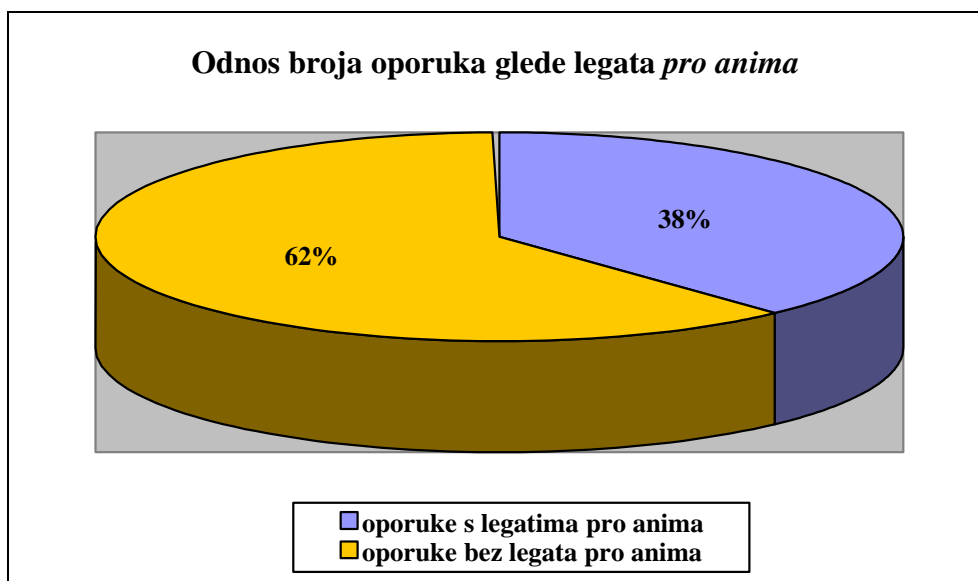

Jednako tako, relativno mali broj oporuka s legatima u kojima se izričito navodi da su za "spas duše" može se

³⁸⁹ O tome detaljnije vidjeti: Philippe Ariès, *Eseji o istoriji smrti na zapadu – od srednjeg veka do naših dana* (Beograd: Pečat, 1989.), 36-50; Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", *passim*.

³⁹⁰ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 228 / 83. Grafikon je načinjen na osnovu podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*. Valja napomenuti da pitanje desetine u srednjovjekovnom Dubrovniku do danas nije u potpunosti obrađeno. Iako prevladava mišljenje da se u Dubrovniku desetina nije plaćala (Kosta Vojnović, "Crkva i država u dubrovačkoj republici – prvi dio" *Rad JAZU* 119 (1893.): 37), mislim da ta konstatacija u potpunosti ne stoji, jer je legat *decima et primicia* gotovo redovit u srednjovjekovnim dubrovačkim oporukama.

činiti neobičnim.³⁹¹ Naime, normalno bi bilo očekivati da se u vremenu velikog pomora većina oporučitelja brinula za vlastitu dušu i njen prijelaz na drugi svijet. Međutim, legati s izričitom klauzulom *pro remedio anime* ipak nisu bili tako brojni, iako su oporučna darivanja crkvenim institucijama i osobama, legati za hodočašća i legati za služenje svetih misa bili vrlo brojni.³⁹² Svi navedeni tipovi legata inače su najčešće bili namijenjeni upravo za "spas duše", pa izostanak formule *pro remedio anime* / *pro anima* dodatno upućuje na veliku žurbu u kojoj su se našli oporučitelji i oni koji su oporuke zapisivali.

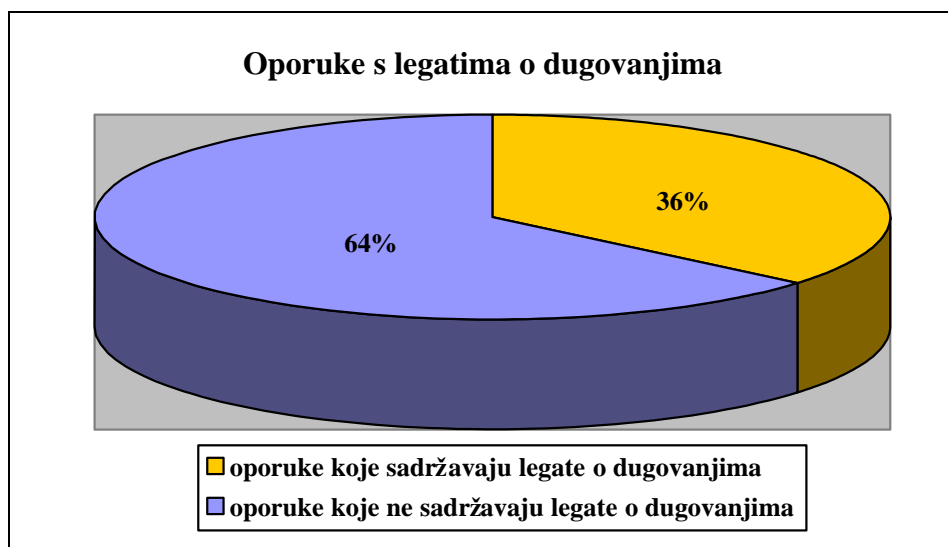

Izgleda da je epidemija u Dubrovniku odnosila živote velikom brzinom, te da su mnogi žurili podmiriti svoje

³⁹¹ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 115 / 188. Grafikon je načinjen na temelju podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

³⁹² Vidjeti grafikone o darovanjima crkvenim institucijama, svetim misama i za hodočašća.

neplaćene dugove ili bar osigurati njihovo plaćanje prije no što Crna smrt zakuca i na njihova vrata. Od sačuvanih oporuka čak nešto više od jedne trećine sadrži odredbe o podmirivanju dugova,³⁹³ što posredno govori da je epidemija Dubrovčane na neki način zatekla nespremne i "pomutila" im račune. No, kao što svjedoče svi ostali sačuvani izvori, epidemija nije u potpunosti zaustavila život u gradu.³⁹⁴

Iz oporuka je vidljivo i da je Crna smrt zabrinula jedan dio Dubrovčana da ih nitko neće imati pokopati. Stoga jedan dio oporuka sadrži manje ili više detaljne odredbe o tome kako je oporučitelj zamislio svoj posljednji ispraćaj. Jednako tako, neki su u strahu da će ostati nepokopani ostavljali određene svote novca pojedincima (bilo crkvenim,

³⁹³ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 194 / 109. Grafikon je načinjen na temelju podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

³⁹⁴ O tome detaljnije vidjeti potpoglavlje o reakciji dubrovačkih vlasti i potpoglavlje o posljedicama Crne smrti u gospodarstvu.

bilo svjetovnim licima) da osiguraju njihov ispraćaj.³⁹⁵ Njihov strah da neće biti dostojno pokopani, donekle je bio i opravdan, jer, kako svjedoči gore navedena odredba dubrovačkih vlasti, mjesta za ukop na dotadašnjim gradskim grobljima već u ožujku više nije bilo.³⁹⁶ Činjenica da tek neznatan broj oporučitelja određuje mjesto svog ukopa (svega troje), dodatno govori o nedostatku prostora za ukop i strahu oporučitelja hoće li uopće biti dostojno pokopani.³⁹⁷ Identičan nedostatak prostora za ukop velikog broja ljudi, preminulih uslijed epidemije Crne smrti, kao i strah pojedinaca da neće biti pravilno ispraćeni na drugi svijet, može se uočiti i u drugim dijelovima Europe pogođenim kugom, o čemu zorno svjedoče riječi već spominjanog Angola di Tura iz Siene.³⁹⁸ Briga o vlastitom dostojnom ukopu može se uočiti i u dubrovačkim oporukama iz kasnijih stoljeća.³⁹⁹

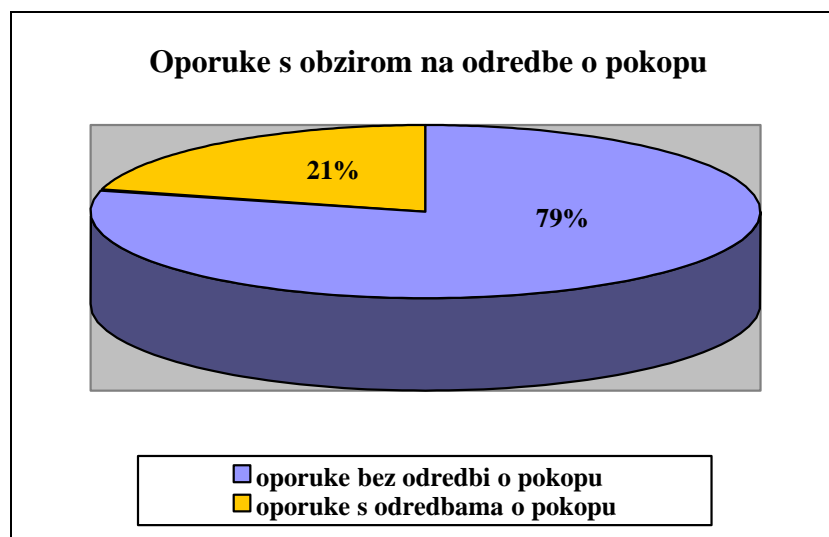
³⁹⁵ Dinić, "Uticač kuge ...", 12-13; Vidjeti isto npr.: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 4'-5', 20-21', 25-25', 36, 41-42, 43-43', 52', 53'-54, 55'-57, 64-65 itd.

³⁹⁶ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 18.

³⁹⁷ *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 52'-53, 66'-67' i 67'-68. Usporedi i: Zoran Ladić, "Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies *pro remedio animae*", (doktorska disertacija, Central European University 2002.), 363.

³⁹⁸ Horrox, *The Black Death*, 31-33, 43, 61, 64; O odnosu prema smrti i posljednjem ispraćaju u ovom razdoblju i kasnije vidjeti: Ariès, *Eseji o istoriji smrti na zapadu*, 36-50; Bergdolt, *La peste nera*, 66.

³⁹⁹ Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", 10-11.

Suočeni s onim što su smatrali "strašnim sudom", mnogi su htjeli okajati svoje grijehе. Njihov strah donekle se može iščitati iz poneke oporuke. Budući je Crna smrt nemilice kosila brojne živote, oporučitelji su nerijetko brinuli za opstanak vlastitog potomstva. Razlog tolike brige vjerojatno se krio u strahu da nitko neće moći nastaviti obiteljsku lozu. Tako Pavao de Gondola u travnju 1348. piše:

*... Item vollio et ordino che se per mio peccado
fallasse (!) tucti li mei heredi se masculi
como femina avanti etade che ...*⁴⁰⁰

Jednak strah za vlastito potomstvo izražava u ožujku i Same, žena Nikole de Luchari, te veli:

*E se per mei peccadi moresse tuto lo mo erede
avante etade e intestadi, vollio et ordino ...*⁴⁰¹

⁴⁰⁰ "Nadalje želim i određujem da ako zbog mojih grijehа preminu svi moji nasljednici, kako muški tako i ženski, prije [legitimne] dobi ...". *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 62'.

Da bi se pokušali na neki način iskupiti i time (nadali su se) možda izbjeći Crnoj smrti ili pak udobrovoljiti Svevišnjeg koji je poslao ovu moriju na njih, mnogi su bogato darivali crkvene institucije, često im zaviještajući svoje pokretnine i nekretnine. Tako primjerice postolar Bratan, u strahu da će zbog njegovih grijeha pošast uzeti živote njegovih najbližih, daruje svoju kuću dubrovačkim dominikancima.⁴⁰²

Valja napomenuti da su oporučna darivanja Crkvi i inače uobičajena pojava ne samo u srednjovjekovnom Dubrovniku. Naime, mogućnost otkupa grijeha od 13. stoljeća dovela je do svojevrsne trgovine s Bogom u kojoj je Crkva bila jedini mogući posrednik, koji je to posredništvo znao dobro unovčiti.⁴⁰³ No, neki od onovremenih darova Crkvi čine mi se izvanredno veliki. Naime, i usporedba novčanih legata crkvenim institucijama u razdoblju prije epidemije i tijekom epidemije pokazuje u prosjeku znatan porast novčanih iznosa u korist Crkve.⁴⁰⁴ Možda se iz tih darovanja Crkvi može naslutiti pojačana pobožnost – najvjerojatnije potaknuta silnim pomorom koji je svakodnevno odnosio brojne živote. Tako Angelo de Liticia daruje dubrovačkim franjevcima jednu

⁴⁰¹ "I ako zbog mojih grijeha prije vremena preminu svi moji nasljednici i bez oporuke, želim i određujem ...". TN, 10-1, sv. 5, fol. 51'.

⁴⁰² ... *che deno la mitate de la casa che in lo terreno de Melita che sia al mie rede et alla mia vxor Brate et che debia dar la qual mitate sira de lo la dede mise ali frar predicatori ... et se per le peccade morisse la mia vxor et la mia rede (cassatum: deue) che devese sir tota la casa alli frar predicatori ...* TN, 10-1, sv. 5, fol. 99.

⁴⁰³ Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", 8 i dalje.

⁴⁰⁴ Usporediti: Ladić, *Urban last wills*, 264-270.

od svojih kuća, ali uz uvjet da je ne smiju prodavati, te da moraju moliti za njegovu dušu.⁴⁰⁵ I Šime de Resti jednako ostavlja svakom ženskom samostanu po 2 perpera da redovnice mole za njegovu dušu, a uz isti uvjet daje i po 12 groša siromašnim svećenicima.⁴⁰⁶ Štoviše, Maria i Paskvo de Resti u svojoj zajedničkoj oporuci nalažu da se u njihovu vinogradu kod Stona sagradi crkva u čast Gospodina i svete Marije,⁴⁰⁷ a mnogi drugi čak su sve svoje davali Bogu,⁴⁰⁸ tj. Crkvi. Vjerojatno iz tog razloga – pojačanog i pretjeranog darivanja Crkve – dubrovačke vlasti u listopadu donose već spomenutu odluku o preispitivanju tih darovanja Crkvi.⁴⁰⁹

Vezano uz oporučna darovanja Crkvi, valja napomenuti da dosadašnja literatura o Crnoj smrti iznosi suprotan stav, tj. da su darivanja Crkvi tijekom epidemije bila manja nego obično.⁴¹⁰ Međutim, na osnovi iščitanih oporuka, mislim da takva tvrdnja ne stoji, jer se ni po čemu tako nešto ne može zaključiti. Dapače, u pojedinim oporukama darivanja crkvenih

⁴⁰⁵ ... la casa predicta sia dana alo conuento deli frari minori prope cualmente (?) con questa condictione che nola possa vender ne donare ne cambiare ne vendere per modo ne per ingegno se no atorle lofitto dela dicta casa et pargare (!) Dio per anima mea ... TN, 10-1, sv. 5, fol. 2'-3.

⁴⁰⁶ Ancora dea se ali V monasteri che sono in Ragusi de monage a chascheduno a perperi II per monastero che preghe dio per l'anima mia. ... Ancora vollio che se dia perperi X et sparçese, lor a quante sera, començando dala batessa et cosi se dia dnieta a tucte quante, ad una tanto all'altra che preghi dio per mi ... Ancora vollio che se debia dare a preuedi poveri a vinti a grossi XII. per çaschuno che preghe dio per anima mia... TN, 10-1, sv. 5, fol. 9'.

⁴⁰⁷ ... Mo (!) ordio io Pasqua per l'anima (cassatum: mia) nostra che sia facta la clesia nela uigna mia in Stagno al onor de Dio et de santa Maria... TN, 10-1, sv. 5, fol. 56.

⁴⁰⁸ Vidjeti npr.: TN, 10-1, sv. 5, fol. 72', 94, 110 itd.

⁴⁰⁹ Monumenta Ragusina sv. 2, 47.

⁴¹⁰ Dinić, "Uticađ kuge ...", 13.

institucija i osoba su izuzetno visoka – poglavito legati koji se daju za pjevanje misa i pokoj duše (*pro anima*).⁴¹¹ Osim toga, analiza srednjovjekovnih oporučnih darovanja iz pobožnosti u dalmatinskim gradovima također pokazuje porast ovakvih legata u razdoblju epidemije Crne smrti i nakon nje.⁴¹²

S druge strane, mali dio oporuka uopće ne sadrži legate za crkvene institucije i osobe. Budući je većina tih oporuka ionako vrlo kratka, a dobrom dijelu nedostaje i datum sastavljanja oporuke, mislim da se može s razumnom sigurnošću pretpostaviti da se tu radi o oporukama koje su pisane "u zadnji čas", odnosno u velikoj žurbi i strahu da oporučitelj ne premine prije no što izrazi svoju posljednju želju o ovozemaljskim dobrima. Naime, načiniti oporuku značilo je u srednjovjekovnom svijetu na neki način izvršiti svoju kršćansku dužnost i pravilno se oprostiti od ovoga svijeta.⁴¹³ Iako je smrt i u srednjem vijeku bila u krajnjoj liniji vrlo osobna stvar, srednjovjekovna kršćanska društva od smrti su ipak stvorila i dio javnog života, u kojem su postojala više ili manje jasna pravila, kasnije objedinjena pod imenom *ars moriendi*.⁴¹⁴ To nije bio kult smrti, jer je srednjovjekovni čovjek vjerovao da je smrt samo prijelaz u novi život. Smrtni čas je zapravo trenutak borbe između Dobra i Zla za dušu samrtnika, a u toj situaciji on i ostali

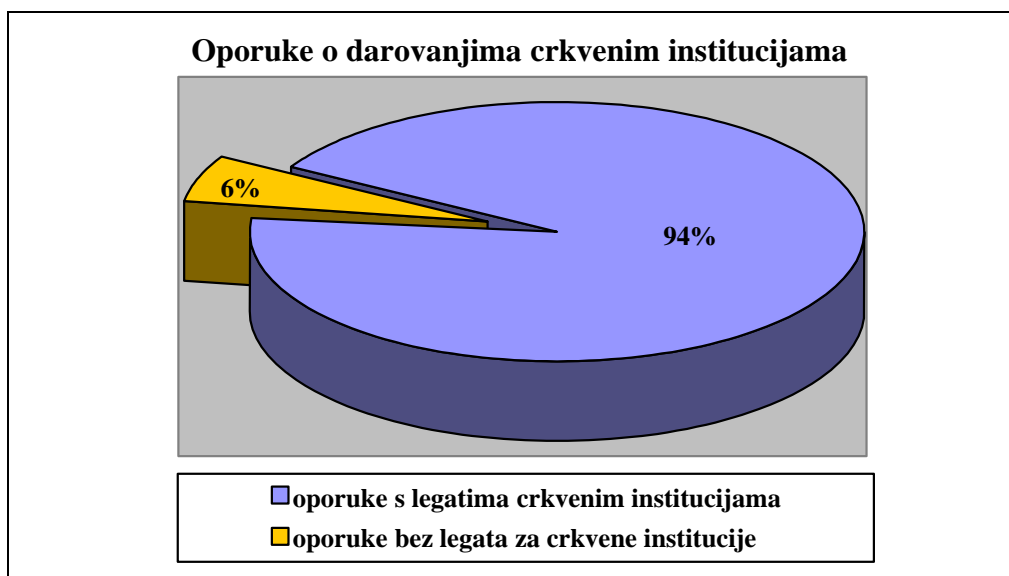
⁴¹¹ Vidjeti grafikone o legatima crkvenim institucijama i za hodočašća.

⁴¹² Vidjeti i: Ladić, *Urban last wills*, 213-229 i passim.

⁴¹³ Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", 5-6.

⁴¹⁴ O tome detaljnije vidjeti npr.: Ariés, *Eseji*, 25-28 i 39-42.

prisutni samo su subjekti koji mogu pomoći silama Dobra da spase njegovu dušu. U tom svjetlu valja promatrati i srednjovjekovnu društvenu solidarnost, kada zajednica ispraća svog člana u novi život i pomaže mu.⁴¹⁵

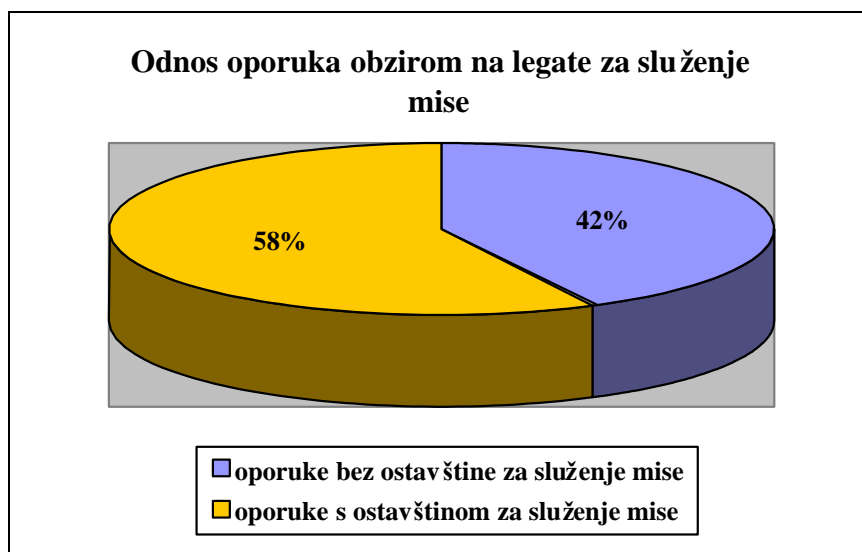
Među legatima crkvenim osobama i institucijama jedni od najzanimljivijih su oni koji se direktno tiču spasa vlastite duše (*pro remedio anime*).⁴¹⁶ U razdoblju epidemije koja nije birala žrtve, za očekivati je da se je svatko našao zabrinutim za vlastitu dušu. Mnogi su svoje umišljene ili stvarne grijehe htjeli iskupiti i udobrovoljiti Svevišnjeg plaćanjem liturgijskog obreda. Stoga ne čudi da većina oporuka sadrži upravo takve legate.⁴¹⁷ Štoviše, ako se

⁴¹⁵ Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", 5 i dalje.

⁴¹⁶ Glede pitanja legata vezanih uz spas duše vidjeti: Ladić, *Urban last wills*, passim; Cohn Jr., *The cult of remembrance*, passim.

⁴¹⁷ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 130 / 176. Grafikon je načinjen na osnovu podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

usporedi broj sačuvanih legata za služenje Božje službe iz razdoblja ove epidemije s brojem istovrsnih legata u ranijim razdobljima, postaje jasnije koliki je strah zavladao u Dubrovniku s pojavom Crne smrti.⁴¹⁸ Upravo isti obrazac rasta donacija crkvenim osobama i institucijama može se uočiti i u onovremenim talijanskim gradovima.⁴¹⁹

Odredbe o služenju liturgijskog obreda vrlo su česte u srednjovjekovnim dubrovačkim oporukama, a broj plaćenih misa nerijetko se penjao i na nekoliko stotina. Međutim, tijekom ove epidemije pojedinci su (vjerojatno u ovisnosti od svojih mogućnosti) oporučno određivali i znatno veći broj misa, čak i do nekoliko tisuća.⁴²⁰ Tako, Draxe de Litiçia, žena Angela de Litiçia, zaviješta novac za čak četiri tisuće misa:

⁴¹⁸ Za razdoblje druge polovice 13. stoljeća u sačuvanim oporukama svega je 80-tak legata ovoga tipa. Usporedi: Ladić, *Urban last wills*, 357-358.

⁴¹⁹ Usporediti: Cohn Jr., *The cult of remembrance*, 34-37, 205-211.

⁴²⁰ TN 10-1, sv. 5, fol. 1-2, 2'-4', 4'-5', 5'-7, 8-8', 13-13', 17-17', 17'-19, 25', 25'-26, 33-33', 42'-43, 43'-44, 44-44', 45', 47'-48, 51-

*Ancora sia dato IIII^M messe per anima mea, sia dato prima a frati minori messe mille, a frati predicatori messe V^c, ali monaci prevedi messe CC, a frati d'Axa messe II^c, allo monastero de Peclina messe L et messe M a tucti li prevedi della terra.*⁴²¹

Neki su čak oporučno ostavljali novac za liturgiju ne samo za svoju dušu nego i za duše svoje rodbine. Tako Tise de Sorente u svojoj oporuci moli svoje epitrope da se pobrinu za mise za dušu njezina oca:

*... debiate a dare a cantar messe M al'Lacruma per l'anima mia e delo mio pare ... ancora dati a cantar messe M alli fra (!) minori, et ali frari predicatori dati a cantar messe M, a sancta Maria grande date a cantar messe M ...*⁴²²

Isti takav obrazac porasta darovanja za služenje liturgijskih obreda tijekom epidemije Crne smrti uočljiv je i u gradskim zajednicama sjeverne Italije.⁴²³ Ovakva distribucija i porast legata za služenje svetih misa, mislim

51', 52', 57-57', 57'-58, 59', 60-60', 61'-62, 64-65, 66'-68, 69-70, 70'-71, 71'-72, 73-73', 76-76', 76'-77, 79, 85', 86-86', 89'-90, 90', 101-101', 102, 103, 104', 107-107', 113-113', 129.

⁴²¹ "Također neka se dađe 4000 misa za moju dušu; neka se prvo dađe malo j braći tisuću misa, braći propovjednicima 500 misa, samostanskim svećenicima 200 misa, bratimima na Daksi 200 misa, samostanu na Peklinama 50 misa i tisuću misa svim svećenicima u distriktu". TN 10-1, sv. 5, 4'-5'.

⁴²² "... morate dati pjevati tisuću misa na Lokrumu za dušu moju i [dušu] moga oca ... također dati pjevati tisuću misa u Male braće i braći propovjednicima dati pjevati tisuću misa, u svetoj Mariji velikoj dati pjevati tisuću misa ...". TN 10-1, sv. 5, 13-13'.

⁴²³ Usporediti tablice u: Cohn Jr., *The cult of remembrance*, 208-209.

da vrlo jasno ukazuje na porast pobožnosti tijekom epidemije.

Osim legata crkvenim osobama i institucijama među ovim oporukama vrlo česti su i legati za sirotinju i siročad.⁴²⁴ Naime, u srednjovjekovnim društvima sirotinja je imala svoju pasivnu funkciju primanja milostinje da bi ostatak društva mogao iskazati svoje kršćansko milosrđe. Jednako tako, sirotinja je u srednjem vijeku vrlo često povezivana s likom Krista (*pauperes Christi*).⁴²⁵ Naime, shvaćanje prema kojem su siromasi Kristovi miljenici, kojima je obećano Kraljevstvo nebesko, bilo je vrlo čvrsto ukorijenjeno u srednjovjekovnim kršćanskim društvima jer i Sveto Pismo o tome vrlo jasno govori.⁴²⁶ Shodno tome, legati siromašnima nikako nisu mogli štetiti svakome onome tko je želio iskupiti se za svoje grijehe, jer darivajući siromahe zapravo se dariva Krista.⁴²⁷ Gledano u tom kontekstu, mogao bi se očekivati i veći postotak oporuka koje sadrže legate za sirotinju. Međutim,

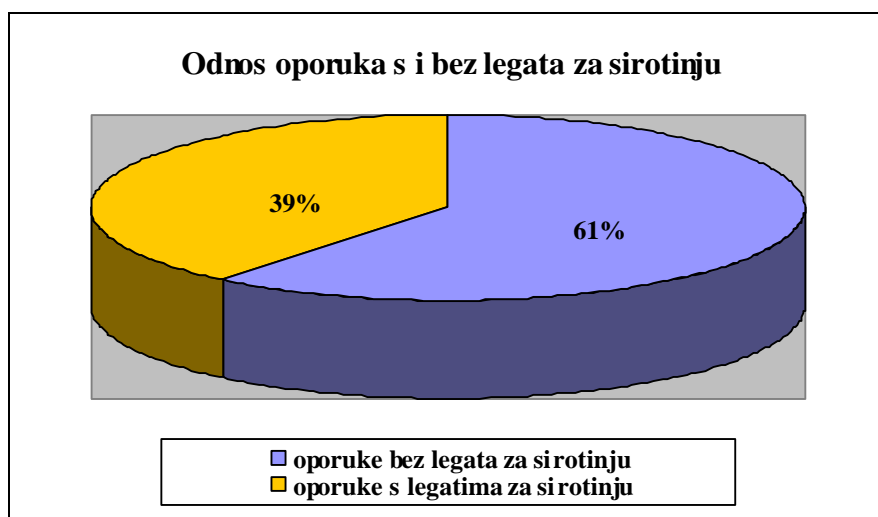
⁴²⁴ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 186 / 120. Grafikon je načinjen na osnovu podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

⁴²⁵ O ulozi siromašnih u srednjovjekovnim društvima vidjeti npr.: Robert N. Swanson, *Religion and Devotion in Europe, c. 1215 - c. 1515* (Cambridge - New York: Cambridge University press, 1995.), 209-212; Andrew McCall, *I reietti del Medio Evo* (Milano: Mursia, 1987.), 101-102; Zdenka Janeković Römer, "Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera" u *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.), 25-32; Zoran Ladić, "Briga za pojedince i grupe na rubu društva u kasnosrednjovjekovnom Zadru" u *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.), 47-48.

⁴²⁶ O tome detaljnije vidjeti zajedno s literaturom: Janeković Römer, "Na margini ...", 25-26.

⁴²⁷ O tome detaljnije vidjeti zajedno s literaturom: Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", 8-9.

upravo u ovom razdoblju stvara se novi odnos naspram siromašnih, koji će tijekom 1350-ih postajati sve dominantniji. Upravo od vremena ove epidemije sve češće će se gledati na siromahe gotovo u istom svjetlu kao i na bolesne i sakate. Tijekom 1348. godine u Europi čak nisu bili rijetki slučajevi progona i fizičkog maltretiranja prosjaka.⁴²⁸ Na ovom mjestu mislim da je vrijedno spomenuti kako je kao odraz takvih stavova opadanje darovanja za gradske siromahe vidljivo u oporukama talijanskih gradova tijekom druge polovice 14. stoljeća.⁴²⁹ No, valja napomenuti da će ipak trebati pričekati novi vijek da bi se izgubilo viđenje siromaha kao *pauperes Christi* i da bi oni postali omraženi neprijatelji koje treba zatvoriti ili protjerati.

⁴²⁸ Vidjeti npr.: Swanson, *Religion and Devotion*, 210; Le Goff, *Civilizacija*, 414-415; Cohn Jr., *The cult of remembrance*, 67.

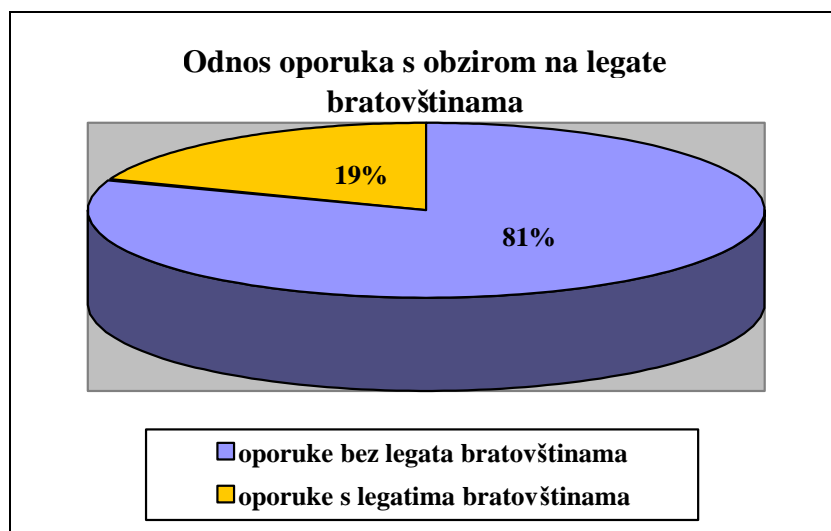
⁴²⁹ Cohn Jr., *The cult of remembrance*, 68-69.

Relativno brojna su i darivanja raznim bratovštinama.⁴³⁰ Bratovštine u srednjovjekovnim društvima imale su prije svega karitativnu ulogu u pogledu zbrinjavanja svojih bratima i njihovih obitelji u slučaju kakve nesreće. No, osim toga bratovštine su imale i vjerski karakter.⁴³¹ U vremenima opće nesigurnosti, kao što je bilo ovo razdoblje velike epidemije, bratovštine su uvelike pomagale svojim bratimima po pitanju sahrane, brige oko njihovih obitelji, pri čemu je u prvi plan iskakala karitativna djelatnost ovih vjersko-laičkih organizacija. Imajući na umu da upravo u doba epidemije vrlo često nije bilo ljudi koji bi htjeli sahraniti preminuloga, ova darovanja bratovštinama vjerojatno su u očima oporučitelja bila zalog sigurnosti da će ih netko htjeti sahraniti. Upravo iz tih razloga ne treba čuditi da zamjetan broj oporuka sadrži legate bratovštinama. Vrlo sličan udio zastupljenosti darivanja bratovštinama (14 %) uočljiv je i u onovremenim talijanskim gradovima, što dodatno govori o usporedivosti dubrovačkih oporuka s oporukama iz drugih onovremenih gradova.⁴³²

⁴³⁰ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 247 / 59. Grafikon je načinjen na temelju podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

⁴³¹ O bratovštinama u srednjovjekovnoj Europi ukratko vidi: Le Goff, *Civilizacija*, 404-405; Swanson, *Religion and Devotion*, 116-122; Mihovil Bobović, *Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975.), 8-15. O dubrovačkim srednjovjekovnim bratovštinama vidjeti npr.: Vinko Foretić, "Dubrovačke bratovštine," *Časopis za hrvatsku povijest* 1-2 (1943.): 16-33; Kosta Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj* (Zagreb: JAZU, 1899.), passim.

⁴³² Cohn Jr., *The cult of remembrance*, 34-37, 64.

Tako Matej Trogiranin (*Matheo Tragurino*) ostavlja novčane iznose za nekoliko bratovština: po 3 perpera bratovština sv. Vlaha i flagelanata, a bratovština sv. Marka, postolara, sv. Ivana i sv. Andrije po 12 groša.⁴³³ I Cvjetan Draganov (*Cuetan de Dragano*) ostavlja novčane iznose za nekoliko bratovština.⁴³⁴ Jesu li ova dvojica uistinu bili članovi svih bratovština kojima su oporučivali novac teško je reći, ali je malo vjerojatno. Čini se vjerojatnijim da su si višestrukim darivanjima htjeli osigurati dostojan posljednji ispraćaj.⁴³⁵ Drugi su, pak, u oporučnim

⁴³³ ... *Item vollo che sia dato alla fratillia delli battetori perperi III, et alla fratillia de sancto Blasio perperi III, eta alla fratillia de sancto Marcho grossi XII, et alla fratillia de li caligar grossi XII, et alla fratillia de sancto Çoane grossi XII, et alla fratillia de sancto Andrea grossi XII. ... TN, 10-1, sv. 5, fol. 14.*

⁴³⁴ ... *Item vollio che sia dato alla fratillia de santo Johanne ducato Io. Item alla fratilla de santo Blasio grossi XII. Item alla fratillia de santo Marco grossi XII. Item ala fratillia deli batetori grossi XII. Item ala fratillia de li calegari grossi XII. Item ala fratillia de santo Andrea grossi XII. ... TN, 10-1, sv. 5, fol. 74'.*

⁴³⁵ Nešto o tome vidi u: Dinić, "Uticaј kuge ...", 12-13. Lijep primjer je i oporuka svećenika Ivana (*dom Givanne fiol de Stançe de Botolin*) koji vrlo jasno kaže da novac ostavlja bratovštini flagelanata i povrh toga novac onim bratimima koji će ga nositi na posljednjem ispraćaju (... *Item*

ostavštinama bratovštinama bili nešto određeniji. Tako Rusa *de Cucte* ostavlja bratovštini flagelanata 4 perpera za milosrđe i još 4 za svijeće – vjerojatno za pokoj njene duše.⁴³⁶ Jednako tako, Jakov *de Glavato* ostavlja bratovštinskom svećeniku novac za dvije mise.⁴³⁷ Upravo takvi legati svjedoče da se dobar dio građana u proljeće 1348. našao prilično uplašen činjenicom da mogu iznenadno umrijeti i pritom ostati bez dostojnog posljednjeg ispraćaja.

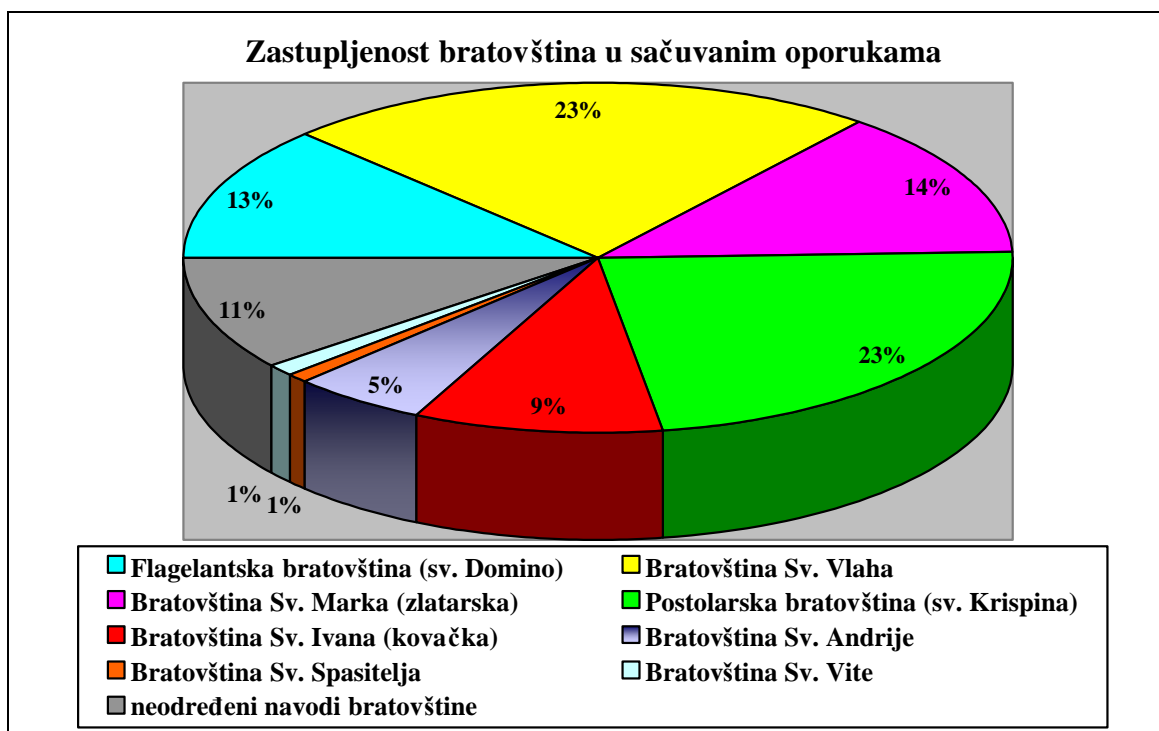
Između bratovština koje se navode u ovim oporukama najčešće se spominje ona posvećena patronu grada, sv. Vlahu. Gotovo jednako je zastupljena i postolarska bratovština (*fratillia / scola deli calegari*), a nešto manje je bila darivana zlatarska bratovština sv. Marka. Ovakva distribucija ostavština bratovštinama ne treba pretjerano čuditi, jer se radi o jednim od najstarijih dubrovačkih bratovština.⁴³⁸ Osim ovih, u samom vrhu po zastupljenosti je i flagelantska bratovština koja se u Dubrovniku spominje još u 13. stoljeću. Potom, kao što se vidi iz grafikona, slijede kovačka bratovština sv. Ivana, te bratovština sv. Andrije. Ostale bratovštine koje se poimence spominju, čini se da su neznatno darivane.

vollio che se debia dare alla fratillia deli bactedori grossi XII, per la tomcha grossi XII in che me portaro. ...) TN, 10-1, sv. 5, fol. 129'.

⁴³⁶ *...che se debia dare ala fratillia delli frustadori a perperi IIIII per la caritade per candele perperi IIIII ...* TN, 10-1, sv. 5, fol. 8'.

⁴³⁷ *... alla fratillia deli calegari grossi XII ... Et a dom Dimitri de la scola yperperi II per mese...* TN, 10-1, sv. 5, fol. 81'.

⁴³⁸ Foretić, *Dubrovačke bratovštine*, passim. Valja napomenuti, iako Foretić navodi ove bratovštine kao jedne od najstarijih, o njima se još uvijek ne zna puno, tako da brojna pitanja vezana uz djelatnost bratovština (poglavitito u 14. stoljeću) još uvijek ostaju otvorena.

Brojnost darivanja pojedinoj bratovštini u svakom slučaju govori o njihovom utjecaju i razini sigurnosti koju su pružali svojim bratimima i oporučiteljima. No, među tim bratovštinama mislim da je zanimljivo izdvojiti onu sv. Domina, tj. bratovštinu bičevalaca, koja se tijekom epidemije vrlo često pojavljuje i u drugim dijelovima Europe. Iako je iz grafikona jasno vidljivo da je flagelantska bratovština bila prilično cijenjena u Dubrovniku, arhivska građa ipak ne otkriva ništa detaljnije o njihovu djelovanju. Jesu li dubrovački bičevaoci tijekom epidemije izvodili nastupe javnog pokajanja i otkupljenja grijeha, kao što je bio čest slučaj drugdje, teško je reći, no nije nimalo nevjerojatno. U svakom slučaju, ako je i bilo takvih aktivnosti, dubrovačke vlasti su ih tolerirale, jer,

po svemu sudeći, u njima nisu vidjele nikakvu prijetnju općem poretku. Naime, spominjana odredba Velikog vijeća od 19. siječnja 1348. o pokušajima sprečavanja širenja epidemije na Šipanu, između ostaloga daje slobodu knezu da organizira procesije i druge kultne aktivnosti u cilju udobroljavanja Svevišnjeg.⁴³⁹ Treba li u tome možda tražiti traga i flagelantskim aktivnostima, teško je reći, no nije nemoguće, ako se uzmu u obzir da su u drugim dijelovima Europe tijekom epidemije zabilježene flagelantske aktivnosti.⁴⁴⁰

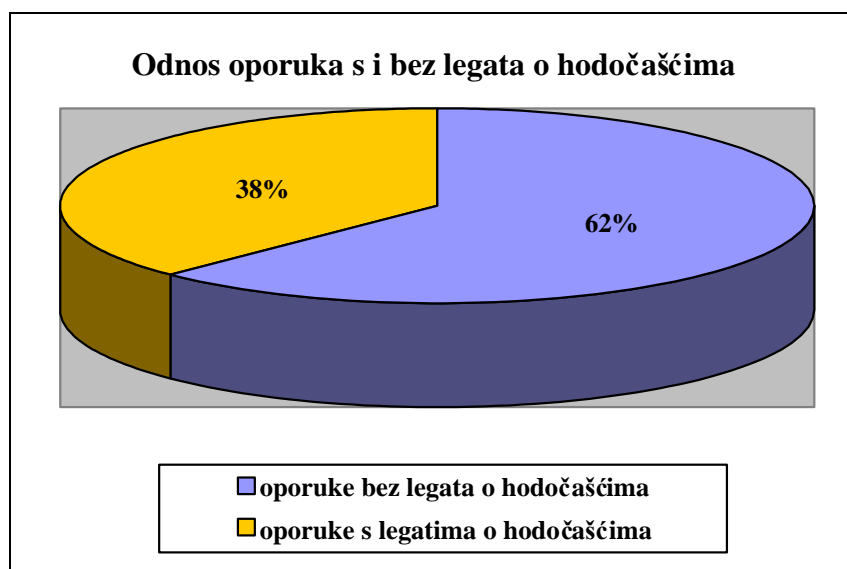
Kao što je pokazano, mnogi od oporučitelja na različite načine su svojom posljednjom željom htjeli "izravnati račune" s ovim svijetom, bilo poravnavanjem svojih dugovanja, bilo pokušajem otkupa vlastitih grijeha. Jedan od "učinkovitih" načina da se otkupe grijesi i "očisti duša" svakako su bila hodočašća.⁴⁴¹ Stoga su mnogi Dubrovčani, u nadi da će tako olakšati vlastitu dušu oporučno ostavljali novčana dobra i predmete kako bi netko drugi u njihovo ime

⁴³⁹ ... *Insuper possit expendere de avere comunis pro faciendo fieri processiones et lentanias opere misericordie et laudis, supplicando Domino Deo et Virgini Marie et aliis sanctis et sanctabus et omne aliud opus ad cultum et reverentiam omnipotentis Dei pro impetrando misericordiam suam ... Monumenta Ragusina* sv. 2, 11.

⁴⁴⁰ O tome detaljnije vidjeti u poglavlju o historiografiji i: Ziegler, *The Black Death*, 85-111; Bergdolt, *La peste nera*, 164-183.

⁴⁴¹ O hodočašćima u srednjem vijeku vidjeti npr.: Swanson, *Religion and Devotion*, 165-168 i 191-206; O hodočašćima na istočnoj-jadranskoj obali vidjeti npr.: Josip Kolanović, "Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku," *Croatica christiana periodica* 9 (1982.): 13-36; Zoran Ladić, "Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra u drugoj polovici 14. stoljeća," *Croatica christiana periodica* 32 (1993.): 17-31; Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta ...", 9; Zoran Ladić, "O najstarijim hodočašćima iz Kotora," *Croatica christiana periodica* 41 (1998.): 117-122; Ladić, *Urban last wills*, 338-367.

pošao na sveto hodočašće.⁴⁴² Kao što sačuvane oporuke svjedoče, najčešće odredište hodočasnika tih godina bio je Rim.⁴⁴³ Ovo ne treba čuditi, jer je 1350. bila jubilara godina, u kojoj su mnogi vjernici planirali posjetiti sveti grad. Nešto manje popularni bili su Monte Sancti Angeli u Apuliji i sv. Nikola u Bariju,⁴⁴⁴ koji su, vjerojatno zbog svoje blizine, bili interesantni i hodočasnima iz drugih obližnjih gradova poput Kotora.⁴⁴⁵

Nadalje, još jedna vrsta legata ukazuje da je Crna smrt mnoge nagnala da se zamisle nad svojim životom i promisle o svojim dobrim i lošim djelima. Neki od oporučitelja,

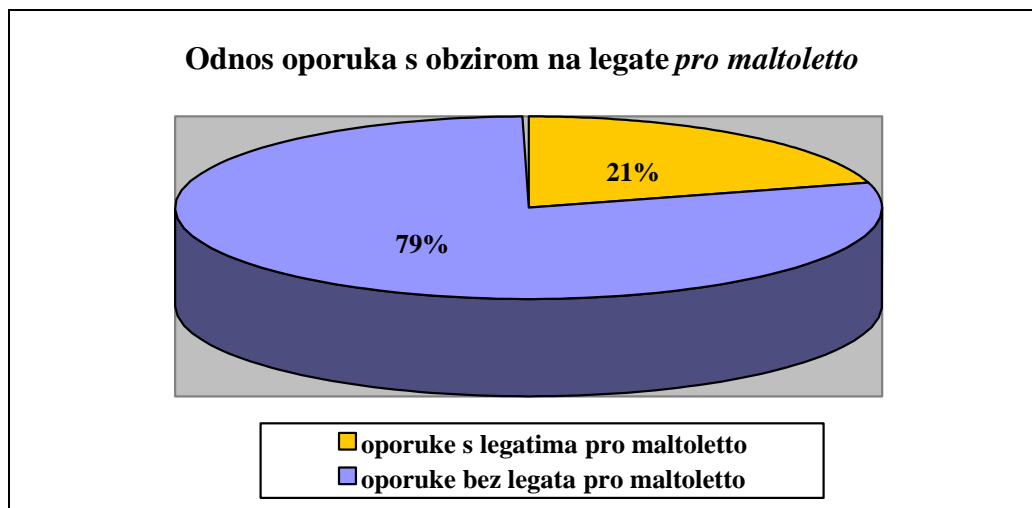
⁴⁴² Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 191 / 115. Grafikon je načinjen na osnovu podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

⁴⁴³ U analiziranim oporukama od 192 spomena hodočasničkih mjesta Rim se navodi 80 puta.

⁴⁴⁴ U analiziranim oporukama od 192 spomena hodočasničkih mjesta Monte Sancti Angeli navodi se 43 puta, a sv. Nikola u Bariju 33 puta.

⁴⁴⁵ Usporediti: Ladić, *Urban last wills*, 364; Ladić, *O najstarijim hodočasnima iz Kotora*, 121.

sumnjajući da su možda učinili kakvu nepravdu koju su tijekom života zaboravili, ostavljali su veće ili manje iznose za iskupljenje od loše učinjenih dijela (*pro male ablati*, *pro maltoletto*). Relativno visok postotak ovakvih legata (oko 21 %),⁴⁴⁶ mislim da dodatno pokazuje koliko je Crna smrt iznenadila onovremene Dubrovčane i izazvala veliki strah u gradu. Činjenica da je u ranijim razdobljima zastupljenost ovakvih legata u dubrovačkim oporukama bila daleko manja - svega oko 6,5 % - mislim da samo dodatno podupire ovakvo razmišljanje.⁴⁴⁷

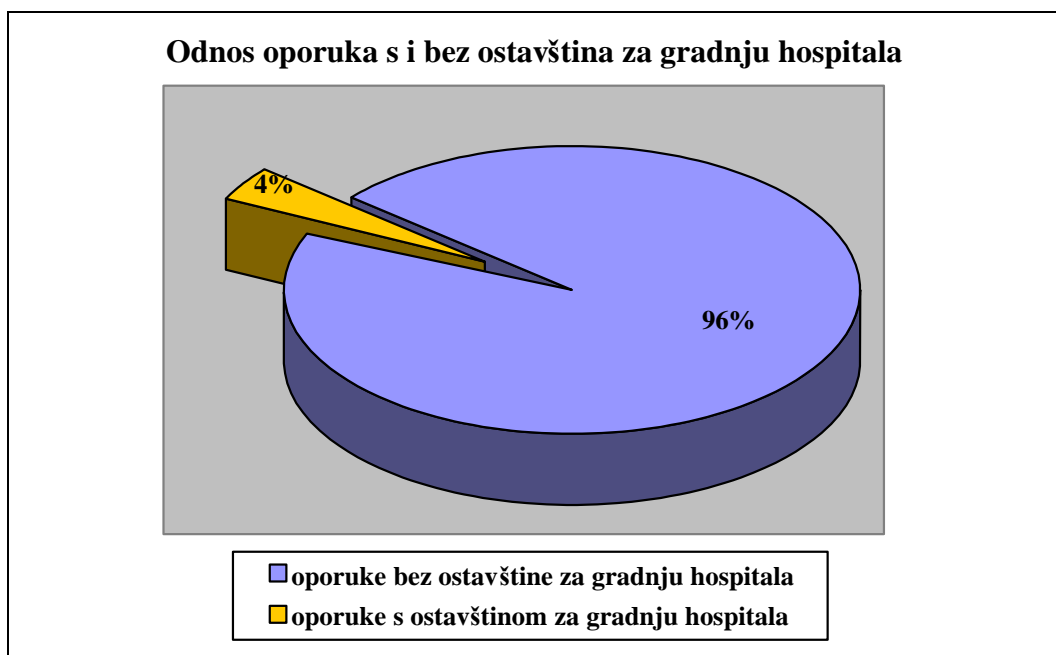

U sklopu razmatranja ovih raznolikih legata, zanimljivo je primijetiti da relativno mali udio oporuka sadrži novčane

⁴⁴⁶ Omjer apsolutnih brojeva za ovaj grafikon iznosi 243 / 63. Grafikon je načinjen na temelju podataka iz petog sveska arhivske serije *Testamenta notariae*.

⁴⁴⁷ Omjer apsolutnih brojeva ove usporedbe iznosi 187 / 13. Usporediti: *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 2, u: Monumenta historica Ragusina sv. 2, ur. Josip Lučić (Zagreb: JAZU, 1984.), c. 845, 905, 913, 974, 977, 1042, 1129, 1199, 1217, 1232, 1233, 1263, 1268, 1291-1295, 1306-1309, 1325-1327, 1329, 1340-1345, 1347; *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 4, u: Monumenta historica Ragusina sv. 4, ur. Josip Lučić (Zagreb: HAZU, 1993.), c. 130, 1262-1429.

iznose za gradnju hospitala. Kao što je već bilo riječi, dubrovačke su vlasti već krajem 1347. planirale izgradnju novog gradskog hospitala, te ti planovi nisu bili tajna većini gradskog stanovništva. Dolazak epidemije privremeno je, čini se odgodio planove gradnje, no već krajem 1348. čitav je posao oko hospitala obnovljen. Ovako mali udio oporuka sa spomenom gradnje hospitala – svega 4 % – posredno svjedoči o strahu koji je zahvatio onovremene Dubrovčane. Naime, u velikoj žurbi i brizi za vlastiti spas, oporučitelji su zaboravljali na dobročinstva za javne radove, jer oni nisu "donosili bodove" u slučaju najgoreg.

Osim toga, taj mali postotak govori još ponešto o percepciji hospitala u svijesti srednjovjekovnih Dubrovčana. Naime, iako je hospital imao karitativnu funkciju u životu grada i vrlo vjerojatno barem dijelom skrbio za bolesne, to

je bila institucija o kojoj su brinule dubrovačke svjetovne vlasti.⁴⁴⁸ Možda je upravo ta činjenica, da se hospital nalazio u sferi države, a ne Crkve (koja je mogla posredovati kod Svevišnjeg), uzrokovala takav odnos oporučitelja spram darivanja sredstava za gradnju hospitala.⁴⁴⁹ Zanimljivo je primijetiti da je analiza oporuka u onovremenim talijanskim gradovima pokazala kako je udio darovanja za hospitale tijekom ove epidemije i tamo bio izuzetno malen - čak manji od 1 %. Vjerojatni razlozi skromnog darivanja hospitala leže u činjenici da su hospitali u jednom segmentu imali vrlo sličnu funkciju kao i bratovštine - skrb za nemoćne članove zajednice. Stoga su oporučna darovanja bila više usmjerena prema bratovštinama.⁴⁵⁰

Iz svega navedenog mislim da iz analize dijela sadržaja sačuvanih oporuka postaje prilično jasno da je Crna smrt prouzročila veliki strah za vlastitu dušu i njezin spas među svim Dubrovčanima, te izazvala neku vrst pojačane pobožnosti koja se reflektirala kroz oporučne legate. No, osim sadržaja, i forma dobrog dijela sačuvanih oporuka posredno otkriva užurbanost i strah njihovih oporučitelja. Iako su

⁴⁴⁸ O tome posredno svjedoči odredba dubrovačkog statuta gdje se veli da prokurator gradskog hospitala može obavljati i još neke dužnosti. *Statut grada Dubrovnika*, lib. I c. 3c. Osim toga, hospital je gradila općina, a vlastela kasnije upravljaju njime kao *officiales hospitalis de misericordia*.

⁴⁴⁹ Međutim, da bi se dao precizniji odgovor na ovo pitanje trebalo bi ispitati darovanja gradskim hospitalima i u kasnijim razdobljima. Glede institucija za brigu o bolesnima, valja spomenuti da se u ovim oporukama na dva mjesta spominju i ubožnice u sklopu franjevačkog i dominikanskog samostana. *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 98' i 100-100'.

⁴⁵⁰ Cohn Jr., *The cult of remembrance*, 43-57 i 64.

sačuvane u kodeksu koji su ispisivale tri osobe, mnoge oporuke prilično su nečitke i neujednačeno pisane, što govori o tome da ih prepisivači nisu mogli pravilno iščitati ili pak da su i oni sami bili u žurbi prilikom upisivanja.⁴⁵¹ Jednako tako, moguće je da su neke od oporuka bilježene na osnovi usmenog iskaza svjedoka.⁴⁵²

Činjenica da mnoge sačuvane oporuke više djeluju kao popis neobavljenih poslova i neriješenih dugovanja, nego što imaju oblik posljednje želje oporučitelja, dodatno govori o strahu i užurbanosti koji je zahvatio stanovnike Dubrovnika. Kao što je prikazano analizom nekih legata iz sačuvanih oporuka, mnogi su na raznolike načine tražili osiguranje za "čist izlazak", ako bi Crna smrt zakucala i na njihova vrata.

Osim toga, u početnim riječima ovih oporuka mogu se uočiti neke manje razlike. Naime, iako oporučitelji najčešće naglašavaju punu svijest prilikom sastavljanja oporuke (*siando sano[a] di mente / bona mente mia*), među oporukama iz razdoblja epidemije istraživač može uočiti da jedan dio oporučitelja svjesno naglašava da su zdrava tijela (*sano corpore*),⁴⁵³ dok drugi izjavljuju da oporuku pišu ležeći u

⁴⁵¹ Glede provenijencije ovog kodeksa (*Testamenta notariae*, 10-1, sv. 5), mislim da se radi o onoj bilježnici u koju su prema odredbi od 21. lipnja 1348. morale biti upisivane sve oporuke, a taj posao trebali su obavljati Luka *de Lucari*, Šime *de Resti* i Jakša *de Giorgio*. *Monumenta Ragusina* sv. 2, 29.

⁴⁵² Iako se iz forme samih oporuka ne može uočiti jesu li neke u registar bilježene na temelju usmenog iskaza, postoje posredni dokazi da je takvih slučajeva bilo. Primjerice u oporuci Kalende de Pobrata jasno se kaže da je njegov brat Toma njemu usmeno rekao neke od odredbi svoje oporuke. *TN* 10-1, sv. 5, fol. 67'.

⁴⁵³ Npr.: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 72-72', 76'-77, 78-78' itd.

krevetu (*iacendo in lecto*)⁴⁵⁴ ili pak priznaju da im je bolesno tijelo (*infermo corpore*)⁴⁵⁵.

Iz ovakvih uvodnih izjava oporučitelja kao da se može iščitati njihov dvojak stav. Dok su se jedni tješili činjenicom da su zdravi i da ih bolest još nije načela, drugi su se mirili sa svojom sudbinom svjesni neumitnosti zadnjega časa. No, i jednima i drugima bilo je sasvim jasno da moraju izaći "čisti" pred lice Svevišnjega koji je na njih poslao dotad nezapamćenu moriju.

⁴⁵⁴ Npr.: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 48'-49, 51-51', 92', 93-93', 110'-111, 119', 122-122', 123, 123', 127', 129-129' itd.

⁴⁵⁵ Npr.: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 16-16', 27, 31, 38', 43-43', 45, 51-51', 53'-54, 60-60', 88', 89'-90, 92, 93-93', 101', 105, 107-107' itd.

POSljedICE EPIDEMIJE

Iako je epidemija iz 1348. u Dubrovniku trajala svega nekoliko mjeseci, izvorna građa svjedoči da je ostavila dubokog traga u društvenom tkivu grada. Naime, nespremni za epidemiju takvih razmjera, kojoj nisu znali pravog uzroka niti su za nju imali odgovarajućeg lijeka, Dubrovčani su - kao što je pokazano - problemu pristupili pragmatično. Dok su dubrovačke vlasti s jedne strane pokušavale riješiti nastale probleme administrativnim putem, sami građani pokušavali su s jedne strane pobjeći iz zaraženog grada, a s druge "osigurati" oporučnim legatima što sigurniji prijelaz na "onu stranu", ukoliko Crna smrt zakuca na njihova vrata. Njezina kasnija pojavljivanja tijekom istoga stoljeća dodatno će angažirati čitavu zajednicu da iznađe načina suočiti se s takvim problemima.

Demografska slika

Iako je prilično teško govoriti o demografskoj strukturi i gibanjima u srednjovjekovnim društvima, za očekivati je da je epidemija poput one Crne smrti, ostavila značajnog traga na demografskoj slici društvene zajednice kao što je Dubrovnik. Razlozi nemogućnosti preciznih istraživanja leže u jednostavnoj činjenici da za razdoblje polovice 14. stoljeća uopće ne postoje popisi

stanovništva.⁴⁵⁶ Ipak, postoje neki pokazatelji demografskih gibanja stanovništva u srednjovjekovnim društvima. Kao prvo, treba navesti razne vrste urbarijalnih knjiga i poreznih popisa u kojima su popisivana davanja svakog pojedinog domaćinstva. Iako ova vrsta izvora ne predstavlja detaljan popis stanovništva, ipak se iz podataka sadržanih u njima mogu izvući neki podaci o gustoći naseljenosti pojedinog kraja.⁴⁵⁷

Pri tome valja imati na umu i prirodno demografsko kretanje - prirast i mortalitet - svake pojedine zajednice, te specifičnosti u tim gibanjima glede društvenih grupa. Naime, već odavno je primijećena veća smrtnost djece (posebno novorođenčadi) i žena u pred-modernim društvima, a visoki postotak smrtnosti zabilježen je i među muškarcima koji su navršili prosječno očekivanu životnu dob od 25 godina.⁴⁵⁸ Razlozi ovakve smrtnosti ležali su u lošim higijenskim uvjetima života i vrlo često slaboj prehrani. Osim toga, valja imati na umu i bitno veći natalitet u srednjovjekovnim društvima, koji je nužno oslabljivao

⁴⁵⁶ Usporediti npr.: Rinaldo Comba, "Il rilevamento demografico: prima e dopo la peste nera" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 155-173; Benedictow, *The Black Death*, 145-150.

⁴⁵⁷ Ziegler, *The Black Death*, 30-31; Comba, *Il rilevamento demografico*, 165-164 i 167-170; Benedictow, *The Black Death*, 257-272. Potonji naslov sadrži i vrlo detaljnu listu radova na temu problema povijesne demografije i Crne smrti.

⁴⁵⁸ Vidjeti npr.: A. J. Coale i P. Demeny, *Regional Model Life Tables and Stable Populations* (New York: Academic Press, 1983.), 31-34; Benedictow, *The Black Death*, 248-256; Jean-Noel Biraben, "L'hygiène, la maladie, la mort" u *Historie de la population française* (Pariz: nema izdavača, 1988.), 425.

imunološki sustav u žena.⁴⁵⁹ Ukoliko se uzme u obzir i niz gladnih godina koji je prethodio samoj epidemiji, postaje jasnije zašto je Crna smrt u Europi naišla na "plodno tlo".⁴⁶⁰

Istraživanja su pokazala da je učinak Crne smrti bio najpogubniji u mjestima visoke gustoće naseljenosti. Izvorna građa gradskih sredina Španjolske, Italije i južne Francuske pokazuje da je u gradskim naseljima epidemija uzrokovala izravni gubitak stanovništva od oko 60 %.⁴⁶¹ Istina, podaci za ove tri regije donekle variraju, no ipak mislim da ukazuju na određeni obrazac razmjera smrtnosti u gradovima na Sredozemlju. Dok je za Španjolsku prosječni gubitak iznosio 60-65 %, u Italiji (primarno Toskana) je taj gubitak iznosio 50-60 %, a u južnoj Francuskoj oko 60 %. Iako su ove procjene zasnovane na fragmentarnim podacima koji ne pokrivaju čitavo razdoblje niti cjelokupne teritorije ovih zemalja, važno je primijetiti u kojoj mjeri se podudaraju ove procjene gubitka. Stoga smatram, da bi se uz razumnu dozu suzdržanosti moglo aproksimirati da je gore navedeni gubitak nekakav prosjek demografskog gubitka u zajednicama s gušćom naseljenošću i većom protočnošću ljudi i roba.

Crna smrt je imala poguban demografski učinak i na istočnoj jadranskoj obali. O tome svjedoči i ranije spomenuti zadarski registar građanskih parnica iz razdoblja

⁴⁵⁹ No bez obzira na visoki natalitet, prirodni prirast nije bio naročito visok, uslijed visokog mortaliteta.

⁴⁶⁰ O tome detaljnije vidjeti poglavlje o historiografiji i literaturu koja se tamo navodi.

⁴⁶¹ Benedictow, *The Black Death*, 273-337.

1351.-1353. godine.⁴⁶² Naime, svi slučajevi zabilježeni u tom registru odnose se na potraživanje ostavština ili pak proglašenje presuda vezanih uz ostavine nakon što je Crna smrt poharala grad. No, iako ove parnice posredno vrlo slikovito govore o razmjerima epidemije i demografskog pada u Zadru polovicom 14. stoljeća, u nedostatku drugih izvora koji bi pomogli u kvantificiranju broja žrtava, ovaj registar ipak nudi samo površan uvid u strahotnost posljedica epidemije Crne smrti.

U sklopu takvih razmišljanja postavlja se pitanje demografskih posljedica epidemije Crne smrti u Dubrovniku. Imajući na umu sačuvanu izvornu građu, istraživač u slučaju Dubrovnika, nažalost, mora priznati da nije sačuvano ništa što bi moglo pripomoći u procjeni broja stanovnika grada prije i neposredno nakon prolaska morije. Nikakvi popisi poreza, nikakve detaljnije urbarijalne knjige nisu sačuvane. Jedini izvori koji bi ponešto mogli reći o demografskom stanju jesu notarske knjige miraza (*Libri dotium notariae*) koje se čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku. Naime, prvi svezak te serije odnosi se na godine 1348. i 1349.⁴⁶³ Međutim, podaci sadržani u ovome svesku, nažalost, ne mogu puno pomoći jer u nedostatku drugih izvora, broj sklopljenih brakova i isplaćenih miraza u razdoblju neposredno nakon

⁴⁶² O samom izvoru vidi detaljnije poglavlje o izvorima ili Ravančić, *Curia maior ciuulum*.

⁴⁶³ *Liber dotium Notariae*, 32, sv. 1 (Državni arhiv Dubrovnik) obuhvaća razdoblje od 10. studenog 1348. do 16. kolovoza 1349. godine.

epidemije ne može mnogo reći o demografskom stanju zajednice.⁴⁶⁴

S druge strane, podaci što ih donose kronike i drugi narativni izvori na prvi se pogled čine zanimljivima i privlačnima za razmatranje demografskih posljedica Crne smrti na stanovništvo Dubrovnika. Iako se ti podaci brojčano sasvim ne poklapaju, vidljive su neke sličnosti.⁴⁶⁵ Naime, podatak o 300 umrlih bogatijih pučana provlači se kroz gotovo sve sačuvane kronike, a istovremeno nije moguće zaključiti na temelju čega su kroničari došli do tog podatka. Slično tomu, dubrovački su kroničari broj preminulih vlastelina tijekom epidemije većinom procjenjivali na 273. Ipak, tu postoje i značajne varijacije, jer ostali narativni izvori donose značajno manje procjene, od kojih je u najstarijem - *Opera pia* - ta procjena najmanja i iznosi "svega" 110 preminulih vlastelina (vidjeti tablicu).

IZVOR	VRIJEME NASTANKA	BROJ UMRlih VLASTELINA	BROJ UMRlih BOGATIJIH PUČANA	BROJ OSTALIH UMRLIH STANOVNIKA
<i>Opera pia</i> , sv. 3	14. stoljeće	110	--	10000
Ragnina	15. stoljeće	273	300	10000
Razzi	16. stoljeće	173	300	7000
Gundulić	17. stoljeće	273	300	6000
Rastić	18. stoljeće	273	--	6000
Anonim	vjerojatno 17. st.	170	300	1000

⁴⁶⁴ Na ovom mjestu valja napomenuti da su istraživanja epidemija u talijanskoj Toskani i Umbriji pokazala da se u post-kužnom razdoblju broj sklopljenih brakova gotovo redovito značajno povećavao, te je slijedno tome rasla i stopa nataliteta. Vidjeti u: Cohn Jr., "The Black Death ...", 731-734.

⁴⁶⁵ Vidjeti poglavlje o izvornoj građi.

Kao i u slučaju preminulih bogatijih pučana, nije moguće ustanoviti na temelju čega su dubrovački kroničari procjenjivali broj umrlih vlastelina. Naime, za ovo razdoblje nisu sačuvani nikakvi detaljniji popisi dubrovačke vlastele. Jedini podaci na temelju kojih bi se moglo ponešto zaključiti jesu popisi vršilaca javnih službi, kojima su povremeno priključivani i popisi članova dubrovačkih vijeća.⁴⁶⁶ Između tih popisa vijeća, za razmatranje gubitaka među vlasteoskim rodovima najzanimljiviji su popisi članova Velikoga vijeća, jer su tu bili popisani svi muški vlastelini stariji od 20 godina. Međutim, zapisnici rada dubrovačkih vijeća u ovom razdoblju bilježe te popise samo za nekoliko godina u prvoj polovici 14. stoljeća,⁴⁶⁷ a za 40-te godine – poglavito 1347., 1348. i 1349. – popisi svih članova Velikoga vijeća nisu ostali zabilježeni.⁴⁶⁸ Na temelju sačuvanih podataka ipak je moguće nešto reći o brojnosti dubrovačke vlastele u prvoj polovici 14. stoljeća. Prebrojavanjem zapisanih vijećnika može se doći do zaključka da je njihov broj u razdoblju prije epidemije iznosio oko tri stotine.⁴⁶⁹ Iako pitanje brojnosti vlastele u ovom razdoblju nije sustavno obrađivano i drugi pokazatelji, poput popisa podjele zemljišnih dobara vlasteoskim rodovima,

⁴⁶⁶ *Monumenta Ragusina* sv. 1, 11-14, 68-69, 276-277; *Monumenta Ragusina* sv. 2, 41-42, 81-83; Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, sv. 1 (Beograd: SANU i Naučno delo, 1960.), 8; Janeković Römer, *Okvir slobode*, 62-63.

⁴⁶⁷ *Monumenta Ragusina* sv. 1, 11-14; Mahnken, *Dubrovački patricijat*, 8.

⁴⁶⁸ Vidjeti: *Monumenta Ragusina* sv. 1, 251-287; *Monumenta Ragusina* sv. 2, 1-92.

⁴⁶⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 1, 11-14; Mahnken, *Dubrovački patricijat*, 8-9.

upućuju da je broj muških vlastelina u 14. stoljeću bio oko 300.⁴⁷⁰ Ukoliko se uzme u obzir da je u onovremenim uvjetima na 1000 muškaraca dolazilo više od 1000 žena,⁴⁷¹ za pretpostaviti je da je ukupan broj vlastele u tom razdoblju bio u najmanju ruku nešto veći od šest stotina duša. No, bez obzira na ovakve procjene ukupnog broja vlastele tijekom 14. stoljeća, pitanje točnosti kroničarskih procjena o ljudskim gubitcima tijekom epidemije i dalje ostaje otvoreno.

Jednako tako, ako se promatra prisutnost dubrovačkih vlastelina na sjednicama Velikog vijeća polovicom 14. stoljeća, ne može se uočiti neka veća promjena tijekom 1348. godine. Međutim, pritom valja imati na umu da su dubrovački vijećnici u svibnju 1348. odlučili pomaknuti dobnu granicu članstva u Velikom vijeću s dvadeset na osamnaest godina.⁴⁷² No, budući da nakon tog akta nije slijedio popis ili sumarni izvještaj iz kojeg bi bilo vidljivo koliko je novih članova došlo u Veliko vijeće, danas je nemoguće utvrditi bilo kakve točnije brojeve, tako da jedini pokazatelji ostaju gore navedene kroničarske procjene.

Ako se svrne pogled na brojčane procjene ostalih umrlih stanovnika tijekom epidemije Crne smrti, istraživač se nalazi pred još većom nedoumicom. Iako je i kod ovih procjena vidljivo da su mlađi kroničari preuzimali podatke od starijih, raspon ovih procjena je relativno velik, od

⁴⁷⁰ Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 59-60.

⁴⁷¹ Usporediti zajedno s literaturom koja se tamo navodi: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 39 i 61.

⁴⁷² *Monumenta Ragusina* sv. 2, 25.

10000 do "samo" 1000 preminulih. Međutim, valja imati na umu da brojčani podaci u narativnim izvorima rijetko kad imaju statističku funkciju. Brojevi koje iznose srednjovjekovni kroničari imaju prije svega svrhu stvoriti dojam u čitalaca. Stoga, ove procjene od 6, 7 ili 10 tisuća ne treba uzimati kao realne brojeve preminulih uslijed epidemije. Imajući na umu to, kao i nekonzistentnost kroničarskih procjena demografskog gubitka, istraživač se mora zadovoljiti vrlo okvirnim zaključkom da je epidemija Crne smrti imala strahotan učinak na populaciju Dubrovnika.

S druge strane, demografska istraživanja, ili bolje reći procjene, pokazuju da je krajem 13. stoljeća grad imao oko 3500 stanovnika. Isti broj stanovnika, prema tim autorima, grad je imao i na kraju 14. stoljeća. Prema istim istraživanjima, demografski pad uzrokovan epidemijom Crne smrti i njezinim ponavljanjima tijekom stoljeća iznosio bi malo vjerojatnih 1000 duša.⁴⁷³ Ove procjene donesene su na temelju podataka iz sačuvanih kronika, izračuna mogućeg broja stanovnika s obzirom na površinu gradskog prostora, te uz pretpostavku ravnomjernog prirasta stanovništva.⁴⁷⁴ Naime, uzimajući u obzir da se grad u drugoj polovici 13. stoljeća prostirao na oko 13 ha, te uzevši u obzir da je vjerojatna prosječna naseljenost po hektaru gradskog prostora bila nešto više 150 stanovnika može se pretpostaviti da grad i njegovo podgrađe imaju u tom razdoblju oko 2000

⁴⁷³ Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 39.

⁴⁷⁴ Isto, 38-39 i 49-51. Vidjeti i literaturu koja se tamo navodi.

stanovnika.⁴⁷⁵ Shodno takvim pretpostavkama, uz dinamiku porasta stanovništva može se iskonstruirati spomenuta procjena od 3500 stanovnika tijekom 14. stoljeća, pri kojoj bi na 1 ha dolazilo oko 270 stanovnika. Međutim, ako se uzmu u obzir neki drugi izračuni i procjene broja stanovnika po hektaru u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, dolazi se do podatka o 170 stanovnika na 1 ha u srednjovjekovnom Zadru, odnosno oko 600 stanovnika na 1 ha u gradovima poput Trogira i Splita.⁴⁷⁶

Istodobno, mislim da nije nevažno imati na umu politička zbivanja 40-ih i 50-ih godina 14. stoljeća, odnosno rat koji se tih godina vodi u zaleđu dalmatinskih gradova.⁴⁷⁷ Zadar, Trogir i Split zasigurno su se našli više pogođeni ratnim operacijama, nego što je to bio slučaj u Dubrovniku.⁴⁷⁸ Smatram da je broj stanovnika grada jednim dijelom ovisio i o ratnim zbivanjima, te da u razmišljanja o gustoći naseljenosti svakako treba uvrstiti i ovu komponentu. Shodno tome, valjalo bi sučeliti spomenute procjene broja stanovnika i izvršiti neke korekcije, te pretpostaviti da je prosječna naseljenost Dubrovnika od oko

⁴⁷⁵ Prema takvim mjerilima Dubrovnik je maksimalno mogao imati 6500 stanovnika. Vidjeti tablicu procjena prosječne naseljenosti u srednjovjekovnim gradskim naseljima i literaturu koja se tu navodi: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 27-29.

⁴⁷⁶ Tomislav Raukar, "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću," *Historijski zbornik* 33-34 (1980.-1981.): 156.

⁴⁷⁷ O tome vidjeti poglavlje o Prilikama uoči epidemije i poglavito: Gruber, "Borba Ludovika I. ...", *passim*.

⁴⁷⁸ O uključenosti ovih dalmatinskih gradova u sukobe ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika i Venecije osim navedenog rada Dane Grubera vidjeti i: *Listine*, 71, 78, 81, 86, 88-9, 111 i *passim*; *Codex diplomaticus* sv. 11, 441, 442, 444-5, 460 i *passim*.

270 stanovnika na 1 ha bila u prvoj polovici 14. stoljeća znatno veća.

Osim toga, velik broj pretpostavki na kojima se grade gore navedene procjene već na prvi pogled budi sumnju i čini se nepouzdanim, pogotovo ako se te pretpostavke sučele s rezultatima istraživanja o smrtnosti uzrokovanoj Crnom smrću u drugim sredozemnim regijama. Naime, već je bilo riječi o tome da su procjene gubitaka europskog stanovništva tek u kontinentalnom prosjeku iznosile oko jednu trećinu. Istovremeno, brojna istraživanja i historiografski naslovi ukazuju na veći demografski gubitak u zajednicama s visokom fluktuacijom ljudi i roba.⁴⁷⁹ Mislim da se možemo složiti da je društveni i gospodarski razvoj Dubrovnika, kao i ostalih gradskih zajednica na istočnoj jadranskoj obali, uvelike usporediv s istovrsnim razvojem gradskih zajednica Italije. Jednako tako, valja imati na umu činjenicu da je prva polovica 14. stoljeća vrijeme gospodarskog uzleta i demografskog rasta. Nadalje, gore je izloženo kako bi valjalo dosadašnja razmišljanja o prosječnoj gustoći naseljenosti u Dubrovniku preispitati i vrlo vjerojatno pretpostavljati da je bila znatno veća od dosad prihvaćene. Imajući sve to na umu, smatram da bi se Dubrovnik, kao grad s izrazitom trgovačkom orijentacijom, svojim demografskim gubitkom trebao uklapati u prosjek izračunat za područja

⁴⁷⁹ O tome vidjeti gore i: Ziegler, *The Black Death*, 30-31; Comba, *Il rilevamento demografico*, 165-164 i 167-170; Benedictow, *The Black Death*, 273-337.

Italije, Španjolske i južne Francuske (60 %), a ne u obzoru prihvaćen kao kontinentalni prosjek.

Ako bi se slijedio ovakav obrazac, pri kojem demografski gubici iznose znatno više od jedne trećine, proizlazi da je grad prije 1348. godine imao puno više stanovnika nego što se dosad mislilo. Naime, ako se i prihvati dosadašnja pretpostavka da je grad u drugoj polovici 14. stoljeća - dakle nakon epidemije Crne smrti - imao oko 3500 stanovnika,⁴⁸⁰ jednostavnom računom dolazi se do zaključka da je stanovništvo Dubrovnika u prvoj polovici 14. stoljeća bilo puno veće. Približna brojka od oko 8500 do 9000 stanovnika grada i njegova podgrađa otvara nova pitanja i mogućnosti reinterpretacija. Naime, mislim da pretpostavka prema kojoj maksimalni broj stanovnika srednjovjekovnog i ranomodernog Dubrovnika ne može biti veći od 6500,⁴⁸¹ ipak nije u potpunosti točna. Ovakvu mogućnost podupiru navodi dubrovačkog historiografa Serafina Razzia koji smatra da Dubrovnik u njegovo vrijeme (16. stoljeće) ima 10000 ognjišta,⁴⁸² iz čega proizlazi da su grad i podgrađe brojili u najmanju ruku oko 30000 duša. Iako se ovaj broj čini uistinu velikim, onovremeni mletački izvori potvrđuju ove podatke.⁴⁸³ Imajući na umu ove brojeve, te znajući da su

⁴⁸⁰ Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 39.

⁴⁸¹ Isto, 29.

⁴⁸² Razzi, 180.

⁴⁸³ *Commissiones et relationes venetae* sv. 2, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* sv. 8, ur. Šime Ljubić (Zagreb: JAZU, 1877.), 248-249; *Commissiones et relationes venetae* sv. 2, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* sv. 9, ur. Šime Ljubić (Zagreb: JAZU, 1880.), 73.

pojedine europske regije demografski oporavile od Crne smrti tek tijekom ranog novog vijeka,⁴⁸⁴ postavlja se pitanje potrebe nove interpretacije demografskog razvoja srednjovjekovnog Dubrovnika.

Primjerice, imajući na umu ovakvu procjenu, podaci o gubicima koje donose kronike mogu se sagledati u novom svjetlu i ne čine se više tako nerealnima. Naime, uzimajući u obzir da je grad možda imao oko 8500 stanovnika u osvit 1348. godine, brojke demografskog gubitka od 6000, odnosno 7000, duša kako navode Razzi,⁴⁸⁵ Gundulić⁴⁸⁶ i Rastić⁴⁸⁷ samo mogu potvrđivati strahotnost neposrednih demografskih posljedica Crne smrti. Međutim, iako ovakva pretpostavka zvuči primamljivo, valja nanovo istaknuti da bez izvora i dodatnih istraživanja ili pronalaženja nove metodologije, izneseni podaci ostaju samo na razini spekulacije.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Herlihy, "Population, plague and social change...", 229.

⁴⁸⁵ Razzi, 66-67.

⁴⁸⁶ Gondola, 391-392.

⁴⁸⁷ Resti, 131.

⁴⁸⁸ U konzultacijama s dr. sc. Nenadom Vekarićem po pitanju ovih procjena saznao sam da se upravo radi na izradi modela prema kojem bi se možda mogli procijeniti demografski gubici na temelju broja sačuvanih oporuka. Rezultati do kojih se je dosad došlo pokazuju da se udio sačuvanih oporuka u ukupnom mortalitetu kreće između 9,68 % i 22,22 %. Ovi izračuni rađeni su na primjeru oporuka otoka Lastova u razdoblju između 1660. i 1810. godine. Ako bi se ovaj obrazac primijenio na kroničarske procjene smrtnosti od šest do sedam tisuća i 300-tinjak sačuvanih oporuka iz 1348. godine, udio oporuka u ukupnom mortalitetu iznosio bi oko 5 %. S obzirom na vremenski odmak od tri do četiri stoljeća, te općenitu kulturu pismenosti i zapisivanja oporuka i razlike u demografskom sastavu stanovništva (Dubrovnik zasigurno ima puno veći udio sirotinje koja nije ostavljala svoje oporuke), kroničarske procjene direktnog demografskog gubitka uistinu se mogu činiti realnim.

Gospodarstvo

Jedna od bitnih komponenti svake društvene zajednice jest njeno gospodarstvo. No, uspješnost gospodarstvenih sustava srednjovjekovnih društava u velikoj je mjeri ovisila o ljudskim resursima. Stoga su prirodne kataklizme i epidemije, odnoseći ljudske živote, nužno remetile ritam srednjovjekovnih gospodarstava.⁴⁸⁹ Pri tome valja imati na umu da su gospodarski sustavi s izrazitom trgovačkom orijentacijom bili osjetljiviji na ovakva kretanja.

Stoga se demografski gubitak Dubrovnika nužno odrazio i na gospodarstvo ovog istočno-jadranskog grada. Sačuvana građa svjedoči da Crna smrt nije u potpunosti zaustavila gospodarski život grada, iako se može uočiti da se opseg trgovačkih poslova značajno smanjio.⁴⁹⁰ Ipak, epidemija nije mogla "ubiti" sve trgovačke poslove, a o tome svjedoče i podaci iz sačuvanih oporuka. Tako na primjer, Pasko de Scesa svojom oporukom određuje da se vosak što ga ima u Veneciji proda,⁴⁹¹ a Petar de Benuinuta svog kompanjona obvezuje da mu nađe slugu koji će poći u Veneciju da obavi neki posao sa životinjama.⁴⁹² Jednako tako, i neki Mihoje Kačić oporučno određuje da se njegovih 20 bala tkanine pošalje u Veneciju i

⁴⁸⁹ O učincima prirodnih katastrofa i epidemija na gospodarske sustave hrvatskog srednjovjekovlja vidjeti: Raukar, *Srednjovjekovne ekonomije*, 36-39.

⁴⁹⁰ Usporediti tablice trgovačkih poslova u Dubrovniku polovicom 14. stoljeća u: Dinić, "Utica j kuge ...", 20-23.

⁴⁹¹ ... Ancora aço a Uenesia a Thome de Viciano meçine XIII de cera la quale cera posa II^mVI^cXL libri et fo vendita libri XX et XV solidi (?)... (TN, 10-1, sv. 5, fol. 16-16').

⁴⁹² TN, 10-1, sv. 5, fol. 49-51.

proda.⁴⁹³ Čak su i žene sudjelovale u takvim poslovima, pa tako Bilče oporučno zavjetuje izvršitelje svoje oporuke da u Veneciji prodaju vreću neobrađena srebra, te da prihod daju za milodare.⁴⁹⁴

S druge strane, zanimljivo je primijetiti da za trajanja epidemije u gradu izvori uistinu ne bilježe sklapanje bilo kakvih novih trgovačkih društava.⁴⁹⁵ No, razlog tome može biti i činjenica da se grad našao u administrativnom kaosu, te da se kancelarija jednostavno nije stizala pozabaviti i tim poslovima, uz naglo rastući broj oporuka. O tome bi mogla svjedočiti i odredba Velikog vijeća od 30. svibnja 1348. kojom je dozvoljeno kancelaru bilježiti isprave (*notare instrumenta*) zajedno s njihovim novčanim iznosima sve do dolaska novog notara.⁴⁹⁶ I uistinu, već u lipnju zabilježeni su prvi novi trgovački poslovi.⁴⁹⁷ No, jednako tako, moguće je da u nesigurnim vremenima epidemije ljudi jednostavno nisu sklapali nove poslove, nego su se prije svega bavili pitanjima kako spasiti vlastiti život, što ne znači da se postojeći poslovni ugovori nisu i dalje provodili.

Ipak, bilo je i onih kojima je, bez obzira na epidemiju koja je harala gradom, posao i dalje bio na prvom mjestu. Tako je ostao zabilježen slučaj Luke de Gambe koji je u

⁴⁹³ Isto, fol. 65'.

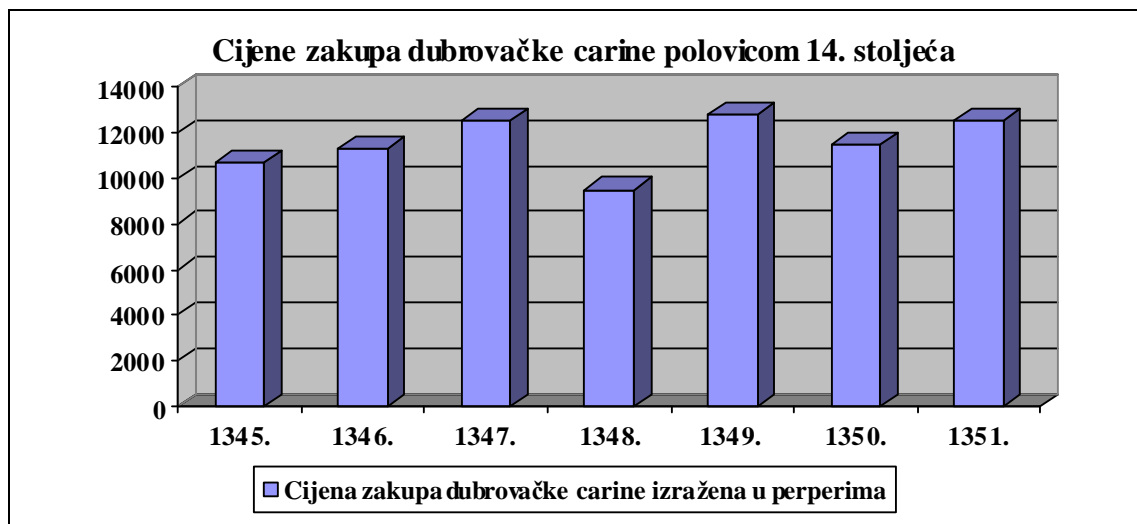
⁴⁹⁴ Isto, fol. 35-36.

⁴⁹⁵ Vidjeti: *Diversa cancellariae* 25, sv. 15 i 16 (Državni arhiv Dubrovnik). Dalje: *DC*.

⁴⁹⁶ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 26.

⁴⁹⁷ *DC* 25, sv. 15., fol. 132 i dalje.

travnju, uz privolu kneza i Maloga vijeća, dao gradu tri milijara soli koja je bila uskladištena u dubrovačkoj luci. No, ono što je zanimljivo u tome primijetiti jeste da je Luka za ovaj poklon tražio dopuštenje kneza da tijekom istog mjeseca doveze u grad tri nova milijara soli s Krfa.⁴⁹⁸ Iako je ovaj slučaj, prema mojim saznanjima, jedinstven, on vrlo jasno svjedoči da tijekom mjeseci kada u gradu hara Crna smrt trgovina nije u potpunosti zamrla. Štoviše, ni unutarnja trgovina nije stala. To se posebice odnosilo na trgovinu vinom, čija je cijena porasla zbog epidemije.⁴⁹⁹

Iako sve ovo svjedoči da Crna smrt nije zaustavila protok ljudi i robe na istočnoj jadranskoj obali, podaci o zakupu dubrovačke carine govore o smanjenom opsegu trgovine

⁴⁹⁸ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 21.

⁴⁹⁹ DC 25, sv. 15, fol. 79-80, 81, 91, 97, 115, 128. Glede kretanja cijena vidjeti grafikon kretanja cijena vina niže.

tijekom 1348. godine.⁵⁰⁰ Vrlo se lijepo može vidjeti kako je cijena zakupa carine od 1345. lagano rasla, što nesumnjivo govori o prihodima koje su zakupnici mogli ostvariti. S 1348. godinom cijena zakupa carine naglo pada, što posredno govori o smanjenju zarade na toj carini, odnosno smanjenju trgovačkog prometa. Nakon naglog porasta cijene zakupa 1349. godine, vjerojatno uzrokovanog pojačanim prometom roba zbog kašnjenja isporuka tijekom 1348., cijena zakupa carine tek se 1350. ponovo vraća u svoj ustaljeni postupni rast. Sve ovo govori da se trgovina tek početkom 1350-ih počela vraćati u svoj raniji ritam.

Gotovo identičan trend može se uočiti i ako se prati cijena žita polovicom 14. stoljeća.⁵⁰¹ Mislim da je na ovom mjestu važno pripomenuti da je žito u srednjovjekovnom Dubrovniku uvijek bilo vrlo cijenjena roba, jer je bilo važan prehrambeni artikl kojeg je uvijek nedostajalo.⁵⁰² Naime, dubrovačko područje, bez obzira na značajne zemljišne akvizicije Pelješca (i kasnije Konavala) nikad nije uspijevalo proizvesti dostatne količine žita.⁵⁰³ Kao što grafikon prikazuje, cijena žita tijekom 40-ih godina

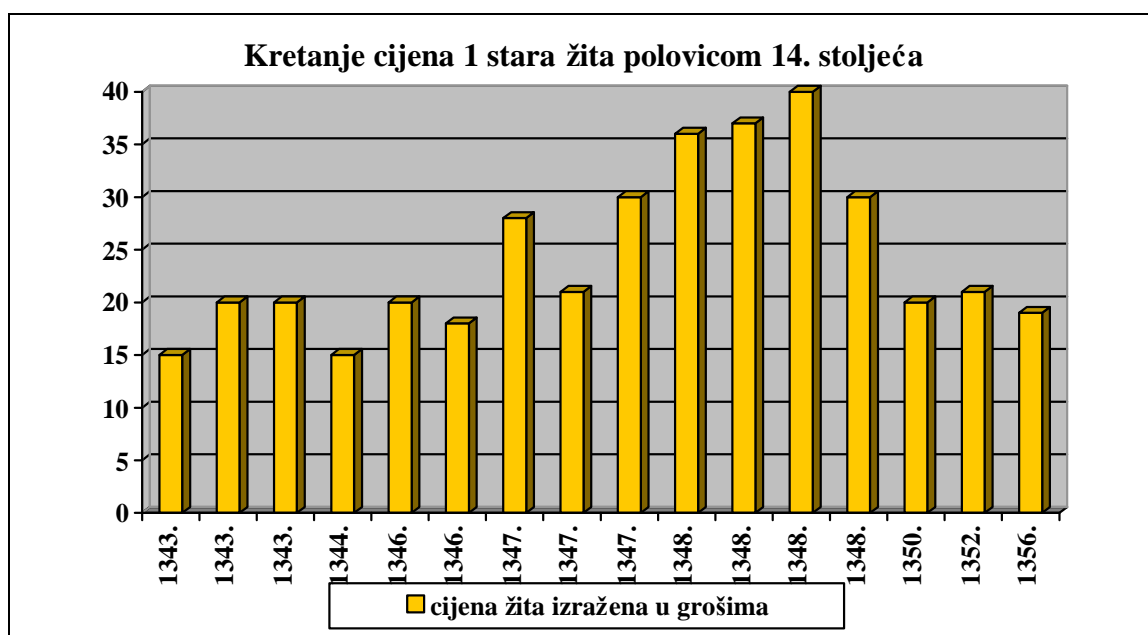
⁵⁰⁰ Podaci na temelju kojih je načinjen grafikon preuzeti iz: Dinić, "Uticađ kuge ...", 23.

⁵⁰¹ Podaci na temelju kojih je načinjen grafikon preuzeti iz: Dinić, "Uticađ kuge ...", 26; O trgovini žitom tijekom 14. stoljeća vidjeti i: Dušanka Dinić-Knežević, "Trgovina žitom ...", 79-131 i Bogumil Hrabak, "Tabele kretanja cena žitarica i mahunjina u Dubrovniku (1300-1620)," *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini* 7 (1970.): 121-163.

⁵⁰² O značaju žita u gospodarstvu Dubrovnika vidjeti npr.: Dinić-Knežević, "Trgovina žitom ...", *passim*.

⁵⁰³ O tome detaljnije vidjeti potpoglavlje o higijenskim i javno zdravstvenim okolnostima u poglavlju "Prilike u Dubrovniku uoči epidemije".

iznosila je više-manje 15-20 groša po staru,⁵⁰⁴ da bi se već krajem 1347. ta cijena počela vrtoglavo penjati. U ožujku 1348. cijena žita dosegla je maksimum od 40 folara za jedan star žita. Već u listopadu iste godine cijena je počela padati, da bi se 50-ih godina polako vratila na raniju cijenu od oko 20 folara po staru.

Glede ovog grafikona, zanimljivo je uočiti skok cijene žita u ožujku 1347. godine, dakle prije no što je epidemija došla do dubrovačkih granica. Ovaj skok cijene žita može se objasniti činjenicom da je ono stizalo s juga Italije, dakle iz područja gdje je Crna smrt već kročila, pa je vjerojatno iz tih razloga cijena tog žita bila znatno viša nego inače. Jednako tako, može se primijetiti da je cijena žita dosegla

⁵⁰⁴ Dubrovački star žita iznosio je oko 98,405 l. [Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika* sv. 1 (Sremski Karlovci: SANU, 1924.), 89-90].

svoj maksimum upravo u ožujku, kada je, prema svemu sudeći, započelo pravo "haranje" Crne smrti u gradu. Sve ovo govori, da je cijena ovog važnog prehrambenog artikla bila u uskoj svezi sa širenjem i haranjem epidemije.

Zapisnici dubrovačkih vijeća iz vremena epidemije također mogu reći ponešto o trgovini žitom u tom razdoblju. Naime, budući da je u tom razdoblju svako trgovačko putovanje trebao odobriti knez,⁵⁰⁵ moglo bi se relativno lako ustanoviti da li se tijekom kužnih mjeseci trgovalo žitom. Međutim, žito u grad nisu dovozili samo Dubrovčani nego i stranci, za koje nije vrijedilo ovo pravilo. Tako su u veljači dvojica trgovaca iz talijanske Savone prodali Dubrovniku brod pun žita.⁵⁰⁶ Jednako tako, dubrovački je knez u ime grada kupio u travnju žito od plemenitog gospodina Polo de Podio (*nobili viro Polo de Podio*).⁵⁰⁷ Izvori svjedoče da su u tim poslovima sudjelovali i Dubrovčani, no izgleda da je visoka cijena žita priječila općinu da im u potpunosti isplati novac koji su bili uložili u dovoz žita u grad.⁵⁰⁸ Iako se općinsko žito i tijekom kužnih mjeseci prodavalo među pukom,⁵⁰⁹ dubrovačke su vlasti počele raspravljati o potrebi nabave novoga žita u gradu tek u kolovozu – kada je epidemija već minula.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 20.

⁵⁰⁶ *DC* 25, sv. 15, fol. 90'.

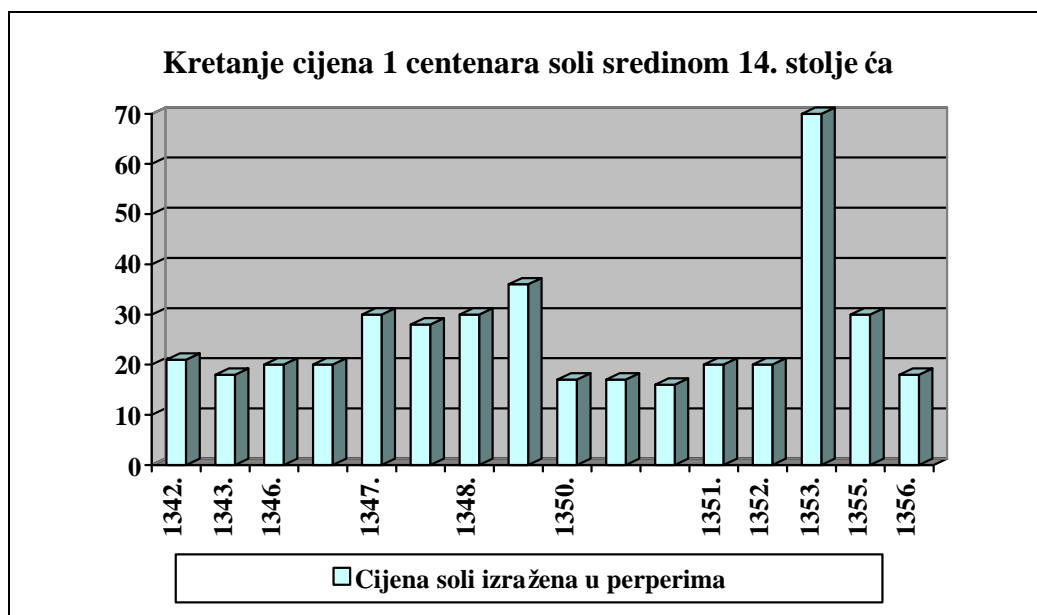
⁵⁰⁷ Isto, fol. 105.

⁵⁰⁸ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 41-43; *DC* 25, sv. 15, fol. 94.

⁵⁰⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 12-14, 25.

⁵¹⁰ Isto, 35, vidjeti i 41-43.

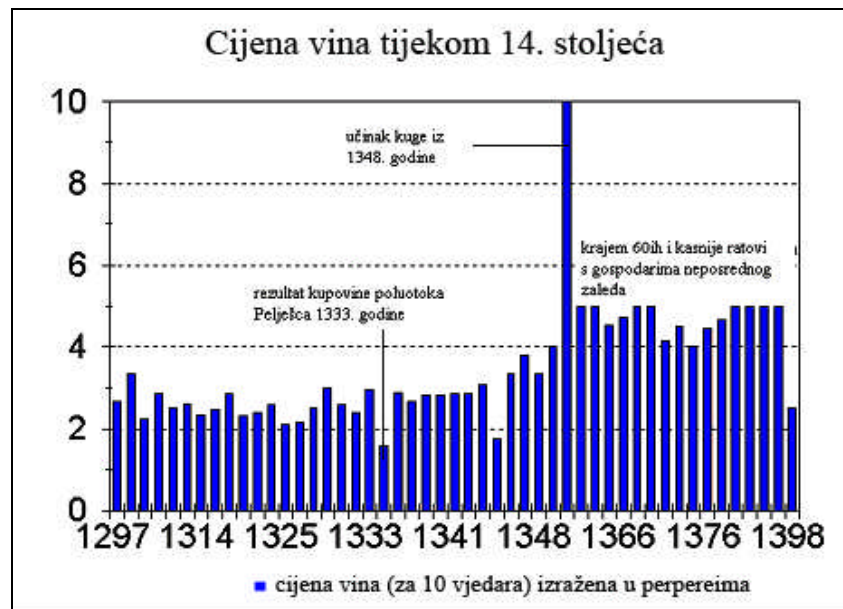
Poput žita, i sol je bila dubrovačkim trgovcima vrlo važna roba. Važnost soli ležala je činjenici da je u velikim količinama prodavana u zaleđe, jer je tamo korištena u dohrani stoke. Osim toga, sol je bila jedan od najčešćih konzervansa srednjega vijeka, te kao takva vrlo tražena.⁵¹¹ Kao što se vidi iz grafikona cijena soli je počela rasti već tijekom 1347., no do pravog porasta dolazi u rujnu 1348. godine.⁵¹² Već tijekom 1350. cijena se vratila na razinu kao u doba prije epidemije i tek 1353. zabilježen je slučaj iznenadnog skoka cijene na čak 35 dukata po centenaru soli. Razlog ovako visokoj cijeni može se objasniti jedino činjenicom da se tu radilo o soli koja nije bila domaće proizvodnje, nego je bila uvezena s otoka Krfa. Stoga je za pretpostaviti da je cijena prijevoza podigla cijenu soli.

⁵¹¹ B. H. Slicher Van Bath, *Storia agraria dell' Europa occidentale (500-1850)*, (Torino: Einaudi, ²1972.), 116-117.

⁵¹² Podaci na temelju kojih je načinjen grafikon preuzeti iz: Dinić, "Uticaj kuge ...", 26-27.

Gotovo jednaka tendencija kretanja cijena može se pratiti i u trgovini vinom.⁵¹³ Lagano variranje cijena vina (2-3 perpera za 10 vjedara)⁵¹⁴ tijekom 20-ih godina 14. stoljeća prekinuo je nagli pad cijene vina 1333. godine, što je zasigurno bilo u uskoj svezi s dubrovačkom teritorijalnom akvizicijom poluotoka Pelješa. Nasuprot tome, nagli skok cijena 1348. lijepo odražava učinak epidemije na kretanje cijena vina. Tijekom kasnijih godina, kao što se lijepo može pratiti iz grafikona, cijena vina se ponovo stabilizirala.

No, tijekom tih godina cijena se ustalila oko 5 perpera za 10 vjedara vina. Ovaj porast cijene može se objasniti dvjema činjenicama. Prva je svakako demografski gubitak koji

⁵¹³ Grafikon je preuzet iz: Ravančić, *Život u krčmama*, 27. Brojčani podaci preuzeti iz: Dinić-Knežević, "Trgovina vinom ...", 58-62.

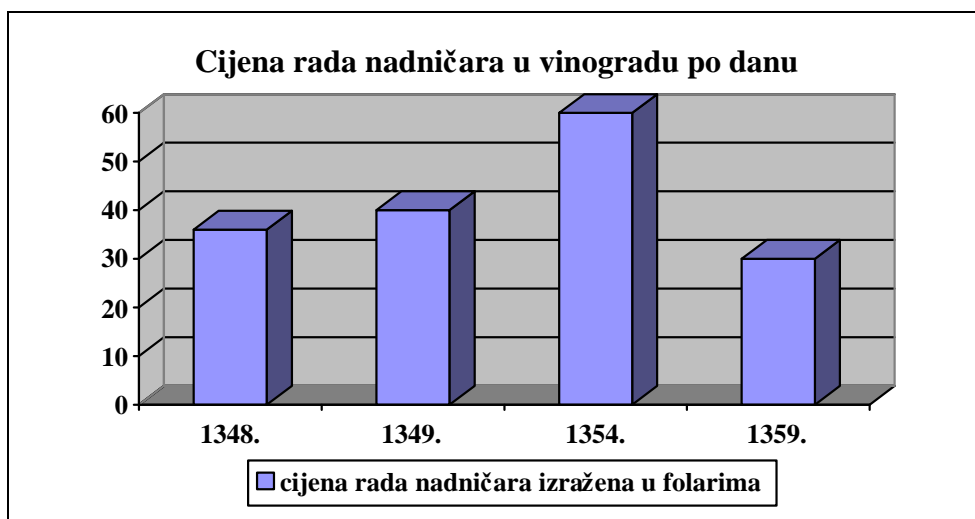
⁵¹⁴ Mjera za kupovinu vina na veliko u srednjovjekovnom Dubrovniku bila je vjedro (*quinguum / quingo*). Dubrovačko veliko vjedro (*quinguo grosso*) sadržavalo je otprilike 21 litru, dok je malo vjedro (*quinguo parvo*) sadržavalo 18,75 litara. Vidjeti: Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku* (Beograd: SANU, 1960.), 105.

je prouzrokovao nedostatak radne snage, a time i povišenje nadnica; što je kao krajnju konzekvencu imalo i porast cijene vina. Drugi čimbenik koji je mogao utjecati na porast cijena dubrovačkog vina jesu gotovo stalni mali ratovi Dubrovnik s Vojislavom Vojinovićem tijekom 60-ih godina 14. stoljeća. Tek na samom kraju stoljeća cijena vina ponovo se je vratila u vrijednosti s početka stoljeća.

Kao što je naznačeno, demografski gubitak potaknuo je nestašicu radne snage koja se nužno odrazila na cijenu rada. Time su cijene raznih proizvoda, kao što je gore prikazano, nužno morale narasti u razdoblju nakon epidemije. Dubrovačke su vlasti već u lipnju 1348. pokušale maksimirati cijenu nadničarskog rada,⁵¹⁵ no u tome očigledno nisu imale previše uspjeha. Kao što se vidi iz sljedećeg grafikona, cijena dnevnog rada nadničara / težaka u razdoblju nakon kuge počela je rasti već tijekom 1349. godine, a značajno je porasla tijekom 50-ih godina. Već na kraju desetljeća cijena dnevnog rada osjetno je opala.⁵¹⁶

⁵¹⁵ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 28-29.

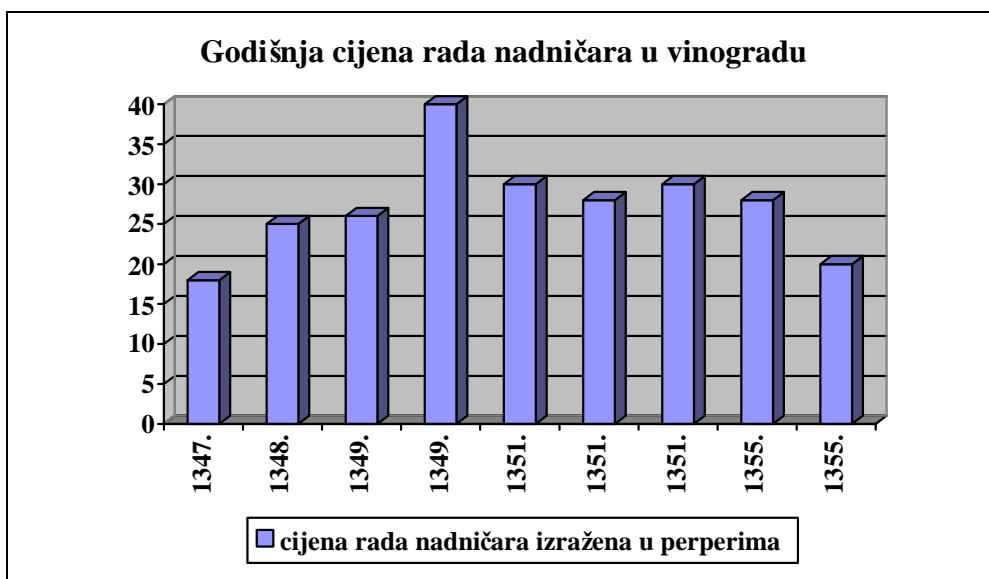
⁵¹⁶ Podaci na temelju kojih je načinjen grafikon preuzeti iz: Dinić, "Uticađ kuge ...", 15.

Takvo kretanje cijena rada nadničara bilo je uvjetovano prije svega nestašicom radne snage, koja se još nije toliko osjećala tijekom 1349. godine. Naime, čini mi se da se u godini nakon velike epidemije nisu još oporavili svi gospodarski resursi.⁵¹⁷ No, s oporavkom gospodarstva nedostatak radnika postao je sve zamjetniji, te je i cijena dnevnog rada pratila potražnju.

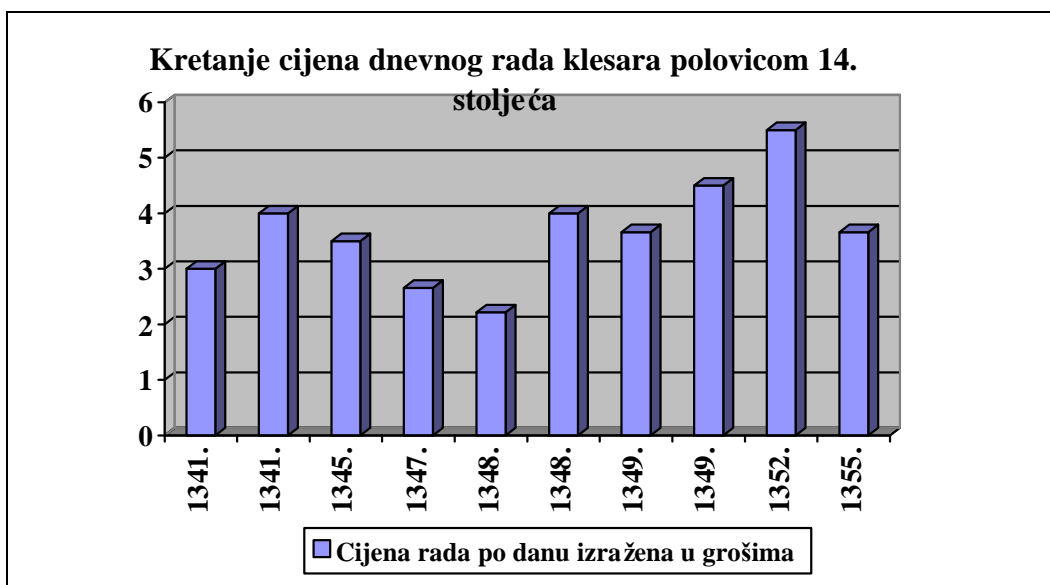
Sličan trend može se uočiti ako se prati cijena rada nadničara koji su se obvezali raditi na rok od godinu dana. Iako se porast cijene rada može uočiti već u godini epidemije, do pravog skoka dolazi tek u 1349. godini. Nakon, tog skoka cijena rada se tijekom 50-ih godina ponovo smanjila, ali je u osnovi ostala znatno viša no što je bila prije epidemije.

⁵¹⁷ Naime, iako za dubrovačko područje nema direktnih podataka, spomenute zadarske građanske parnice svjedoče da se na velikom dijelu zemljišnog posjeda nije moglo raditi još na početku 1350-ih jer vlasnički odnosi uslijed velikog pomora ostali neriješeni.

I cijena rada klesara / zidara narasla je u post-epidemijskom razdoblju.⁵¹⁸ Zanimljivo je primijetiti da je cijena rada klesara 1348. prvo znatno opala, da bi se krajem godine ponovo naglo digla. Potom je cijena rada varirala da bi tijekom 1352. godine ponovo narasla. Tek s 1355. godinom vrijednost rada vratila se na onu razinu iz pred-epidemijskog razdoblja. Mislim da se ovakav trend kretanja cijena rada klesara ne može objasniti samo nestašicom radne snage nego i činjenicom da se tijekom polovice 14. stoljeća u Dubrovniku izuzetno puno gradilo.

⁵¹⁸ Podaci na temelju kojih je načinjen grafikon preuzeti iz: Dinić, "Uticaj kuge ...", 18.

U prethodnim poglavljima već je bilo riječi o procesu "okamenjivanja" gradskog prostora.⁵¹⁹ Od značajnijih gradskih zdanja upravo u ovom razdoblju planira se gradnja novog gradskog hospitala i hospicija, dok se i o gradnji nove crkve patronu uvelike raspravljalo na sjednicama dubrovačkih vijeća. Svi ti radovi zahtijevali su velik broj majstora koji su bili vični radu s kamenom. Shodno potrebama takve gradnje i cijena rada je proporcionalno rasla, no s dolaskom epidemije svi radovi na gradnji obustavljeni su. Tek krajem godine, kako je prikazano u prethodnom poglavlju, ponovo se počinje raspravljati o gradnji spomenutih javnih zgrada, što upućuje na zaključak da je dotad obustavljena gradnja nastavljena. U godinama nakon epidemije, uslijed nedostatka radne snage cijena rada majstora klesara je rasla, sukladno potrebama zajednice.

⁵¹⁹ Vidjeti poglavlje o prilikama uoči epidemije.

Sve ovo nanovo potvrđuje da je demografski gubitak uzrokovao prosječni porast cijene rada i time vjerojatno preživjelima osigurao bolji životni standard. Istraživanja su pokazala da se sličan porast cijene rada mogao pratiti i u drugim regijama pohananim ovom epidemijom.⁵²⁰ No, pitanje rasta životnog standarda istovremeno je bilo "ugroženo" porastom cijena različitih proizvoda. Tek s krajem 50-ih godina gospodarstvo Dubrovnika ponovo se stabiliziralo. No, Crna smrt je i na tom području ostavila znatnoga traga, jer se prosjek cijena ustalio na višoj razini nego u pred-epidemijskom razdoblju. Pored toga, ponovni "posjeti" epidemija tijekom 60-ih i 70-ih godina istoga stoljeća nisu doprinosili potpunoj stabilizaciji života i rada srednjovjekovnog Dubrovnika.

Svijest o kugi i epidemiji općenito

Ciklična vraćanja kuge tijekom druge polovice 14. stoljeća nesumnjivo su morala ostaviti traga na stanovništvo. Kuga je postala dio svakodnevice kasnosrednjovjekovnog čovjeka. Iz današnje perspektive zanimljivo je na koji je način taj "stalni pratilac" prihvaćan, odnosno je li se svijest o kugi mijenjala s obzirom na njenu vrlo čestu prisutnost. Na primjeru narativnih izvora i zapisnika rada dubrovačkih vijeća

⁵²⁰ Bertha Haven Putnam, *The Enforcement of the Statutes of Labourers, during the First Decade after the Black Death 1349-1359* (New York - London: Columbia University & Longman, 1908.), 44-49 i 87-92; Cohn, *The cult of remembrance*, 266-267.

pokušat ću ocrtati neke smjernice i mijene u odnosu spram epidemije. U tu svrhu bit će nužno ponoviti neke od već navedenih podataka s ciljem da što je jasnije moguće ocrtam mijenu u dubrovačkom stavu spram kužne epidemije tijekom druge polovice 14. stoljeća.

Crna smrt 1348. izazvala je u gradu veliki strah, te su mnogi, kako svjedoče izvori, bježali iz grada vodeći se vjerojatno starom poslovicom *fuga mox, cito et longe*.⁵²¹ Uistinu, ako su epidemiju smatrali djelom Svevišnjega (*Non fu peste, ma ira di Dio*),⁵²² onda takva reakcija ne treba čuditi. S druge strane, onima koji su hrabro ostali u gradu čini se kao da je jedinu utjehu pružala pobožnost i pijetet, o čemu svjedoče njihove oporuke.

Nasuprot tome, dubrovačke vlasti pitanju epidemije pristupale su administrativno, identificirajući probleme uzrokovane epidemijom, ali ne rješavajući osnovni problem – bolest koja se širila među stanovništvom. Vjerojatni razlog takvome stavu ležao je u činjenici da su i dubrovački vijećnici vjerovali da se radi o "višoj sili". O tome zorno svjedoči i jedna od njihovih prvih odredbi vezanih uz epidemiju. Naime, kada je 19. siječnja utvrđeno postojanje epidemije na otoku Šipanu, Veliko vijeće je odlučivanje o konkretnim mjerama prebacilo na kneza i Malo vijeće, a to je

⁵²¹ O tome posredno svjedoči odredba dubrovačkih vlasti o zabrani napuštanja grada i distrikta (*Monumenta Ragusina* sv. 2, 20).

⁵²² Anonim, 39.

uključivalo i organizaciju procesija i ostalih ritualnih obreda u slavu Gospodina i djevice Marije.⁵²³

I uvodni tekst trećeg sveska *Opera pia* prenosi uvjerenje o upletenosti Svevišnjeg u strahote koje su se dogodile gradu u proljeće 1348. godine.⁵²⁴ Ovakav stav vjerno prenosi i dio sačuvanih dubrovačkih kronika koje gradnju nove crkve patronu grada dovode u direktnu vezu s epidemijom.⁵²⁵ Štoviše, Anonimova kronika izričito veli da to nije bila kuga nego gnjev Božji. Ovakav bogobožan stav nije bio tipičan samo za Dubrovnik nego se može uočiti u kroničarskim zapisima diljem onovremene Europe.⁵²⁶

No, osim osjećaja opće nesigurnosti i straha,⁵²⁷ valja ponoviti da dubrovačke kronike donose i zanimljive opise same bolesti i simptoma koji se uglavnom poklapaju s opisima epidemije u drugim krajevima.⁵²⁸ Pri tome valja napomenuti da opis u kronici Nikole Ragnine donosi i neke informacije o načinima prevencije i liječenja bolesti, koje se uglavnom poklapaju s tadašnjim liječničkim mišljenjima i uvjerenjima.⁵²⁹ Međutim, jednako tako treba imati na umu da Ragninina kronika nastaje u 15. stoljeću, pa je stoga upitno

⁵²³ *Monumenta Ragusina* sv. 2, 11.

⁵²⁴ ... *Cunço sia che neli anni domini M^oCCC^oXL^oVIII^o. Lo nostro signor Dio mando çudisio oribile et inaudito in lo universo mundo si soura li Christiany come soura li pagani ...* (*Opera pia*, 92, sv. 3, fol. 9).

⁵²⁵ Ragnina, 228; Anonim, 39.

⁵²⁶ Vidjeti o tome poglavlje o historiografiji i: Cohn, *The Black Death*, 705-708.

⁵²⁷ Gondola primjerice navodi da su u početku liječnici i svećenici pomagali oboljelima, no kad je bolest uzela maha ljudi su umirali bez liječničke pomoći i bez posljednjeg sakramenta (Gondola, 391).

⁵²⁸ Ragnina, 227; Gondola, 391. Vidjeti i poglavlje o izvornoj građi.

⁵²⁹ Ragnina, 227-228.

u kojoj se mjeri Ragninin tekst može koristiti kao odraz stavova i opažanja Dubrovčana koji su preživjeli epidemiju Crne smrti.

S druge strane, sve kasnije epidemije koje su tijekom 14. stoljeća poharale Dubrovnik, čini se da nisu ostavile toliko traga u kroničarskim zapisima. Naime, epidemije iz 1361., 1363. i 1370-ih kao da se nisu toliko dojmile kroničara.⁵³⁰ Dapače, Restićeva kronika uopće ne bilježi niti jednu od ovih epidemija, dok ih Gundulić samo spominje.⁵³¹ Kronika Nikole Ragnine i zapisi anonimnih dubrovačkih kroničara bilježe epidemiju iz 1361. godine u osnovnim crtama.⁵³² Ragninin zapis je nešto detaljniji, te navodi broj žrtava (2500), uočavajući da je ova epidemija više kosila bogate i sasvim malu djecu. Slično ovim opisima, i opisi epidemije 1363. godine relativno su kratki. Međutim, i anonimni kroničar i Nikola Ragnina vezano uz ovu epidemiju izjavljuju da se nakon epidemije broj darovanja crkvama i samostanima značajno povećao.⁵³³ Vezano uz taj porast pijeteta, mislim da je zgodno pripomenuti da je iz razdoblja ove epidemije sačuvano nešto manje od tri stotine oporuka, koje još uvijek nisu historiografski obrađene.⁵³⁴ No, sam

⁵³⁰ U Ragnininoj kronici spominje se i jedna epidemija koja je poharala Dubrovnik 1357. godine (Ragnina, 229). Međutim, u sačuvanim zapisnicima dubrovačkih vijeća nema traga bilo kakvim odredbama koje bi dale naslutiti prisutnost bilo kakve epidemije tijekom te godine (*Monumenta Ragusina* sv. 2, 171-205).

⁵³¹ Gondola, 392.

⁵³² Anonim, 41; Ragnina, 233.

⁵³³ Anonim, 41; Ragnina, 234.

⁵³⁴ Jeremić-Tadić, *Prilozi* sv. 1, 68.

broj oporuka sugerira da je i ova epidemija vrlo vjerojatno bila demografski prilično pogubna za Dubrovčane.

Glede epidemija iz 60-ih godina četrnaestog stoljeća zanimljivo je primijetiti da se i u kronikama i drugim izvorima talijanske provenijencije može uočiti vrlo slična pojava kao i u Dubrovniku. Naime, dok su kroničarski opisi epidemije iz 1348. godine, ispunjeni stravom i bogobojaznošću, izvori koji govore o epidemijama iz 60-ih bude više nade u mogućnost izlječenja, a istovremeno kao da odražavaju racionalniji stav spram bolesti.⁵³⁵

No, iako dubrovački kroničarski zapisi daju šture informacije o epidemijama 60-ih godina, to ne znači da su one bile beznačajne. Njihovu žestinu potvrđuju i zapisnici dubrovačkih vijeća iz tog razdoblja.⁵³⁶ Prema njima čini se da epidemija 1361. i nije previše zabrinjavala dubrovačke vlasti koje su se tada nalazile usred ratnog sukoba s Vojislavom Vojinovićem. Međutim, iz njihovih odluka ipak se vidi da je bolest uzimala svoj danak, jer je, primjerice, tijekom kasnog ljeta i jeseni te godine jedan broj dužnosnika, vojnika i drugih službenika bio oslobođen obaveza zbog bolesti.⁵³⁷ Na osnovi ove odredbe moglo bi se posumnjati da je ova epidemija odnosila veći broj muških osoba. Naime, brojne europske kronike svjedoče da je

⁵³⁵ Cohn, *The Black Death*, 705-708.

⁵³⁶ Zapisnici dubrovačkih vijeća za razdoblje 1359.-1364. objavljeni su u: *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 27, *Monumenta Ragusina - Libri reformationum* vol. 3, ur. Josip Gelcich (Zagreb: JAZU, 1895.). Dalje: *Monumenta Ragusina* sv. 3.

⁵³⁷ *Monumenta Ragusina* sv. 3, 115, 126, 127, 128, 130.

epidemija iz 1361. kosila prije svega mušku čeljad,⁵³⁸ pa bi se dubrovački primjer dobro uklopio u tu sliku. Međutim, budući da su vijesti što ih dubrovački izvori donose izuzetno šturi, ovo pitanje zasad će morati ostati bez konačnog odgovora.

Nasuprot tome, čini se da se epidemija 1363. više dojmila dubrovačkih vijećnika, te ih "natjerala" na neke mjere predostrožnosti. Naime, polovicom svibnja 1363. u Dubrovnik stižu vijesti o epidemiji u Apuliji i Markama, te dubrovačke vlasti donose zabranu dolaska u Dubrovnik za sve one koji su zaraženi ili dolaze iz zaraženih krajeva. Jednako tako, i Dubrovčanima je bilo zabranjeno putovati u te krajeve.⁵³⁹ No, bez obzira na ove mjere opreza čini se da je epidemija tada već bila u Dubrovniku i da je velikom brzinom odnosila živote Dubrovčana, tako da preživjeli nisu stizali propisno ukapati preminule. Stoga su dubrovačke vlasti već krajem svibnja bile prisiljene donijeti propise o ukopu.⁵⁴⁰ Štoviše, čini se da su mnogi umirali, a da nisu propisno načinili svoju oporuku niti podmirili dugove, pa su se tim problemom dubrovačke vlasti bavile još u siječnju iduće godine.⁵⁴¹

No, bez obzira na učinke i silinu, čini se da je epidemija minula već krajem kolovoza, jer dubrovački

⁵³⁸ Horrox, *The Black Death*, 85-88.

⁵³⁹ *Monumenta Ragusina* sv. 3, 265.

⁵⁴⁰ Isto, 268.

⁵⁴¹ *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 28, *Monumenta Ragusina - Libri reformationum* vol. 4, ur. Josip Gelcich (Zagreb: JAZU, 1896.). Dalje: *Monumenta Ragusina* sv. 4.

vijećnici tada odlučuju nagraditi barbira Petra što je tijekom epidemije liječio oboljele.⁵⁴² Zanimljivo je primijetiti da se u tim odredbama ne spominje niti jedan liječnik, iako je poznato da ih je tad u gradu djelovalo nekoliko - Mihajlo kirurg (*magister Michael cyroycus*), Kobelijski kirurg (*magister Cobellus chirurgicus*), Kristofan fizik (*magister Christophanus physicus*), Guglielmo fizik (*magister Gulielmus phisyicus*), Toma ser Bone de Nomais kirurg (*magister Thomas ser Bone de Nomais cirosicus*).⁵⁴³

Prema svemu sudeći, grad se već u rujnu vratio ustaljenom ritmu života i rada. Upravo tada dubrovački vijećnici objavljuju oprost za sve one koji su se ogriješili o zakone protiv odlaska u zaražena područja.⁵⁴⁴ Međutim, ova odredba vrlo jasno govori da je, bez obzira na ranija iskustva s epidemijom kuge, bilo onih koji zdravstvene odredbe dubrovačkih vlasti nisu shvaćali ozbiljno. Stoga je vrlo vjerojatno da je bolest u grad došla upravo takvim putem - u tovaru neopreznih trgovaca.

No, iako se čini da je većina epidemija u Dubrovnik dolazila morskim putem, neke su - barem prema kroničarskim zapisima - došle do grada i kopnom. Tako Anonimova kronika bilježi da je epidemija 1371. godine došla u Dubrovnik

⁵⁴² *Monumenta Ragusina* sv. 3, 279.

⁵⁴³ Jeremić-Tadić, *Prilozi* sv. 2, 13-15; Zlata Blažina Tomić, "Historical development of the laws and regulations concerning public health in Dubrovnik (Ragusa) from the 13th - 15th century", (magistarski rad, McGill University, 1981.), 90.

⁵⁴⁴ *Monumenta Ragusina* sv. 3, 286.

zajedno s izbjeglicama iz Bosne.⁵⁴⁵ Međutim, glede tih epidemija iz 70-ih godina 14. stoljeća, u zapisima dubrovačkih kroničara postoji određeno nesuglasje. Naime, u Ragnininoj kronici tvrdi se da su tih godina tri epidemije pohodile Dubrovnik (1371., 1372. i 1374.).⁵⁴⁶ S druge strane, prema Gundulićevim zapisima epidemije su gradom harale samo 1371. i 1374.⁵⁴⁷ Anonim, pak, spominje samo epidemiju iz 1373. godine.⁵⁴⁸ On tvrdi da je bolest harala gradom godinu i mjesec dana, pa mislim da je za pretpostaviti da se tu ustvari radi o istoj epidemiji koju Ragnina i Gundulić smještaju u 1374. godinu.

U dosadašnjoj historiografiji zaključeno je da se tu vjerojatno radilo o dvije epidemije koje su imale nešto manji intenzitet nego njihove prethodnice s polovice stoljeća i iz 60-ih godina. Ovo potvrđuje i broj sačuvanih oporuka u ovome razdoblju. Naime, za godinu 1371. sačuvano je 66 oporuka, za 1372. godinu 73 oporuke, dok je u godini 1373. zabilježeno samo 11, a u 1374. godini 15 oporuka.⁵⁴⁹

Ovaj problem zasigurno bi se mogao riješiti uvidom u onovremene zapisnike rada dubrovačkih vijeća. Međutim, upravo za razdoblje 70-ih godina 14. stoljeća najveći dio

⁵⁴⁵ Ragnina, 235. I Anonimova kronika spominje dolazak izbjeglica iz Bosne tijekom 1371. godine, ali ne spominje nikakvu epidemiju. Anonim, 42.

⁵⁴⁶ Ragnina, 235-236.

⁵⁴⁷ Gondola, 392.

⁵⁴⁸ Anonim, 42.

⁵⁴⁹ Jeremić-Tadić, *Prilozi* sv. 1, 69.

tih zapisnika je zagubljen.⁵⁵⁰ Jedini podatak, koji sam uspio pronaći o ovim epidemijama jest pismo dubrovačkog kneza Mateja de Georgio Vlahu Vodopiji datirano 10. veljače 1372. godine. U tom pismu se uz naputke dubrovačkog kneza spomenutome legatu spominje i da je tijekom prošle epidemije, koja je harala i Venecijom i Dubrovnikom, bio zabranjen trgovački promet između ta dva grada.⁵⁵¹

Ova odredba, kao i one o zabrani odlaska u zaražene krajeve iz 60-ih godina, govori o tome da su dubrovačke vlasti shvaćale rizik komunikacije sa zaraženim krajevima. Glede mjera koje su poduzimane tijekom 1348. godine, ovakvi postupci dubrovačkih vlasti predstavljaju određeni pomak. Ipak, te restrikcije trgovanja iz razdoblja epidemija 60-ih i 70-ih bile su privremenog karaktera, te u osnovi nisu imale javno-zdravstvena obilježja.⁵⁵²

Prve zakonodavne mjere koje su za cilj imale sprečavanje pojave epidemije u zajednici pojavile su se tek 1374. u Milanu. Međutim, zbog određenih manjkavosti, nekonzistentnosti u njihovu provođenju i nerazumijevanja koncepta širenja bolesti, te mjere nisu uvijek polučile željeni uspjeh.⁵⁵³ Ipak, čitav je pothvat imao odjeka jer i Venecija ubrzo uvodi slične mjere kontrole i blokade prometa

⁵⁵⁰ Izgubljeni su zapisnici za razdoblje od 1368. do 1378. godine. Usporediti: Josip Đelčić, "Dubrovački arhiv," *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 22 (1910.): 546.

⁵⁵¹ *Monumenta Ragusina* sv. 4, 130.

⁵⁵² Grmek, *Le concept d'infection*, 47-49 ; Blažina, *Historical development*, 71.

⁵⁵³ Grmek, *Le concept d'infection*, 40-42 ; Blažina, *Historical development*, 72.

s ciljem sprečavanja epidemije.⁵⁵⁴ Međutim, potpuno zatvaranje i blokada prometa za jedan trgovački grad značilo je ogroman gospodarski gubitak, a istovremeno takve mjere nisu uvijek sprečavale širenje epidemije. Stoga su dubrovački vijećnici, na temelju iskustva s ranijim epidemijama, shvatili da se mora iznaći čitav sistem mjera koji s jedne strane ne bi zaustavljao promet ljudi i roba, ali bi istovremeno omogućavao kontrolu putem koje bi se moglo spriječiti da bolest dođe do grada.

Godine 1377. u srpnju dubrovačke su vlasti donijele zakon o zabrani ulaska u Dubrovnik onima koji dolaze iz zaraženih krajeva.⁵⁵⁵ Ovaj se zakon razlikovao od svih dotadašnjih mjera za prevenciju epidemije, jer je zadovoljavao gore navedene uvjete – ne zaustavljanje prometa ljudi i roba i istovremenu kontrolu istih. Iako ovaj zakon nije u potpunosti spriječio kasnija pojavljivanja epidemije u Dubrovniku, on ipak označava bitnu prekretnicu u odnosu spram epidemijskih bolesti. Osnovni koncept bolesti i dalje je ostao nepoznat, ali ovo je bio prvi pravi pomak u smislu efektivne borbe protiv Crne smrti.⁵⁵⁶ No, učinak tih mjera i dalje je ostajao dvojben, jer je kuga i tijekom ranog novog vijeka ostala stalna prijetnja životima pojedinaca i zajednice.

⁵⁵⁴ Grmek, *Le concept d'infection*, 42-47.

⁵⁵⁵ *Liber viridis*, ur. Branislav Nedeljković, u Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, s. 3, vol. 23., (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1984.), c. 49; O tome vidjeti i: Grmek, *Le concept d'infection*, 49-54.

⁵⁵⁶ O tome vidjeti radove objavljene povodom 600. godišnjice dubrovačke karantene u *Rad JAZU* 384 (1980.).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Epidemija Crne smrti koja je zahvatila europski kontinent polovicom 14. stoljeća nije mimoišla jadranski bazen niti istočnu jadransku obalu. Uz činjenicu njenog širenja trgovačkim putovima i geografski položaj Dubrovnika nije neočekivano da se vrlo rano pojavila u ovom trgovačkom gradu. Sačuvana izvorna građa zorno svjedoči o samom dolasku bolesti u grad i njenom tijeku, te je malo neobično da je historiografija u nas nekako preskočila ovu temu.

Na temelju te građe i postojeće literature o Crnoj smrti u Europi pokušao sam ocrtati glavne smjernice zbivanja u Dubrovniku tijekom epidemije, te ustanoviti u kojoj mjeri je dubrovačka 1348. usporediva s rezultatima istraživanja u drugim europskim (poglavito talijanskim) gradovima. Analiza građe iz razdoblja epidemije pokazala je da se neki obrasci širenja epidemije mogu prepoznati i u dubrovačkom slučaju. Štoviše, upravo je implementacija jednog od tih obrazaca - vremenskog okvira od 6 tjedana potrebnog da bolest dobije nesvakidašnje razmjere dovoljne da se zabilježi u izvorima - omogućila razjašnjenje nesuglasja dubrovačke građe glede dolaska epidemije u grad.

Nadalje, podaci koje donose zapisnici sa sjednica dubrovačkih vijeća uvelike se podudaraju s vremenskom distribucijom pisanja oporuka. Iz te usporedbe proizlazi da je vrhunac epidemije bio u ožujku i travnju 1348. godine. Zanimljivo je primijetiti da upravo tijekom tih mjeseci u

Veneciju pristižu deputacije kugom poharanih Trogira i Splita tražeći pomoć od *Najsjajnije*. Ovaj podatak dodatno potvrđuje kronologiju razvoja epidemije u Dubrovniku, koja se očigledno nije razlikovala od kalendara kuge u ostalim istočno-jadranskim gradskim zajednicama.

Stanje općeg pomora, koje potvrđuju svi narativni izvori, nije bilo popraćeno odgovarajućim reakcijama dubrovačkih vlasti. Naime, dok su pojedine gradske zajednice već na prve znakove epidemije reagirale izrazito restriktivno, odluke dubrovačkih vlasti svodile su se na rješavanje problema administrativnog zastoja uzrokovanog velikim pomorom. Ovakvom stavu pogodovala je činjenica da dolaskom i zamahom epidemije privredni i javni život u gradu nije u potpunosti stao, o čemu svjedoči sačuvana izvorna građa. Jednako tako, budući su ovu epidemiju doživljavali kao dio božanskog nauma – na čije uzroke nisu mogli utjecati – pokušavali su u postojećem stanju barem održati formu ranijeg ritma života u gradu. Na to ih je prisiljavao i rat između Venecije i ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika, koji će se tek desetak godina kasnije značajno odraziti na budućnost Dubrovnika.

S druge strane, s obzirom na mjere koje su poduzimane tijekom epidemije, analiza postojećih izvora koji govore o ovoj epidemiji pokazala je i jedan iznenađujući podatak. Naime, iako je poznato da je u tom razdoblju u Dubrovniku djelovalo nekoliko liječnika – jedan od njih dolazi u grad baš u vrijeme najvećeg haranja Crne smrti – niti jedan izvor

ne bilježi ništa o njihovoj djelatnosti. Stoga se čini da su kroničarski zapisi bili u pravu ocjenjujući rad liječnika i njihova znanja kao nedorasla tadašnjim događanjima.

Jedina mjera dubrovačkih vlasti kojom se pokušalo suprotstaviti velikom pomoru bila su nastojanja da se doseljavanjem ponovno nadomjesti izgubljeno stanovništvo. No, čak i ove mjere samo dodatno potvrđuju da je dubrovačkim vlastima bilo primarno život u gradu vratiti u ranije okvire. Nažalost, s obzirom na njihovo shvaćanje uzroka epidemije i nepostojanja dobro osmišljenih javno-zdravstvenih odredbi nije bilo moguće rješavanje osnovnog uzroka svih problema.

Veliki pomor uzrokovao je da je dio stanovništva bježao iz grada, a onima koji su ostali nije preostalo drugo nego napisati svoju oporuku, ako je već nisu imali. Zapisnici dubrovačkih vijeća svjedoče da je u razdoblju epidemije došlo do povećanog pisanja oporuka. Istovremeno, velika smrtnost stanovništva uzrokovala je i nemogućnost izvršenja oporuka zbog smrti svjedoka i epitropa koji bi mogli potvrditi autentičnost posljednjih želja oporučitelja. Činjenica da se problem izvršenja oporuka iz razdoblja epidemije provlačio još godinama nakon što je Crna smrt napustila grad samo dodatno govori o neadekvatnosti mjera koje su poduzimale dubrovačke vlasti.

Analiza oporučnih legata iz vremena epidemije pokazuje kako je čitava zajednica percipirala nesvakidašnji pomor koji ih je zadesio. Svojom formom i sadržajem ove oporuke

otkrivaju veliki strah svakog pojedinca, te ukazuju na veliku pobožnost uzrokovanu nesigurnošću i strahom da će ih smrt dohvatiti nespremne. Štoviše, prema svemu sudeći, Crna smrt s polovice 14. stoljeća potakla je val pojačane pobožnosti i vjerske osjećajnosti koja se može iščitati iz oporučnih odredbi i legata, poglavito onih vezanih uz otkupljenje od loše učinjenih djela (*pro maltoletto*) i iznimno velikog broja uplaćenih misa za otkup vlastite duše. U pripremu za smrt bilo je uključeno i podmirivanje osobnih dugovanja, pa značajan dio oporuka sadrži upravo takve odredbe. Nastojeći osigurati dobar prijelaz iz zemaljskog u vječni život mnogi su izdašno darivali Crkvu. Jednako tako, uočljiva su i darovanja bratovštinama čije je karitativno djelovanje tijekom strahotnih mjeseci zasigurno imalo značajnu ulogu. S druge strane, relativno malen udio darovanja hospitalima i sirotinji ukazuje na oporučiteljevu orijentiranost na vlastitu osobu i svoju pripremu za *dobru smrt*. Usporedivost ovakvih rezultata s rezultatima sličnih istraživanja u talijanskim gradovima dodatna je potvrda uklopljenosti Dubrovnika u onovremena zbivanja na Sredozemlju.

Iako oporuke iz 1348. godine "otvaraju prozor" u surovu zbilju strašnih mjeseci kada je gradom vladala Crna smrt, one ipak ukazuju samo na jedan segment realnosti koji je potresao svijest onovremenih Dubrovčana. Međutim, ako bi se htjelo govoriti o dugotrajnijim učincima ove epidemije na svijest tadašnjih ljudi, trebalo bi ispitati sve oporuke iz

vremena prije i nakon epidemije, sve do obzora ranoga novog vijeka. Sigurno je da su epidemije kuge tijekom kasnog srednjeg vijeka pridonijele određenim pomacima u odnosu zajednica-pojedinaac, no koliku je ulogu u toj mijeni imala prva (i vjerojatno najveća) od njih teško je odgovoriti. Ako se uzme u obzir situacija u talijanskim gradovima, koja se u većini analiza sačuvanih oporuka pokazala usporedivom, može se pretpostaviti da su tek kasnije epidemije – poglavito one iz 1360-ih – uzrokovale značajnije pomake u svijesti onovremenih ljudi.

Ipak, o nekim učincima Crne smrti može se govoriti s više sigurnosti. Pokazano je da gospodarski život, iako nije stao, ipak je bio značajno uzdrman. Gospodarski zastoj rezultirao je porastom cijena koje su se stabilizirale tek tijekom 50-ih godina istog stoljeća. Ova stabilizacija cijena ipak nije značila da su cijene svih proizvoda vraćene na prijašnje vrijednosti, te su neki proizvodi trajno zadržali višu cijenu. Istovremeni nedostatak radne snage bilo je teže nadoknaditi, pa je ovaj veliki pomor uzrokovao i dugotrajniji porast cijena rada.

Svi narativni izvori govore o velikom demografskom gubitku. Historiografija je podvrgla kritici kroničarske navode i metodama izračuna vjerojatne gustoće naseljenosti došla do procjena koje su znatno manje. No, bez sačuvane odgovarajuće građe, kao i bez točnih podataka o broju stanovnika prije epidemije, teško je govoriti o bilo kakvim preciznijim procjenama gubitka. Ipak, implementacijom

procjene direktnog ljudskog gubitka u zajednicama sa sličnim karakteristikama kao što je to bio Dubrovnik, pokazano je da dosadašnje procjene mortaliteta tijekom epidemije Crne smrti ne moraju biti točne. Štoviše, čini se da postoji realna mogućnost da su procjene dubrovačkih kroničara bile točnije no što se dosad vjerovalo. Ipak, zbog nedostatka izvorne građe i metode koja bi na temelju oporuka ponudila neke preciznije procjene direktnog ljudskog gubitka, pitanja demografskog učinka morat će ostati u sferi nagađanja.

U konačnici ostaje pitanje u kolikoj je mjeri Crna smrt 1348. oblikovala društveni život Dubrovnika tijekom sljedećih desetljeća, te je li bila prekretnicom dubrovačkog razvoja. Prema svemu sudeći, epidemija je izazvala veliki strah i osvijestila mnoge o vlastitoj smrtnosti i malenkosti pred onim što su smatrali božanskom providnošću. Samim time kuga 1348. godine bila je tek prvi udarac na mentalne sklopove i shvaćanja onovremenih ljudi. Čini se da su preživjeli mislili kako su nakon epidemije "izbjegli" najgorem. Međutim, njihov stav prema bolesti u osnovi se nije promijenio. Tome u prilog zorno svjedoči činjenica da su gotovo jednako pogubne bile i epidemije tijekom 60-ih godina istoga stoljeća. Djelovanje dubrovačkih vlasti, glede obuzdavanja bolesti u gradu, ostalo je jednako nedjelotvorno kao i tijekom pogubnih mjeseci 1348. godine.

Promjena svijesti glede epidemije i mogućnosti njenog sprečavanja i kontrole može se uočiti tek sa 1377. godinom i uvođenjem prve karantene. Tek je tim odredbama po prvi put

oblikovan djelotvoran sustav s kojim je gradska uprava uspijevala bar donekle kontrolirati dolazak, te često spriječiti pojave epidemije u gradu. Istodobno, valja imati na umu da u talijanskim gradovima ponavljanja kužnih epidemija uzrokuju promjenu u odnosu spram bolesti, što se može iščitati i u oporukama tog razdoblja, koje odražavaju pojačanu pobožnost, ali i određenu racionalnost. Je li identičan slučaj bio i u onovremenom Dubrovniku otkrit će tek buduća istraživanja. Vrlo je lako moguće da su dubrovačke oporuke iz 1360-ih i 1370-ih u potpunosti usporedive s talijanskim istraživanjima, jer su se rezultati takvih poredbi glede 1348. godine pokazali vrlo sličnim.

Iz svega navedenog proizlazi da je epidemija s polovice 14. stoljeća označila tek prvi korak u mijeni društvene stvarnosti srednjovjekovnog Dubrovnika. Odnos prema životu i smrti značajnije će se promijeniti tek s učestalim pojavama epidemije u Gradu i njegovoj okolini. Međutim, pri tome nikako ne treba izostaviti druge gospodarske i političke čimbenike koji su nesumnjivo doprinijeli toj mijeni.

Popis oporučitelja prema *Testamenta notariae* 10-1, sv. 5 (1348. godina)

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
1		?	de Gambi	Ž	?	?		Ime testatora nepoznato jer sačuvan samo drugi dio testamenta. Spominje se nećak Pasko de Gambi.
1-2	20. veljača	Dobra	de Serino	Ž		Maria		Spominju se: muž Grgur de Serino, sestra Frane, unuk Nale i muž ali mu se ne spominje ime.
2-2'	1. travanj	Iache	de Cherpa	Ž	Cherne de Cherpa			Nema točnog datuma testamenta nego se navodi " <i>in aprile</i> ". Spominje se muž Orso.
2'-4'	5. svibanj 1348	Angelo	de Leticia	M				Spominju se: supruga Draxe, unuk Nikola, sin Radas, kćer Serga. Njegov sin ima izvanbračno dijete s nekom Helenom.
4'-5'	8. svibanj 1348	Draxe	de Litiçia (!)	Ž				<i>Draxe uxor condam Angelo de Litiçia</i> - supruga prethodnog testatora koji je već umro u trenutku pisanja njene oporuke. Spominju se: služavke Chelce i Goyna
5'-7	6. svibanj 1348	Sergha vxor	Cherçi	Ž	Angelo de Leticia			Spominju se: muž Nale de Cherçii, sestrična Mara.
7-7'	6. svibanj 1348	Catharina	de Chatena	Ž				Spominju se: muž Đivo de Chatena (pokojni), Radica kćer Đive de Chatena (izvanbračna?), <i>dvije sestre</i> .
8-8'		Stane		Ž				Spominju se: muž Marin sin Paskvin, nećakinja Stanica kćer Pokrina, sestrična Brane, brat Pokre.
8'-9	13. ožujak	Rusa	de Cucte (?)	Ž				Na više mjesta se spominje muž Maroje (Maroe) a na jednom mjestu s prezimenom de Cucte - možda je to prezime muža! Spominje se i liječnik Toma (<i>magestro Thomasso medigo de Ragusa</i>), tetka Dobre.

* Pod rubrikom PREZIME unošeni su i nadimci, patronimi i mjesta porijekla, odnosno svi pridjevi koji su u samom izvoru korišteni kako bi pobliže odredili imena oporučitelja.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
9'-10'	3. ožujak 1348.	Syme	de Reste	M	Pasqua	Maria		Spominju se: supruga Veće (Vechia), tetka Jela, brat Mateo (Mate).
11	18. travanj	Pale	de Paborra	M	Andrea			Spominju se: supruga Anesh, braća (ne spominju im se imena).
11-12		Radoslau	Caliç	M			mesar	Spominju se: bratić Stipe, dvije kćeri (bez imena vjerojatno malodobne), supruga (bez imena) i sestra Stanka, nećak (bez imena).
12-13	29. siječanj	Radimir		M	Tuerderio			Spominju se: izvanbračni sin Vlaho, nećak (unuk?) Maroje, sestra Mila, supruga (bez imena), sestrična Koliya, brat Priboje, kćer Drašula, rođak Andre.
13-13'	prosinac 1348.	Tise	de Sorente	Ž	Clime			Nema točnog datuma testamenta - navodi se samo "mense decembris". Spominju se: suprug, nećakinja (oboje bez imena).
14-14'	10. veljača	Matheo	Tragurino	M				Čini se da ima izvanbračnog sina Nikolu. Spominju se: supruga Ana, sin Mihajlo, nećakinja Mihajla i njena kćer Anuša, sestra Deša,
14'-15'		Milos		M			zlatar	Spominju se: supruga Stana, bratić Radovče, sestra (bez imena), kćer (bez imena)
15'-16	13. svibanj	don Martino		M			svećenik	Daruje novac za kupovinu brevijara za don Tomu (ali da ne košta više od 7 dukata i 6 groša).
16-16'	10. svibanj	Pascha	de Scese	M	Marthol	Marisla		Unutar ove oporuke sačuvane su odredbe oporuke njegove žene. Spominju se: sestrična Ana, supruga (bez imena), bratić Vito, sin Zago, kćer (bez imena).
17-17'	5. veljača	Andre	de Petragna	M				Spominju se: izvanbračna kćer Marguša Tome de Petragna (možda mu to sin), sestra Mara, supruga Deja, dvije kćeri (bez imena), sinovi Vlaho i Đivo

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
17'-19	7. veljača	Andrea	de Bodača	M				Spominju se: supruga Tome, sestra Mara u Splitu, sestra Bune, dva brata Todor i Vlaho, nećak Đive.
19-20	6. svibanj	Blasio	de Bodaca	M				Spominju se: supruga Tome (isto kao brat mu Andrea), brat Andrea, sin Đivo i kćer (bez imena), nećakinju Slavušu (kćer Todora de Bodača), sestru Mare u Splitu i njezine kćeri, sestru Bune, rođaka Trifuna de Bodača, svoje udane kćeri (bez imena).
20-21'	13. veljača	Radoba	Vocoline	M				Spominju se: supruga Ane, sestra Radula, nećakinja Radoslava, brat Petar.
21'-24	1. travanj	Drascho	Beriseuich	M				Spominju se: nećak Rade Krajša, nećakinja Priba, sestra Dragana i njena kćer (bez imena), nećakinja Stojna, sestra Prvoslava i njezin sin Krajša, supruga Deja (Decho), polubrat Radoš (vjerojatno pokojni) i njegova djeca.
24	siječanj 1348.	Filipa	de Gungel	Ž				Nema točnog datuma oporuke navodi se samo "mense ianuario".
24	21. ožujak	Lena	de Menče	Ž	Nichola	Rossa		Spominje se brat Maroje (Marin).
24'	11. ožujak	Rossa	de Menče	Ž				Spominju se: suprug Nikola de Menče, sin Marin, kćer Lena, kćer Petra, Filipa žena Martina de Menče.
24'-25	2. travanj	Nicho	de Pičinich	M	German			Spominje se supruga (bez imena).
25-25'	23. svibanj 1348.	Frane	de Petragna	Ž				Spominju se: suprug Todor de Petragna, brat Niko, setra Buna, sestra Raguša, sin Maroje, brat Manko na Kalamoti.
25'	prije 23. svibanj 1348.	Todoro	de Petragna	M				Spominju se: supruga Frana koja izvršava njegovu oporuku, sin Maroje (vjerojatno iz prvog braka), Grego de Petragna i njegova djeca Maroje, Drašula i Nikoleta (Grego je vjerojatno Todorov brat).

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
25'-26	1. travanj	Perue	de Binçolla	Ž	Mathey de Binçolla			Spominju se: kćer Marija, sin Nikola, sestra Slava u samostanu sv. Simeona, suprug Dmitar de Binçolla, Radislava kćer supruga Dmitra (izvanbračna?).
26'	21. travanj	Choce	Scrise	Ž				Spominju se: suprug Nikola Scrise, kćer Ana.
27		Petre		Ž				Spominje se suprug Radomil.
27'-28	11. ožujak	Dime	de Mlascha	M				Spominju se: izvanbračna kćer (bez imena), sin Niko, kćer Mare, brat Miho de Mlaschogna.
28'	1. travanj	Margo	di Scrigna	Ž	Boseno (?)			Spominju se: kćer Belče, Bošen de Scrigna koji može biti ili suprug ili otac.
28'-29		Mare	de Glauat	Ž				Spominju se: suprug Rusin de Glauat, kćeri kojima se ne navode imena.
29-29'		Bogoe		M			klesar	Spominju se: supruga (bez imena), kćer (bez imena).
30-30'		Martino		M			mesar	Spominje se supruga Stana.
30'.31	1. siječanj	Obrad	Stanibratich	M				Navodi se da je oporučitelj sa šipana. Spominje se supruga Brata.
31	31. svibanj	Bile	de Sorgo	Ž	Stipe de Sorgo	Yelena		Spominje se brat Pasko. Spominje se i Lampre de Sorgo (možda stric).
31'-32		Vlacho	de Gala	M				Spominju se: supruga (bez imena), vjerojatno malodobna djeca (bez imena).
32-32'	13. travanj	Nicholla	de Papaço	M				Spominju se: nećaci i nećakinje djeca od Dobre (vjerojatno sestra), supruga Lisa.
32'		Bracin		M			kovač	Spominju se: brat (bez imena), sestra (bez imena).
33	11. veljača	Bratcena	de Gruppsa	Ž			trgovkinja	Spominje se suprug Grupša.
33-33'	23. ožujak	Nicholeta	de Binçola	Ž				Spominju se: suprug Marin de Binçola, kćer Bona u samostanu sv. Klare, sinovi Šime i Đivo.
33'		dom Dimitar		M			svećenik	Spominje se brat Pasko.
34-35	27. ožujak	Nicholla	de Poça	M				Spominju se: supruga Frane, brat Gavče.
35-36	16. svibanj	Bilçe	Stilo	Ž				Spominju se: suprug Toma kirurg (čini se da je pokojni), Canota suprugov nećak (unuk), bratić Cota, kćer (bez imena).
36	18. travanj	Milinçe	Peruinouich	M				Spominje se supruga Đivana.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
36-36'	17. travanj	Čuno	de Sorgo	M				Spominju se: brat Maroje, brat Dobre de Sorgo, supruga Draša, izvanbračna kćer (bez imena).
37	veljača 1348.	Mare	Gubarro	Ž				Spominju se: suprug Matula Gubarro, svekrva Rusa.
37		Nuče	de Bunardo	Ž				Spominje se suprug Maroje de Bunardo.
37'		Brane		Ž		Stane		Spominju se: suprug Obrad, sestrična Stanuša, kćer (bez imena).
37'-38	17. travanj	Decho	de Lunardo	Ž				Spominju se: suprug Stefan de Lunardo (pokojni), svekrva Rusa / Rosa, sestra Nikoleta koja je žena od Galla (Chattoni?), sestra Dragnešina koja je žena od Paska de Sese, Danica koja je nećakina (unuka) svekrve Rose.
38'		Nicholleta	de Bočinolo	Ž				Spominju se: suprug Pasko de Bočinolo (pokojni), brat Nikola, sin Maroje.
38'	29. veljača	Perue	de Proclo	Ž				Spominju se: suprug Nale de Proclo, sestrična Damne, brat Kerve, sestra Slave, sin Miho.
39		Čura	de Duči	Ž	Matia de Duči			Spominju se sinovi (bez imena).
39		Maroe	de Chaten	M	Chaten			Spominju se: sin Marko, sin Petar, supruga Rada.
39-39'		Deya	de Čauernicho	Ž				Spominju se: Petar de Čauernicho (pokojni), sin Nikola.
39'	3. travanj	Maria	de Čauernicho	Ž				Spominju se: suprug Nikola de Čauarnicho, brat Petar, sestrična Mare redovnica u sv. Šimunu, sestra Rada redovnica u sv. Mariji, svekrva Deja, kćer (bez imena).
39'-40	travanj 1348.	Gabriel	de Gleda	M				Spominju se: brat dom Vito, sin Vito, kćer Maruša, supruga Lena, sin Marko, baka Dabrica (pokojna), punica Mare, šogor Jakov (Iachomo).

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
40'	18. veljača	Brate	de Uočigna	Ž				Spominju se: suprug Petar de Uolčigna, sestra Mara u Kotoru, sestrlična Deča, sestra Selina, kćer Radula, brat Marin, sestra Jelena u Kotoru.
40'-41	6. veljača	Maria	de Baraba	Ž				Spominju se: suprug Luka de Baraba, sin Zuno u franjevcima, sin Vito.
41-41'		Brata		Ž	Calenda de Chalamota			Spominju se: suprug Kranislav trgovac, brat Stipoje, sin (bez imena), brat Petar.
41'-42	19. travanj	Francha	de Goče	Ž				Spominju se: suprug Marin de Goče (pokojni), nećak Marinice Klementov, izvanbračni suprugov sin Markulin, svekar Pasko de Goče, sin Pasko.
42-42'	27. ožujak	Dea	de Saračin	Ž				Spominje se sin Šime. Saracin je vjerojatno suprug.
42'		Tise	de Bercho	Ž				Spominju se: suprug Pokre de Bercho, bratić Mate, nećak Živko, brat (bez imena).
42'-43		Rusa		Ž	Radin			Spominju se: braća Nikola, Mišo, Radomir i Priboje (nije jasno da li su ovi oporučiteljčeni srodnici ili ne).
43	26. svibanj	Nicholla	de Crosy	M				Spominju se: supruga Aga (Agata?), sin Jakša.
43-43'		Drase	De Radidrag	Ž				Spominju se: suprug Matko de Radidrag, sin (bez imena), tetka Pervula koja je žena od Gavrana, tetka Mate, bratić Milče.
43'-44	13. srpanj 1348	Nicholeta	de Menče	Ž				Spominju se: suprug Petar de Menče, sestra Deja, brat Marin, brat Vito.
44-44'	16. veljača	Frane	de Uolča	Ž	Uole de Uolča			Spominju se: suprug Vito, sestra Slava.
45	9. svibanj 1348	Chane	de Stillo	M	Geruasi de Stillo			Spominje se sestra Nikoleta. U trenutku pisanja oporuke oba oporučiteljeva roditelja su mrtvi.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
45'	26. travanj	Ane	de Chuno	Ž		Brate		Spominju se: suprug Pasko de Chuno, kćer Maruša, sestra Nuće. Moguće da je oporučiteljica nešto u rodu s obitelji Bonda jer dosta ostavlja članovima te obitelji.
46	30. siječanj	Anna	de Sorgo	Ž				Spominju se: suprug Andrija de Sorgo, nećak Nikola, nećakinja Kare kćer Pavla de Martinusso, sestra Jelena u Baru, nećakinja Aga, sin Nikola de Sorgo. Oporučiteljica je u nekom srodstvu s obitelji Martinusi jer ima nećake iz te obitelji.
46-47	30. siječanj	Mare	de Dabro	Ž				Spominju se: suprug Petar de Dabro, sestra Rade, kćer (bez imena), nećak Nikola de Sorgo.
47		Dobretin		M	Tolchin			Spominju se: sestra Bloka, nećak Maroje, supruga Rade, nećaci (unuci?) Radoman i Bogdan, kćer Radvaka.
47'-48	15. travanj	Gele		M				Spominju se: brat Šime, nećakinja Beli, .
48-48'	15. travanj	Ana	de Grede	Ž				Spominje se suprug Šime de Grede. Ostavlja dosta kćerima Mihe de Lucha - vjerojatno joj to neki rod.
48'-49	29. travanj	Marge	de Sclai	Ž	Luca de Sclai (?)			Spominje se brat Miho.
49	14. ožujak	Nicholecta	de Gleda	Ž				Spominju se: suprug Klime de Gleda, sin dom Piero, Mela kćer Zorzija de Gleda.
49-51	18. travanj	Piero	de Benuinuta	M			trgovac	Spominju se: supruga Toluša, sin Janko, kćer Benčica, sin Maroje.
51-51'	22. svibanj	Same	de Lucari	Ž				Spominju se: suprug Nikola de Lucari, nećak Jakša, brat Niko (de Andrea de Sorgo?).
52	5. veljača	Clime	de Thomasino	M				Spominju se: kćer Stana (redovnica), vjerojatno malodobna djeca (spominju se bez imena), supruga Jelena (čini se pokojna).
52		Andre		M	Pacrato de Vitagne			Spominje se sestra Anica.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
52'	15. travanj	Iacobiça	de Ribiça	Ž				Spominju se: brat Petar de Ribiça, nećak Đivo, sestrična Draža, nećak Mate, nećak Matija, nećakinja Lina, Durak i Miho sinovi nećaka Đive.
52'-53	23. travanj	Pirçe		M	Calenda uetrano (staklar)			Spominju se: sestre za udaju (bez imena), braća (bez imena).
53-53'	28. siječanj	Maria	de Pabora	Ž				Spominju se: suprug Marin (Marinče) de Pabora, sestra Lisa. Naglašava da joj je otac još živ ali mu ne spominje ime.
53'-54	1348.	Miça	de Maxi	Ž	Symon de Maxi	Elena		Spominju se: suprug Rino, sin Francisko, nećak Šimun, sestrične koje su kćeri Kalendine, nećakinja Anica, .
54-54'	16. svibanj	Age	de Tidiusso	Ž				Spominju se: suprug Đivo de Tidiusso, sestra Anica, braća - Đivo i ?, kćer Jeluška.
54'-55	28. travanj	Milussa	de Babalio	Ž	dom Domagna de Babalio			Spominju se: stric Vito, sestrična Radica, strina Bela (žena strica Vite).
55	1348.	Çiue	Bençole	M	dominus Marinus Bençole			
55-55'		Çuita		Ž				Spominju se: brat Vratična šeširdžija, Maroje i Damoje sinovi Vratičnini (nećaci).
55'-57	20. ožujak	Pasqua	de Resti	M				Spominju se: supruga Marija, kćer Luja, sin Šime, sin Mate, sestra opatica u sv. Tomi (bez imena). ZAJEDNIČKA OPORUKA SUPRUŽNIKA.
55'-57	20. ožujak	Maria	de Resti	Ž				Spominju se: suprug Pasko, kćer Luja, sin Šime, sin Mate. ZAJEDNIČKA OPORUKA SUPRUŽNIKA.
57-57'	27. svibanj	Agnes	de Boschignolo	Ž				Spominju se: suprug Petar de Boschignolo, sestra Use u Veneciji u samostanu sv. Andrije, sestra Mara u Kotoru, sestra Paska.
57'-58	29. travanj	Rade	de Gambe	Ž	Andrea de Sorgo			Spominju se: suprug Luka de Gambe, brat Pavle de Sorgo, Filka kćer brata Pavla (nećakinja), brat Lovro de Sorgo.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
58-58'	28. travanj	Martinuso	de Martinusso	M	Nicolica de Martinusso			Spominju se: brat Juniје, brat Niko, brat Pasko u Veneciji.
58'-59	28. travanj	Giue	de Cranca	M		Tiche		Spominju se: supruga Kate, sin Maroje.
59	8. svibanj 1348	Drase	de Sorento	Ž				Spominju se: suprug Rusko de Sorento, bratić Petar de Bauchella, sestra Velja.
59'		Giuanna		Ž		Drinca		Spominju se: vjerojatno malodobna djeca (bez imena), brat (bez imena).
60		Dobre	de Čauina	Ž		Dea		Spominje se suprug Nikola de Čauina.
60-60'	17. travanj	Ane		Ž	Angelo aureso			Spominju se: braća Maroje, Domagna i Francischino.
61		Aniça		Ž	Clap Ualetić	Drase		Spominju se: suprug Šime sin Bogdaše (čini se da je pokojni), sin Bogdaša, sestra Dobre, sestra Ruša.
61-61'		Drase	Ualetich (?)	Ž				Spominju se: suprug Klap Valetić, kćer Dobruša (Dobre), druga kćer (Anica ili Ruša), nećak Tomo sin krojača Filka, rođak Pribec.
61'-62	16. svibanj	Thomasina	de Bodaça	Ž				Spominju se: suprug Andrija de Bodaça, brat Đivo, brat Martol, brat Vitko, sestra Aneš.
62-63	travanj 1348.	Nicola	de Gondola	M	Paule de Gondola			Spominju se: brat Đivo, punica Ana, supruga (bez imena), kćer (bez imena).
63-64		Sime	de Grede	M				Spominju se: supruga (bez imena), bratić Nikola de Grade, rođal Feliks Paskin de Grade, nećak Juniје, nećak Vlaho Feliksov.
64-65	15. ožujak	Anna	de Lucari	Ž				Spominju se: suprug Juniје de Lucari (pokojni - umro na moru), rođak Mate (de Grede?), Lena žena Mate de Grede, Radula kćer Mate de Grede, sin Moreto, sin Niko/Nikša, sestra Diја (pokojna).
65-65'	16. travanj	Dobra		Ž	Michil			
65'		Michoe	Cachić	M				
66	6. travanj	Maroie		M	dom Nifchor			Spominju se: supruga Anica, sestra (bez imena).

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
66-66'	11. svibanj	Giuco	de Petragna	M	Vital de Petragna		trgovac	Spominju se: brat Niko, sestra Maruša.
66'-68	28. travanj	Calenda	de Pobrata	M	Nicola de Pobrata	Dobre		Spominju se: brat Maroje, brat Pavle, tetka Brate, sestra Draša (vjerojatno pokojna), sestra Jela (vjerojatno pokojna), brat Tomo (vjerojatno pokojni), baka Stana. Oporučitelj navodi da je oporuku sam pisao.
68-68'		Pale	de Soro	M	Simo de Soro			
68'-69		Crance	de Bona	M				Spominju se supruga i djeca (bez imena).
69-70	27. ožujak	Nicola	Scrise	M				Spominju se: supruga Kote, sin Marin Benedikt, kćer Ane, bratić Vlaho.
70		Proboie	Camarich	M				Spominje pokojnu majku, brata i sestričnu (bez imena).
70-70'	20. travanj	Peruula	Iannilongo	Ž		Petre		Spominje se suprug Nikola de Iannilongo.
70'-71	18. ožujak	Franica	de Caloa	Ž				Spominju se: suprug Jure de Caloa, sestre (ne navodi im broj ni imena), sin Nikola.
71'-72	18. travanj	Milosau	Nacodauch	M			trgovac	Spominju se kćer (bez imena), bratić Simko.
72-72'	19. travanj	Palie	Raçich	M	Andrea Raçich			Spominje se supruga Age (Agata?), nećak Andro.
72'		Decho		Ž	Milatcho aureso	Biele		Spominju se: suprug Đivo, svekrva Bula, bratić Miho, sestra Maruša.
73-73'	6. travanj	Bratoie	Radomilich	M				Spominju se: supruga (bez imena, čini se da je već pokojna), brat Mile, brat Bogoje, sestra Milia, Radia žena brata Bogoja.
74-75	9. ožujak	Cuetan	de Dragano	M				Spominju se: supruga Perve, 4 kćeri (bez imena), sin Vlaho, sestrična Draža.
75-75'		Maroie	Antiuarano	M				Spominje se supruga Deča.
75'-76	15. travanj	Mise		M			postolar	Spominje se supruga (možda pokojna; bez imena).
76-76'		Marino		M	Pasqua de Grauossa			Spominju se: supruga Stane, sin Niko, sin Bogde, rođak Marino.
76'		Mare	de Drug	Ž				Spominju se: suprug Vito de Drug, kćer Franuša, kćer Dobre supruga Grgura de Scrigna, rođak Grego, brat Nale.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
76'-77	11. travanj	Dobre	de Cerua	Ž				Spominju se: suprug Pasko de Cerua, Nikola (prvi suprug), kćer Dobre, sin Marko.
77-77'		Rosa	de Michiole	Ž	Pero de Michiole			
77'-78	1. travanj	Altixina	Braduss	Ž				Spominju se: suprug Marin Braduss, sestra Dobre, nećakinja Una.
78	5. veljača	Foscassa		Ž				Spominju se: suprug Marin, brat Niko, brat Godanello.
78-78'	1348.	Tolia	de Siluestro	Ž	Matia de Bola			Spominju se: suprug Stipe de Siluestro (čini se da je pokojni), setrična Anica, kćer Bela(?), .
79	28. ožujak	Maria	de Mençio	Ž	Michael de Mençio			Spominju se: sestra Dobre, suprug Marko (moguće de Bocignolo), sestra Franuša, stric Nikola de Mençe.
79-80'	23. veljača	Magdalena	de Bogodanello	Ž	Marino de Borçeso (pokojni)	Marislava		Spominju se: suprug Marin de Bogodanello (pokojni), kćer Foska udana za Marina, sestra Ane, sin Bogde, sin Niko, rođak (zet) Marin.
79-80'		Deia	de Resta	Ž	Andrea de Resta (pokojni)			
80-80'		Stane	de Barbara	Ž				Spominju se: brat Martin, suprug (pokojni).
80'-81		Deia	de Iorgi	Ž				Spominju se: suprug Nikola de Iorgi, nećaci/unuci? (bez imena), nećakinja Filipa.
81-82	15. veljača	Iacobe	de Glauato	M				Spominju se: supruga Miluša, sin Marin, sin Vlaho.
82	23. travanj	Giue	de Babalio	M	Marco de Babalio			Spominju se: sestra Mare, nećak Vitko, bratić Vito, bratić Brasio, bratić Mišo, sestrična Vita, sestrična Ana.
82-83	20. rujan	Decho		Ž	Pero vetrano (staklar)	Jelegna		Spominju se: suprug Kalenda, sestra Mare, sestra Anica, sin Perica, drugi sin (bez imena). Moguće da je u rodu s obitelji de Maxi jer dosta dariva djecu iz te obitelji.
83-83'	2. svibanj 1348	Gallus		M	Çamno (?)			Spominju se: supruga Nikoleta, sinovi Toma, Šime i Frano, brat Petar.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
83'-84	22. veljača	Drasse	de Benessa	Ž	Bsello de Luca	Slaue		Spominju se: suprug Margarito sin pokojnog Pankracija de Benessa, kćer Radula, sestrična Lisa.
84'		Pale		M			postolar	Spominju se: supruga Stane, malodobna kćer (bez imena), nećakinja Radula.
84'		Milten	Selembar	M				Spominju se: supruga Krasna, malodobna djeca (bez imena), bratić Barbi.
84'-85	16. travanj	Radoslauo		M			trgovac	Spominju se: brat Sofrano (izgleda da je pokojni), brat Pervoje, sestra Perna, supruga (bez imena; vjerojatno pokojna), pokćerka Dečna.
85'	1. svibanj 1348	Vlacno	de Resti	M				Spominju se: brat Šime, brat Pavle, supruga Ane.
86	7. svibanj 1348	Dea	de Resti	Ž	Sleui de Resti			Spominju se: brat Pavle de Resti, brat Šime de Resti.
86-86'	14. svibanj	Bose	Vetrani	Ž	Piero Vetrani	Stane		Spominje se sestra Đivana supruga od Milče (čini se da je pokojna).
86'	24. svibanj	Andrea	de Sorgo	M	Palma de Sorgo			Spominju se: supruga Filipa, sin Pavle, sin Lovre, rođak Đivo de Bona.
86'-87		Radolino		M			trgovac	Spominju se: supruga Ruse, malodobni sin (bez imena).
87-87'	4. travanj	Sea		Ž	Bilduin			Spominju se: rođak Bogoje, sestra (možda Boja).
87'		Mare	de Seson	Ž				Spominju se: suprug Miloš de Seson, brat Niko, dvije sestre (bez imenea), braća (osim Nika ima ih još ali im se ne navode imena).
88	16. svibanj	dom Petro	de Volcaso	M			svećenik (?)	Spominju se: sestra Domnica (vjerojatno pokojna), nećak Miše.
88'	18. travanj	Tomasio	Stilo	M	Johannes Stilo de Salerno		liječnik	Spominju se: supruga Bilče, brat Čokta, nećakinja Gianocta.
89	4. svibanj 1348	Marino	de Mednicho	M				Spominje se malodobni sin (bez imena).
89	21. travanj	Nicolecta	de Bercho	Ž				Spominju se: suprug Kriša de Bercho, brat Mate, brat Stipe, kćer Ane, još neke kćeri (bez imena), sestrična Rade, rođak Nikoleto.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
89-89'	28. ožujak	Frane		M	maystro Angelo			Spominju se: supruga Tise, kćer Mare, još neke kćeri (bez imena), nećakinja kćer Beje.
89'-90	28. ožujak	Giue	de Pale de Francesco	M	Pale de Francesco special	Anica		Spominju se: brat Franko. Čini se da se majka preudala za Lorina Ricti jer se spominju oporučiteljeva polubraća.
90'		Rade		Ž				Spominju se: brat Stanoje marangon, sestra u Apuliji (bez imena).
90'		Aniça	de Bodaça	Ž				Spominju se: suprug Frane de Bodaça, braća (bez imena).
91		?						Ime oporučitelja nije sačuvano jer nedostaje prvi dio oporuke.
91-91'		Decho		Ž	Draseno	Stane		Spominju se: brat Petar, brat Maro.
91'		Maria		Ž				Spominje se suprug Ivan klesar.
91'-92	25. svibanj	Riga	de Bodaça	Ž				Spominju se: suprug Frane de Bodaça (čini se da je pokojni), sinovi Orso i Đivo.
92		Perue	de Binçola	Ž				Spominje se suprug Mihajlo de Binçola.
92	4. travanj	Giure	de Gostigna	M				
92'		Aniça		Ž				Spominju se: suprug Miloš, sinovi (malodobni; bez imena).
92'	26. travanj	Ana	de Desaça	Ž	Desaça (?)			U nekakvoj je vezi s rodom de Bodaça jer se spominju i Riga de Bodaça i muž joj Frane i oba sina Orso i Đivo (Junije).
93		Marusa		Ž	Tomado fauro	Bratusa		Spominju se: suprug Milsa kovač, kćer (bez imena), brat Pavle.
93-93'		Milsa		M	Radovan ferero		kovač	Spominju se: supruga Maruša, šogor Pavle de Thomado, nećak Živko (sin Radoslava?), rođak Radoslav.
93'	25. ožujak	Tomado	de Dersa	M				Spominje se sin Klime.
94	22. travanj	Bogoe		M	Gureç de Pirano			Spominju se: supruga Nikoleta, kćeri (bez imena), brat Abisino.
94	22. ožujak	Dobroslaua	Chosariça	Ž				Spominju se: bratić Rakoje, nećakinja Živana (kćer Radaje).
94-94'	2. svibanj 1348	Lena	de Grede	Ž				Spominju se: suprug Mate de Grede, braća (bez imena).
94'-95	1. travanj	Feliçe	de Grade	M	Matia de Grade	Madalena		Spominju se: supruga Deja, sin Mate.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
95	23. svibanj	Marino	de Drinchas	M	Andrea de Drinchas da Rausy	Perue		Spominju se: nećakinja Perve, nećakinja Slavuš, nećak Andro (svi djeca Mihe Olčinada).
95-96	17. srpanj 1348	Deya	de Grade	Ž				Spominju se: suprug Feliks de Grade (pokojni), brat Vito, brat Marin, sestrična Ane, sestra Nikoleta, sin Marko (vidi se i iz sinove oporuke od 18. 06. 1348.)
96		Dobrečin	Obradouich	M				Spominju se: supruga Radača, sestra Dobrača, bratić Kamoje.
96-96'	3. svibanj	Choliça	de Çara	Ž	Miha di Pasqua de Çara	Catarina		Spominje se baka Marija.
96' - 96bis	2. travanj	Iele	de Maxi	Ž				Spominju se: suprug Šimun de Maxi (pokojni), kćer Anica (čini se da je pokojna jer joj se spominje oporuka), nećak/unuk? Grego, rođak (zet) Rino (muž od kćeri Anice), kćer Maruša, kćer Deča.
96bis-96bis'	12. lipanj 1348	Nicoletus		M	Margin Felis de Veneciis			Spominju se: supruga Ane, sin Feliks, sestra Margareta, nećakinja/unuka? Lucija u Veneciji, nećak/unuk? Petar, nećak/unuk? Zanin (Çannino), punac Gruboje de Grubessa, bratić ser Francisco gastald mletačkog kneza u Dubrovniku.
96bis' - 97		Rade		Ž				Spominju se: brat Dražen, suprug (bez imena; pokojni), nećak Petar (sin Draženov).
97-98'	18. lipanj 1348	Marcho	de Grede	M	Felix de Grede	Dea		Spominju se: supruga (bez imena), sin (bez imena), bratići Mureto i Nikša, tetka Bune.
98'	10. travanj	Side	de Benessa	Ž				Spominju se: suprug Mate de Benessa, sin Šime, braća Pavle, Luka i Dobre.
98' - 99	1. travanj	Stane	de Pouersco	Ž	Domagna de Pouersco			Spominju se: sestra Nikoleta, sestra Petruša, brat Marinče, brat Petar, kćeri (bez imena).
99-99'		Bratan		M			postolar	Spominju se: supruga Brate (Obrate), sin Andro, čini se da ima još djece ali im ne navodi imena.
99'-100	26. siječanj	dom Sergi	de Cuçheta	M				Spominje se sin Vlaho.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
100	lipanj 1348	Piero	de Volcane	M				Spominju se: supruga (bez imena), punica Bratulja.
100- 100'	20. ožujak	Dea		Ž				Spominju se: pokćerka Radica (kći od Bogoja), nećakinja /unuka? Rukna, sestra Bijelče, suprug Marin. Oporučiiteljica je izvršiteljica oporuke neke Druge.
100'- 101	28. ožujak	dominus Clemens	de Obrath	M			svećenik (?)	Spominju se: služavka Višina i njen sin Mihoje (moguće da mu je to izvanbračni sin jer mu ostavlja dvije kuće),
101- 101'		Mila	de Carene	Ž				Spominju se: suprug Radoslav de Carene mornar, sestrična Prvoslava (kćer Dobročine), sin Vlakota, kćer Đivana, prethodni suprug (bez imena).
101'	24. lipanj 1348	Frane	de Goče	Ž	Clime de Goče	Perue		Spominju se: suprug Niko, kćer Rade, brat Marin, brat Vito.
101'		Marussa		Ž				
101'- 102	24. ožujak	Francha	de Iorgi	Ž				Spominju se: suprug Mate de Iorgi, kćer Maruša u puncijelama, kćer Aneš, sin Pavle, sin Đivo, sin Martel, sin Vito, sin Jorgi, unuci od sve djece (bez imena).
102	4. travanj	Perue	de Binçola	Ž				Spominje se suprug Dobre de Binçola (čini se da mu oporučiiteljica nije bila prva žena), kćer Anuša, Niko de Binçola (sin Dobre de Bincola), Šime de Binçola. Čini se da je oporučiiteljica u nekom rodu i s Dersama.
102- 102'	23. ožujak	Marin	de Volço	M				Spominju se: sin Nikola, kćer Slave (čini se da je pokojna - spominje se njena oporuka), još dvije kćeri (bez imena).
102'		Brate		Ž				Spominju se: suprug Maroje kovač (čini se da je pokojni), sestra Buda, nećakinja Jakobica, nećakinja Maruša.
102'- 103	12. travanj	Milo		M				Spominju se: supruga Mila, brat Milota, kćeri (bez imena), brat Milota, sestra Cvita.
103	29. veljača	Clap	Valetich	M				Spominje se supruga Draža.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
103		Margo		Ž				Spominju se: suprug Proboje koji je Radomirov brat, stric dom Petar, nećakinja/unuka? Maruša.
103'		Peruoslaua		Ž				Spominju se: sin Buhoje, kćer (bez imena), sestra (bez imena, možda Miluša).
103'	12. ožujak	Radosti		Ž	dom Palma de Gaçar			Spominju se: Šime de Gaçar i njegova žena Dobra (u nekom su rodu s oporučiteljicom ali se ne navodi u kojem).
103'- 104		Pante	de Velchodruch	M				Spominje se supruga (bez imena, vjerojatno pokojna).
104		Maria	de Grapsa	Ž				
104	11. siječanj	Mirna		Ž				Spominju se: suprug Mirko s Korčule, sin Grego, sestra Stanislava, kćeri (bez imena), tetka Radoslava (supruga Andrije de Vela), sin Jorge.
104'		Mirna		Ž				Spominju se: suprug Bratan, sestra (bez imena), nećakinja (bez imena), kćer Sera.
104'	9. ožujak	Marussa	de Dersa	Ž				Spominju se: suprug Bone de Dersa, brat (bez imena).
104'		Mila	Gisla	Ž				Spominje se suprug Mihoje Gisla.
105		Tomasina		Ž	Marin de Risa	Nora		Spominju se: sin Rusin kožar, suprug Toloje, unuk Palma (sin Rusinov), nećakinja/ unuka? Kote, snaha Mare.
105- 105'		Tuerdena		Ž	Mildrugo		krčmarica	Spominju se: kćer Petruša, suprug Maroje, sestrična Dečna i njena sestra Mirna. ZAJEDNIČKA OPORUKA SUPRUŽNIKA.
105- 105'		Maroie		M				Spominju se: supruga Tverdna krčmarica, kćer Petruša, brat Regoč (vjerojatno na Mljetu), nećakinja Dradica (kćer Radoslavova), Radosta Regočeva (nećakinja ili šogorica). ZAJEDNIČKA OPORUKA SUPRUŽNIKA.
105'- 106		Vita	Arbanese	M	Ylia Arbanese	Peruaia	mesar (?)	Spominju se: brat Ilija Arbanas, supruga Ruse, kćer Perve, tetka Bratica.
106		Peruaia	Arbanese	Ž				Spominju se: suprug Ilija Arbanas, sinovi Vito i Ilija (vidi se i iz Vitine oporuke).

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
106'		Ruse	Arbanese (?)	Ž				Spominju se: suprug Vito mesar (možda Arbanas?), tetka Marija, sestra Deča.
106'		Radoslauo		M			zlatar	Spominje se supruga (bez imena).
106'- 107		Soprica		Ž				Spominju se: sin Lone, izvanbračna unuka Jakuša.
107- 107'	11. ožujak	Vnuciča	de Maçalex	Ž	Nicola de Maçalex			Spominju se: brat Marko, sestrična Riguša, nećakinja/unuka? Gusa.
107'		?						Oporuka nije čitljiva - oštećena.
107'- 108		?						Oporuka nije čitljiva - oštećena.
108		?						Oporuka nije čitljiva - oštećena
108- 108'		Calenda	de Vetrano	M		Stane		Početak oporuke nije čitljiv. Spominju se: supruga Deja, Sinovi Petar i Šime (malodobni?).
109		Mare	de Guira	Ž	Brachu de Guira	Guira		Spominju se: suprug Držoje, kćer Domuša, stric Mateo.
109	7. srpanj 1348	Frane	de Gondola	Ž				Spominju se: suprug Niko de Gondola (pokojni), brat Niko, kćer (bez imena).
109'		Perna		Ž				Spominje se sestra Mirna.
109'	28. ožujak	Dobre	de Bisačin	Ž	Bisačin stačoner			Spominje se sestra Mare. ZAJEDNIČKA OPORUKA SESTARA.
109'	28. ožujak	Mare	de Bisačin	Ž	Bisačin stačoner			Spominje se sestra Dobre. ZAJEDNIČKA OPORUKA SESTARA.
110		Radoslaua	de Bratis	Ž				Spominju se: suprug Vlaho s Brača, sestra Bratoslava, brat Bosoje, sin (malodoban; bez imena), kćer (malodobna; bez imena), sestra Nikoslava, brat Radoslav, bratić Rusin.
110	24. ožujak	Stana		Ž				Spominju se: suprug Radoče, sestrična Marija, brat (bez imena).
110'		Tola		Ž				Spominju se: suprug Pobrat, kćer Draše, kćer Stane.
110'- 111	5. ožujak 7. lipnja	Tudoro	de Petragna	M				Spominju se: supruga Frane, sin Maroje, kćeri (bez imena).
111	17. ožujak	Filipa	de Mudricca	Ž	Stançe de Mudricca			Spominju se: nećakinja/unuka? Brata, nećak/unuk? Jure, nećakinja/unuka? Sla...?,

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
111'		Pocre	de Bercho	M				Spominju se: kćer Stanica, supruga Tise (vidi se i iz suprugine oporuke).
111'- 112	1. travanj	Bune	Cachich	Ž				Spominju se: suprug Kalenda Kačić (čini se da mu Bune druga žena), Margareta kćer Kalendina, kćer Nikoleta.
112- 112'		Russine		M	Toloie (?)	Tomasina (?)	kožar	Spominju se: supruga Mare (pokojna), sin (bez imena).
112'- 113		Frane		Ž	Bernaldo pilicero (kožar)	Dominica		Spominju se: kćer Katarina, mala unuka (bez imena), tetka Magdalena, suprug Ilija.
113		Marussa		Ž	Yllia de Lucarçe			Spominju se: suprug Milten, brat Martol, baka Mare, stric fra Marin.
113- 113'	26. studeni 1346.	Stefano	de Sorgo	M				Spominju se: sestra Priba, supruga Jelena, sin Lovro, sin Pasko.
114	ožujak 1348.	Milovan		M	Radomir			
114'	13. travanj	Marcho	de Goçe	M	Pasche de Goçe			Spominje se brat Marin.
114'	1. listopad	Drasco		M				Spominju se: supruga (bez imena), sestra Karsina, još jedna sestra (bez imena).
114'- 115	12. ožujak	Veçe	de Resti	Ž	Stepe			Spominju se: suprug Šimun Paskov de Resti, sin (bez imena).
115	26. srpanj 1348	Gregorio		M				
115		Margo		Ž	Martholo			Spominju se: suprug Obrad, sestra Čika, brat Luce, sestra Maruša, nećak/unuk? Andro.
115'		Bogodana	Peneo	Ž				Spominju se: suprug Priboje Peneo, nećakinja/unuka? Pribica.
116	20. travanj	Giue	de Resti	Ž	Frane de Resti			Spominju se: tetka Mare redovnica u sv. Šimi, Vito i Pavle de Resti (neki su joj rod ali se ne navodi koji).
116	25. siječanj	dom Çore		M			svećenik (?)	Spominju se nećakinja Stane de Scutari, nećakinja Stane (kćer Bogde de Rasmen).
116'								oporuka nije čitljiva.
116'- 117								oporuka nije čitljiva.
117'	14. veljača	Marussa		Ž				Spominju se: suprug Radec, sin (bez imena).

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
117'		Marussa		Ž				Spominje se suprug Obrad.
118		Bogoie	Toscano	M				Spominju se: supruga Paskuša (pokojna), kćer Nikoleta (malodobna).
118'		Catarina		Ž		Maria		Spominju se: nećakinja Ratka, brat (bez imena), tetka (bez imena).
118'- 119		Pasqua	Lučichr (!)	M				Spominju se: kćer Maruša, kćer Radica, izvanbračni sin Radovan, supruga Stana, sin Maroje, brat Čuroje, brat Grego, šest nećakinja (bez imena), brat Stjepo.
119	31. siječanj	Orsiča		Ž				Spominju se: suprug Radoš, nećakinja Bratna.
119	15. ožujak	Rosa		Ž				Spominje se sin Milorad. ZAJEDNIČKA OPORUKA MAJKE I SINA.
119	15. ožujak	Milorat		M		Rosa		Spominje se kćer (bez imena). ZAJEDNIČKA OPORUKA MAJKE I SINA.
119'		Perua		Ž				Spominje se suprug Dobroslav iz Kitora.
119'		Terdoie	de Dobrina	M	Chranisa de Dobrina			Spominje se supruga Lucija.
119'		Crance		M			kožar	Spominje se brat Sirača kožar.
120		Melce		M			majstor neke vrste	Spominju se: supruga (pokojna; bez imena), kćer (bez imena), brat (bez imena), bratić (bez imena).
120- 120'		Tuerdoie		M	Radouce marinar (mornar)			
120'		Yelegna		Ž				Spominje se suprug Radeča.
120'- 121		Brata		Ž				Spominju se: suprug Dikoje klesar (pokojni), sin Nikša, svekrva (bez imena), šogorica Boguša, sestrična Darna.
121		Milna		Ž				Spominju se: rođak Osroje, kćer (bez imena).
121- 121'		Sime		M	Bogodassa			Spominju se: supruga Ana, stric Marin Rosso (Crveni), punac Klap, Maruša sestrična oca Bgođaše, punica Draža, neodređeni nasljednici.
121'		Vlachota		M	Gruboe			Spominje se Pribislava (možda supruga).
121'- 122		Radosti		Ž				Spominju se: suprug Gregor mornar, sestra Mila.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
122	9. ožujak	Ana		Ž	Dobrogrna			Spominje se suprug Miha.
122		Miladena		Ž				Spominje se ujak/stric? Bodaša.
122	25. ožujak	Peruaya		Ž				Sve ostavlja Ljuboju Silegoviću, i brani bratu i bratiću da se protive njenoj oporuci.
122-122'		Maria	de Sorgo	Ž	Iuancho de Sorgo			Spominju se: sin Đivo, ser Stjepan de Sorgo i sin mu Lovro (u rodu s oporučiteljicom ali nije jasno točno što).
122'		Orislaua		Ž	Ivan (?)			Spominje se Ivan (suprug ili otac?).
122'-123	1348.	Tuerdna		Ž				Spominju se: suprug Pripče kovač, brat Bratin, sestrična Dobra, sestrična Iva, sestrična Gojna.
123	7. listopada	Deia		Ž		Filippa		Spominje se suprug Nikola kalafat.
123		Bratoslaua		Ž				Spominje se suprug (bez imena).
123'		Obrado	Dusma	M				Spominju se: supruga Radula, nećak Radelja.
123'		Marussa	de Mednico	Ž	Marino Antiuarano			Spominju se: suprug Jakša de Mednico, sin Martin.
123'		Domnicha		Ž				
124		Clime		M	Iuanne		mesar	Spominje se supruga (bez imena).
124		Radosti	de Lucha	Ž				Spominje se suprug (pokojni?).
124-124'	1346.	Stepoie		M	Luce de Çuppana			Spominju se: supruga Rada, brat Gregor, brat Pasko, djeca (bez imena).
124'	17. ožujak	Perue		Ž			sluga Marina de Bona	Spominje se suprug Milin.
124'-125		Marino / Maroie		M			klesar	Spominje se sestra Stane.
125	27. veljača	Brata		Ž				Spominju se: suprug Milosav postolar (pokojni), sin Petroje, tetka (bez imena).
125-125'	28. veljača	Pripbna (!)		Ž				Spominju se: suprug Bratin, suprugova nećaka (bez imena).
125'		Milna		Ž				Spominje se suprug Radoš mornar.
125'		Bellia		Ž	Gbogodan de Calafota			
125'-126		Uesela		Ž	Bogdan (?)			Spominje se Bogdan (suprug ili otac).
126		Çueta		Ž	Chada Pucibuta			Spominje se sestra Dobre.

FOLIO	DATUM OPORUKE	IME	PREZIME*	SPOL	IME OCA	IME MAJKE	ZANIMANJE	BILJEŠKE
126- 126'		Slaue		Ž				Spominju se sin dom Vlaho de Naricia (čini se pokojni), sestrična Rosa i kćer joj Dobre (nećakinja), .
126'- 127	20. veljača	Mila		Ž	Craneno de Stagno			
127		Brach		M	Dobrel			Spominju se: supruga Bola, izvanbračna kćer Peruša (majka joj Dobre), stric Pribeč (u Veneciji), šogor Iago, punica (bez imena).
127		Rasti		M			mesar	
127'	21. ožujak	Radoslau	Radosich (?)	M				
127'		Radoslaua		Ž				Spominju se: brat Utješen, sestra Tola.
127'	5. ožujak	Dobre		Ž				Spominju se: suprug Nikola, sin Milo.
128		Mate		M			štitar	Spominju se sinovi (bez imena).
128		Framcha (!)		Ž				Spominju se: suprug Mence iz Bara, kćer (bez imena).
128	10. ožujak	Boiole		M			težak	Spominje se supruga Milča. ZAJEDNIČKA OPORUKA SUPRUŽNIKA.
128	10. ožujak	Milta		Ž				Spominje se suprug Bojole težak. ZAJEDNIČKA OPORUKA SUPRUŽNIKA.
128- 128'		Lucha		M	Ylia			Spominje se sestra (bez imena).
128'		Rade		Ž				
128'		Drase		Ž				Spominju se: suprug Pavle, brat (bez imena), kćer (bez imena).
128'- 129		Tisse		Ž				Spominju se: suprug Tomče postolar, kćer Radica, brat (bez imena).
129	6. travanj	Bacerina		Ž				
129- 129'		dom Giovanne		M	Stanče de Botolin	Dobre	svećenik (?)	
129'	13. veljača	Gregorio	Luboiech	M				Spominju se: brat (bez imena), kćer (bez imena), supruga (bez imena).
130		Tolussa		Ž		Rade		Spominju se: suprug Veselko zlatar, sestrična Maruša.
130		Nicolecto		M				
130	17. siječanj	Radoslaua		Ž		Perue (?)		Spominju se: suprug Milogost s Pelješca, sestra (bez imena), bratić Radoslav, sestrična (bez imena) kćer Vlaha s Brača, sestrična Mila.

Izbor transkripcija oporuka iz Testamenta notariae 10-1,
sv. 5*

Oporuka Dobre supruge Grgura de Serino (20. veljače 1348.)

/fol. 1/

In Christi nomine amen. Anno domini M^oIII^cXLVIII, die XX^a februarii.

Ego Dobra uxor Gregorii de Serino sana mente et corpore mecum condo et ordino ultimum testamentum de bonis meis. In primis eligo sepulturam meam ad fratres minores. Item vole quod pro decimis et primitiis dando (?) VI grossi. Item pro malo ablato incerto grossi VI. Item volo quod fratribus minoribus dantur mille misse, item Sancte Marie de Castello [grossi] V, item aliis monasteriis scilicet Sancti Symeonis et Sancti Thome et Sancti ... /fol. 1'/ et Sancti Bartholy cuilibet perperum I. Item quod fiat vnum prandium V yperperorum. Item fratri Nicolao Marci de Dulcino ordinis minoris perperi V. Item ecclesie Sancti Blaxii de platea perperi V. Item fratri Čino de Albania manulla (?) perperum I. Item Anne et Stane reclusis in Sancto Cipriano (?) et etiam nepti Anne grossi VI. Item recalusis in Sancto Blasio cuilibet grossi VI. Et hoc est quarta partis dotis mee quam volo infra XXX^{ta} distribuatur si vir meus aderit secundum autem pitropi ordinent ut est iuris (?) et consuetudo civitatis residuum autem dotis mee est II^c XXV yperperi quos volo quod vir meus possideat iuxta consuetudinem civitatis donec ducet uxorem. Ducta autem uxor C perperi dentur matre mee. Maroe et alios modo subscripto distribuo. Volo et ordino de istis yperperis CXXV dentur in primis sorori mee Frane perperi XX et si ipsa decedet cum herede ante legitimam etatem volo quod dentur illi ecclesie ubi ipsa sepellietur. Item Nale auunculo meo dimitto perperi V. Item fratribus predicatoribus missis V^c, item monialibus Sancti Blaxii in muros civitatis perperi X, item Sancte Marie pro missis X, item omnibus relictis extra muros civitatis [perperi VII] quod dandant (!) cuilibet ... qualiter. Item viro meo dimitto perperi XXX, item Prode amite mee perperi X, item Milosclave perperi V quod sit sibi in adiutorium dotis sue. Si autem ipsa morietur dentur alicui alteri pauperi mulieris secundum dispositionem pitroporum. Item nepti mee filie Frane perperi III quod ematur sibi vnus anulus. Item Dobrene perperum I. Item Sancte Lucie in civitate Ragusii perperum I. Pitropos autem meos instituo Angelum de Leticia, Mathiam de Ribića et matrem meam si vivet, si autem obiet loco eius sororem Frane et virum meum principale. Item confiteor quod aurum quod est scriptum in instrumentum dotis mee

* Oporuke sačuvane u TN, sv. 5 u biti su na brzu ruku načinjeni prijepisi ranije zapisanih oporuke, od kojih mnoge - čini se - nisu bile originalno zapisane u notarijatu (o tome vidjeti poglavlje o izvornoj građi). Budući da dio tih zapisa nije čitljiv, nastojao sam gdje god sam mogao odgonetnuti nečitljive ili izostavljene dijelove i to sam označio sa uglatim zagradama ([]). Dijelovi koje ipak nisam sa sigurnošću mogao odgonetnuti označeni su s upitnikom (?). Jednako tako, pojedine riječi očito su u registar krivo napisane te sam takve označavao s uskličnikom (!). Nadalje, pojedini dijelovi oporuka zapisivani su na marginama. Te dijelove teksta nastojao sam uklopiti u osnovni korpus oporuka i naznačavao sam ih posebnim znakovljem ([]). Čini se da i sami upisivači ovih oporuka nisu mogli iščitati pojedine dijelove iz originalnih zapisa te su na nekim mjestima ostavljene lakune, koje sam označavao s trotočjem (...).

accepi et distribui iuxta beneplacitum voluntatis mee. Item quod nullus petat illud. Item volo (cassatum: s) quod si mater mea diceret (!) autem quod ipsa aliud de ipsis aliud ordinaverit, dentur fratribus minoribus pro missis L perperi XXX et fratribus predicatoribus perperi XV. Item fratribus minoribus vnum prandium V yperperorum et fratribus predicatoribus vnum aliud [eiusdem valoris et dumnabus Sancte Clare sive Sancti Blaxii [aliud eiusdem valoris. Item ecclesie Sancti Blaxii noui (cassatum: de) in platea [perperi] V. Item monacis dela Crumpna perperi V. Item Nale auunculo meo perperi V. Item pro malo ablato perperi V. Item volo quod si ut dictum est /fol. 2/ mater non ordinaverit aliud de istis perperi C perperi X dentur pro die decessionis sue uel pro tracta. Item perperi II fratri Nicolao predicto. Item ecclesie Sancte Marie de castro perperi VIII. Et istud testem fiat fan... (?) de censensu et voluntate matris mee Marie coram testibus subscribendis. Item eligo sepulturam meam apud fratres minores se tucti li pitropi et comessariis mei morisse che debia andar lo testamento in man deli thesaureri de Santa Maria magiore.

Oporuka Anđela de Leticia (5. svibnja 1348.)

/fol. 2'/

In nomine domini amen. Anno domini MIII^cXLVIII, mense madii die V intrante. Eo Angelo de Leticia faço meo testamento con bona et sana mente mia cosi acendo inprima sia dato per malcollecto perperi V^c delli quali dicti deneri sia marita de IIII orphane fili de boni homini, et sia li dati per L per ciasche duna. Ancora sia dato perperi C per lavorero delo spedale veramente che se lo spedale non se començasse a lavorare infra II anni che questi perperi C sia dato investire de poveri secondo che mellio parra ali mey pitropi. Ancora de questi denari sia lavorata una ecclesia in lo monte de Cresteç nela via Dorubla ad honore de Santa Maria annunciata, e sia lavorata lo piu tosto che porra. Anchora si vollio che tutte le mee possessioni si case come vigne e le tere et tutte massariçie de casa Draxe uxor mea in soa vita posseda et pola morte soa vada secondo chome sera scritto. Anchora si vollio che la casa mia in la quale io habitai con tucta la camera et con tucte l'arme dela casa mia et tucto fronininto (?) del mio lecto deli mia camera sia dato a Nicola filliolo del filliolo meo Radas a tempo quando sera in XVII anni inplena etade. Veramente se lo fante fosse bono homo, et se lo fante fosse de mala foça et tenesse rea via non li sia dato niente, et questo lasso a prouedere a li pitropi mey. Et se lo fante morisse avanti de ço che per venisse a quolla etade che scripta, overo che tenesse mala via vollio che le arme et tucte cose sia vendute per mano deli mey pitropi e sia dato per deo secondo che mellio parra al mey pitropi, e la casa predicta sia data alo convento deli frari minori prope cualmente (?) con questa condictione che nola possa vender ne donare /fol. 3/ ne cambiare ne vendere per modo ne per ingegno se no atorle lofitto dela dicta casa et pargare (!) dio per anima mea. Ancora vollio che lo terreno che aço in fronte de ser Nicola de Lucharo, se non remanisse nessuno de li mey herede si vollio che sia venduto de mofina (?) vi (?) am (?) et none a nançi et de questi denari sia dato per lo lavorero de la ecclexia de Santo Blaxio la quale si lavora in plaça perperi CC. Anchora sia dato perperi V^c a frari minori per lavorero delo loco deli frari predicti. Ancora sia dato perperi II^c a frari predicatori per lavorero dello locho. Ancora sia data perperi C per lavorero delo campanile de Santa

Maria maçore. Ancora sia spesso per mano deli mey pitropi perperi II^c per la coperta della ecclesia de Santo Stephano. Ancora sia perperi L in fare a riconçare Santo Petro maçore. Ancora sia dato alo monestero de Santo Andrea de Castello perperi L per conçar lo monastero. Ancora sia dato alo monastero de Santo Bartholome perperi L per conçare la ecclexia. Ancora sia dato alo monastero de Santo Symeone perperi XXV per conçare lo monastero. Ancora sia dato a Santa Maria de Castello perperi XXV per conçar lo monastero. Ancora sia dato a Santo Thome perperi XXV per conçatura delo monastero. Ancora sia dato perperi XX (cassatum: V) ala Cromena (!) per vestimento delli vetrani poveri et se alcuna cosa remanesse de questi vollio che sia dati la vmellio parra a mey pitropi. Ancora vollio che la casa che fo de mio pare aprio de vita de bachance sia data a Santo Iacobo de Vesniça prope civitate, et che non se possa vendere ne impegnare ne cambiare per modo ne per ingegno se non l'afficto sia tolco (?) per man de quelli che offiçia la dicta ecclexia. Ancora si vollio et commando che sia data la mia vigna de Breno la qual confina con Drasenuo sia data a quella ecclesia che aço commandato a lavorare a nome de Santa Maria annunciata, che sia per so reditaço perpetualmente a quello preuede che la offiçia et sia tenuto per debito de dire due messe la semana (?) per anima mea, et questo preuede /fol. 3'/ vollio che sia delo lignaço meo et se non se trovasse nessuno e ello sia messo alcuno de Pouelo preuede lo mellio che paresse aglli che avera a fare per questo facto perpetualmente. Ancora vollio che la vigna de Breno, la quale aperuo de Santa Maria Magdalena sia data a Serga mia fillia depo (!) la morte de mia uxor Draxe. Ancora la mia vigna d'Ombra dopo l'obito dela mia uxore sia data la metade alo monastero de Santo Andrea de Castello e l'altra metade sia data alo monastero de Santo Thoma de Pusterla. Ancora vollio che li sia donati perperi VI^c a Draxe sopra la soa dota et tucto lo uascellame (?) d'argento et çercelli d'auro. Ancora sia dato a Bilçe fillia de Çora de Cottorano perperi III^c. Ancora sia data a tucta la compagna che fo chon ser Blaxio de Bodaça perperi C. Ancora sia dato a Thoma de Viciano perperi C per fallo de raxon nostre. Ancora sia data per l'anima de Dobre de Sorgo perperi L chelli dea li miei pitropi. Ancora sia dato alli filli de Matheo de Çorçi perperi L. Ancora sia dato ali fillioli de Nocola de Goçe perperi XXV. Ancora sia dato per anima de Vita de Çorçi perperi XXV, et sia dati per mano deli mei pitropi. Ancora sia mandati IIIII homini ad Roma quando sera la perdonança grande et sia dato perperi XXV per çaschuno. Ancora sia mandato uno preuede a Santo Angelo de monte et Santo Nicola de Bari et a Santa Maria delo Casale in Brindiçio et sia li dati perperi XX per soa fatigha. Ancora sia mandato uno preuede a Santo Iacobo de Galiçia et sia li dati perperi C per soa fatigha. Anchora sia dato in Venesia a Çani çimantor perperi XVII. Ancora sia dato ad Antoni de Barbaria perperi VI in Venexia. Ancora sia dato per decima et primitia perperi V. Ancora sia dato messe mille ali frari minori. Ancora sia dato messe V^c a frari predicatori. Ancora sia dato messe V^c a tucti li preuedi dela terra. Ancora sia dato ali monaçi preuedi della Cromena (!) messe CCL. Ancora sia dato alli frati minori Daxa messe C. /fol. 4/ Ancora sia dato a Peclina et allo preuede de Santo Stefano messe C. Ancora sia dato a don Piero de Tascha perperi X. Ancora sia dato a dom Laure per caliçe I perperi XXXVI. Ancora sia dati perperi XL investire de poveri L. Ancora sia dato per çascheduna remita dentro et de fori della terra a grossi VI. Ancora sia dato per çascheduno monastero de

monache a perperis V et alle pulselle (!) perperi X. Ancora sia comparato uno libro de messe de tucto tanto per perperi XXV et sia dato in Santa Barbara per cantare messa. Ancora vollio che lo debito che me de dare Naleda Cherça çoe perperi III^cX et oni debito che me de dare sia libero e francho da dio e dami. Ancora me de dare Frane et Pero de Miriçacha (?) fratelli perperi MIII^cXXVIII et sia tenuti III anni li mei denari et se me uorra (?) fare alcuno dono et eli dea et se non vorra sia in bontade loro e ene (?) carta de notaro. Ancora vollio et commando che tucti li mei debitori che sono scritti in lo mio quaterno si de dare chome de reçevere si vollio che sia cretto (!). Ancora si sia debitore alli fillioli de Nicola de Pobratra perperi L per lo testamento de loro pare ogne raxon facta et aço I carta de notaro sopra Thodoro (!) de Bodaça de perperi M, la quale carta sie de questi fanti predicti. Ancora sia dato perperi L ad Helena matre delo bastardo de mio fillio. Ancora sia dato a Marinçe Çombal perperi V. Ancora sia dato ad Andrea fillio de Tollano perperi X. Ancora sia data a Paschussa fillia de Marino spatato per Marcho spatero perperi XX. Ancora sia dato a Domagna et Ghergo de Sceigna (?) perperi XXX. Ancora sia dato per çascheduno pitropi ducati II per I pitropo per uno par de calçe. Ancora sive (?) de dare Frane et Piero fillio de Miriçacha perperi MIII^c et delo pro quanto la plaxera. Ancora vollio che doppo la morte de Draxe uxor mia non se trovasse viro nessuno delo mio rede, vollio che tucto che se trovasse delo mio facto sia data per deo secondo che mellio parra ali mey pitropi.

/fol. 4'/ Et sopraço constituische pitropi et comessarii mei: don Lauro de Barattosclavo, Draxe mollier mea et Çive de Theodoysi et Nicola fillio de Marino de Volço et Marino fillio de Nicola de Mençe (cassatum: Crexe) et Angelo de Maxi. Anchora vollio che siando complito lo (cassatum: mie) testamento de tucto lo dimissorio per man deli mey pitropi fine in che durira (?) II et poi si vegna lo testamento in mano de li thesaureri de Santa Maria chelli sia pitropi dello facto dello facto della possessione. Et se tucta li pitropi morisse ço che deo non faça sia pitropi de tucto lo meo testamento li predicti thesaureri de Santa Maria. Questi son testimoni: Domena de Iseriça (!) et Michoe Caçich.

Oporuka Draže de Liticia (8. svibnja 1348.)

/fol. 4'/

In nomine domini amen. Anno domini MIII^cXLVIII mense madii die VIII intrante. Eo Draxe uxor condan Angelo de Litiçia faço meo testamento con bono et sana mente mia cusi dicendo. In prima si aço infra la dote et lo dono che mi dono Angelo mio marito perperi M, e l'auro de çercelli vollio che sia dati et destributi secondo che sera scritto. Prima sia dato per malcollecto perperi L et sia dato investire de poveri. Ancora sia dato per decima et primitia perperi IIII. Ancora sia dato per anima de mia matre per messe M secondo che mellio para ali mey pitropi. Ancora sia dato IIII M messe per anima mea, sia dato prima a frati minori messe mille, a frati predicatori messe V^c, ali monaci preuedi messe CC, a frati d'Axa messe II^c, allo monastero de Peclina messe L et messe M a tucti li preuedi della terra. Ancora fia facto I calixe d'argento de perperis XXV et sia dato a Santa Maria de Castello. Ancora sia dato I calixe d'argento de perperis XXX et sia dato alo convento deli frari minori. Ancora sia dato a Nale de Cherça perperi C. Ancora sia dato a Domegna et a Ghergo de Scrigna perperi XXX. /fol. 5/ Ancora sia maritade VI orfane povere con

perperi XXX çascheduna secondo che parra a mey pitropi. Ancora sia spesi perperi L investire de poveri. Ancora sia dato perperi XX alle pulselle. Ancora sia dato per çascheduno monastero de monache perperi V. Ancora sia dato per çascheduna remita dentro et de fora dela terra perperum I. Ancora sia mandati a Roma II homini quando sera la perdonança grande sia dato perperi XX per soa faticha. A Mare de Vita de Druco sia dato perperi X. Anchora sia dato a Perue de Guala perperi V. Ancora vollio che sia fatto I altare in la clexia deli frati minori, allo pilastro lave la sepultura nostra et sia ben facto et compari I libro de messa et quillo calice che scritto de sopra et I bono paramento de perperi XXV. Et sia dato a questo altare per servire ala sancta messa, et se li frati non volesse dar lo a far lo et li denari che avera costado lo altare sia spesi in maritare orfane secondo che mellio parera a mei pitropi. Ancora sia dato a don Laure patrino meo perperi XXX per messe. Ancora sia dato a Chelce fante mea perperi XX. Ancora sia dato a Goyna fante mea perperi XXX per maritar la et se la fante morisse avante de ço che se maritasse, sia maritata alchuna altra orfana. Ancora vollio che sia venduto tucto l'auro che se trovasse in casa et se alcuna cosa remanesse deli denari predicti, sia mestedati (?) insemble (?) et sia dati perperi LXX in lo lavorero della ecclesia de San Blaxio la quale si vole lavorare in Plaça. Ancora sia dato perperi L per lavorero dello spedale con questa condictione se non cominçasse a lavorare fine a II anni che questi denari sia dati per deo secondo che mellio parra ali mey pitropi. Ancora vollio che tucto lo vastellamento d'argento che si trovasse in case saluo quello ch'avemo impegno /fol. 5'/ lo qual vassellame simelo (?) deue mio marito secondo chonis se contene in lo so (!) testamento sia venduto et de questi denari sia facti IIII calixi d'argento, primo sia dato a lo monastero de Santo Thoma et I a Santo Symeone et I a Santo Andrea de Castello et a Santo Bartholomeo. Et se alcuna cosa remanesse sia dato per pauperibus seconda che mellio parra a mey pitropi. Et ancora vollio che deli pirmi denari sia talto et satisfacto questo meo testamento in contenente lo piu tosto che se porra sença nessuna demorança (?), se non melo faras siatimi tenuti arendar raxom animaçi la magestade. Et sopra ço constituscho pitropi et commessarii mey: Give de Thedosii, don Lauro paterno meo, Marino fillio de Nicola de Mençe et Angelo de Maxi. Et se alcuna cosa fosse deli mey pitropi de caso de morte ço che dio non faça avanti che satisfacesse questo testamento sia pitropi li thesaureri de Santa Maria. Ancora sia dato a don Piero de Thasca perperi X. Ancora sia dato a domio (!) Andrea de Risa perperi X.

Oporuka Serge žene Naleta de Cherçi, kćeri Anđela de Liticia (6. svibnja 1348.)

/fol. 5'/

In nomine domini amen. Anno domini MIIIC^oXLVIII mense madii die VI intrante. Eo Sergha uxor Nale de Cherçii et filia Angelo de Leticia si faço testamento meo con bona et sana mente mia cosi dicendo. In prima si cano per anima mea perperi C, li quali dicti perperi C silli de dare Angelo meo padre per anima mea et sia dato secondo chome sera scirtto in questo mio testamento. In prima sia dato per decimam et primitiam grossi XII. Ancora sia dati perperi X in mano de don Laure paternio meo che li dea a quelle persone che li fo detto in penitença. Ancora sia dato per malcollecto incerto perperi X. Ancora sia /fol. 6/ dato messe mille ali frati minori a cantare. Ancora sia dato alle pulselle

perperi X. Ancora sia dato per li monasteri de monache perperi IIII per çascheduno et a grossis IIII per çascheduna remita dentro et de fori de la terra. Ancora si aço XXX saçi d'auero in le mei çercelli ed anelli sia venduti et sia dati chome sera scripto, et anchora tucti li mey drappi de vestire sia venduti et de questa denari sia mandati II homini a Roma quando sera la predonança (?) grande. Ancora sia mandati II peruedi a Santo Angelo de monte et a Santo Nicola de Bari sia dato perperi V per homo. Ancora sia dato a dom Laure paterno meo perperi V per mese et se alcuna cosa remanisse sia dato per pauperibus. Ancora sia dato I dopplero grande chome si eo a Santo Blaxio de Gravossia et I immagine (!) de çera et I messa. Ancora vollio che sia date tovallie VI plunate (!) per le ecclesie povere et altri tovalliolli picçoli et sia dati per le ecclesie povere. Ancora aço d'argento et uno nafo d'argento in uno et lo altro onçe XIX vollio che se faça fare I calixe d'argento grande et sia dato alo convento delli frari minori. Ancora vollio et ordino che la casa in qual fo de meo marito si me fo affigrata (!) per la miam (!) dote, la quale casa vollio chella posseda lo mio marito fine che se maritasse et sello non se maridasse vollio che pode la soa vita e non li possa nessuno dire niente e po la morte so delo dicto marito mio sia venduta e la vendicione sia data per deo in tal modo che sia dato la una parte ali frari minori per messe et la seconda parte ali frati predichatori et la terça parte a tucti li preuedi a tucti li preuedi de la terra, questo sia dato per l'anima mea e del mio marito. Ancora vollio che de quelli denari della vendicion della chasa predicta sia talto (!) perperi LX et sia facto X desnari de perperi VI çaschuno et sia dato a frati minori et a poveri sia dato et plu ancora messe XII de convento a frati minori. ancora si prego lo meo pare (!) Angelo che dopo la soa /fol. 6'/ morte siarli (!) recomandata l'anima mea che me façesse alchuna parte deli boni soi a nome dell'anima mea per amore de dio, et se non melo (?) vorra fare sia mi tenuto de render rasone avanti la faça della maiestade. Ancora aço I peça de veleso sia facta a tegnere in rosso et çalandrare (?) et sia facto II planete de cantare messa e l'una sia infrexata con li mey frexi et sia data ali frari minori et l'altra sia facta semplice et sia data a Santa Maria de Castello. Et sopra ço constituisco pitropi et comessari mei: Angelo de Maxi et dompno Lauro de Brattosclavo et frate Domegna frate minore et Gorgi (?) de Gleda et si no (!) che questi mey pitropi che son scritti fin che II fossi vivi si possa ministrare et satisfare questo meo testamento, et se questi pitropi morisse avanti che fosse satisfacto questo testamento sia pitropi et commessarii mey li thesaureri de Santa Maria maçore. Ancora sia dato a Frane fillia de Vita (cassatum: deco) Denco uno anello che me fo dona la soa amida. Ancora sia dato duchato I a Mare cognata mia. Ancora vollio et ordino che la vigna la quale appresso Santa Maria Magdalena in Brenno (!) si uo (?) che de questa vigna si debia possedere la meta de lo mio marito in sua vita et che non possa vendere ne impegnare ne alienare, et de l'altra meça vigna predicta si vollio che si dea alchuno preuede che statesse in la dicta vigna et sia tenuto de cantare II fiade ledema (?) messa a Santa Maria Magdalena et una a Santo Matheo de Chiuao (?) la semana. Et dopo la morte de mio marito si vegna tucta questa vigna in mano deli pitropi mey et sia tenuto lo preuede che de stare in quella vigna et debia offiçiar continuo Santa Maria Magdalena et Santo Matheo II fiade la domada (?) dare (?) messa. Et se preuede non se potesse trovare astare in la dicta vigna et

ello sia trovato uno preuede in l'altra et sia li dato questa vigna in gaudivento la vita soa et vo sempre questo prevendo sia de gente de povolo de Ragusino et lo preuedo sia tenuto de andar III fiate la domada /fol. 7/ a dire messa II messe a Santa Maria Magdalena et I a Santo Mathero et questo facto sia si per anima mea chome delo meo marito che vada sempre de preuedo infinedo fine che durara lo mondo. Et si sconçuro li pitropi (?) che si metta acura che questa possessione non se guastasse (?) et se alcuno preuedo non fosse bouono conçatore della dicta possessione e li pitropi si lo possa cambiare et mettere vn'altro. Et questo facto lasso in man delli thesaureri de Santa Maria maçor. Ancora sia li dato a quello preuedo lo lecto picçolo de menia (?) et I cortnia che stea per la eclexia (!) et che sia facta I ancona de perperi X et I paramento de tela dell primi denari che savera dello uno de sto anno. Et ancora sia mandati II a Roma quano sera lo predono. Ancora sia dato a Santo Iacobo de Uisniça perperi X. Testes: Domegna de Scriça et Pribaç fillio Datolleç.

Oporuka Stane žene Marinove (nema datuma)
/fol. 8/

[C] Ego Stane uxore de Marino fillio de Pasqua con sana et bona mente mia faço et ordino (cassatum: meo) ultimo meo testamento. Inprima sia dado per decima et primicia perperi II. Item ego habeo para III de çercelli d'auro et oraro I li quali çercelli e l'oraro debia si vendere et dare in prima a cantare messe V^c alo logho della mia sepoltura; et tucto lo remaso de questa vendicione vollio che sia dato ale monache de santa Maria de Castello a çascuna la prete soa preguale. Item vollio che se debia venderela mia vigna de Gravossia infra I anno, delli quali denari (cassatum: vollio) dela vigna vollio che sia dado per messe M a cantare che sia tratti perperi L per queste dicte messe, delli quali debia si dare ali monaci prevedi della Cromma per messe perperi X, et alli frari predicatori per messe perperi X, et alli frari minori per messe perperi X, et a tucti li preuedi che se trovava in la terra per messe perperi X. Ancora sia dado a santa Maria de Castello perperi X delli quali façano delli quali façano (!) a cantare le monache messe in laboro ecclexia per anima mea et deli mei morti. Item vollio che sia dado et donado de questi denari della vigna (cassatum: ag) a Marino marido meo perperi L. Item vollio che sia mandado uno preuedo alo perdono de Roma per l'anima mea et delli mei morti, et debia cantare la messa, lo quale preuede debia avere per la soa fatigha perperi XXV. Ancora (cassatum: vollio) sia mandato uno altro preuede a santo Angelo de Monte et a santo Nicolao de Bari per anima mea et debia cantare messe, lo quale preuede debia avere per soa fatigha perperi V; et che sia fatti fantolini II d'arçento çascheduno d'una onça, che se debia dare I a santo Angelo in Glexia et l'altro a santo Nocola de Bari. Et debia si dare per cantare messe a san Blaxio de fora duchato I. Item vollio che si debia dare a Staniça fillia de Pocre nepota mia per çercelli et per treçadori d'arçento perperi XX per maritaçione. Et a Slave fillia de Mare de Çueça per maritaçione perperi X. Et a Marussia fillia de Clime et de Dobre per maritacion perperi V. Ancora lagho uno meo guarnaçolo mesclo a Decho fillia de Goyane et de Dobre. Et sia dato a Giuana de Stepan Aureso perperi V; /fol. 8'/ et a Brane mia consobrina perperi V. Et sia dado a do brada che fo meo famellio perperi II. Et Slauia sorda grossi XII; et a don Marino de Çamagna perperi II; et a don Laure perperi II; et tucti li denari chio laghai ale soprascripte

femene per maritaçione, se alchuna passasse de questa vita al'altra avanti de legitima etade; vollio che questa denari sia partidi per meço, la metade (!) sia dato a santa Maria de Castello e l'altra metade deli denari sia dati per messe la che parera mellio ali mey pitropi. Et li mei drappi lagho a Marino marido meo. Et questi sia mei pitropi Marino meo marito, et don Laure, et Criscsa de Berco et Pocre fratre meo.

Ego Michoe de Dragano sum testis et ego Piero de Drasino sum a quisto testamento testis.

Oporuka Ruse (13. ožujka 1347)

/fol. 8'/

In Christi nomine amen. Anno domini MIII^cXLVII (!) die XIII de março.

Io Rusa faço meo testamento con mia bona memoria, deço dare inprima a magestro Thomasso medigo de Ragusa perperi VI; sia gonnella I del drappo bruno; plumas I deço dare a Milos averse grossi VI; sia anello I d'oro in pegno che se debia dare, io so debitore a dum Gorgy (!) per la casa perperi III; sia anelli III d'oro in pegno lasso a Marroe de Cucte le dote mee io Ruxa a Marroe marido mio perperi L. Ancora lasso a Dobrada che fo famellia mia perperi XX che se debia maridare, sella se non vol maridare chella sia ualosa sopra perperi XX far ço cheli plaxe laso lo guarnaçone blavo che se debia dare a Dobrada sella se maridara; lo guarnaçone bruno che se debia vender et dar per anima mea, la gonnella blava che se debia dare a qualche femmina che sia molto povera misera; la gonnella bruna che se debia (cassatum: vendere) scomparare dar lo guarnaçolo con la connella (!) che me metta in la gonnella bruna che se debia dare ale pulçelle perperi X; /fol. 9/ tuttugella I perperi V ali frari minori per l'anima mea. Ancora perperi V alli frari predicatori; perperi X che se debia dare per malcollecto, che se debia dare allo fillio de Stancha grossi XIII che se debia dare ala fratillia delli frustadori a perperi VIII per la caritate per candele perperi VIII; a sancto Blaxio grossi V; a sancto Laurenço grossi VI; per la tratta perperi V; mia lo cosel de Brottana che se dia a Draxe fillia de Cise (?) la gaydana del cosel che se venda, dea (!) per le messe (cassatum: que recna) in recna I che me metta in sepoltura; para VIII de çerçeli, paro I ad Obrada (?), li para III che se venda et dease per l'anima mia; de tucto questo che se debia dare al decimo perperi II a sancta Maria.

La gaydana che se scopare a deradna (!) per l'ornamento dello gurnaçione che sta in pegno per grossi XV la Suchuniça (!) sença la manche che se dia a Gruina (?) che vada a san Sergi per anima mea la gonnella, la pilliça che se dea a Bogussa se qualche cosa. Ancora lasso a Marroe delle dote mee perperi XXII, la poncha la mellior che se dea a Gruina; lo anello che leua (?) lo quale me dona lo compare che pova in esso comparemi (cassatum: diem) dema una per grossi II ponat in essa le ponche due che se manda alle cusine mie lo façelo che se dia a prouussia (!), la cassella che a drissi de Brottana che se dia a Dobre auuda mia, lo plumas (cassatum: che) de scavonia che se dia ala Mare de Marroe; de tucto questo lasso pitropi don Lauro Milos Liepopir, guarenti (!) Milos aurefexe, Marroe de Cotey.

Oporuka Šime Paskvina de Resti (3. ožujka 1348.)

Potvrda oporuke od 9. svibnja 1348.

/fol. 9/

Al nome di Jhesu Christo. Anno domini MCCCXLVIII die III de maço.

Eo Syme de Pasqua de Reste con sana mente mia et consentimento de Pasqua mio patre, chel se de sotta questo testamento testata et contentata a tucto de satisfacere et si lo faco questo per ultimo testamento. Item vollio inprima che se dia per l'anima mia in reverentia delle V piaghe, che riceuette lo signor nella croxe per decima et primitia perperi V. Item per malcollecto et gurdagno incerto perperi L sia per /fol. 9'/ l'anima di chi de essere. Item vollio che se dia perperi XL per lemosina et vollio, che questo L solidi de grossis de malcolto et questi altri XL dicti vollio, che con tucti e l'altri denari sera perperi LXXXX sia tucti comparado de fromento et facto farina et sia mandato pr lo meno al nobili homini o femene et ad alquanti homini boni de povolo che sta a necessa et non po domandar per vergogna. Ancora vollio, che se dia perperi X de denari et questi denari se sparça amin dessi, chi va demandando per la terra a grossi I per homo e per femena, a quanti porra çonçer se dia. Ancora dea se ali V monasteri che sono in Ragusi de monage a chascheduno a perperi II per monastero che preghe dio per l'anima mia. Ancora vollio che se dia perperi X et sparçese, lor a quante sera, començando dala batessa et cosi se dia dnieto a tucte quante, ad una tanto all altra che preghi dio per mi. Item vollio che si debia dar çaschuno frar predichatore, quelli che canta messa, a duchato uno et che me sia tenudi a cantar messe XXX çascheduno. Ancora vollio che dia ali altri frar predicator, quelli chelli e da Pistola, et daltro ordino a grossi XII. Similmente vollio che se debia dare ali frari Minori et che me sia tenudi a dir per lo modo, che scritto de soura. Ancora vollio che se debia dare a preuedi poveri a vinti a grossi XII, per çaschuno che preghe dio per anima mia, intro questi preuedi sia lo fillio de Boge. Item vollio che se debia dace ad uno preuedo perperi XX., che vada al perdon de Roma per l'anima mia.

Si mi resta della dote della uxor mia Veche, perperi ottocento L, abiando satisfacto secondo chella ma ordenado et anchora vollio, che se acatti l. crocisso, che costi perperi LXXX et che se metta ali frari predicatori aprono al altare grande, et anchora uoilio che se acatti l. ancona che sia in essa designada la maestade et che sia posta soura; allo crocifisso ali frari Predicatori. Item vollio che se debia dare ad uno preuedo perperi XX., che vada al perdon de Roma per lanima de Vechie uxor mia. Ancora vollio che sachatti perperi L de fromento et faça se masenare et che se debia partire questa blava a vinti poveri gentili homeni. Ancora vollio che se acatti perperi XXX de fromento et dia se a poveri de bon povolo. Item vollio che sacatti perperi XX de blava et dea se a poveri. Ancora vollio che se dea peça l. de stanietto /fol. 10/ che coste perperi XXX. et che se vesta pauperi. Dea se ad Jele, teta mia, uno guarnaçon brono et vollio che debia fare l. altare sotto el lector de santa Maria fronido e che abia una anchona cola croxe et duna parte la donna dall altro lato sancto Çovanni et, che coste l'altar frouido perperi LX; et per uno calixe çhe coste perperi XX. Ancora vollio con questi denari, che scritti di soura, che sacatti l. casa per perperi quatro cento L. in alcuno bon luogho et che renda alchuna cosa. Vollio la mia parte delle possessioni et della punta che me uorra da mia parte et de Gravossia et de Çuppana, vollio che sia de Matheo mio frare, el mio lecto e la mia massaria sia dada a Matheo mio frare e la parte deila casa del nostro pare la mia parte sia de Matheo mio frare, et che mai non la possa vendere et che me sia tenuto dar perperi V per anima mia ogne anno. Item vollio questa chasa, che se de accattare, che l'intrada vollio li mei pitropi, che

tegna uno preuedo al mio altare et che me dica messa per anima mia. Vollio che se debia dare a Maria, mare mia, perperi L, vollio che se debia dare a poveri genitili perperi XL. in denari, de questi perperi XL dea se a Mila, servitiale nostra, perperi X et dea se a Deucha perperi X, seruiciale, che fo de Mare de mio pare. Item vollio che se debia dare a Nicoletta, uxor de Lucharo de Lucharo uno guarnaçolo, che fo de Vechie, uxor mia. Item vollio che se dia lo guarnacol de scarlatto ad alchuna gentile povera fante che andara a marito per anima de Vechie, mollier mia. // Item vollio che se debia dare uno guarnaçolo de meschio pure ad alchuna gentil fante, che andara a marito, che fosse povera per lanima de Vechie, mollier mia. Item vollio che debia dare lo mantello de scarlatto pure ad alchuna gentile fante, che andasse a marito per lanima de Vechie, mollier mia.. Vollio et ordino che quelli V. perperi, che lasso obligando la parte della casa de mio pare e questi V perperi sia insemble con la contrada de quella casa, che se comparara, se debia dare ai preuedi, che officiara al altar de sancta Maria grande sotto lo lector.

Io Pasqua de Resti si contento a tucto questo testamento de Sime, filliol meo chelli sia satisfacto in complimento. Et se Mathe o mio frare, driedo la morte de Pasqua, mio pare, et de Mare, mia mare non volesse dare li perperi V l'anno inperpetua per la casa posta in Posterla, ço se lo ditto Matheo non volesse dare /fol. 10'/ questi perperi V volio et ordino, che tucta la mia parte, quello che venira de mio pare, che se dia per dio a poveri. Item vollio et ordino de tucti li nostri debiti et de carte de noder, che avemo et scrittura, che son in cançellaria, che non se debia torre plu de quello, che scritto in lo nostro quaterno, che e in staçon. Ancora deuemo avere de Domegna nouo de mamune. Item una carta, chio in catastecho al noder, perperi CXLV. Item vollio et ordino, che sia tenuto Pasche, mio pare, delli primi denari, che trarra dalli debitori, che me sotisfaça questo mio testamento in complimento. Item vollio et ordino che tucto ço chi o scritto in questo testamento, la chi o scritto per lanima de Vechie, mullier mia per lo so che tucto sia satisfacto, testamento de la barra segnato in generali. Item vollio et ordino che sia mio pitropi Pasqua, mio pare, et Give de Thedoisi e li procuradori de sancta Maria grande tucto quello, che fo dado per lanima de Vechia, mullier mia, se debia distribuire ad insemble con Stipe, sore e et tucto l'avanço della dote de Vechia, mia mullier, secondo chome scritto in so testamento, çoe dela soa dote vollio che sia satisfacto ad insemble con lo mio testamento: Item vollio et ordino che se messer l'arceuescouo con lo so capitolo [non] volesse fare alchuna novitade de questo altare, che se de far sotto lo lector in santa Maria, che quella intrada che lagho per l. prouedo, vollio che se dia a poveri per la terra secondo chome parera ali mey pitropi e li mei pitropi si faça uno calice darçento et uno paramento et tucto ço, che fara mestieri al dicto altare secondo chome sera scritto in questo testamento et se li debiti, ch'avemo fallisse et non se podesse avere; volio che mio pare sia tenuto de sotisfare lo terço de questo testamento, et le due parti sia tenuto a sodisfare driedo la morte de mio pare et de Mare, mia mare et se fossi contra algun delo testamento de Vecha, mollier mia, lo mio albirto si do a Pasche, mio pare, che faça quanto la mia persona secondo, chome ordenai io Sime.

Guarente Give de Theodoysi et Vlacho de Marino de Slaui et Moretto de Luchari et Marroe fillio de Dime de Mençe.

Anno domini M^oCCC^oXLVIII, indictione prima, die VIIII madii, lectum fuit dictum testamentum coram domino comite et iuratis

consiliariis Mathe de Grede et Nificho de Gondola et testes et ceterum, scriptum inter (?) per sacrametnum ser Pasche de Resti patris dicti Sime testatoris contentibus omnibus in dicto testamento contentis firmaverint quod omnibus contentibus et ratificavit.

Oporuka mesara Radosava Kalića (nema datuma)

/fol. 11/

Eo Radosau Caliç becher si faço mio testamento con mia bona et sana (cassatum: m) memoria. Inprima si aço delo mio in corame chome becchunie (!) VI^c e plu. Ancora si aço borchine VIII^c de beccharia con li X tosoni che aço in casa mia. Ancora si aço de lana libri III^m in sachi VIII. Anchora si aço sachi II de refuto par de lana. Ancora si aço in la casa de cose spade XIIII et una piccola. Ancora si aço porchine de pelle VII de su e de ço. Ancora si me de dare Stoycho camarder perperi LXI. Ancora me de dar Stipe mio cugnado cheli paghai a Marino de Binçola per olio et per altre spese perperi LIIII° /fol. 11'/ Item de me dare Bola de calafota perperi XIII. Ancora si ave la dicta Bola I peça de tela de tovallie in casa sua. Item de me dare per Uassa bastasii perperi VI et grossi VIII, et questi denari deço avere sopra la casa. Item de me dar Nicholai de Tolaso perperi III. Item de me dare Georgi de Queleça (?) perperi III grossi VII. [per Give de Nicola de Gondola et ancora me de dar Girussa grossi XII]; de me dar Dobrosclavo de Melada tanto quanto dixe la cedula. Ancora de dare Nicola Balçanich tanto quanto dira la cedula. Ancora aço in la casa de sotto una çergha aço in la cassa de su caldera I de libri XLIIII. Io Radosclavo deço dare a Marino de Binçola perperi LXXXVIII et tanto mancho quanto dixe la cedula. Ancora deço dare ala Uriça de Stefano de Sorgho perperi XL. Ancora aço a dare a Martino de Buçia perperi XXVI. Ancora deço dare a Vlacotta çotto calegher perperi C. Ancora deço dare a Miligosto staçoner perperi XXVII a Miligosto ancora perperi III. Anchora deço dare a Draga perperi XXXV. Ancora si aço de li denari de Climene camarder perperi XXXV et sacho I de lana, che stay ali pesi et questi denari de dare Stipoe calegher grossi XIIII. Ancora de dare a quisti dinari lo fillo de Marino de Çalecho grossi XIIII, de me dare Gruboe fillio de Miloena perperi II. Item de me dare collore roso che stay in barlecta perperi XI. Ancora si aço para VI de çerceli d'argento et anelli V d'oro. Ancora si aço casselle (cassatum: noue) VIII, che son tucte plene de tela e tovale et III orari de mia moier (!), et I mantello et guarnaçe et filado, et altro lavorer et ancora calcieghe II et III capedalli. Ancora aço de (cassatum: con) teriua (?) taverna para I de çercelli per grossi XXI. Ancora aço case II de legna meche so in lo terretorio dello communi. Ancora de me dar Budoie marner perperi III, et I cassella che se dia a Stancha.

Io Radosclavo si lasso per anima mia per decima et primitia grossi XII. Ancora per malcollecto perperi XX. Ancora a presbitero Laure perperi V, et ali frari predicatori perperi V, ali poveri perperi X, che se dia delli perperi XX de malcollecto. Ancora si vollio che se dia per anima mia et de mia muier perperi C. Ancora si vollio che vada persone II a sancto Angelo et a san Nicolo de Bari in Pollia. Ancora vollio che se manda et dia a quelli che andara alo perdon (!) de Roma perperi XXX. Ancora vollio per messe C /fol. 12/ ali frari predicatori; ali frari minori per messe C. Ancora vollio che se dia tovallie II le melliori soura li due altari. Ancora lasso a Stancha mia sor et a so fillio perperi V. Ancora lasso a don Lauro peça I de tela.

Ancora lasso a V monasteri perperi V. Ancora lasso ale recluse (!) a grossi III per çascheduna; ala pieta grossi XII. Ancora si vollio che me sia facto I desnar de perperi II. Ancora si ordino de tucto ço che avançare de questo chelle scritto si vollio che sia ale due mee fiole et se le fantoli ne fallisse si vollio cheli mei pitropi si media tucto per anima mia et de mea muier. Lasso mey pitropi Milgosto staçoner et Sissioe et Dimoie et mio neuo (!) et Stancha mia sorella et Stoycho beccher. Guarenti Radetcho marneo (!) et Vlacotta çotto caligar in isto testamento non in veni annos neque diem.

Oporuka Radimirova iz Rijeke dubrovačke (29. siječnja 1348.)
/fol. 12/

Anno domini M^oIII^oXLVIII dello mese de çenaro die XXVIII
Ego Radimir fillo de Tverderio d'Ombra faço mio testamento con bona et sana mente mia. In prima si vollio che se dia per decima et primitia perperi V. Ancora si vollio che se debia dare per malcolletto perperi CXX et de questi dener si vollio che se debia dare a Blasio mio bastardo perperi LXX, siando de anni XXV; si ali dato et none (!) avanti. Et ancora de questi denari si vollio che se dia perperi X per messe ali preuedi poveri, e lo remaso de questo macollectto si vollio che li mei pitropi disribuischa per maritaçion d'orphane secondo che parra a delli. E ancora si vollio che se faça desnar III de perperi VI; l'uno ali fra (!) minori, si vollio che se faça desnar III ali poveri de perperi XII l'uno; et ancora si vollio che se dea per lavorero della ecclesia de fra (!) minori perperi XX. Et ancora si vollio che se dea perperi VI per messe ali frari minori. Et anchora si vollio che se dia a predicatori perperi V per messe [d]. Et ancora si vollio che se dia ale pulselle perperi II et uno desnare de perperi II. Et ancora si vollio che se dea per çascheduno monastero a grossi XVIII per ciaschiuno. Et ancora si vollio che per caschuna remita dentro la terra et de fora a grossi II. Et ancora si vollio che se debia dare per çascheduno preuede che sera in questo tempo a grossi II per messe. Et ancora si vollo che se debia dare perperi VI presbitero Clime fillio d'Obrati. Et si vollo che se debia dare a don Pietro frate de Iuano capellar perperi II. Et ancora si vollo che se deba dare a Maroe nepote mio perperi XXX. Ancora si vollo che se dia Amilea sorella mia /fol. 12'/ et alle sue fillie, le quale non sono a marito a perperi XV per çaschuna et a quelle che sono maritate a perperi II per çaschuna; et allo fillio de Milea Biçolino et Radosclavo perperi XV per çaschuno et a Milea sorella mia perperi X. Et ancora si vollio che soura le dote della uxor mia si ali dato perperi XX; et si vollo che posseda la mai vigna et la mia chasa; et chelli sia dato quello chelli fara mestiero per la vita soa. Et anchora si vollio che alle fillie de Colia mia cusina le quale non son maritate a perperi X per çaschuna. Et ancora si vollio che sio (!) passassi avanti lo perdono de Roma vollio che se debia mandar persone II a perperi XX per çascheuna. Et ancora si vollio che se dia a Priboe frare mio perperi XX. Et ancora si vollio che se fesse l'ospidale cheli vegna dato perperi X. Et ancora si vollio che se debia dare perperi II a sancto Stefano d'Ombra per olio per l'anima mia et del mio pare. Ancora vollio che se faça cantare a sancto Stefano messe XX per l'anima delo mio pare. Et ancora si vollio che dopo la morte mia et della uxor mia, la mia vigna e lo mio facto della massaria e li denari che se trovera distribuendo questo mio testamento; sia della fillia mia Drasula et sella dicta fillia mia passasse de questa vita

sença rede, vollio che se debia dare alle rede de Milan (?) et de Marislava alli maschuli che paita la mia vigna per metade, e l'altra metade della dicta vigna si vollio che se venda et dia per l'anima mia et delli mei morti; et tucte le mie arme si se parta lo millio mio e lo mio nepote. Ancora vollio che se (cassatum: dei) dia a cantar messe M, ali frari minori che se dia messe VI^c, alli frari predichatori messe IIII^c per l'anima mia et de mia ramre et de mio pare; vollio che la fillia mia pagando lo testamento mio che debia possider tucto quello secondo chome se scritto de soura, che neli possa dire neguno homo niente; vollio che la massaria mia tucta quntase venda et se Andre mio genero uoria torre (?) alchuna chosa della massaria chela tella per quando valore et scriua nella dote della fillia mia Drase. Ancora dicho io Radimir a uoi mei pitropi guarda lo mio quaterno come sera scritti li debitori chusi, /fol. 13/ demando li debiti. Pitropi mei et comesasrii Priboe frar meo et Pasche fillio de Premislau de Çoncheto et Maroie nepote mio et Andre çenero meo et Drasula fillia mia. Pitropi (cassatum: etiam) et Thodore et Andre fillio de Collano. Ancora vollio che sia pitropo mio Boglin fillio de Dobretin et Radotcheto et Milan fillio de Petre. Testimoni mei Michelo fillio de Matheo Tragurino et Radolino staçonaro et Andre fillio de Collano.

[d] [E]

Oporuka zlatara Miloša (nema datuma)

/fol. 14'/

Ego Milos aureso si faço mio testameto con bona memoria mia et si lasso per decima et primicia grossi VI. Et sio (!) in cassella mia libri XVII d'arçento blanchio et diu d'orado et sagi III d'oro et si me de dare Çive de Thedoysi perperi XIIII. Et ancora me de dare Marcho de Malombra perperi X etiam grossi III. Et de me dare Milighosto opençar duchati IIII. Et ancora me de dare don Nicola de Bucouiça duchato I per lo testamento de Marroie et sie temino de sancto /fol. 15/ Stephano da Gosta. Et ancora me de dare le cugnado meo Radouçe peperi III etiam grosso I. Et sie Milos passasse de sta (!) vita all'altra, chelli sia donado et demdar (!) Gravota oreso perperi III, de me dar Paladino perperi III, et de me dare Penerseo de Sula perperi II; et de me dar Peruoie lo filliolo de Volcota de Sula perperi II; et sie nela casa nafo I d'arçento che (cassatum: sia) se meo et ancora sie casa I de legname nel terreno del comune con la so massaria et la ferramenta de staçone et ancora sio volpi VI. Ancora sio C crusioli et sie caselle III. Ancora sie nello mio in quaderno debita (cassatum: alle quante) al quante (cassatum: che) le quale che non se scritta nel meo testamento (cassatum: co) cusi che voli confermo in semble con meo testamento; et ancora sie libri III de filo de borço et ancora sie dolçena I de le menone et libiri VIIII d'arçento vino et ancora sie aco I con la gaydana et co la dentara d'arçento che se in peno de Çiucho de Gondola che me lo impegno do monaureso per duchato I et questo arçento che de se nelo testamento che se divesse vender de presente et far denari et si lagho eo Milos a la mia uxor Stane de dota perperi CXX et quello nafo che se nella cassella et traho per malcollecto perperi XV; et si lagho a Stane lo mio lecto fronido et questo malcollecto che se douesse dare a cantare messe per l'anima de qualche fo e la metade alli frari minori et faltra (!) alli frari predicatori [d]; et eo si lagho alla mare mia perperi X et interfui che volesse stare la mia uxor nella casa et ella se volesse maridare che vola podesseno menare li pitropi mei della

casa. Et anchora lagho alla sorella mia perperi III, et questo si tragho lo qurto delo meo dello stabile et dello mobile et le III parti si lagho alla mia fiola et se la ia fiola morisse che li mey pitropi si deuesse dar per l'anima mia la che paresse ad elli et se alcuna cosa avançasse de questi denari che me deuesse mandare I homo a Roma per l'anima mia, et soura tucto questo /fol. 15'/ se la mia fiola morisse che abia Stane ancora perperi X. Et si so debito a Lucha allo fante de Frane grossi XVIII, ço cheli resta dell'afitto della casa. Et ancora se alcuna persona venisse che fosse (cassatum carta) eretta (!) et desessi che Milos me debitor de grossi XX, inço che se li deuesse pagare et dela massaria de casa sia in bontade de Stana quantela so (?). Et ancora lasso al mio patrino duchato I, et ancora che me douesse fare desnare I de perperi V, et se alcuna cosa remanesse del facto meo che me se deuesse dar per messe. Et questi son li mei pitropi Milo staçoner et Çvitan de Drachan et Pasqua soror et Mise de Matheo Tragurino, et sie varento (!) Vlacho de Gala et Braya aureso.

Oporuka svećenika Martina iz svetog Stjepana (13. svibnja 1348.)
/fol. 15'/

Anno domini MCCCXLVIII die XIII de maço. Io don Martino de Sancto Stefano faço meo testamento con bona et sana memoria mea. Inprima aço duchati XXX li qual son debitor a sancta Maria de Driuse per due messale che me fo dati a comparar io non li comparai, chosi che vollio che se dia li duchati aço dela mia povertade perperi XXX in uno brivial (!) et in uno manuale de mesa a paramento (?) I et cotte II et sclauine II et feltri due; queste sclauine et feltri vollio che se dia al'ospidale e le tovallie che sono in cassa mia de mellior tovallie vollio che se ida a sancto Blaxio de plaça et l'altre tovallie vollio che se dia per l'altre glesie. Et ancora aço copertoro I; vollio che se deia (!) per decima et primitia grossi XII. Et ancora vollio che se deia (!) a sancto Blaxio de plaça grossi XII. Et vollio che se dia per çaschuno preuedo et frari minori et monaci a grossi IIII per çaschuno per messe, et a sancto Lorenço grossi XII; per altre recluse che son dentro /fol. 16/ et de fora vollio che se dia per çaschuna grossi II, et vollio che se dia a Marussa fante de Pasqua aureso perperi V, et vollo che se dia per çaschuno frare predichatore a grossi IIII per messe, vollio che se deia (!) a çaschuno povero avanti Sancta Maria a grosso I se vorra comparar don Thome uno brivial che li se non costa plu de duchati VII et grossi VI, et per l'avanço no che preghi dio per me, lo paramento vollio che se dia a sancto Paulo de Poloche de plaça et I cotta che se dia a sancto Stefano de peler. Faço mey pitropi Martin de Sorgho et Pasqua aureso.

Guarenti Mise de Matheu (!) et Priboe Pluttoe

Oporuka Paskva de Scese (10. svibnja 1348.)
/fol. 16/

In nomine domini amen. Anno domini M^oCCC^oXLVIII die X^a mensis madii.

Ego Pascha de Scese sano dela mente e delo corpo infermo lo mio testamento in questo modo uoio fare. Inprimamente aço duchati et florini VIII^c et LXXXVI. Ancora aço d'argento fino libri VI. Ancora aço de monete d'ungharia libri III ÷. Ancora aço de grossi dela croxe perperi L. Ancora aço de fustagni peçe XL. Ancora aço corona I d'arçente. Ancora me de dare Angelo de Masse perperi XVI grossi VIII. Ancora me deue dare Stephano de Çanliglio perperi V

meno I grosso. Ancora me de dare Ana mia cugnata perperi VIII. Ancora aço a Venesia a Thome de Viciano meçine XIII de cera la quale cera posa II^mVI^cXL libri et fo vendita libri XX et XV solidi (?). Vollio che se tragha de tucti questi denari lo quarto perperi VI^cXVI, voio che se tragha perperi C et si se dia ali pitropi de mia moiere chelli faça secondo comella ordenao lo so testamento. Inprimamente uoio chesse deia alli frari minori per messe perperi X, alli frari predicatori, alli preuedi della terra perperi X. Ancora uoio che se deia ad Marisla mea mare perperi L. Ancora si deia a Mathe fillio de Marino de Maxi perperi L. Ancora se dea a Vita meo cugnato perperi X. Ancora uoio che se marite II povere femine et si se dea per çaschuna perperi XXX. Ancora se deia per decime et primitie grossi XII. Ancora se dea per malcollecto /fol. 16'/ perperi L. Ancora se dea a fra Johanne de Barolo perperi V. Ancora se dea a Francischino scrittore perperi V. Ancora voio che se mandi II homini a Roma alo grande perdono et sia li dati per çaschuno perperi XX. Ancora voio che se mande a sancto Angelo et ad sancto Nicolo de Bari uno homo et sia li dati perperi VI. Ancora vollio che se dea al'ospedale se se (!) conçera perperi X. Ancora se dea per la comunita de Santo Stephano perperi X. Ancora. Ancora (!) se dea a ciaschuna monastero della terra a perperi III. Ancora se dea gonnelle L de rassa a L poveri che coste perperi L. Ancora se dea a Çago fiio (!) de Pasqua de Martholo de Sese perperi X. Ancora se dea a Catarina monagha de sancto Bartholomeo perperi X. Ancora se deia a Dinca moiere de Pascha de Bratislao perperi V. Ancora uoio che se compari perperi XXX de grano et si se dea a poveri de me parra ali mey pitropi. Ancora se dea alla fillia de Pasche de Sese che stai allo monastero de sancta Maria de Castello perperi V. Ancora vollio che li mey pitropi si colla perperi L et si compere pane vino et carne et si se satii li poveri. Ancora avemo de egni in Vngaria de argento ad Nicola de Cherpa et Pasche se Sosa et a Nicola Albanese. Et ancora sia Thome de Petragna in Rausi nappi III d'arçento et centare II d'arçento; tucti questi pegni si so inpegno per perperi II^cXX, de questi pegni si de avere Andre de Peregna lo terço, Thome de Petregna lo terço et Pascha de Sese lo terço, et se le mie herede fallisse vollio cheli pitropi deia tucti li mey denari ali poveri la oue parera mellio ad elli. Et per mandare ad Roma et a sancto Jacomo de Galiçia et a sancto Francesco d'Assisi et a sancto Angelo et a sancto Nicola. Li pitropi mey sia Frane de Bodaça, Thome de Petragna et Vita de Bachante et Angelo de Maxi. Et se li pitropi fallise voio che sia li thesaureri de sancta Maria. Guarenti mei sie fra Johanne de Barolo et Mathe fillio de Çugno de Dersa.

Oporuka Andrije de Bodaça (7. veljače 1348.)

/fol. 17'/

Anno domini MIII^cXLVIII die VII de feurer. Ego Andrea de Bodaça faço mio testamento con bona et sana mia memoria. Item lasso per decima et primitia perperi V. Item lasso al monastero de sancto Andrea delle monaghe perperi XXX per lavorer. Item lago al monastero de sancto Bartholomeo perperi X. Item lasso al monastero de sancto Thoma perperi V. Item lasso al monastero de sancto Andrea de Pellagho per messe perperi V. Item lasso a Marussa delle pulçelle suor de mia mollier perperi X. Item lasso alla fiia (!) de Marin de Villa (!) perperi V. Item lasso a don Margarito de Stilo perperi II. Item lasso alo priore delli predicatori perperi V. Item lasso all frari predicatori per messe [d] M. Item lasso ali frari minori per messe M. Item lasso a tucti

li preuedi che sta a Ragusi messe mille et si se debia dar cosi co elli canta nella glesia de sancta Maria. Item lasso per lavorere dele case alli frari predicatori perperi CC. Item lasso ali frari minori per lavorero perperi L. Item lasso a dogne ecclia (!) dentro /fol. 18/ e di fora della tera grossi III per cascheduna. Iem lasso che se debiano mettere IIII gentile donne allo monastero delle pulselle et si se debia dare per ciascheduna perperi L, per lasso che se debia maritar X povere çovane et dar per çascheduna perperi (cassatum XXV) XV. Item lassio che debian dare ali pover della terra perperi II^c. Item lasso per aida che se debian maritare II çentile çovane dela terra a perperi CC per çaschuna. Item lasso a Mare mia suore che sta a Spalato perperi LX. Item lasso che se debian nel di chio morisse alli preuedi et çera et a disinar che sera al mese perperi XL. Item lasso alla fratillia de sancto Blaxio perperi V. Item lasso a Mathe de Grede (cassatum perperi I) per I capa d'arçento perperi XXV. Item lasso a Bune mia suore per I anello perperi V. Item lasso alla eclesia nostra de sancto Blasio, che se laurera in plaça, per I calixe d'argento perperi XXV. Item tucti questi deneri che se scritti de soura si uoio che tucto ço che ave malcollecto incerto sia de cholloro che fo et lo remaso sia per anima mia. Item voio tucto l'avanço deli mei denari chio abattando la dote de Thome mia mullier che se debian de compatar (?) de possessioni dentro dalla trra de Ragusi che sia per vita de Thome mia mollier con l'altre possessioni, che li lago infino che mantenera lo lecto. Item lasso a Thodoro mio frare la chasa che fo del nostro pare, elle II chase de glesia che se a prouo dessa che possa fare chome de sue case desse. Item lasso ancora a Todoro (!) mio frare la parte della punta de Stagno et Staic (?). Item lasso a Give fiio Blasio mio frar tucta la mia de granno (!) a prouo de sancto Nicola con questa condictione che se lo dicto Give non avesse rede de maschulo uel de femina, che driedo la morte sua venisse in man delli mey pitropi, elli mo mei pitropi vendesse la dicta vina et con li denari comparasse possessioni dentro dala terra de Raguse et la rendida dessi per anima mia. Item lasso [d] la casa che confina con Nale de Proculo in man deli mei pitropi, chelli sia tenuti deffittarla lo plu che po, elo redido dessa che debian dare alli frari predicatori, che me canti oni (!) di I messa. Item lasso che tucte le mei possessioni che se compara driedo la morte mia, che vorra driedo lo possedio de Thome mia mullier in man delli mei pitropi, elli sia tenuti a dare la intrada a poveri indessinar. Item vollio se rede auissi con mia mullier che tucte le mei possessioni che lago et quelle che se de comprare (cassatum: de) driedo la morte mia sio delo mio rede, et se lo rede morisse avanti che fossi de etade /fol. 18'/ ... che tucte le posessiononi tornasse secondo che soura legare. Item vollio abbiando rede o no abiando rede tucto ço che se scritto de soura in dener (!) che se debian de dare delli primi denari lo plutoste che se porra. Item lasso a Thome mia mullier tucta la mia massaria chio in chasa e lo uino e li çoielli (?) scomençado del traio alo tecto. Item vollio che in fine che Thoma mia muliere mntenera lo lecto ella posseda tucte le mie possessioni chio lagho, et la parte della onta et de Stagno et tucte le possesioni che se compera drie la morte mia, chelli sia pro suo vita. Item lasso che se deba fare alli fra predicatori I archa che coste perperi LX [d], che sia indenti (!) ... ad alter (?). Item vollo che la carta de noder cho soura Give de Poça sia taiada (!). Item lasso che se faça I altare ali frari predicatori che spenda in ancona et III calixe d'argento et altre cose che fa mestire ad

altar perperi C, et sia lo alter de sancto Andrea. Item vollio che li dever chio lagho che non so spaçifichadi che sia in prudenzia delli mei pitropi secondo chon parra allor lo mellio. Item io Andrea de Bodaça sio del mio perperi IIII^mV^c con cose che sono in Ragusi, drapi, çera et argento et oro (!) et altre mercatantie et chose che a a (!) Venesia Martolo de Çorçi et debiti in parichie persone, secondo chon se scritto nelli quaterni che se in staçone scritti de mia mano et de ço sio per questi debiti carte de noder et scritti in cançellaria et tucto lo remaso de tucte queste cose che son scritte de soure si sono de Blasio mio frar, et se alcuno debito fallasse de questi che sono scritti de mia man nelli quaderni che non si podesse schuotere si se deuesse abattere la mitade de ço che non se podesse schuoder delli mei denari che se scritti de soura chio del mio e l'altra mitade si se deuesse abattere a Blasio mio frare. Item lassio mio pitropi Give de Tuduyssi et Nicola de Volço et Mathe de Grade et Thoma mia mullier; et quando fallara questi mey pitropi, si uoio che sia mey pitropi li thsaureri de sancta Maria. Item confesso che aço in staçon perperi LX de raxon dano debito de re li quali so deli mercadanti ondio voio che se dia a cui se de dare secondo uno quaderno chio aço in staçon in una cassellcta verde, che li /fol. 19/ dicti denari me son vetadi per la Signoria. Item vollio che se dia a Bune sorella mia perperi XXX per resto d'auro de Nouiçe. Item confesso che'o toleo de grano de lo comune per mio facta perperi CC onde questi denari, aço meno del uno de ço che se scritto in questo mio testamento. Ancora voio che la casa che lasso Thodoro mio frare non la possa vendere ne alienare ello neli sue herede infra anni XX driedo la morte mia; et con questa condiction vollio che l'abia non altramente et de questo se faça carta. Item vollio et ordeno che tucta la mia vigna de Gravossa la quale eo lassava a Give fillio de Blaxio de Bodaça con çerte condiçoni (!), de che lo dicto Give passo de questa vita, ondio lasso la dicta vigna de Gravossa (cassatum: de) a Mathe de Felice de Grede, driedo lo possedio de Thome uxor mia con questa condiçion, che lo dicto Mathe sia tegnudo de pagare ogne anno in perpetuo perperi VIII allo monastero de sancto andrea delle munaghe (!) per l'anima mia in perpetuo. Item lasso perperi X allo lector deli predichatori [d]. Item lasso perperi XX ad una persona che vada per mi allo sancto perdono de Roma. Item lasso perperi V a mare de Marcho de Babal.
Ego Sergi de Bona sum testis
Ego Foscho de Binçola sum testis
Ego Vita filio de Çive de Çorçi sum testis

Oporuka Vlahe de Bodaça (6. svibnja 1348.)
/ fol. 19/

In nomine domini amen. Anno domini M^oCCC^oXLVIII die VI de maço. Io Blasio de Bodaca de sana et bona mente mia faço mio testamento in questa forma. Faço savere (?) che avessimo con Andrea de Bodaça mio frare compagnam. In la quale ave Andrea facta rason alla morte soa chome appare in lo testamento perperi IIII^mIII^c et io do avere in la dicta compagnia perperi IIII^m. Tucti questi denari avemo parte in cassella d'Andrea predicto, li quali a le ciave li soi pitropi et parte aço in staçon in cera et a la çera est in Veneçiis et in debiti; vollio che tucto se scoda et faça denari et tolla li pitropi d'Andrea li so denari elo avanço e tucto mio ma anno. Item li pitropi d'Andrea de mi fina die predicto in duchati /fol. 19'/ e drappe da perperi II^cL. Item vollio et ordino delli mey denari che sera da perpri IIII^m se

debia cavare perperi II^m per anima mea et de Giuche fillio meo et de macollecto per anima de chui sono; li quali denari se distribuiscia in questo modo perperi (!) decima perperi X, a Slausca fillia de Thodero de Bodaça per aido de maridar perperi C, et ad alchuna de le fillie de Mare mia sorella che se a Spalato perperi C se seuora maridare in Ragusio et se queste morisse se marite altre, II gentile donne et deiase in aido perperi C per una. Item alli frari minori perperi C, in qual che lavorio in prudenza delli pitropi. Item ali predicatori per lo simile perperi L per messe et per lavoreri. Item [d] alle pulselle per una ancona alo altaro grande perperi C. Item a sancto Blasio de plaça per lavorero perperi XXX et perperi XX per lavorero a sancto Blasio de fora; a V monasteri della terra a perperi V per uno; allo perdono de Roma II persone che vada per anima mea et rede mio fillio perperi perperi (!) LX; a sancto Angelo I persona perperi V per planeta et dalmatiga e seceda (!) in sancta Maria grande de perperi C. Item a X orfane per maridare perperi XX per una; perperi II^c. Item in vestimenti de drappo per poveri vergognosi perperi C et perperi L in vestimenti de rassa a poveri; per ogne recluso dentro et de fora perpero I per ogne pulsella che se trovara da me ad unno anno perpero I; alla Cruma perperi X per messe. Item uno insavano alli frari mnori perpri L per malcollecto inceto perperi III^c in prudencia deli pitropi. Item a sancto Iacobo perperi V; allo monastero Daxa perperi V; a sancto Andrea de Pellagho perperi V; alle mutte de Gaugilli (?) perperi V; alle recluse de sancto Blaxio perperi IIII; a Mare sorella mia de Spalato perperi XX. Item çongo (?) a Thome mia mullier alla soa dota perperi C, che abia de tucto perperi VII^c, et lagho alla dicta Thome tuca massaria de casa et de stragno et de casselle - tucto sia suo. Item a Gauçe de Poça perperi X. Item a Frane mollier de Nicola de Poça perperi XXX; a Give de Villano perperi X. Item a II fillie de Marino de Presliça perperi XX; a Bune mia sorella (cassatum: perperi I) per I anello perperi V; per messe in sancta Maria a preuedi poveri perperi XL; a sancto Stephano per lavorero /fol. 20/ perperi X. Item per aido de maritare et vestire gentile donne perperi II^c in prudenza delli pitropi. Item a Tripho de Bodaça perperi XX; et tucto l'avanzo infino alli perperi II^m se deia in grano a poveri. Et vollio che se alcuna persona me lagara alcuno malcollecto tucto se dia per Dio in prudenza delli pitropi. Et vollo cheli mey pitropi sia cirtti (!) de tucto quello che destribuira sença alcuna caucella et neguno loro possa fare questione. Et vollio la mia fillia abia per dota perperi MIII^c de grossi; et debiasi maridare tucto l'avanzo de li boni mei stabili et ponto lssso ale mee rede secondo usança della terra. Et lasso alle fillie mee maritade per uno anello perperi V per çaschuna. Faço pitropi Give de Tuduyssi, Nicolo de Volço, Mathe de Grede et Miche de Lampre de Sorgho; et se tucti questi morisse sia li thesaureri.

Ego Moretto de Luchari testis

Ego Marroe de Dime de Mençe testis

Oporuka Radobe Vokoline (13. veljače 1348.)

/fol. 20/

[Lectum (?)] Anno domini M^oCCC^oXLVIII intrante mense die XIII de febrario

Ego Radoba Vocoline si faço ultimo meo testamento in vita mea et bona mea voluntade et de consicimento dela mea mulir. Item volo che se dea per deçima et per primiçaria grossi VI. Item volo chese dea ad Ane mea uxor perperi L, li qual denari sono nel

comun, perperi XIX et perpri XXII sia Ane in se et lo remaso yo volo de questi denari, in fina a perperi L, che se debia terra debo fato de la chasa mea et che sia aposstea sua o per maridarse o faça çochela vol de si apostea sua; et se passase de quista vita la dita Ane che quisti denari dease per l'anima mea et sua. Item vollo che dea a neça mea Radoslava perperi XXX et quisti denari debiasse trar del bestiame che yo aço de fora et caseleta I piçula, volo che ela abia. Item vollo chese /fol. 20'/ dea ala fante mea de casa a Rados perperi VI et par de çerceli I de grossi XII. Item volo chese dea ala sor mia Radula perperi X del faco de casa. Et anchora yo aço Radoba in Chanale par II de bi deçe che avere lo quarto del frute de grande e deço che sera che sia di Ane uxor. Item vollo che se dea ali fra (!) predicatori de sancto Domenego mese V^c et ali frari di sancto Françisscho mese V^c. [d] Anchora yo vollo chese dea allo logo de sancto Domenego I paremento de perperi X. Item volo chese trova alguno homo chuy volise andar a Roma et chese dea perperi XVI. Item vollo chese dea ale punçele de sancta Clara messe XXX. Item vollo chese dee ali previdi (!) dela terra per messe XXX. Item vollo chese dea ad alguno homo chuy volise andar a sancto Nicola de Bari et a sancto Angelo de monte perperi V. Item vollo chese dea a cantar mese ala glisia (!) di sancto Blasi XXX, che ye fata in plaça et che quiste messe abia dom Rossin che ele canta. Item vollo chese faça a cantar messe XXX a sancto Martini. Anchora vollo chese faça a cantar mese XXX a sancto Çiuane et lo simul a sancto Michael et a sancto Nichola de campo lo simul et a sancto Piro (!) lo simul se faça a cantar messe. Item vollo chese dea per çascadun monaster a grossi XV. Item vollo chese dea ale religiose de sancto Nichola de campo grossi XII. Item vollo chese dea alo manister (!) di sancta Clara perperi II. Item vollo chese dea a çaschaduna religiosa dintro (!) dela terra et de fora a tucto quanto chesia perperi X. Item volo chese debia far aconçar la sepultura et achacar la plancha soura la sepultura. Item vollo chese faça I desnar ali frari [d] di sancto Domenego de perperi VI. Item vollo chese faça I desnar per l'anima del pare e dela mare mea ali poveri di perperi X. Item vollo chese dea per lo lauurir (!) dela glesia de sancto Domenego perperi X. Et anchora yo vollo chese dea per messe acantate per l'anima del pare et dela mare mia ali previdi (!) dela terra perperi X. Et anchora yo vollo chese /fol. 21/ dea et faça I desnar ali poveri per l'anima mia di perperi X. Item vollo chese trova alguno homo cuy volise andar a sancto Iachobo di Galiçia, perperi XL a luy. Item de me dar che yo aço dado a pascer buui II et vache II et 1 vitelo et caure (?) VIII. Et anchora yo dado a pascer a terça parte a Stipcho Balsich de Cerna Gora L lanate, et anchora yo dado a pascer a Vidoe Prichasich echaure III, et anchora yo dado I vbissce a Bracho in Paliçe. Et anchora yo dado a Maroe chi sta nela terra de Lacromna I vacha che sit mea elo nona che far de sa solamente dela uiniça che avemo per mitat, et II chaure aveme, ianca (!) et la brava (!) sie per mitat. Et anchora yo dado a Cranoe della ponta et alo uno filio da Tine II animal che montame grossi XVI. [et anchora yo dado a Cranoe in con che (?) I salinir (?) a pasce] Anchora yo dado a passer a Budoe Slodlacha di Canal I bo di perperi VI et de grossi VIII, et de quello bo yo de reçivere la terça parte di quilo che ara. Et anchora yo dado a passer II bo (!) a Milan Bilich di Canal, et deço yo aço carta de noder in caschasticho et quello dicto Milan dovere a dar de questi bo de ço che ara lo terço. Et anchora aço dado a pascer a Bogoe Tomich de Canal I

porcha per mitat, et elome de dar grossi IIII°. Et anchora Bogoe Mildeasich dela ponta de me dar perperi VII et deço yo aço deso I choruelo per perperi IIII°. Et anchora yo aço de Nadichna Bedenouich de Sapsa Braça VI di per me per perperi V et grossi II. Et anchora yo aço di Radin Drebochic I choever per grossi XVI. Et anchora yo aço II condit di çurman de Breno per grossi VIII. Et anchora yo volo chela mulir mea se la se amaridarse e pasase de quista vita chela vina possta in Breno che confina con Peruin et I altra peça de uina che confina con Sorocavolo che se venda et dease per Dio et che se faça a far I chaleso allo logo dely frari de sancto Domenego de perperi XX. [Lo remaso vole che se ala neça mea Rados[lava] ... lo quarto di Çimo di I.... uigna. Anchora uo.... per maritasion dalgu... che non se avesse di maridar perperi XX] Et anchora yo vollo chese dea per l'anima del pare et dela mare mia perperi I disnar (!) ali poveri perperi X, et per messe perperi X /fol. 21'/ Et anchora vollo chese dea alo frare mio Piro perperi X et schudo I, et spada I; et lo remaso deço che sera remaso yo volo per l'anima mea la aparera dali mei pitropi; et tuto lo fato meo sie che ual perperi VII°, çoe casa et vigne et hogno (!) cosa. Item deme dar Milgost marnier perperi IIII° et grossi II, et deço guranero Piro auriso et lo fonte suo. Item de me dar Ranio Dobranich gorssi VIIII°. Et si faço mei pitropi Aniça mea mulir çoeche ela de me domo desa et Piro mio frare et misir lo conte de Ragusio che sera in Ragusio et Françischo casarol et dom Rosin de Cleçho (?). Et deço yo aço in chasa de denari che sono presti et parichadi perperi IIII°; et yo coniuro per Dio et per Madona sancta Maria et de tutili sancti che quisto testamento in contente debiase retribuir et non dar in duçio nisun et deço yo aço nafi II de argento in casa. Item vollo chese dea a don Rosin perperi V, et anchora re de tella perperi IIII°, et anchora in prontay (?) a Piro meo frare perperi XXXX. Testes Piro de Volcame guarento et Bogoe arcer.

Oporuka Filipe de Gunel (siječnja 1348.)

/fol. 24/

Anno M°CCC°XLVIII mense ianuario

Ego Filipa de Gungel (?) faço ista meo testamento siande sana et salua dare per deçima et per primicia grossi III. Item aço III guarnaçolo et gunele II et capa I^a invisture III el cherpator I, crary II. Auuy iste cose volo chese debia vender et far denari. Item vollo che se debia trare de isti denari perperi II per mal coletto et isto malcoletto debiase dar a cantar messe. Item debiat dar I duchato ad alguna persona che uada a sancto Angelo de monte et a sancto Nicholla. Item debiat dare perperi X ad una persona che uada a Roma; e çoeche restara de denari debiat dar a cantar messe a sancto Michel de Lave. Anchora aço I sclauina, isto vollo che sia mei pitropi Michel de Matheo con Cise sua uxor. Anchora aço I capa uecha datila a Cise di Gilion. Anchora aço duchati III d'oro. Item aço tovale III, venditile. Guaranti Priboe frater di Radomir, Blasio di Clime di Sorento.

Oporuka Lene kćeri Nikole de Mençe (21. ožujka 1348.)

/fol. 24/

Anno M°CCC°XLVIII die XXI de março

Io Lena filia de Nichola de Mençe faço mio primo et ultimo testamento; vollo che Maroe mio frar abia hogna raxon et parte che ava a procreari del pare e dela mare et sia hogni cosa suo et nisun altro no li possa far questio; et per dar pro anima mea sia

in voluntade de Maroe mio frar; per deçima et per primiçia perperi III. Ego presbiter Llaurençius (!) sum testis. Ego Pale di Pischurar sum testis.

Oporuka Rose žene Nikole de Mençe (9. ožujka 1348.)

/fol. 24'/'

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XI di março

Io Rossa uxor de Nichola de Mençe faço mio primo et ultimo testamento de tuti boni che ami a perten si mobel como stabil. Inprima cavo del quarto dele dote mie perperi II^c per anima mia, li qual sia dati sicomo de soto ordeno et tuto lo avanço de dote mie; et hogni altra cosa che ami a perten sia de Marino mio filio. Inprima expenso li perperi II^c in tal modo. Item a la glesia de sancto Blasio de plaça perperi L per lavorir dela glesia. Anchora ali frari minori messe V^c; ali frari predicatori messe V^c; a previdi poveri dela terra et fora terra per cantar in sancta Maria maçor messe V^c. Anchora sia mandato I homo a Roma et a sancto Angelo et a sancto Nichola di Bari et siali dato perperi XX. Item a dono glesia la cheso eremite crossi VI per çascuna; a V monastir (!) cheso in la terra perperi V. Item a Ruchna filia de Dobroe d'Ombra perperi X per aydo de maritason. Item a Lena et a Petre filie mee çentura I d'argento de perperi X per çaschuna; a presbitero Laure de Bratoslau perperi III; et paramento I di tella a santo Blasio de plaça; et perperi X a Marussa filia de Give di Luchari; per I çentura d'argento quando ondara (!) a marido. Et questi denari se debia dar fina II anni; et vollo chesia pitropi mei Nichola di Luchari et Marino mio filio et Filippa uxor de Martinuso de Mençe et Laure di Bratoslau. Ancora cavo soura questi perperi II^c soura scriti cheme sia per anima mea consecrada I glesia, la qual sie in la ysula de Chalemota, I glesia de sancto Johanne Batissta, la qual sie alo porto delo cavo de leuante del'isula.

Ego Tomassius filius condam Martinusii de Mençe sum tesstis (!), et Mathe condam Mençe de Mençe sum tesstis (!).

Oporuka Frane žene Todora de Petragna (23. svibnja 1348.)

/fol. 25/'

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XXIII madii

Eo Frane muyer di Todoro de Petragna faço testamento sana et bona memoria mea. Inprimamente vollo che se dea per deçima et primiçia perperi II; vollo chesia tracto di lo quarto meo messe M; laso ali previdi de sancta Maria messe III^c; lago ali frari minori mese II^c; lago ali frari predicatori messe II^c; ala glesia de Lacromna [d] /fol. 25'/' messe III^c; lasso ali monasteri dela monache cheso dentro dela terra di Ragusio per una perperi II; vollo chese manda a Roma una persona per l'anima mea; laso per malcolecto perperi XV; lago a Buna surela mia XXXVII; lago a don Drago perperi VI; lago Ragussa surela mia perperi V; lago a frare Johannes (!) de Barleta perperi II. Vollo chesia pitropi mei Nicho di Cherpa et Maroe filio meo. Nicho mio frar me de dar perperi XX; et Bexa petrero me de dar perperi XXIIII°, et yo aço la porta (!) et la lista; et Iaxa frare de Mancho me de dar perperi XX; anelo I d'oro roto et safiro I et vn'altra anelo d'oro me de dar muler (!) de mio frare Mancho de Chalamota; me ave II chusleri d'argento Stipcho di Calamota; me de dar perperi IIIII° Madislau Motiglauch me de dar perperi IIIII° et grossi IIIII°. Et anchora eo Frane di Petrana (!) si confesso che Todoro si me dise a dar per l'anima sua tanto quanto e scritto in questa carta: Inprima che se deba dare per malcolecto perperi XXXV.

Vollo chese dea a Drasola filia de Grego de Petragna perperi XXIIII° et a Nicholeta surela sua perperi XXIIII°, et essa Drasola et Nicholeta filia di Grego de Petragna sia de me pese X de perne che in prontay et si non vendesser queste perne che non li sia dati nulli denari, vollo chesia dati ad Maroe filio de Grego di Petragna cavaly II de ualor de perperi XXX. [et se noli fosi dadi li cavali cheli sia dadi perperi XXX] Item vollo chese manda a Roma I persona quando sira (!) lo perdono grande di Roma per l'anima i Todro (!). Ancora chese dea messe M, de queste M messe vollo chese dea ali frari minori douela mea sepultura messe V^c et aly frari predicatori messe II^c et ali cleriçi di sancta Maria di Ragusio messe III^c. Vollo chesia pitropi mei Maroe filio di Todro (!) et Nicho de Cherpa. Ego Nichola di Çavernig sum tesstes. Ego Martolo di Chatena sum tesstes.

Oporuka Nikole Scrise (21. travnja 1348.)
/fol. 26'/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XXI di aprile
Ego Choce uxor de Nichola Scrise faço meo ultimo testamento con bona e sana memoria mia. Inprima ricordo la dota mea la qual ese scritta in lo testamento de mio marito, çoe perperi II^cLX. Anchora me dona lo mio marito perperi C; de questi diti denari vollo chese treça lo quarto ele in parte ala filia mea Ane; di questo mio quarto volo chese dea per deçima et per primicia perperi II; volo chese dea a II femene che uada a santo Angelo e a santo Nichola et datilli a grossi XXX per çaschuna; volo che se dea a don Nichola di Filippa perperi III, che prega don permi; volo chese dea ali monasteri di Ragusio d'intro et de fora a grossi VI per çaschuno; vollo chese dea alo filio de Mise Moystrouich perperi III; a due filie de Staniça de Corçula a grossi XII. [dea in punçele ala fila (!) di Piro Muç perperi III]Vollo chese faça III disnar per l'anima mea et de mei morti a perperi V, lo I dato ali predicatori e li II a Lacromna. Volo chese dee a cantar ali predicatori messe IIII^c. Volo chese dea a cantar a Lacroma messe VI^c per l'anima deli morti mei li qualmi fes bene a mi, et per l'anima mya. Anchora al'ospedal grossi XII. Anchora aly pauperi ala porta di santa Maria grossi XVIII. Sela filia mea Ane falise quello chely lage, lo III parte dela dota chely mei pitropi possa tero (?) et dar per l'anima mya et de mei morti a quili chime fes ben a mi. Anchora lago ad Ane filia mea par III de çerçely d'oro, anely III d'oro; lano ala filia mea et li II alcaretii (?) di santa Maria. Anchora laso tutolo faco dila casa di mio marito e mio ad Ane filia mea in vita sua e da suy pupely seli avera e se no emorise, che ela lage in testamento che se debia vender e dar per l'anima sua et de so pare e de soa mare; selo filio di Mise morise che se debia dar li perperi III per l'anima di so pare a poveri. Faço mei pitropi dom Andrea di Risa ed Angelo di Luciça, Micho di Matheo e Mençe de Frane genero mio. Ancho vollo chese tola di questo che legay perperi III de qual che ne par (?) et dati a don Andrea de Risa perperi III. Faço mei guarenti dom Nichola de Dumçe et Nicho de Mudricha.

Oporuka Petre žene Radomilove (nema datuma)
/fol. 27/

Ego Petre uxor di Radomil faço meo testamento con bona et sana mente mea, iacendo infirma in llecto (!) aço in dote perperi CLXX et façi XXX d'oro. Vollo et ordeno che deba dita mia dota se debia satisfacer lo quarto dely denari et oro pro anima mea et de

mio pare e mia mare. Inprima lao per deçima et primiçia perpero I. Item vollo chese debia [d] dar a cantar ali frari predicatori messe III°. Anchora vollo che se debia dar a cantar ali frari minori messe II°. Ancora laso per çaschun manastir dentro dela terra perpero I per çascun. Anchor (!) laso per malcolecto perperi VI. Anchor vollo che se manda I homo a Roma la perdon grando et abia perperi XVI; et aço libri VIII di drapo in mio scrigno se Radomil mio marito consincira vollo chese venda et che se faça caridade ali poveri; et lo mio mantelo vollo chese venda et chese dea a poveri per anima mia. Item deço dar a Calenda de Pobrata duchati XV d'oro et grossi VIII; et si ave per pegno di mi IIII° para de çercelly d'oro et anely III d'oro et I° ago d'argento di Racha. Et anchor siave per pegno dely diti duchati, saçi VII di perle et questi duchati aço pagando per la vigna che Radomil mio marito me acomisi a comparar; e vollo che de quello chese vendera li mei drapi se debia dar a Bratoslava fante mia perperi V. Anchora sio dado per la vigna duchati XV chusy che se di tuto duchati XXX pagadi per la vigna et volo che paga Radomir (!) per l'anima di Radoslava nostra fante quilo chely plaxe. Vollo che sia mei pitropi Rusyn di Glavat et Iuançe di Crouo et Martin di Biçia et Çuetan de Dragan et Radomir mio marito, diço dar a parua duchato I.
Ego Kalenda de Pobrata sum tesstis (!) et Marroe filio di Marin Raçich sum tesstis (!).

Oporuka Margo de Boseno de Scrigna (1. travnja 1348.)

/fol. 28'/

Anno domini M°CCC°XLVIII die primo mense aprilis
Eo Margo de Boseno di Scrigna faço isto testamento siande sana et salua. Item aço di mie dote perperi II°, sicho rasona la carta mia di noder; de isti denari vollo che sia tanto per l'anima mea lo quarto et lo resto sia delo meo rede. Item oredno di isto meo quarto chely mei pitropi debia de fare sicho dira lo testamento. Item dati pro deçima et pro primiçia grossi V. Item dati ali frari predicatori per [d] per mese perperi VIII. Item dati a sancta Maria granda per mese perperi IIII°. Item dati aly frari minori per messe perperi IIII°. Item dati ad Andre filio di Piro Minda perperi II. Item dati ala filia de Dobresa di Scrigna grossi XII. Item dati a sancto Laurenço grossi VI. Item debiati dare a sancto Ioane perperi VIII per lo buto chifo butada. Item per malcolecto perperi II, chese debia dar ala seruiçial mya sença lo suo pagamento; ista mea quarta sime vin perperi L. Isto vollo che me sia dissoto sicha disisto meo testamento et lo resto sia dato a Belçe filia mea. Vollo che sia mei pitropi Çentario di Dragano et Michol di Matheo de Tragura et Andre de Petrargna (!). Io Mençe di Frane sum tesstes. Io Vlacho di Clime di Sorenta sum tesstes. Ego dom Nicho di Dunçe sum tesstes.

Oporuka klesara Bratoja (nema datuma)

/fol. 29/

Testamento de Bratoe petreri; ago del teren del de pesta et a avançi (!) li fra minori I casa de ligname inverso LXXX tauiuile de segna et XXXII de blancon trauičeli aço XX et doue fore che di casa; et aveme a dar Mathe di Lisiça grossi VI, et Sime /fol. 29'/ I forcha davanti la casa sua; et vn'altra forcha avanti la chasa de Radovan de Gladichosa; aço I chasa nela contrada de sancto Sigurat confina de Palmurela (?); aço II pallage (?) et I malo grande aço III amala con (?) le teste. Anchora in talentem et anchora aço III talente micare, anchora aço XII cogna de

rebacir, anchora aço II seterem (!). Anchora aço I manera de tols et I ascha et anchora aço I obitiliça et I sapa et maçoale II sono feri piçuli XV so casele IIII° et I blanchon et I barillo billa III, una chaldarola et I frechsora et I schudo et spada et I mecho (!) et I corda et I lançeta et I busaçe et I çopa nova et I altra meçana et I suchniça de drapo et la che de perso et capa I de gris et II severe; [aço a dar] a Lauriça de Stipe de Sorgo perperi V grossi IIII°, ago plumaysola II et I chupa d'argento et VIII duchati d'oro et II carte di vigna; a Dragisa laso lu schuto e la spada et la corda et I çapa de dris et II suchniçe de merçina et pari II de schrona deso et billa II; se morise la muyer mia et la filia et archo I a Dragisa aço con Michoe duchat I per lavorero; Bogsa ave per lavorer duchati V de Nicho de quelli decim (?) si avemo para de finestre II sarchiesche et I porta granda de palmi VIII et archu de soura et siaçu in casa la mitade e duy centi in caladi et II lomceram, I dela finestra saraçinescha ele altre dele balchonade de martinuso et II de petra in compania con Michoe et I peça doleta avemo I barcha de petra agripa, in compania avemo le paresteste et ili anchore de Çugno de Pischuner lo lavorer de Martinus de funestresere II avimo de Martinuso XXVII duchati per lavorer efo acordato LXX perperi IIII° per le çornade de lavorer XXVII per le çornade de mur suesimo per la porta et in ferra la finestra et II÷ pas de lista eso mes in opra in comania con Michoe Bratoe lavora la soua (!) funestra de sparce aço I uaselo intro lo stran anche meo, laso Bachsa pitorpo et Dobreta ferre et Micho frare de don Piro Nebecha (?), Pripçe petrer. Guarento Petroe petrer, Dragusa guarento Dragi petrer, guarento spesi grossi XX pur nola oura de siame per la porta per la lista si avemo la vigna conlo frere de santo Jachomo a Çoncheta. Sio sire morto chese dea ala filia ese morera la filia chese dea per l'anima mia per li monasteri; se sera uiua la muyer mia con la filia mia che posege tuoto chese deyo perperi X per le ne mia per lemine (?) ande Bratoe (?); a Bogsa petrer duchati XIII euendum de planche; e grossi X ala sua muyer dedi duchati VIII e grossi XVIII; a Peruoe dedi duchati III e grossi X per conçamento dele planche grossi XXI; a Bochsa in Prestay duchato I pagando son deso. Ego Palma filio de Miltin sum tesstis (!).

Oporuka mesera Martina (nema datuma)

/fol. 30/

Ego Martino becher faço testamento bona mente. Io laso per deçimo grossi VI. Io laso ala uxor mea la chasa de çoso chela deça possedir in vita sua et poy morendo ela chesa deça dar per l'anima e del'altra chosa; vollo chese deça dar per l'anima adalocher (!); vollo chese deça dar per messe perperi VI. Et anchora volo chese deçano dar perperi VI e grossi VIII per l'anima mia e dila matre mia; vollo chese deça far I pasto; vollo per malcoletto perperi XII, de quiste anamatone mie vollo chese venda e dea per l'anima mia; I duchato mi de dar faprea (?) siche volo che me si deça dar ala chosobrina. Io si volo che se deça dar a Stane uxor mea vacha I. Anchora vollo chese deçano dar ala uxor mea Stane perperi XII che vollo chese deçano caçar dila conpania. Anchora sideço dar duchato I ala cosobrina. Anchora vollo chese debia dar (cassatum: per l'anima mea) duchato I ala muyer de Michoe e l'altro duchato vollo chese deça dar per l'anima mya. Io siaço meso duchato I ala conpania chemi dedi Llauriça de Sorgo. Anchora vollo chese deça dar duchato I alla nepeça mea. Anchora vollo chese deçe dar duchato I alo patre mio.

Io si vollo /fol. 30'/ che in vita de la mia muyer paseda la chasa mea, I con viro si a Matheo chalygar vollo chese deça dar a Tiri. Anchora deço dar a Tiri grossi XXII; vollo chese deçano dar, anchora vollo chese deça dare ala uxor mea meceno I de core de bo che lo ave Matheo chaligera. Et anchora vollo chese deça dar ala uxor mya chauì VIII de caramè chea Matheo chaligero. Anchora mi de dar Matheo chaligero grossi X; volo chese deçano dar ala uxor mea. Io si vollo chesia pitropo mio Radoslau et la uxor mea Stane et guarenti mei Stoycho chesiano Stoycho et Matheo mo pelle. Item XXXXI de io Martin di Stoycho si ave peçe de sostan LI et millaro I de lana et se manchase alguna chosa de fato che deuese pagar soure lo bono suo.

Oporuka Bile kćeri Stjepana de Sorgo (31. svibnja 1348.)

/fol. 31/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die ultimo de madii

Eo Bile filia de Stipe de Sorgo si faço mio ultimo testamento sana dela mente inferma del corpo. Item lago per dicima et primicia perperi V, et si per peca di moressivi li mei fradely sença etade eo orno lo testamento meo sicomo persona di itate (!) che faro possa. Vollo et ordeno sicomo dira de socta per ordino do ad Pasche frare mio tote le parte de la ponta et vollo chesia soa la chasa, la donuy stava mio part et la vigna de Gravosa la qual lasau Lauriça ad soy fradely sia data ad Pasche mio frare uel si volese toler la uigna de brenda la qual vigna fo de Lampre de Sorgo pilla, la qual vigna li plaçera de queste doy vigne. Et anchora vollo che sia dato ad Pasche mio frare yperperi M de grossi, tuto lo resta che no resta del facto de nostro pare, si do per albitrio ad mea mare Yelena chela posa ordinar e fare çochely plasera per l'anima mea e de meo pare e de meo frare. Et anchora do albitrio ala mea mare dela doda soa che posa pilare e fare çoche a desa plasera. et fare çoche a desa plasera (!). Et de tuta la masaria de casa sença l'arme lago ad mea mare et si se volese maritare vollo chely sia dati duo millia yperperi la soa dota; et vollo che tute l'larme (!) de chasa che foy de mea pare siano date ad Pasche meo frare. Et prega mia mare che niente non manchase dele arme chesia date ad meo frare, vollo che nisuna persona noli posa diri niente ad mea mare de lo possedio meo e di mei fradely e nifareli constione. Et prego mio frare Pasche che nomi faça torto del mobile e del debito quel che veni ad mei fradeli et ordino e se altera facise avanti dado me possa rendere rasone. Faço mei pitropi mea mare Yelena e Passqua fradelo mio et Nichola de Luchari et li tesauriri de sancta Maria. Ego Nicho de Lampre de Sorgo sum tesstis (!). Ego Mureta de Luchari sum tesstis (!).

Oporuka Vlahe de Gala (nema datuma)

/fol. 31'/

Ego Vlacho de Gala si faço meo testamento con bona mente mea; et chese dea per primicia et per decima grossi VI. Et si aço io Vlacho con Milcen oreso in compagnia yperperi II^c, et se alguno mancharo fose de questi denari che Milcin non fose tegnudo. Et si ave io Vlacho con mea uxor de dote yperperi C, et de quisti perperi C si trase ela lo quarto per l'anima soa. Et sio yo Vlacho I carta de perperi XXV soura don Andrea de Risa et chesely dea de pena al nodaro e elo non sia tegnudo niente; et chemese traça de macoletto perperi XXX. Et de questi denari che deueseno dar li mei pitropi la uparise a dely e lo avanço dely mei denari che siano ale creature mie, e sele creature mie morisino che

questi denari se deano per l'anima mea et dely mei morti lau (!) parese ali mei pitropi; e chese manda I^a persona a Roma e un'altra persona a sancto Angelo e a sancto Nichola de Bari; et sio anconeta I d'argneto che se dea a sancto Blasio nouelo per l'anima di cuyse; et sio nafo I in pegno d'argento per perperi IIII° meno grossi IIII°, chese de Iaroe Besanos di Drina; et sio çintura I^a d'argento et anchora sie pari III de çerçeli d'argento et anchora paro I de çerçely d'oro e paro I de teche et anchora la masaria de casa oy pocho oy asay, che sia ale creature mie; et se parese ali mei pitropi de vender che non dano; e sio I casa de ligname soura lo terin de Çugno de Volchaso, che sia ale creature la chasa et la faramenta cheso amaren che se dea a Maroe. Et anchora sio in lista in Bosinin dol de uigna e de terra gognay IIII°. Et anchora compray de Druscho gognay II de uigni in Pregova. Et anchora sio gognay II de vigna in Çipina lucha. Et anchora sio gognay ÷ de vigna in Dobroue. Et anchora sio gognay IIII° de pastio lo qual compray de Rade popadia pot pocani colieuç. Anchora sia aço I loço Çirnomir nere. Et anchora siaço chasa I in Lagusta et li gognay II, chiso in Çipina lucha, chese dea ala glesia de sancto Cosma Damiano per l'anima mia. Et lo remaso dele chose de Lasta chesia don Andrea etiam Milcin et Mariçen et apacre soura est e chele studiano perli mei fioli uel chele vendano in denari seli pareseno a dely. E anchora vollo chese manda persona I a sancto Angelo de monte per l'anima dela uxor mea. Et anchora chemese dea /fol. 32/ perperi X per messe per poveri previdi, la che parera ali mei pitropi. E don Andrea pergote habia me a mente cheli sia recomandade le creature mie et se non cheme sia tegnudo davanti lo fiollo de don; et sie meo pitropi don Andrea e Milcin oreso et Mariçe et Pocre et guarento Nicho oreso et Bratan frare de Radosau.

Oporuka kovača Bracina (nema datuma)

/fol. 32/

Io Bracin ferer faço testamento con sana mente mea et con bona memoria mea tractando lo qual fo in compagnia con Dragauçe eli otri II, traçando II mali e che tale II e ancora traçando I malo grande çoçese trova in staçon tuto çoçese trovara in staçon de faramenta çoçese trovara quello. Anchora sie fo man sie de compagnia con Dragauçe I dele guaine che none in compagnia, charitan I none in compagnia, I chese venda e parta per mitade. Anchora compray grossi VII de carboni de mei denari I çoçese trovara in compagnia vendase e dease alo frare mio. Anchora aço compagnia con lo frare mio çochesira la parte mea vollo chesia alo frare mio. Anchora avemo de socna blava in compagnia ancora avemo, peça I de tella non bagnada in compagnia anchora avemo, peçe III de tella non tesuta in compagnia anchora avemo; a Bolla candelera deme dar perperi XVIII, vollo chely dea lo plu tosto. Anchora me de dar Rada de Çechlin perperi VI e grossi VII de Veneçia. Anchora çoçene lago la surela volo chese dea la mitade alo frare mio, vollo chese dea ala surela mea çerçely paro I e modrina I; della compagnia laso a Micho nostro perperi II; vollo chese dea per l'anima sua vollo chese dea la mitade mia, quello çoche aço collo frare mio, volo cheme se dea per l'anima mia; anchora aço star I de farina, volo che tola lo frar meo la mitade desa e l'altra mitade vollo che me se dea per l'anima. Anchora vollo chemese dea II gunele mie e la I mantelo per l'anima mia, e volo chesia alo frare meo mantelo I. Volo anchora aço ch'abia I abulan in Gravosa, volo chese dea alo frare meo, anchora volo che se dea cantar mese III, I^a a sancto Tripun e le II doche uoy. Anchora

vollo chese dea II messe ali framinori (!). Anchora prego lo frare lo frare (!) meo forse poray andar a Roma e non spender matamente li denari secu uoray andar a ço altereto mei pitropi Budoe frare de Radela e frare mio e Rada de Çichlin e si so guarenti Stipcho notcher e Dragane.

Oporuka svećenika Dimitrija (nema datuma)

/fol. 34/

Ego dom Dimitar faço ultimo meo testamento con sana e bona mente mea. Per decima e primica perperi II. Item alo frare mio Pasche perperi XXX e tute arme che trovara in casa e masaria de chosina. Item vollo tuti li çerçely sia de Ielusa filia de Perue e se Ielusa morise sia in Perue deça di Perue de Nalle de cepre. Anchora lago a Pasche frare mio la chasa mia con qucla condiçione chela a ço io lago lo leto e lo briual a Mare che faça I gonella persa. Anchora lago alo pare mio perperi X. Item lago a Pribçe petraro perperi X. Item ala fratilla de Nalle de Cherçu perperi II. Item lago ala fratilla dela pietade perperi II. Item a ço chasele II cheso de Polla de Gregi non so chese in ese che repusi Çugno de Illia de Sorgo. Item lago a sancto Stefano tovalle II. Item lago a Pribçe merchatan lacella in petan per çupa I. Item lago a Pasche mio frare chupa I non fata. Item lago a don Piro de Tascha lo paramento e lo briviallo. Item lago ali frari menori la mi çelena perperi III per messe; ali frari predicatori perperi III per mese. Item lago ali mei [d] pitropi perperi II per homo. Item lago descho a Maroe de Pasche de Sesa e II tuualine de cabesel de plu belle et canpanella I e lo libro de batar. Item lago a Nichola piliçar I barça mia. Item lago la chasela con tuto chese intro a Jelusa filia de Perue e la chasela che me dedi Radosia de Perue. Item che la tratase faça de perperi VIII. Item lago pitropi e comesarii mei Pasqua di Risa per hogno chosa. Anchora lago Misina de Pasqua de Sesa pitropa e Perue filia de Çane de Chotoranin. Item lago I chasela chese in schola cheme fo donada, vollo chesia de Pasche de Risa. Item lago a çaschadun previsto dela terra grossi V. Item che uada la mare mia a Roma e habia perperi VIII e se avançase alguna chesa sia de Perue de Çane de Chotoranin. Guarenti don Piro de Tascha, Priboe petraro et Nichola piliçar; e chese debie desfare questo testamento ale die X di çullio.

Oporuka Nikole de Poça (27. ožujka 1348.)

/fol. 34/

In nomine domini amen. Anno domini MCCCXLVIII die XXVII in março Ego Nicholla de Poça con sana e bona memoria mia abiando paura de morte si faço mio testamento. Inprima trago dely mei boni perperi C, deli qual perperi si trago per malcoletto perperi L e anchora si vollo chese debia dar la usa Frane mia mulir (!) /fol. 34'/ perperi XVI infina a III anni hogno anne chese deba dar a perperi V lo anno. Et anchora si vollo chese debia dar ali frari predicatori per cantar messe per anima mya perperi X, le qual se debia dar in II anni a perperi V lo anno; e ali frari menori a cantar per mese per anima mea perperi V; e anchora si vollo chese debia dar aly monagi delo manistir (!) di Lacroma per cantar messe perperi III, e ali previdi de santa Maria per cantar messe perperi III, e decima perperi III. E anchora vollo chese debia dar ad alcun homo chi volese andar per anima mea a santo Nichola di Bari perperi II. E anchora si vollo chese cheshe (!) debia mandar a san (!) Nicholla de Bari per usersio (!) perperi II per lo dito homo. E anchora si vollo chese debia dar perperi VII per

lemosina secondo co (!) parera a Frane mulir mia. E anchora si vollo chese debia dar dely boni mei de pluy deço che dise de soura perperi LXIIII° per testamento de mio patre a cantar mese o sise debia dar a perperi X lo anno infinche siano complidi (!) li perperi LXIIII° e çaschasun mio frare sie tegnudo de dar lo simille per testamento de mio patre. E anchora si vollo chese debia dar deli beni (!) mei de pluy deço che dase di soura per anima de Rada chefo mio famelo, chese monta (?) perperi XIIII°, li qual chely de uiua dar. E io siaço carta de noder e uno atagi in cangelaria soura Gauçe mio frare, fata hogni rason infina al tempo dimo perperi XXXIIII; e aço anchora in pegno delo dito Gauçe I paro de çerçely d'oro, sicheme de dar per hogni fata rason in final tempo de mo perperi XXXIIII; e quando avera pagado Gauçe mio frare li perperi XXXIIII sise debia talar ly la carta de noder, e lo ategi cheo soura luy sise deba darly de pena o renderly lo paro de çerçely d'oro, li qual sono posti in pegno per anima mia a Vita de Resti per perperi VIII grossi VII; e lo atagi sie fato del tempo de Filippo Belelegno e vollo che nonse deba tur nignun uadagno; e anchora deme dar Give mio frare per II carte de noder che aço soura luy de perperi XXV çaschasuna desse restame a dar perperi XXV, e vollo che non se debia ter li nesun uadagno. E laso Frane mia mulir (!) pitropa in tuto e quello che sara che sia fermo e se Frane mya mulir false de questa vita si laso per pitropi mei li thesauriri di santa Maria, ese tuta lo rede /fol. 35/ mio falise de questa vita sise debia dar a Frane mia mulir la dota sua perperi VIII°, e qui dota perperi VIII° debia se trare a far vender la vigna de isula e de Breno e di Malfo o darli tanto per sua dota quanto dise de soura e non pluy. E la chasa ad'afitar ogni anno; I disnar ali poveri dela terra; e tuto lo remaso del bene (!) mio si se debia dar a cantar messe e farlo a vender. E anchora si vollo che se debia dar ogni ano (!) ala matre mea perperi XV in finchese uiua, per chesli son tegnudo de darly honghi anno sichome dise de su edre la morte sua, non se debiali dar niente, e vollo che se debia far de tuto lo mio sicomo dise de soura in questo mio testamento. E Frane mia mulir sia tuto çoche fara sia fermo e se falise Frane siano li thesauriri de santa Maria e mio garante sia ser Piro de Poça et Iache de ser Nichola di Crosy.

Oporuka Bilce žene kiruga Tome de Stilo (16. svibnja 1348.)

/fol. 35/

Anno domini M°CCC°XLVIII die XVI de maço

Ego Bilçe uxor condam Tomasi çirogo faço ultimo mio testamento cum bona e sana memoria mia. Inprima vollo e ordino che Tomaso mio marido chefo sine laso perperi C, li qual denari de dare Nuçarelo e sili de rogatus (?) lo conec et Gallo. Item de questi C perperi (?) de grossi volo che uada I persona a Roma per l'anima mia e de mio marido e che habia perperi XV. Item I persona a santo Françischo de Asiso e che habia perperi XV. Item anchora che vada I persona a Roma per l'anima mia e de mio marido che habia perperi XV. Item ali frari minori per mese perperi VI. Item ali frari predicatori per mese perperi VI [d]. Item alo primella deli predicatori perperi IIII°. [d] Item perperi X a Çanota nepoto de mio marido. Item per mese a santa Maria maçor perperi X. Item ala baylla mia perperi V. Item a Sabacilla perperi IIII°. Item a Millusa de Vratislava perperi IIII°. Item ala filia de Rubin perperi VI. Item deme dar Maroe de Martolliça de Creua pepereri XXXIIII°. Item deme dar Palle de Resti per lo afito delo stragno perperi VII, de questi perperi chese dea a

cantar messe per tute le glesie dentro la tera (!) et de fora; a una mesa per çaschuna e che abia quel preveda perperi XXV. Item a V monasteri dentro la terra per çaschuno ad I duchato. Item per çaschuno recluso a grossi VI. Item aço in chasela chusleri VI d'argento. Item para de /fol. 35'/ IIII° de çerceli d'oro. Item cyntura I d'argento fornida. Item aço I ago d'argento collo smaldo (!). Item para VI de mombrete con smaldi. Item ladiça I d'argento blanchio. Item gropo I legado in lo qualse lavorir d'argento roto; tute queste chose soura scrite che laso in chasela chese vendano in continente. Item laso a Çota chugnado mio V caui de drapi de panni foderadi e se Çota falise in questo, meço chese dano per Dio. Item aço cudgele V de çenda e se ello falise che uada per Dio. Item aço II gvernaçoli, I de çelon blavo e l'atro de meschlo e II çupe de çenda e dunele II de meschlo; tute quest chose vollo chese vendano e lo leto chese venda fornida de questi denari deli drapi vollo chese maridano IIII° orfane de che habia çaschuna a perperi XX. Item aço II balconade in stragno; vollo chese vendano e chese deano per Domine. Item laso ala filia mea gvernaçol I foderado e çupe II de çenda e gunella I de meschlo e para IIII° de çercerly e I çyntura d'argento e brana II de seda e onçe VI de perne d'argento e anelly III d'oro e para XXVII de mombrete colli smaldi e I verchilo d'argento e peruli III d'argento e II age d'argento e rusille XIIII° e trisi XIIII°; tute queste chose laso ala filia mea e faci III de perle ala filia mea; e se la filia mea falise avançi etade che tuto uada per Dio, le chose chese in la casluça piçula se dela filia mea e quelle chose chese in lo bosolo se mie e chese vendano comase ordinado de soura. Item aço II cape de drapo chese vendano [e II cançi de drapo chese vendano] e dease per dio. [Item aço manol (?) verde chese venda e dea se per Dio.] Item laso la chasa chisto ala filia mea e sela filia mea falise avançi etade chesia alo logo deli frari minori, e che nonse poça vender ne donar ni in pignar ni alienar in perpetua. Item duchato I ala muyir de Marcho orbo. Item sia ser Nichola de Luchari in le sue lalle (?) braça VIII de Venesia de panno meschlo e braça XVII de çendado tento in grana e duchato I de churdile e duchato I d'auro; queste chose si me mando Pollo Guarin da Uinesia de mande a Nichola de Luchari e vollo chese vendano e uada per Dio. Item a santa Maria maçor candelle II d'argento de perperi X la I. Item a Stane uxor de Pale la coltrecha piçula e lo caveçal e I chupertero e II linçoli e V cugdile blanche. Item vollo e ordino che tuta l'altra masaria de chasa che habia ualia de venderla Palle e Stane uxor sua e chely /fol. 36/ denari deano ali mei pitropi. Item vollo che Stane me faça II disnar de perperi XV, dely dineri dela masaria. Item sili in prestay a Rade muyer de Marino de Bona I borseta d'argento di perperi X, chela manda a Venesia per far I , a quela forma vollo chese venda e che uada per Dio. Item vollo che Stane (cassatum: che Stane) tolla tute le tovale piçule e grande e chele dea per le glesie. Item aço II orera, I d'esteta e l'altra blanchio; vollo chese vendano e dease per Dio, e par I de reble (?) d'oro chese venda e dease per Dio. Item ala filia mea botoni LXXXVIII d'argento. Item aço in pegno II anely boladori per I duchato la usa Stane. [Item aço in pegno per I de çerceli d'argento e I anelo d'oro per I duchato, la usa Stane.] E seli II aneli buladori nonse trovase in chasela chese tolla tanto de nun beni quanto uale e pagase. Pitropi mei Gallo e Laure de Bodaça e se questi falisi volo che siano li thesauriri di santa Maria. Item a presbitero Nicho de Antiuario duchato I.

Item a dom Clime de Pabora ducati II. Ego Orse filio condam Nifcho de Bodaça sum tesstes (!). Ego Vita de Gataldo sum testes (!).

Oporuka Milinča Pervinovića (18. travnja 1348.)

/fol. 36/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XVIII in april

Io Milinçe Peruinouich faço mio testamento con bona sana mea memoria. Io do tuti li mei boni ala mia uyer Giuana. Volo chese debia dar dely mei beni per anima mia perperi XXX. Vollo chese dea dely perperi XXX che se manda a santo Angelo e a santo Nichola I homo cheseli dea perperi XV per messe a santo Nichola e chese debie far de mese in Ragusio perperi V de mese chile cantara. Anchora vollo chese faça I disnar per anima mia, costa perperi V, pocho minus (?) pocho plu. Anchora che costa la trata mi de casa perperi V, laso per decima a santa Maria grossi IIII°. Laso pytropy Milgost staçoner, Paulle d'Andrea aures, Maroe de Bratcho Giucha uxor mia, gurarenti.

Oporuka Junija de Sorgo (17. travnja 1348.)

/fol. 36/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XVII in aprile

Ego Çuno de Sorgo si faço testametno con bona e sana e sana (!) mente mia. La prima yo aço conlo mio frare I vigna in Chobilla uoda nel dol e tere. Anchora auimo un'altera vigna in Paliçe la qual mi laga /fol. 36'/ Dobre de Sorgo nostro frare. Anchora avemo I^a vigna nela ponta in colna e de bestiame e boy e vache segundo chomo sa lo mio frar Maroe. Anchora auimo quinga II^oL de vin nela dita ponta; e queste (cassatum: chese) uigne e bestiame e vin chese scritto de soura volo chesia del mio frare Maroe la parte mia (cassatum; dele vigne e bestiame) in vita sua; e sela uxor mia Drase avese fruto che debia posedir la parte mia dele vigne e bestiame e d'altro lo simille, e sela dita uxor mia Drase non avese rede uel che fose morto chelo mio frare Maroe li sia tegnudo a dar perperi LX. Vollo per decima et primicia chesia dado grossi XII. Anchora vollo ala bastarda mia perperi XL e la chasa de ligname chese nel Cerin d'Orse de Creua sia dado. Anchora chesia dado ali frari minori per mese [d] perperi XX e ali frari predicatori perperi X per mese. Anchora vollo chesia dado a tuti li manasteri e remite dintro e de fora dela citade perperi L per malcoletto chesia spareto per quisti diti manasteri e remite segundo chomo parera mello ali mei pitropi. Anchora vollo tute le chose e la masaria chese in chasa che sia del frare mio saluo lo lecto mio fornido chese debia dar ala uxor mia Drase. Anchora selo mo frare Maroe avese plu de denari deço chome tocha ala parte mia secndo chomo aço scritto de soura e ordenado chese debia destribuyr e se plu avera de denari deço che scrisi de soura che debia dar la parte mia e destribuirla per l'anima mia in altera maynera me sia tegnudo avanti lo filol de dono uiuo. Anchor (!) vollo che pasado lo mio frare Maroe de questa vita si vollo chele dite uigne e possession cheso scrite de soura, che venda e deya per l'anima mia e sua, e dely nostri ventrani. Anchora vollo che dela vigna chese in Chobilla uoda mesia tegnudo a dar lo frare mio Maroe ogno anno dela in trada quinga X de uino per l'anima mia. Anchora so debitor a Tiero (?) fante de Nicholla de Luchari duchati IIII°, vollo chese debia pagar. Anchora so debitor ala uxor de Tome de Çimoti (?) duchati II, cheli sia dadi. Anchora vollo chesela uxor mea Drase passase de quista vita cheli perperi LX, chely profersi sia dadi e destribuidi per l'anima mia e sua

la o che parera mello ali mei pitropi. Anchora vollo chese dea a dom Dimitri perperi VI per l'anima mia; e se per aguna via morise la uxor mea e de Maroe mio fratre chely mei pitropi deuese saluar le chose e la masaria de casa fini che vignira lo mio fratre e darla a luy. Anchora vollo chese manda I homo a Roma per l'anima mia; vollo chesia pitropo e chomesario mei Maroe fratre mio e Çuetan de Dragan e Angelo de Maxi e Cruchsa de Bencho e Marcho dela Sclava. Gverento Domagna de (cassatum: Scrigna) Scriça, Marin de Sorento e Luçe de Scharich.

Oporuka Mare žene Matule Gubara (veljače 1348.)

/fol. 37/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII mense februarii

Eo Mare uxor de Matule Gubaro faço isto myo testamento siande sana salua. Item aço I chasa in Chastello la qual vollo che sia data ali Cruna. Item anchor aço I altera cassa uanti (!) Sime de Benessa, debiatila vender in continente e dati udira (!) isto meo testamento. Item per decima e per primiça (!) grossi III. Item dati alla fratill de santo Blasio grossi X. Item dati ali fuschaturi grossi X. Item dati ali frari minori perperi III per mese. Item dati a Lacruma per messe perperi III e de lo resto dely denari debiatime dar I disnar ali frari minori e dati a cantar messe ali frari predicatori e a santa Maria; e debatime far le spese (!) quando moriro e pagatevi (?) dela vendita de la chasa; dati ad Andre filio de Piro Minda perpero I, quil prevido che sia patrino datily grossi VI. Item a çochesira de masaria venditilla e dati li I schauina (!) a quilla che sta con mi. Vollo mei pitropi isti chesiat Michel de Matheo Tragurino e la sua mare Ana e la sua uxor Tisse. Guarenti Illia de Lucharçe, Maroe piliçar Antiuaran, Colloe sorter.

Oporuka Brane žene Obradove (nema datuma)

/fol. 37'/

Ego Brane muyer de Obrado faço testamento con mia mente e bona memoria. Inprimamente aço dela dota mia delo mio pare perperi LXXXX; de questa dota mia vollo chese debia dare per l'anima mea lo quarto la prima che se deba dare ali frari minori perperi V per l'anima mia; laso ala soçera mia gorssi XII. Anchora lasso ala mia chugnata a Stanusa grossi VI; per deçimo e primicia grossi VI. Anchora per malcoletto chese dea perperi II. Anchora ala fante che ave stato con mi che se dea perperi II. Achora ly aço a dar ala mare mia perperi II. Anchora chese deba far I prandio de perperi V e lo avanço deli denari dela quato che faça li mei pitropi lo mello che a dely pare. Anchor (!) ave a dar I recosa (!) grossi XII; questi li sia per l'anima mia e lo remaso dela dota mia si laso alo mio naser, e se questo naser meo falise de morte chely laso perperi XX alo mio marito; e delo avanço che se deuese maridar orfane II con questi denari. Anchora aço in prestado de Milea per notarimo perperi V. In prestay de Illia de Bracis perperi II. Anchora in prestay de Tomasi per notarimo, anchora in pegnay a Dobriça pare I de çercely per grossi VI. Anchora dely uestimenti mei se fose lo suo plasimento delo mio marito chese deue se dar per l'anima mia, e lo çercely laso ala filia mea para IIII°. Faço mei pitropi Tomaso medigo e mare mia Stane; guarenti mei Priboe Plucercho e Pasqua sortor.

Oporuka Nikolete žene pokojnog Paskve de Bočinolo (nema datuma)

/fol. 38'/

Ego Nicholleta uxor condam Pasqua de Boçinolo infirma de corpo niente meno sana e bona mente mia faço meo ultimo testamento delo mio quarto. Inprima per decima et primicia perpero I. Anchora a Nichola frare mio perperi L, chely debia dar per l'anima mia chome de la mar mia, coli aço ordenado in parte de confessio. Anchor (!) ali frari minori mese M, perperi XLII, ali frari predicatori messe [d] II^cL, ali previdi mese II^cL. Anchora volo chese mande I homo a Roma ala perdon e habia perperi XX. Anchora vollo chese mande a santo Nicholla de Bari chese mande (!) I homo e habia perperi IIII°; ali V monasteri dintro la çita a perperi II; a tuto le recluse dintro e de fora a grossi III per caschaduna; aly poveri per vestir perperi XX; e de presente se debia vender li mei çercely d'oro, sono para IIII° e començar a dar per lo mio testamento. Pitropi e chomeseri mei Nicho de Cavernigo, Maroe filio meo. Guarenti Petro de Prodanel e Nicho de Galoço sum testis.

Oporuka Perve žene Nale de Proclo (29. veljače 1348.)

/fol. 38' /

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die domenega XXVIII° in februario Ego Perue uxor de Nalle de Proclo de sana e bona mente faço mio ultimo testamento. Item ordeno chese deano a cantar messe VII^c ali frari minori e messe III^c a santa Maria. Item vollo chese deano perperi XX per malcoletto. Item anchora vollo chese deano ali frari minori perperi XXV. Item vollo chese faça I disnar a tutily manasteri de intro la tera (!) de perperi X e chese spenda questi perperi X infra tutili manasteri e grossi III a çaschuna reclosa [d]. Item perperi III a Dabriça in punçele. Item a Dame chugnata mia perperi IIII°. Item vollo chese traça perperi XVI e achatase de sochna e façase de gonele a poveri. Item vollo e ordeno chese Nalle mio marido uel alcun mio filio volle se de mandar perperi L a Tise mia mare uel a Cherue mio frare vollo chese deano delo mio quarto. Item duchato I al abato de santo Iachobo. Item vollo che siano mei pitropi Hellia de Binçolla e Slave surela mia e Micho mio fiol. Item per deçima e primicia perpero I. Ego presbiter Rossin sum testis, io Mate de Georgi sum tesstis (!).

Oporuka Čure kćeri Matije de Duçi (nema datuma)

/fol. 39/

In nomine Christi amen. Ego Čura fila de Matia de Duçi cum bona memoria faço meo testamento a dir ço uello sie dela mia parte yo li daço dela via supra la via fina la muntagna la vigna cum tuta la cora (!) lo remaso ali mii fioli si quei apregano tutili mei debiti. Pitropo sie Daçoe alo so generu si li mii filoli murin sera ogra choa si si dea per anima. Guarenti so questi Maltenu Glauunit, Maroe Belolsic, Mina Iurchouich.

Oporuka Deje žene pokojnog Petra de Čavernicho (nema datuma)

/fol. 39/

Ego Deya uxor condam Petri de Čavernicho infrmitatis (!) corpore nichil ominus sana et bona mente mea faço testamentum. Inprimis pro deçima et primicia perperum I. Per mandar a santo Angelo de monte I homo perperi III; de malcoletto perperi XII; ali frar minori messe V^c; ali frari predicatori mese II^cL, ali previdi dela çita [d] /fol. 39' / messe II^cL. Pytropi e chomeserii mei Nicholica e Nichola filio meo e questo testamento se tesfaça infra I anno over infra II, lo plu tarde. Guarenti don Clime de Pabora e Tome

de Petragna; per mandar I homo a Roma perperi XV; a don Clime de Pabra (!) perperi II.

Oporuka Marije žene Nikole de Čavernicho (3. travnja 1348.)

/fol. 39'/'

Al nome de dio amen. M^oCCC^oXLVIII die III in april

Ego Maria uxor Nichola de Čavarnicho infirmitate corporis nichilo minus sana e bona mente mea facio testamentum. Inprimis per deçima et primicia perperi II; per caschaduno manastero dinro la çita perpero I; ad ogni reclusa dintro e di fora dela çitade a grossi III; a Rade surella mia monacha a santa Maria de Castello perperi III; a Mare chugnada mia monaga de santo Symeon perperi III; ala filola de Piro mio frare monacha a santa Maria de Chastelo perperi II; ad I homo che uada alo perdon de Roma perperi XX; ali frari minori per lavorir perperi X; ali frar minori messe V^o; ali frari predicatori [d] mese II^oL; ali previdi mese II^oL; e se la filia mea pasase de quista vita debiasse far I chalise d'argeno ali frari minori de perperi XX; e tuto ço chese mir (!) scritto delo quarto mio, dely denari chi aui in dota, vollo chely pitropi mei debia esponder lo che mello a lor parera in lor albitrio (!). Pitropi e chomeseri mei Dea soçera mea e Nichola marito meo; e questo testamento se debia sribuir (!) Nichola martio meo lo plu tosto che po in sua conscienzia. Guarenti don Domagna de Babalo e Nichola de Čavernigo marito mio; a don Domagna Babalo perperi III.

Oporuka Gabrijela de Gleda (travnja 1348.)

/fol. 39'/'

Anno domini M^oCCCXLVIII del mense d'aprilo

Heu (!) Gabriel de Gleda faço meo ultimo testamento de tuti li mii beni. Inprima lago per decima e primicia perpero I. Anchora laso perperi II a ser Collo de Bona che mi li inpresta; lago a Martinuso de Mençe perperi IIII° che mi li inpresta; lago ad I homo perperi X che uada a santo Françischo d'Asiso; per I femina che mi le de per mandar e non lo manday uel al pasaço chese dea debeo dar a Lucha de Gambi per so pare perperi XXV, le qualmi inpresta lo pare e Lucha, si ma I ategi de questo debito che /fol. 40/ non li sia in perçudissio per lo stancero (?), vollo chese dea per l'anima de chiso quisti denari perperi II^oXVI grossi VIIII°, li qual aui a pimy e a uuy con se la con miser l'arçivischouo de Ragusio; e de quisti denari vollo chese dea ali poveri de Barleta perperi XVI grossi VIIII° per l'anima de chi foro questi denari deuemo dar alo testamento de nostra ava Dabriça perperi C col meo frare dom Vita sicho (!) dixe lo suo testametno per ordino de dar al abado de Lacroma perpero I; deuemo dar per carta de nodar my Gabriel e dom Vita meo frare ali fratri minori per anima de nostro pare sichho dise nel suo testamento perperi C. Heu Gabriel dedi ali frari minori per la parte mea perperi XI al Trepe de Guelmino di Gerduso uardiano (!). Vollo chese deba dar calix I de perperi XXX a santa Maria maçor in procoratia de santa Maria. Vollo chesi debia dar a lavorar de santo Blasio in Plaça perperi LX; aço II carte de notar soura Mare socera mia de perperi V^o in MCCCXX de nouembro rason de suo filio Iachomo quanto esse scritto in cangelaria nila compara dela vigna d'Ombra rason delo dito Iachomo tanti denari quanti fo le usanze dele mie dote, questo si abata, rason de Mare socera mia pegni che esse in deposito a Nichola de Mençe per complimento de perperi III^oXXV ala vigna d'Ombra, abatasi questi denari nelle carte dela dota. A Vita meo filio si do dar per la

dota sicho dise la carta veramente heo Gabriel li dedi perperi CCC, quando vendi la vigna d'Ombra; e aço carta (cassatum: del) al notar traço per l'anima mia perperi XLII per messe M, le qual a fratri minori mese V^c e [d] a frari predicatori mese II^c e a santa Maria mese II^c e ala Cromna mese (!) C; a santo Andrea perpero I; ale punçele perperi II; al X manasteri dentro la tera (!) a cascheduno perpero I; ale recluse dentro e de fora a grosso I per caschaduno; ad uno bon homo chesi manda a Roma al perdon grandando (!) ne çabuleo per perperi XX; per maridar III povere; perperi XV per l'anima mea; per malcoletto perperi XIIII°. Vollo e ordeno chela filla mya Marusa si deba maridar con perperi VI^c e col auro e coli drapi e se plu li vol dar la mare chely poça dar. Heu Chabre (!) de Gleda vollo que sia per la dota de Lena uxor mea la vinea de Breni per tanto quanto la compara e lo manchamento o bu (?) trovara la uxor mea dele cose mee. E anchora yo Chabre vollo quod Lena uxor mea que fia dona e patrina dela parte de Marcho meu filio, dela ponta de Stani (cassatum: staçon) e de tuto quanto se trovara faço Marcho meo filio intestato. Lago pitropo Piro de Poça e Nichola de Cros e Lene uxor mea. Guarente Sauino de Bonda.

Oporuka Brate žene Petra de Volçigna (18. veljače 1348.)

/fol. 40'/'

Anno domini MoCCC^oXLVIII die XVIII in februario

Io Brate uxor de Piro de Volçigna faco mio testamento con sana e bona memoria mia. Lago delo mio quarto dela dota mia; inprima laso ali frari minori perperi X; e a Mare ala surela mia a Chatara si lago gvernaçol I mio verdo e sili lago a Mare perperi V, e si lago a Peruusa filia de Miletin de Gravos perperi II e paro I de çercely d'argento; e che se canta per l'anima mya mese XXX; e lago goba I a Frane de Grusina, e si lago a Decho chugnada mia perperi III, e si me ave Selina surela mia cherona I de perne, e lago li çercely mei e la riça e la cherona che mia ielina (?) a Radula filia mea li qual chi so para IIII° de çercely d'oro e si lago ala filia mea palomba I d'argento e la gvernaçolla II de chamucha e la guba che se non venda chese dea ala filia mea; e lo remase delo quarto dela dota mea si lago in man de Marino frar mio, e le chose chese de casa de lavorir de lenço chese non venda che romagna alo rede mio e che venda li piliçoni e la copertora de volpe che non gregna e le gobe e li copertori e tuti li drapi de vistir (!) de piro chese venda e lago a don Clime d'Obrad perperi II, le chape III veche de drapo e le gunele II de Piro chese non venda, chese faça ali fantuli; e tuto quilo chese vendera chese paga Marino perli duchati chely manda e chese non tocha per quili duchati in oltri (!) denari estera III de grande chose porta a Chatara per mançar alo rede meo [E laso mio pitropo e comesario Marino frare meo] e d'Elia de Sauina la salma I de lin chese manda a Chatara a Jelina surela mia che dea a lavorar per ly fanti e chese dea a Jelyna perperi VI per quisto lavorir delo lino e le libri II de seta che faça tovale dedi ad Iuane de Graus grossi XII per emata e la vigna; recomando ad Illia de Sauina che la conça lo melo chely para e chele dea denari per lo lavorir dela vigna quando fara mister, e si lago a Lore in Chatara perperi III e paro I de çercely d'argento, e siso debitor ad Iuane de Gravos grossi V e se lo mio rede passase avanti etade chese dea per l'anima mia tuo e la vigna de Gravos. Guarenti don Clime de Obrad e Illia de Sauina guarente.

Oporuka Brate žene trgovca Kranislava (nema datuma)

/fol. 41/

Ego Brata uxor de Chranislau merchant faço mio ultimo testamento con bona e sana mente mea. Inprima laso per deçima e per primicia grosi VI. Anchora laso per lo logo Lau çarçero chese debia dar perperi VIII. Anchora per la trata mia perperi V; questi denari traço yo del bene del mio marito. Item la chasa de ligname posta nelo terino (!) delo arciveschouo a meo marito Chranislau con tal patto (!) selo non contentase dele mie spese chio fatu chese posa vendere la casa e trare le spese mie; e lo romaso (!) alo mio filo e se falise lo meo filo de'sta (!) vita, vollo che torne ali mei fradely filii de Calenda de Chalamota. Anchora laso lo leto fornito alo filo mio e tovale VIIII°; e se lo mio filo falise de'sta vita, vollo /fol. 41'/ che debiase dare lo leto con le tovale ali mei; e li diti frari sia tagnudi de dare perperi X per anima mia. Anchora aço de seta non torta de Pulla cançeli X; vollo chese vendano e dease per l'anima mya per messe. Anchora laso alo frare mio Petre I vernaçole de drapo blavo che noli possa dire niguno homo niente de so. Anchora aço gunella I de drapo blavo nova, vollo chese venda, dease per messe per l'anima mia; e quello che se legando chose con I çintura de drapo vollo chese dea ala filia de Stipoe de mio frare. Anchora aço pari IIIII° de çerceli d'argento e anely IIIII° d'argento, de questi çercely quator vollo chesia I paro de çercely de don Piro de Tascha, quello chelo uora e li III pari che romane coli aneli chese debia vender, e che me debie metere in la fratilla e lo avanço se avançase alguna chosa in prudençia deli mei pitropi. Anchora de farina chupoly II de farina (!) vollo chese dea a poveri per l'anima mia, la masaria chese vollo chese de meo marito Chranislavo; e vollo chesia mei pitropi Martin becher e Stipoe frare meo e Radoslau Haliç. Anchora sono mei guarenti Give filio de Radoslavo fauro e Tollce sortor. Anchora aço oraro I çallo vollo chese venda e dease l'anima mya.

Oporuka Franke žene pokojnog Marina de Goçe (19. travnja 1348.)

/fol. 41'/

In Christo nomine. Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XIX in april
Ego Francha uxor condam Marini de Goçe con bona e sana memoria mea si faço mio testamento. Inprima si oredeno che delo quarto dela mia dota chese perperi CL, vollo chese deba dar ali frari minori a cantar mese VI° e aly frari predicatori [d] messe II° e ali previdi chese in Ragusio messe II°. E anchora vollo chese debia dar a tutele monage de santa Clara e a tute l'altre dely monasteri de Ragusio se debia dar per çaschaduna grossi III e per çaschaduna batesa grossi IIIII°. E anchora ullo chese debia dar per tute recluse che son de fora e d'intro dela terra per çaschaduna a grossi II. Vollo chese dea per maltoleto perperi V la a parera aly mey pitropi. Vollo chese debia dar a tuti li frari minori /fol. 42/ li qualse trovera ala mia sepultura per çaschadun grossi III. Vollo chese dea per decima e primiçia perperi III; alla fratilla de li fuschatori perpero I; e ala fratill de santo Blasio grossi VI. E vollo chese dea per terço e per setavo perperi VI e lo trentino perperi VIIII°. Anchora do dar a Marinçe de Climento (?) mio neuo perperi XXXII, li qual vollo chese pageno (!). Item do dar a Milla mia fante Anchora vollo chese dea alo previsto de Bergado (?) che sera perperi III. Vollo chese dea ala filia di Iache de Chrosi la qualse monaga de santo Simeon perperi II per don, e vollo che se dea per don ala fila de Iache de Chrosi la qualse monaga delo manastir de santa Clara

perperi II. Vollo che se dea a Bune de Sviri perperi II. E tuto lo remaso deli denari che dis de soura vollo chese debia dar per amor de Domine per anima mea. Vollo che tuto lo leto meo fornido vollo chese dea a Marchulin bastardo de Marin de Passche de Goçe sel sera uiuo; a Bratin de Vergado sio III vache delle qual si vollo chese dea I alo monastir Daxa, l'altra vollo chese dea alo monastir de santo Andrea dele monage e la terça vollo chese debia dar alo manastir de santo Bartolomeo ale monache. Anchora si aço II vache a Radoe de Çoncheto dele qual de aver illo la metade e I boue e de aver illo la metade e dele II vache non de aver niente; queste vache e boue chese debia dar a Milla fante mia. Laso mei pitropi Pasche mio filo e Marin de Climento mio niuo (!) e Gaye uxor de Andrea de la Charçe. Vollo chesta guarenti de questo testamento Mate de Çugno de Velchaso e lo previsto di Vergado lo qual a nome don Andrea.

Oporuka Deje de Saraçin (27. ožujka 1348.)

/fol. 42/

Anno domini MoCCC^oXLVIII die XXVII in março

Ego Dea de Saraçin faço mio ultimo testamento. Inprima vollo e ordeno chese dea per deçima e per primicia grossi VI, e la chasa mia chesia de Sime mio filio tute rason de carte de Glispe (?) del patrimonio e tute altre rason vollo che Sime mio filio /fol. 42'/ habia hogna podestade de tutol fato e laso che Sime mio filio dea V perperi per messe per l'anima mia; a Francha de Stipeç monaga di santa Maria de Chastello perperi X; a dom Drago perperi II, e faço pitropo Sime mio filio e presbiter dom Drago. Guarenti Give de Virane e Maroe de Sesa. E a santo Piro la che deco çager (!) perperi II per l'anima.

Oporuka Tise žene Pokre de Bercho (nema datuma)

/fol. 42'/

Ego Tise uxor de Pocre de Bercho faço mio testamento ultimo con bona sana mente mia. Inprima per decima e primicia perperi V; de malle oblato perperi IIII°. Vollo chese dea ala mya mare perperi L. Vollo chesi dia a frar Mate chusino mio duchato I. Vollo chese dea ala maystra de santo Symeon perperi IIII°. Vollo chesi dea a Dane de santo Domino mya maystra perperi II. Vollo chesi dea a Giucho niuo mio perperi V, si morise chesi dea per l'anima mia. Vollo che me mande [una persona] a santo Françischo d'Asiso perperi X. Vollo chelo mantelo mio se venda e mandase I persona alo perdon de Roma grando. Vollo che me uada I persona a santoAngelo e a santo Nicholao per perperi V. Vollo che se dea ala monastira d'intro a grossi VI per çaschaduno chene sryua tudela I penta. Vollo chese dea ali fra (!) minori ala bene (?) chese meta tudela I penta; a santo Simeon soura l'altra vollo chese dea mese M ali frar minori. Vollo chese dea a fra Marin de Dumgiça perperi IIII°, se morira chese dea alo lugo. Vollo chese dea ali previdi dela terra mese IIII^c e l'altere ali predicatori mese III^c, quel che avançara dela chasa del [d] pare mio, pagando lo debito de Françescho chesi dea a Pocre mio marido per lo debito de mio frare. Vollo chesia mio pitropo Pocre mio marido e Gaye d'Andrea de Lucharçe e la batesa de santo Symeon. Guarenti dom Nicho de Dumçi e Give de Pracho. Vollo chese faça a santo Symeon paramento de çendaro bruno tuo lo avanço ali predicatori de mese.

Oporuka Ruse kćeri Radinove (nema datuma)

/fol. 42'/'

Ego Ruse fila de Radin façio mio testamento ultimo con bona sana mente mya. Inprima per deçima e primicia perperi II. Item laso per mese ali predicatori messe M [d], e ali frari minori messe V^c, a santa Maria mese V^c, ali previdi dela terra Vollo che se /fol. 43/ dea a Rada perperi V. Vollo chese dea a tuti manasteri dintro e de fora a grossi VI per çaschadun e lo avanço dely denari e dele robe che faça li mei pitropi, quil chely plase Nichola e Mise e Radomir e Priboe so frari. Guarente dom Piro de Tascha e dom Nicho e Vlacho di Pompa. E vollo chese dea a dom Nicho perperi IIII°.

Oporuka Nikole de Crosy (26. svibnja 1348.)

/fol. 43/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII mense madii die XXVI

[per ablatum] Ego Nicholla de Crosy faço mio ultimo testamento con bona sana mente mea iacendo in leto. Lago de mio per decima e per primicia grossi VI. Ego debio dare a Nichoa de Mençe perperi III^c, li quali debia dar Drela moter (?) de Age mya muyr manifesto a vir in dota de Age mya uxor perperi VI^c, per li quali lago la ponta e tanto plu quanto le usança me de dar lo comun perperi XXVIII per la fatiga de Iache filio meo; tuto lago in man de Age uxor mea che dea per anima mea quil chely plase. Lago mei pitropi Age uxor mea e Çuno de Casiça, se questi falise chesia dado in nam dely thesauriri li qual dea per mese e a poveri la uparena ali thesauriri. Ego dom Give de Cherpa sum tesstes (!). Ego Vita de Gleya sum tesstes (!).

Oporuka Draže žene Matka de Radidrag (nema datuma)

/fol. 43/

Ego Drase uxor de Matcho de Radidrag faço meo ultimo testamento çasendo in leto infirma cum mea bona memoria. Item abeo carta I de dota de perperi C soura Matcho marito meo, dela qual dota elo nona reçiuido de mi saluo perperi XXX, siche sia libero e absoluto lo marito meo deli perperi LXX non sia plu tegnudo per la dota a dar saluo perperi XXX. E de questi denari faço testamento del quarto e lo avanço sia alo myo fiol. Item per deçima e primicia grossi II. Item laso a Peruulla amida mia grossi XII. Item laso a Dobra soror de Dragas la ual sta con my perperi II. Item laso a don Clime de Obrado patrino meo per messe XXX grossi XVI. Item laso ali pitropi mei per amor grossi VI, e del avanço del quarto vollo chesia dato per mese la mitade ali frari minori e l'atra mitade aly frari predicatori. E se lo mio filol passase [d] de uesta vita vollo che sia dato a Matcho marito meo per donaçion perperi X. Anchora sia dato dato (!) a Dobra che sta con mi perperi II, veramente se lo fante passase de quista vita avanti legitima etade. Item laso a Mate ameda mia perpero I per amor. Item laso a Milçe chognado myo grossi XII per I^a mesa /fol. 43'/' (cassatum: per); al convento a frari minori grossi VI. Item a frari predicatori per I mesa de convento grossi VI. Item laso per mese ali frari de Daxa perperi II. Item laso a santo Andrea de Pellago per messe perperi II. Item laso per mese a santo Laurenço grossi IIII°; per mese a santo Blasio grossi IIII°. Item per mese a santo Illia grossi IIII°. Item vollo chese venda lo mio uarnaçol e de questi denari vollo chese debia cantar mesa I^a a santo Chosma e Damian de Çoncheto e I^a centa de çera. Item a santa Maria Mandalena mesa I^a e I^a centa de çera. Item laso a

santa Luçia de dom Pero mesa I^a e II ochuly d'argento e sel martio mio neme uora complir I uod (?) a santo Angelo del monte e avançara de quo vernaçol alguno denari sia dato ad alguna persona chi volise andar per my grossi XXX. Item laso a santa Maria maiore tovalla I^a plumada ala dona de parte de monte. Item vollo chese venda para III de çercely d'argento indoradi, cheso mei para II so granda e I piçullo; da questi denari laso ali frari minori prandio I, a voluntade dely mei pitropi. Item laso paro I de çercely d'argento a Matcho marito myo chelo compara dese laso a Dobra chista conmi gunella I^a mia verda uecha e lo myo piliçon uecho; e vollo chesia mesa in sepultura nela mia gunela verde mior e la gunela nova blava sia de Matcho. Vollo chesia pitropi e comesarii mei Millos aureso Lipopil (?) e Peruula amida mya uxor de Gauran. Guarenti Illia di Lucharçe e Illia aureso.

Oporuka Nikoleta žene Petra de Mençe (13. srpnja 1348.)

/fol. 43'/'

Anno domini M^oCCCXLVIII die XIII mense çullio

Io Nicholeta uxor de Piro de Mençe faço mio ultimo testamento con bona e sana mente mea. Inprima yo cavo dela mya dota perperi II^c, dely qual vollo e ordeno chese debia dar messe M in santa Maria a far cantade dely previdi dela terrra. Anchora vollo chese debiano dar [d] messe V^c ali frari predicatori e mese III^c ali frari (cassatum: predicatori) minori. Anchora vollo chese debia far I^a anchona d'argento de perperi XV, la qualse debia dar per man dely thesaureri in santa maria, e debiala tegnir drido lo alter de santa Maria i la qual inchona (!) debie eser la virgo Maria col so fiol. Anchora vollo chese debia mandar I previsto a Roma alo grandio perdon over avanti del perdon e debia avir perperi XXV. E anchora vollo chese deba dar perperi XX per malcoletio. Anchora vollo chese debiano far cantar mese X de convento in santa Maria, pro le qual debia aver perperi. Anchora vollo chese debiano far I paramento de perperi VIII, lo qualse debia dar in santa Maria e un'altro paramento volo che se debia far de perperi VIII, e debiase dar a santo Blasio /fol. 44/ in plaça. Anchora vollo che se debia dar a don Tome de Milurino perperi X. Anchora vollo che se debia dar ad I previsto perperi XVI, lo qual per mi andase ad Asise al perdon. Anchora vollo chese debia dar perperi II per decima e primicia. Anchora selo mo rede falise avanti de etade vollo che delo avanço dela mia dota se debia dar perperi II a Marinçe mio frar. E a Dea mya surella vollo chese debia dar perperi L. E anchora vollo chese debia dar a Piro myo marito perperi C, per questo modo sielo me uora dar li mei drapi de uistir pro anima mea secondo chomo yo ordenay con Dea mia sorella; e seli drapi non dese non habia perperi C. E anchora vollo chesia remesi li perperi L ali mei fradely, ly quali ely me devi dar pro resto dela mia dota. Anchora vollo chese debia dar perperi CL per renovare santa Katarina e per far I altar intro al nome de santo Sergi e per sagrar lo dito altar. Anchora vollo che a Roma se debia mandar I prevede, lo qual debie aver perperi XXV. Anchora vollo chese debia dar al monastir dele puncele perperi V; e aly V monasteri perperi X, a perperi II per manastero. E anchora vollo chese dado ala Seya remita in santo Blasio perperi V. [E] Faço mei pitropi e comesr (!) Vita mo frare e Dea mya surella e Piro mio marito e don Tome de Milurino (!) e se ali mei pitropi fose algun mal ullo che debia tornar in man dely thesaureri questo myo testamento. Ego Grube de Ragnina sum tesstes (!). Ego Pecho de Sauigna sum tesstes (!).

Oporuka Frane kćeri Vole de Volča (16. veljače 1348.)

/fol. 44/

Anno domini MCCCXLVIII die XVI mense februar

Io Frane filia de Volle de Volča faço mo ultimo testamento con bona e sana mente mea sianda sine infrimitade. Inprima vollo e oredeno la mya dotta cheme sia dado per decima e per primicia perperi II e messe M ali frari menori e messe V^c ali frari predicatori [d] e messe V^c ali previdi dela terra per far cantarle in santa Maria, e mese V^c ale punçelle e alle punçelle al convento perperi V. E vollo chesia dao a Vita mo marito perperi L. E anchora vollo chesia dao ali V manasteri de done perperi X, a perperi II per manastir. E anchora vollo chesia dado ale remite de santo Blasio grossi XII e ale remite de santo Georgi de II glesie (che se aclama) grossi XII. E per tutili alteri remitorii de fora la tera (!) e de intro la terra a grossi VI per caschaduno. E anchora vollo chese debia trovar I preuede bona persona la qual per mi debie andar a Roma e debie aver perperi XX. /fol. 44'/ E lo simille vollo chese debia mandar I bona persona al perdon di santo Francischo e deibie aver perperi XII. E anchora lo simille debie andar alguna persona per mi al perdon de santo Angelo de monte e a santo Nicholla de Bari e debia aver perperi V. Anchora vollo chesia dado a frare Doyme perperi VIII. Anchora vollo chese debia dar (cassatum: an) perperi L a II orfane per maridaço. Anchora vollo chesia dado perperi IIII° che me cantano mese XII a santa Maria Mandalena. E vollo cheme façano cantar mese XII a santa Helena e debia aver grossi XII. E anchora mese XII a santo Nichola dele monage e debie aver grossi XII. E anchora messe XII a santo Blasio de fora e debia aver grossi XII; e a santo Iachomo in Ragusi mese VI e a santo Ioane de fora mese VI e debie aver grosso I per mesa. E anchora vollo chese façano a cantar a santo Mchael nela terra mese VI; e a santo Michael de fora la tera mese VI a goso I per mesa debia aver; e a santo Piro grandio debia dar mese XII a grosso I per mesa. Anchora vollo chese façano a cantar mese IIII° a santo Sergi e debiase dar a grossi II per mesa. Acnora vollo chese façano cantar mese XII a santo Stefano intro la terra e debia aver grossi XII; e a santo Symeon debiase cantar mese XII per grossi XII; e a santo Blasio intro la terra mese XII per grossi XII. E anchora vollo chese dado a Marusa in punçe perperi V. E vollo perperi XXX che sia dadi a mia mare che ela li debia dar lache ela sa; e vollo chesia dado ali frari menori I calixe de perperi XXV. Anchora vollo chely sia dado a don Tome perperi VI. E tuto lo avanço dela mia dota vollo chesia in lavorir dela glesia de santa Maria Mandalena chi uora lavorar Slave mya surela e tuta mia parte che me tochara in parte dredro lo obito de mio pare e de mila mar, tuto vollo chesia dada in dota ala dita glesia la ual debia tenir e posedir li frari menori in perpetua e oficiarla IIII° di nela setimana in perpetua; e che negun contro nolli posa dar; e tuti mei drapi de uistir chemea fato mo pare e mea mare vollo chese venda e cheme sia fate paramente e ueste de altra e altre cose dche mistir fara in quela glesia de santa Maria Mandalena chese fara. Item vollo chese deano perperi CXXX per l'anima di mia mare. Item a don Clime de Pobora perperi X. Item a Miloslava seruicial mia perperi V. Perperi V a santo Atanasi per I^a anchona. Faço mei pitropi e comeseri Slave mia sorela e Vita mio marito e se per chaso quel che doase falise questi pitropi vollo chely thesaureri che per li tempi sera debia prochurar e eser pitropi mei. Guarenti Dame de Gondola e don Clime de Pabora e Mate de Dersa.

Oporuka Kane sina pokojnog Gervasija de Stillo (9. svibnja 1348.)
/fol. 45/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die IX madii. Ego Chane filio conda (!) Geruasi de Stillo standno in lecto infermo delo corpo sana et bona mente si faço mio ultimo testamento. Lago per decima e per primicia grossi XII. Vollo et ordino che aio a dar a Nicoleta sorella mia yperperi CCC, cheli de dar per la soa dota; et si ave II carte de notar sopra de mi. Vollo et ordine che per quisti yperperi III^c si li lago la uigna de Malfo la qual sie in bulenti; e quista dicta uigna si lago in tal pacto che del'arendita de quista uigna si si debia pagar lo testamento de mia mare in fina che sira sadisfacto tucto lo mio testamento de mia mare. Item vollo che se venda la uigna sulle terre che aio in Malfo in dol (?) e de quisti denari che si vendera quista uigna vollo che si debia me dare per l'anima mea yperperi C in atal modo. Item lago de malcollecto yperperi XXX, che li deba distribuir li mei pitropi la ouu mellum a delli parira e be si debino dare. Item lago yperperi VI a Nicoletta sorella mia che li debia distribur per l'anima de Gouela (?). Item lago a Mate de Nicola de Mençe yperperi VI e quella corcinar (!) lo lo dicto Mare ave sia sea. Item vollo et ordino che se deba mandar I homo allo perdun de Roma per l'anima mia e darili yperperi XV. Item lago alli predicaturi messe V^c [d]. Item lago alli frar minori messe III^c. Item lago ali prebiti (!) de santa Maria II^c [messe]. Item vollo che si debia dar Nicholetta amarg (?) illa de Llubne marnier yperperi X; vollo che in omni modo si si debia sadi[sfar] quisto mio testamento de lo mio facio si como dichi de sopra; et la mi[a] casa che aiu in Pusterla la qual aio in pigno per yperperi C, se Mate de [Ni]cola de Mençe over Nicholetta sorella mia qualuna dessi oy Nicholetta over Mare la volesse (cassatum: l) rescattar (?) che l'abia per quisti yperperi C. Et tucta la masaria che aio vollo che sia de Nicolecta sorella mia. Item lago a Mate de Nicola de Mençe tucta la mia parte de Stagno et de la ponta, de Stagno sili donata allo dicto Mate de Mençe senca neguna conduçion. Feço mei pitropi Nicholetta sorella mia et Mate de Nicola de Mençe. Et l'avanço (?) de po (?) che ual plu la uigna de Malfo de Baleti ço che ualesse pluy de yperperi III^c, cheli de dar a Nicholetta sorella mia si ali che aio de con testamento de mia mare che li lago per lo testametno

Oporuka Ane žene Šime de Grede (15. travnja 1348.)
/fol. 48/

[lex officio] Anno domini M^oCCC^oXLVIII a die XV de aprile. Eo Ana uxor de Sime de Grede faço meo testamento cho'mia bona et sana memoria dela mia dota. Inprima lasso per decima et per primicia yperperi II. Lasso ala fia de Micho de Lucha de Slevi (!) ala mior la qual a nome Ane yperperi IIII^c per maritar, e quisti dineri vollo che si dea in bone mane secure fini che sera maritata et se la fante fallessi vollo che sia dele altre file de Micho yperperi CL et deli yperpri II^cL che siano in albitrio (!) de li pirtropi mei per l'anima mia. A frar menori messe V^c, a predicaturi messe V^c [d]. Ad santa Maria maior messe II^c. A Lacroma yperperi X. A due chusine in punselle yperperi X, ale fillie de Matheo de Petragna che so reguise yperperi XX, ala maritata yperperi XX, per çascauno monasterio de monache yperperi V, a çascaduna reclausa dentro /fol. 48'/ et de fora grossi VI. Vollio che uada uno homo a Roma abia yperperi XXV. Vollio che uada vnu homo ad santo Angelo et ad santo Nicola de Bari yperperi X. Lago

alla filia de Iorgi de Gleda yperperi Lx per una çoia. Lago a Sime de Grede marito meo yperperi L. A Radosti seruiciale mea yperperi V, et vollio che siano pitropi mei e chomesseri Sime de Grede marito meo et Iorgi de Gleda. Et quisto testamento sia ultimo. A santa che se faça I^a cheronella d'argento de yperperi V. Ego Luce de Scarich sum testis. Ego Andre de Grubessa sum testis.

Oporuka Marge de Luca de Sclau (29. travnja 1348.)

/fol. 48'/

[lex officio] In Christi nomine amen. Anno domini M^oCCCXLVIII^o die XXVIII° de aprile. Eo Marge de Luca de Sclau con sana et bona memoria mia çacendo in lecto faço mio testamento primo et ultimo. Vollio et ordino pagando lo debito de Micho mio frar de la uigna dela mia [mare] et lo avanço de quista vingna de la mare predicta vollo che sia de Iorgi filio de Clime de Gleya cho sa lo dicto Çorgi. Item le parte II de Çelapech vollio che sia al dicto Çorgi. Et la meça vingna de Chantule vollio che sia del dicto Çorçi con questa condicione che se Çorçi fosse pagado lo avanço fosse ad santa Maria pro anima mia. Item la parte mia de Stagno e dela Ponta vollio et ordino che se venda per qual che se para lo melor de quisti dineri si dea per maltollecto yperperi L. Vollio che se faça clesia I^a piçola in Codile a nome da santa Margarita, et lo avanço vollio che sia in prouidencia do Çorçi de Climento de Glega. Item aço a dar alli fioli de Clime de Gleya yperperi II. Item aço a dare a Poluço spicial yperperi XX. Item aço a dare çerto debito ad Andre de Bodaça del qual debito vollio che se undda tuta la mia parte del bestiame che o in la ponta et pagase Andrea. Item vollio et ordino che certi debiti che e scritto in lo mio in quaternocche dom recever vollio che Çorçi predicto posa trar quanto la parsona mia propria et la massaria che ho in casa vollio che Çorçi unenda et faça lo mejor cheli parera et quile robe che ie le lede per manee mia vale de scarich a vender a Pale de Çorçi ço che fosse de presa che sia ad Andrasco nepote mio. Item a Radoslava fante nostra yperperi VI. Item a Radiça fante che fo nostra yperperi V. Li pitropi mei vollio /fol. 49/ che sia Çorçi de Climento de Gleya et Blasio de Resti et Micho fradello mio siando pagado Çorçi del debito tucto lo avanço si dea per lanima mia la a parira mellior alli pitropi mei. Io ancora vollio et ordino che se deba dar alla rede çoie alli fili de Piero de Ribiça che me tengno in consciencia che del sui yperperi L. A Mate de Nichola de Mençe vollio che se dea yperperi X. A Çuno de Marin de Ranina vollio che se dea grossi XXVI. Item aço I terço de barchuso lo qual cavalca Maroie alaschouio cho a toto lo so coredo. Guarenti Mathie de Ranina et Orso de Ruffcho de Bodaça.

Oporuka Nikoleta žene Klime de Gleda (14. ožujka 1348.)

/fol. 49/

[lex officio] In nomine Christi amen. M^oCCC^oXLVIII^o a die XIII° de março. Eo Nicholecta uxor de Clime de Gleda sana mente con tuta la mea memoria faço meo testamento. Inprima lago per decima et per primicia grossi XII. Lago ad santa Maria maiore messe V^c. Lago alli frari minori messe II^cL. Lago alli frari predicaturi messe II^cL [d]. Lago a dom Piero mio fiol I^o claucho d'argento de yperperi XX. Ancora al dicto dom Piero yperperi X. Lago per tucti li monasteri a cascaduna grossi VI. Lago per tucte le reclause dentro et de fora grossi II° per çascaduno. Lago a Mela filia de Çorçi de Gleda yperperi XX. Lago a Radussa yperperi III. Lago per male oblato yperperi V. Lago a frar Dobrile yperperi V. Lago a

dom Piero de Gondola yperperi III. Lago alle fillie due de Nicola de Çorçi perperi X. Vollio che sia patromi (!) e chomeseri mei Clime de Gleda et Dame de Gondula [E] e Çorço de Gleda. Lago a Dradina seruicial mia yperperi V. Lago che uada per me I^o homo ad Roma. Guarenti Nicho de Mlascagna et Dime de Malscagna.

Oporuka Same žene Nikole de Lucari (22. svibnja 1348.)

/fol. 51/

Anno domini M^oCCCXLVIII die XXII di maço. Eo Same uxor de Nicola de Lucari si faço mio ultimo testamento con sana mente (cassatum: mea) et bona memoria mia, çaçendo in lecto inferma delo corpo. Inprima traço per l'anima mia tuto lo quarto de la dota mia, lo /fol. 51'/ lo (!) qual sie yperperi III^oXXV; de li qual vollio e ordinemo (!) che se dea per decima e primicia yperperi V. Item per messe M a frar minori per l'anima mia. Tem messe M a frar predicaturi [d] per l'anima mia. Item messe V^c alli previdi dela terra che le cante in santa Maria grada (!) per anima mia. Item a V monastera (!) dintro a yperperi per çascuno. Item a duy previdi yperperi L che uadano per l'anima mia allo perduno de Roma grande. Item a duy previdi yperperi XXX chi uadano per anima mia a santo Francisco d'Asise. Item vollo che se dia a II previdi che uadano per anima mia a santo Angelo de monte yperperi XII. Item vollio che se dea a santo Blasio de Gravossa I^a anchona che coste yperperi XX, che fui lo dada. Item vollio che se dia yperperi X alo lavorer de Santo Stefano grande per cuvirir la clesia. Item vollio che se dia a Dominica chi stecte con my yperperi XV. Item vollio che se dea per maltollecto incerto yperperi XXXX, deli qual se dia a Dobroca filia de Rubin per aido de maridarse perperi XV, e se la moresse avante che se maridasse dia se per maridar altre povere; ello remaso lla (!) che mellio paralli mei pitropi. Item a dom Thome yperperi V che canta messa per anima mia. Item yperperi V a dom Laure che cante messe per l'anima mia, e lo romaso se dia per la mia tracta e quillo che avançara se dia per anima mia la che mellio parira ali mei pitropi. Et faço mei pitropi Nicola marito mio, et Nicho de Andrea de Sorgo et Lauriça de Styepe de Sorgo [E], e Mureto de Lucari, e se quisti fallissi inuicto siano li tesaureri de santa Maria. [T] E se per mei peccadi moresse tuto lo mo crede avante etade e intestadi, vollio et ordino che se dia delo romaso dela dota mia yperperi C, li qual se diano par anima de mio pare la che mellio parira alli mei pitropi. Et yperperi II^c in aydo de maridar çintil donne la che mellio parera ali mei pitropi, e lo romaso vollio che se dia a Iache mio nieuo fillio de Nicho mio frar con quista condictione che sella avera rede masculo che abia chi pose dar vollo chellabia (!), e se rede non avesse di masculo o morise avante vollio che tuto se dia per Dio; ad omni vergonaçoli per aydar a maridare in grande e in vistir per anima mia e de mio pare e de mia mare L (!) che mello parera ali mei pitropi. E li mei pitropi a quisto altro testamento vollo che siano li soura scripti di soura (!).

Et guarenti Mathe de Grade et Frane de Bodaça et Nicho de Gondola.

Oporuka Klime de Thomasino (5. veljače 1348.)

/fol. 52/

Anno domini M^oCCCXLVIII die V de februari. Eo Clime de Thomasino cum bona mente mia et sano dela mia persona faço mio ultimo testamento et scriuo eo la mea mane. Inprima laso per deçima et

primicia yperpero I. Ancora laso alla fia mia Stana monega yperperi XL. Ancora lasso per macollecto et per mal aquistado et l'anima mia et dela mia mare yperperi C, de li qual (cassatum yperperi C) se dia alla rede de Margo (!) de Çaulego yperperi VII, et alli frar minori yperperi V, et alli predicaturi yperperi III [d], et alla Croma (!) yperperi II, et a çascuno monasterio de monache chie dentro la terra de Ragusio yperpero I, et a çascauna reclausa dentro et de fora grossi II, et lo romaso se dia per poveri la che ali mei pitropi meio (!) parera. Et ancora vollio che li mei (cassatum: pitropi) fioli chi romanera dredo la morte mia non possa partir intro de si ni mobile ni stabile ni vendere ni alienar in nissun modo in finche non sera pagdi quisti dineri como e scritto de soura, li qual se debia pagar e lo plu tosto chi se pora lasso mei pitropi li mei fioli. [E] Ancora confesso receuto et recevi de Yelegna muyer mia per Pricho e per dota yperperi seteçento. So testimonii dom Clime de Obrato et Piero de Grubessa de Ranina. Ancora lasso yperperi XV per maltolecto et per l'anima de Yelegna muyer mia.

Oporuka Jakobice sestre Petra de Ribiça (15. travnja 1348.)

/fol. 52' /

In Christi nomine amen. Anno domini M^oCCCXLVIII die XV de aprilis. Eo Iacobiça surella de Piero de Ribiça çecendo in lecto con sana et bona mente mia faço mio testamento primo et ultimo. Item lago per decima et primicia yperperi III. Item de me dare Çive nepote mio certo debito per carta de noder, quillo dicto debito per lo pare de Çive. Vollio et ordino chelo dicto Çive sie tegnudo de sadesfar tucto lo testamento. Item lago messe VIII^c ali frar minori. Et messe C alli frar predicaturi [d]. Et messe C ad santa Maria maior; quest mille messe che lao per anima mia, vollio che lo dicto Çive debia dar ad anualle in tre anni per çascaduno anno lo terço. Item ço che me a lago Piero mio frar in testamento pro nome yperperi XXX, et ço che me laga Drase cungnada mia per nome in testamento a mi yperperi X; de quisti yperperi XL vollio e ordino che sia dati a Mate nepoto mio pro uno anello yperperi III e a Matia nepote mio pro I^o anello yperperi III. Et a Çive nepote mio pro I^o anello yperperi III, e a Lina neça mia pro I^o anello perpry II, et a Duracho filio de Çive nepote mio lago per I^o calise de argento de yperperi XXVIII. Item aço I^a coltura de pegna et binçoli IIII e coverturo I, lago ad Micho filio del dito Çive. Et ancora aço I covertor lago lo a Pribiça neça mia punçella de santa Clara; et lo residuo del soura scripto ço che me de dar Çive pagando tracta et prandio per lanima mia. Vollio che sia de tuto lo debito lo residuo de Çive nepote mio. Pitropi mei vollio che sia Mathe et Matia nepote mio et Orso de Nifcho de Bodaça. [E] Guarente Marino de Nifcho maçadoro et Andre de Vitane.

Oporuka Mice kćeri pokojnog Šimuna de Maxi (1348.)

/fol. 53' /

In Christi nomine amen. M^oCCCXLVIII. Ego Miça filia condam Symon de Maxi sana mente infirma delo corpo faço mio ultimo testamento. In prima eligo sepultura mia apud frari minori. Inprima lago per decima et primicia yperperi III. Item vollio et ordino del quarto mio vollio che se dea ali frar minori messe V^c et alli frar predicaturi messe V^c [d], a santo Michael de Lave messe CC, a santa Margarita messe XL. Item vollio alo crocifexo de santo Pietro messe L. Item vollio a Roma che uada I homo per l'anima mea et a santo Jacobo de Galicia che uada I homo altro. Item vollio che

uada I omo (!) a santo Angelo de monte in Pullia et che uada a santo Francisco de Asiso I homo per l'anima mea. Sy morel filio meo dela dota mia vollio et ordino et commando vollio che se dea alo Rino marito mio yperperi CC et el romaso a Elena mare mia; dele cose che me lega Çive le qual for cose sue et de Francho filio meo vollio che fia delo mio rede et se el mio rede falissi anti (!) legimitate vollio che case lor che se distribuesca per quisto modo. Inprima vollio et commando che la casa che fo delor avanche sie a preso de santo Petro quila et la parte de le case che li vivera de lor avo ser Francisco seçial vollio che se deda ad aficto in perpetuamente de lo aficto de queste case deli dineri che se faça ali frar minori et predicaturi desinar [d] et el avanço che se dia a poveri. Item vollio /fol. 54/ et ordino delle vigne che sie I in [Gravossa] (cassatum: Ragusio) vollio che sia deli frar predicaturi, chela non poça vender ni alienar in perpetua che abia lo fructo a uso lor, et la vinea che ea ad Ombla vollio et ordino che sia alli frari minori data in perpetuamente che lo fruto sia lor, che non poça vender ni alienar in perpetua che sia per anima mia et de quelli che pertine et de tuti li morti nostri, che se cante messe per anima nostra. Item vollio et ordino che tucti li dineri et rason et açioni li qual Çive et Francho avo a presente et che ave potese de uignir a lor per qualcason et ingenio in Ragusio et fora de Ragusio vollio che se dea alo Rino marito mio yperperi CC. Vollio che se dea a Symeon neuoco mio yperperi L. Lago a Maria surella mia yperperi L. Lago ale fillie de Calenda casine mie yperperi L. Lago ad Aniça neça mia pari de cerchelli d'oro III, et yperperi L a Elena mare mia. Lago a frar Mate Roso de Ragusio yperperi X et a fra Laure de Ragusi X et lago per maltolecto yperperi X et a Çene de santo Andrea yperperi X et ali V monasteri yperpperi II, et ale punçelle yperperi V; et tuto l'avanço lago alo Rino a sua desposicion. Faço mei pitropi Elena mare mia et Lorino et Angelo de Maxi. Lago al mataxa et el orar et lo guarnaçon lago ad Aniça neçe mia et le III peçe de lenço che aço vollio che se faça paramente. Guarenti Pecho de Çauina et Give de Ribiça.

Oporuka Miluše kćeri Domanje de Babalio (28. travnja 1348.)
/fol. 54'//

Anno domini MCCC^oXLVIII die XXVIII de april. Eo Milussa filia de dom Domagna de Babalio si faço testamento con bona et sana mente et memoria mea. Inprima per decima et primicia ducato I^o, delo facto che me lasso lo meo signor dom Domagna, in prima vollio et ordino tuto ço he me de dom Domagna et per dota et per alcuna altra rason uoulliu (!) che sia de Vita meo barba, veramente vollio che Vita dea ala mia cosina Radiça yperperi V, a Biando reçeudo Vita la mea. Et ancora vollio che Vita dea yperperi V per cantar messe per l'anima mia. Ancora /fol. 55/ omni (?) mea rason omni mea potesta che eo aui sopra qual unqua omo oi marido per qual che fui afedata omni cosa do a Vita. Ancora XIII tuallie mie piçule et IIe grande volliu (!) che sia de Bela mulier de Vita et lo priçelec et li çerçelli mei sia de Bela, et ancora II guarnaçoli de drappo et I tovallia mia che esse a santo Marcho lo meo ala donna, sia de Bela et due gunnelle che so in casa sia de Bella. Fato quisto testamento coreado (!) pitropi mei sia Vita et Bela. Guarenti frar Jacobus et Thome de Stillum.

Oporuka Đive sina gospodina Marina Bençole (1348.)

/fol. 55/

[lex officio] In nomine domini amen. Anno domini M^oCCCXLVIII indicione prima. Ego Çive filius domini Marini Bençole sano mente et corpore timens recedere intestatu ordino et volo meum testamentum et ultima voluntate. Inprimi volo quod pater meus quem ordino meum comisarium sive pitropum ut ipse det pro primicias et decimas V yperperos, totum residuum ordino et volo tam stabilia quam mobilia omni bona mea in manibus domini patris mei ut ipse stribuat pro anima mea defunctorum meorum secundum quod uidebitur sue discretionis secundum quod voluerit et cui voluerit omnia dimitto in manibus suis ut possit facere suam voluntatem sicut eum placuerit. Guarenti Marino de Sorgo et Piero de Prodanello sum testes.

Zajednička poruka Paskve de Resti i žene mu Marije (20. ožujka 1348.)

/fol. 55'/

In nomo (!) de Dio. Anno domini M^oCCCXLVIII die XX me (!) março. Eo Pasqua de Resti et Maria uxor del dicto Pasua con sana et bona memoria nostra femo che ne sia quisto ultimo testametno nostro; in primo lassemo per l'anima (!) nostra per deçima et per primicia yperperi V. Item vollio io Pasqua per /fol. 56/ mia che se deia ali frari predicatori yperperi XXX per cantar messe [d]. Ancora alli frar minori perperi XX per cantar messe. Ancora a tucti li previdi per messe yperperi XX. Ancora alle punçelle de santa Clara yperepri V. Ancora ali V monasteri de monache a çascaduna grossi XII. Ancora a tute le remite che so in Ragusio et de fora in reclausi perperi X. Ancora che se faça I desinar de yperperi X a tucti li poveri de Ragusio.

Mo (!) ordino io Maria per l'anima mia ali frar minori yperperi XXV per messe. Ali frari predicatori yperperi XX per messe [d]. A tuti li previdi yperperi XV per messe, ale punçelle de santa Clara yperperi V, ali V monasteri de monache a perpero I per I^o a tute le reclase che se in remitorio in Ragusio et de fora yperperi X a tute.

Mo (!) ordio io Pasqua per l'anima (cassatum: mia) nostra che sia facta la clesia nela uigna mia in Stagno al onor de Dio et de santa Maria e si vollio e chusi sia dre (!) la morte mia sia oblegado I clapo dela uigna mia che aço in Stagno che sia soldi VIII de vinea de parte de monte sia ala glesia, e chela vendida de quisti VIII soldi de vigna se debia tenir I previsto a soldo chela deba officiar omni di e chantar messa in essa per l'anima nostra; et se alguno del mio rede a quisto volessi contra dir o far, vollio che se debia dar perperi M per maltocecto (!) dele cose che o in Ragusio. Ancora mo ordino del facto mio per fquisti modo choplando ço che de soura scrissi tuto ço che avançasi sia del mio rido per quisto modo; in prima se debia Luia fillia mia maridar et per sua dota lasia yperperi M et vistuda como çintil donna li qual dineri a Sime filio mio in staçon et tute le cose e possession ço che avançera sia de Sime einate (!) dredo la morte mia et de mia mullier Maria. Mo chonsiderando io Pasqua le cose che pora a uinir ordino chusi che se per el mio peccado; Sime filio mio pasassi de quisto mundo et Maria mullier mia fossi viua dredo mi e Sime, vollio quisto che se faça, se Ueçe muller de Syme fillio mio se volessi maridar posa demandar la dota sua de presente et maridase, e se la non se volissi maridar ma volessi star in viduetade, et non volissi star chula mia mullier e Mate

de Syme abiasse la dota sua et dele possiession mie in vita de Maria posseda la vinea de Çupana. Et dre (!) la morte de Maria abia tuta la parte sua ço cheli vineta. Ancora vollo et ordino se Sime filio meo pasassi de quisto mundo vollio che dela parte sua /fol. 56'/ delle possession che io aço poça se far testamento ordinar la parte sua chomo mellio li par in so volit; et se Mate so frar o algun de fora volisi contra li far tuto el quarto dele cose mie Sime li poça sribuir in so volir. Mo vollio et ordino per che chel aido de Dio con bona memoria mio faço quisto testamento che io fesi ornati odredo quisto non ualla ni tenna saluo quisto; pitropi mei sia aatribuir quisto testamento Maria mia mullier e Sime filio mio, se la lor morte li tesaureri de santa Maria. Guarenti dom Marin de Iamagna et dom Domagn (!) de Babalio et Give de Tiduse. [E]

Ego Pasce de Resti si confermo con sana bona memoria lo mio testamento cho ali tesaureri de santa Maria che sia fermo e toto (?) e quisto che se (cassatum: che) srcrito de ienta (?) in ista lettera sia fermo, vollio che tuto lo mio (?) che est in canava in Stagno che se venda e che se compla la paga a dom Paule fina li yperperi XXX e l'avanço si debia cunçar le uigne de Stagno e quillo che romanera de lo dito vino se dea per Dio a poveri. Et ancora lasso II bote de vino in stragno in Ragusio che se venda et conçase le uigne et l'avanço si dea per Dio a poveri. Item ancora debio dar a Pauluço yperperi VII per la trata de uete che fo nora uiua. Item ancora se debio dar ali frar predicatori libri XXXV [d] de cera yperperi VI (cassatum et grossi II) men grossi II. Ancora se Tripe de Stilu dira chio fo debitor credelli fin a yperperi XIII, vollio che çascuna persona dignadese sia creta (!) de yperpero I in iu sora de mi. Item vollio che se dea alla soror mia abatessa a santo Thoma yperperi XX. Item vollio che lo testamento che Sime fillio mio e facto eo Pasque so contento che sia fermo et tracto. Item ancora vollio che sia creto lo mio in quaterno deli debitori che de dar ad mi. Item ancora vollio che se dea in conçar la clesia de santo Thoma yperperi X. Item vollio che se manda ad Roma allo perdon che uada I persona yperperi XX per l'anima de Mare muyer mia et per l'anima mia. Item lasso yperperi X che uada I persona ad santi Angeli et ad santo Nicola in Bari. Item lasso a Dievica vernaçon I de stameta. Item lago ad Mila fante mia guarnaço I° de stameta. Item vollio che tuto quel che li mei comessari fara per l'anima mia delo mio testamento siano de tucto creti, nissuna persona non poça certar rason alli comesseri. Item vollio che faça I^a cappella allo nome de la beata virgine Maria in Stagno posta in le mei uigne nella gruda che costa la dicta cappella yperperi C con tucto che fara logo, [Give (?) Stagni i znak notara] et che se dea ad I° previsto in perpetua yperperi XXX; lago che sia /fol. 57/ officiata omni di la dicta cappella et quisti dicti yperperi XXX se debia cavar delle rendido che Dio dara in Stagno et de chenagor, et se novitate fesse la echipiscopo uel uescovo alla dicta cappella, vollio che qulli dicti yperperi XXX dea li mei comesseri in Ragusio a poveri como parera alli mei comessari; et vollio che sia a prouo li tesaureri mei comessarii Iorgi de Caboga, Pale de Resti, Orse de Iamagna, Give de Toduse. Et ancora vollio che quella centura che alo fillio de Stiepe de Sorgo Pasque che si in Venesia sia data per la dita çentura a Petragna de Lya de Bonda yperperi L de grossi de plu et tucto lo avanço de quel che se vendera la dita çentura sie meo. Ancora aio I^a barca la qual e fata comei (!) diner et si lo dato alo filo (!) Iurtin (?) de Gravossa a nauigar

con tal pato ço che guadagnase la dicta barca che lo dito debia dar a mi fin che se rescatare la dita barca et abiando rescatare la dita barca sia la metade dessa de lo fillio de Viten et l'altra metade mia. Guarenti Iacobe de Cassiça et Vita de Resti et dom Laurencius sunt testes.

Oporuka Rade žene Luke de Gambe (29. travnja 1348.)

/fol. 57'/

Annome (!) de Dio amen. Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XXIX aprilis. Ego Rade uxor de Luca de Gambe faço ultimo mio testamento con bona et sana memoria mea. Inprima aço lo quarto dela mia dota yperperi CLXXV. Item inprima per messe M le qual die cantar li frar minori, lo terça, e li frar predicatori lo terco [d] et li predi de santa Maria lo terço. Item a uno preuedo che uada allo perdono de Roma e che abia yperperi XXV. Item a V monaster dentre la citade grossi XII per monasterio. Item a poveri in grano yperperi L. Item yperpri V a santo Andrea /fol. 58/ per lavorer dila (!) gisterna. Item a Rigusa filia de Adnrea de Pabora in puncelle yperpri V per lavorer (cassatum: dela gisterna) de la coverta de santo Stephano yperperi X. Item per far I^a anchona a santo Luca yperperi V. Item per lavorer dila clesia de santo Blasio di plaça yperperi V. Item a çascuna clesia dintro et fora di la terra a una mesa. Item a santo Angelo de monte et a santa Maria a Nunciata et a santo Nicola de Bari che uada I^o previsto che abia yperperi VI. Item per I^o desinar a frar minori et a predicatori yperperi VI [d]. Item vollio che tuto lo romaso dela mia dota sia dato a Filcha filia de Polo frar mio, e se la dita Filcha falire avanti de ço che andase a marido che tuto sia dato alle surelle dela dita Filcha, e fillie del dito Polo frar mio per maridar e se ele dite surelle sue falissi che uada in man de Andrea de Sorgo pare mio. Item lasso tucti li mie drappi e çerçelli e I^a cintura a Filcha nepote mia. Faço pitropi mei Lucha marito mio e Andre pare mio e mei fradelli Paulo e Laure [E] e se quisti falile che sia li tosoreri de santa Maria. Guarenti mei Clemens de Paborra et Domagna de Gelielo testes.

Oporuka Draže žene Ruska de Sorento (8. svibnja 1348.)

/fol. 59/

A M^oCCCXLVIII die VIII de maio. Eo Drase uxor de Rusco de Sorento con bona et sana mente mia faço meo ultimo testamento. Inprima vollio et ordino che dela mia dota la qual ago sia chavato yperperi CXX deli qual sia dati. Inprima per decima et primicia yperperi II. Item vollio che sia dati per çascaduna punçella grossi IIII. [Item vollio che sia dati alli frari minori yperperi XXIII et ancora alli frari predicatori per messe yperperi X.] Ancora alli V monasterii de monache a perpero I. Ancora vollio che sia dato per matollecto incerto yperperi VIII, sia comprado rassa et dada a poveri. Item vollio che sia dato allo monasterio de santo Symeon yperperi X. Ancora sia dati a santo Symeon I par de oculi d'argento de grossi XII. Ancora per uodo che fesi sia trovato I preuedo che me canta ad santo Stephano de Ragusio messe V, a santo Sergo ala montagna messa I^a, a santa Maria Magdalena messa I, a santo Blasio de Gravossa messa I; per queste messe li sia dato yperpero I. Anchora vollio che sia dato I yperpero ad alguna femina che uada descalça a santo Sergi, a santa Maria Magdalena et a santo Blasio. Ancora vollio che sia trovato I^o previsto lo qual uada per l'anima mia alo gran perdon de Roma, et sia li dati yperperi XX. Ancora sia dati yperperi X a previsto I^o

che uada a santo Angelo de monte et ad santo Nicola de Bari. Item vollio che sia dati ali preividi (!) de santa Maria per messe yperperi V. Et tuto l'avanço me sia comprado formento e dato poveri. Item vollio che mei pitropi sia li tesaurei de santa Maria et Piero de Bauchella chunado mio [E]. Ancora vollio se lo de mio falise avanti etade sia yperperi C delo uanço (!) dela dota mia de Velle surella mia et tuto lo residuo dela dicta dota in voluntate de Rusco marito mio, faça per anima mea lo mello che pora (!), et niguno si debia in paçar. Garenti (!) mei Blasio de Menço (!) de Menço (!) et Nichola de Saracha.

Oporuka Ane kćeri zlatara Anđela (17. travnja 1348.)

/fol. 60/

In nomine domini amen. Anno domini M^oCCCXLVIII alle die XVII aprilis. Ego Ane filia de Angelo aureso infirma del corpo et sana dela mente et con dreta lo chouela mea faço meo ultimo testamento in cotal modo. Inprimamente lasso per decima et primicia yperperi II. Item vollio che abia li frari predicatori de la clesia yperperi L [d]. Item vollio /fol. 60'/ che abia li dicti frari predicatori de Ragusio messe M [d]. Item vollio alli frar minori yperperi L et messe M ali diti frari minori. Item vollio a santa Maria de Ragusio messe C. Item ad santa Maria de Lacroma messe C. Item vollio a tucti li monaster de Ragusio a perperi III per monastero. Item vollio alle reclose dentro et de fora dela terra grossi III. Item vollio a Bilna yperperi X et la guarnaça dela mamma (?) et peça I^a de tela et plumasii II. Item vollio a Stane de Laurença pastor yperperi VII. Item a Bugussa de Marin de Dragoslava yperperi II. Item vollio a Perna de Dragi con la sua soror yperperi II. Item vollio ali predicatori peca I^a de tela [d]. Item vollio ali frare minori peça I de tela. Item vollio li frummenti deli leti chel chedre et caveçali et coperturi et le scauine lamita de la mitate alli frar minori et la mitate ali frar predicatori che stea infrimaria et quisto testamento vollio che se ad uigile vendando li mei pitropi la uigna d'Ombla et la casa de ligname nostra nelo tenor de sunii et tota la massaria de casa. Item vollio se algun debitor de man dassi qual che cosa soura li mei fradelli et soura de mi con prova legitima li mei pitropi siano tenude de pagar. Item vollio de quello che resta dele cose nostre mobile et stabile siando ad implido lo testamento li mei pitropi abiano uaba con cosellon de frar Domagna de Ragusio libera potestade de dar per l'anime nostre la che par ad elli. Item vollio delo aregento nostro che se trovar in cassella nostra che se faça calesi II, uno alli predicatori [d] et I^o ali minori cussi I^o como l'altro. Item faço pitropi mei Angelo de Litiçia et Cristule piliçer et Iuançe de Chorbo et Chole de Pobrata et Petro et si quisti pitropi mancassi io faço li tesaurei de santa Maria, et pregoli per l'amor de Deo cheli compla lo meo testamento per me et per li mei antecessori chusi como ie dito et ordinado. Et si lo meo fradel Maroe guaressi et fosse viuo lo meo testamento lasso tute in sua voluntate tanto lo prego cheli sia raccomandada l'anima mia ali frar Domagna yperperi V et a frar Fracisschino yperperi II. Guarenti mei Miche de Cachich et frar Domagna et frar Francischino et Stiepoe aures.

Oporuka Klapa Valetiça (nema datuma)

/fol. 61/

Eo Aniça filia de Clap Ualetiç si faço testamento iacendo in lecto e sana mente mia. Inprima (cassatum: vollio) io Ane si aço

yperperi CXXX, li qual dedi in dota a Sime fillio filio (!) de Bogodassa marido mio; anchora si dedi al dicto Sime saçi XII d'oro, et onçe X sagi II d'argento. Anchora si me laga Sime (!) lo dicto marido mio de plu dela dota mia yperperi LXX, li qual so scriti in lo testamento suo che me fossi dati ad mi Ane. Anchora aço guarnal II, I° brono et l'altro verde, et gunnella I^a bruna, et anello I° d'oro et par (!) III de çerçelli d'oro et I° d'argento. Vollio che de quisto diner che so scriti de suche lo quarto mio se tragira (!) che se manda I homo a Roma et lo avanço che se deia ad cantar messe e se per alguna uia falise lo filio mio Bogdassa che se dea per l'anima mia la o che parera mellio alli mei pitropi. Anchora vollio se Dobre surella mia fosse viua che li sia dado lo mio guarnaçon bruno et la gunnella bruna, et tuti li IIII° pari de cherchelli alla dicta surella mia Dobre. Et anchora vollio che a Ruse surella mia sia dado lo anello d'oro et altre cose menude che la mare mia Drase faça de se lo mellio che li par. Vollio che sia mei pitropi Drase mare mia et Priboie fila de Luca d'Ombra, Milo staçoner filio de Bratoslau. Guarenti mei Pripçe filio d'Utoleç de Ioncheto et Domagna di Sçaça.

Oporuka Draže žene Klapa Valetića (nema datuma)

/fol.61/

Eo Drase uxor de Clap Ualetich si faço testamento mio con bona et sana memoria mea iacendo in lecto, la prima si ago vigna I^a in Gravossa et casa I^a de ligname. Vollio che la vigna et la casa se dea alla fia (!) mea Dobrusa per maritarla e se Dobursa filia mea fose (!) morta che la dita vigna et casa se venda et dia per l'anima mia et del marido mio Clap. Anchora aço per (!) VI de çerçelli d'oro et para II° de argento. Anchora aio mantello I° de scerlato et mantelli II° (!) verdi de courir. Anchora aço guarnaçoli II et orari III et chacsi II dorato et liuçeli II et tuggelle V et peçe III de tella tenta et chortina I^a et tovallie XIIII. Anchora aio lecto I° et altra massaria de chasa, de quiste cose che so scrite de su vollio che li sia dado a Doburscha filia mea para IIII de çerçelli d'oro. Anchora li sia /fol. 61'/ dado al'altra fillia mea lo mantello de scarlath et oraro I°, che li sia dado a Dobrusca. Anchora vollio che li sia dado a Thome fillio de Filichi sorthor mio nepote linçoli II et tudgelle IIII° et peçe III de tela tenta ivet la cortina al dicto Thome. Anchora al dito Tome che li sia dado tovalli V et lo avanço che se venda et dea per l'anima mia; et de quisto che se vendera vollio che la prima si dea per decima et primicia grossi XII. Anchora vollo che se manda I° homo ad santo Angelo et a santo Nichola de Bari, che li sia dodo yperperi V. Anchora vollio quando sera lo perdon grande de Roma che se manda I° homo per anima mia, che li sia dado yperperi XX; et lo avanço vollio che si dea a cantar messe alla frari predicatori et alli frar minori; et alli previdi lla (!) o che parira mellio alli mei pitropi. Anchora aço casselle II de Radula fillia de Iugno de Cherua, vollio che li sia dado; vollio che sia mei pitropi Domagna de Iscriça et Martin de Bicia et Dobrula fillia de Nichola de Papaç; e se Dobruça morisse uel Thome mio nepote che si venda tuto quil che lo dise a dar, e dea per l'anima mia. Anchora inprontai a Pribeç genero mio ducati V. Vollio che li demandati e distirbuti per manima mea. Anchora li dedi al dito Pribeç Clap martito mio yperperi XXII quando anda Pribeç a Venesia, vollio che li sia demandadi et dadi per l'anima mia del marido mio, et mea et façasi desinar II con esi. Guarenti mei Priboe fillio de Tverdien d'Ombra et Andre de Drusina et Pribiç fillio de Utoleç.

Oporuka Tomasine žene pokojnog Andrije de Bodača (16. svibnja 1348.)

/fol. 61'/'

Millessimo CCC^oXLVIII, die XVI de madio. Ego Thomasina uxor che fo de Andrea de Bodača faço mio testamento in quista forma; aio la dota mia in la comessaria de mio marido yperperi M, li qual distribuesco per diecima yperperi III. Alo perdon de Roma a I^a persona che uada yperperi XX, alo perdon grande. Item alli frar predicator messe M yperperi XLII [d]. Item alli frar minori messe V^c yperperi XXI. Item ali previdi de santa Maria per cantar et ad altri previdi yperperi XXI. Item alli frar predicatori per lavorer dilo dorimitorio yperperi C [d]. Item a santo Blasio de plaça I anchona de yperperi LX. Item ad omni (!) reclusa grossi III, ad omni monasterio de donne yperperi V, per maltollecto yperperi X. Item lago a Give mio frar yperperi C et a Martholo mio frar yperperi C, et a Vitcho mio frar yperperi C. Item lasso alli fioli de Give de Tiduis yperperi C. Lasso ad Anes mia surella yperperi C et IIII par de cherçelli d'oro che aio /fol. 62/ li perperi CCC per dicti che lago a mei fradelli li lago con quista condicion che inprima li inpresto a Give de Tiduis per anni III et façisse carta, et poy li abia li mei fradielli. Item lago che como ordina ser Andrea mio marido che colo resto de tuti suy dineri se comparo alguna casa in la terra et diase lo affio a poveri; uoio et aiongo (?) yperperi II^c de li mei che se compre I mellor possessio, quisti yperperi II^c romagna in la comessaria de mio marido. Item aio I^a casa, I fornimento uouo de roselle d'oro de çoia et I par de inguastri IIII, altra pari de çerçelli d'oro, I par de teche d'argento, II ladiçe d'argento, I cintura d'argento, I pongoça d'argento, II fornimenti de assule d'argento; quiste cose ual da yperperi II^cXX, et aço in dineri yperperi LXX, de tuto gusto se faça I tiribule a santo Blasio de pyerperi XXV et iongasse a I anchona a stanto a santo Stefano yperperi XXX et colo romaso se marido povere orfane. Item aio taiade II planede de tela et aço de tela sectil in cassa, fagesse (!) de tuto V plenede et V camissi fornidi, collo çendado che aio, et diasse I a santo Blasio de Ragusio et l'altro alli predicatori [d] et l'altro la upar (!) et alli frar predicator [d], se dia la cortina tenta et III tovallie grande et li mantili et I coltra de cucalario lago a Give de Tiduis et a Laure de Bodača I coltra bona de tela et tute le arme et voy che tuta la massaria mia minuda se dea a poveri, e tuto lo resto dela tela che ago, et tovaie (!) se dia a poveri, et per li monasteri et a dom Thome se dea yperperi IIII et I mantillo grande et tuti drappi et lo mantello se dia povere gentil donne et I caveço de duasso che costa yperperi XL se venda et le bote et le casselle et tucto se dia per anima mia. Item uada I^o prete a santo Angelo per yperperi VI; lo lecto piçolo fronido se dia alo ospitale, e lo altro se venda et tuto se dia per Dio. Lago pitropi mei Give mio frar, Give de Tiduis et Mathe de Grade et se quisti falise sia li tesaureri; et tute cose de mançar in casa sia de Anes surella mia. Guarenti mei Mathe de Grede et dom Thome.

Oporuka Nikole sina Pavla de Gondola (travnja 1348.)

/fol. 62/

Millessimo CCC^oXLVIII de aprile. In nomine Christi amen. Ego Nicola fillio de Paule de Gondola de bona et sana mente mia faço mio testamento in quista forma. Inprima vollio et ordino che deli

beni mobili li qual aço insemble con Give mio frar se debia /fol. 62'/ quisti soto scriti diner per diebiti che lor do dar a Gallo Catam yperperi XL, a Lucha de Gambe yperperi X, a Sergi de Bona yperperi X grossi II, a Murete de Lucari yperperi XII, ad Ane mia sogreta yperperi II grossi II, ad Angelo de Litiça yperperi IIII grosso I, a Give de Bodaça yperperi II, a ser Sandro Dalfino yperperi XII. Ancora in perçon (?) che deuemo far le spesse de cassa de la compagnia, et io o venduto çerti çeçelli de mya mullier si che aiu dessa (!) yperperi L, vollio che se traga dela compagnia et diase ad mia fillia cheli si faça I çoia in chasada de yperperi LX et I çintura d'argento de yperperi XX, de quisti debiti cercha yperperi CXLIII. Vollio che se dia del mio yperperi XXX per maltolecto incerto, li qual si distribuiesca ali poveri in la çitade de Veneçia; et anchora per maltolecto li qual se distribuiesca a poveri in Ragusio yperperi XX. Item lasso per anima mia per decima et primicia yperperi II, Item (cassatum: e) messe V^c alli predicatori yperperi XX [d]. Item alli prevede (!) dela terra per cantar messe in santa Maria yperperi X. Item a dom Laure yperperi X. Item a dom Thome de Miluein yperperi V, a santo Iacomo per conçar la casa yperperi XX, per çascuno monastir in la terra yperperi V, çoe de donne, per moni heremitorio dintro et de fora grossi VI. Vollio pero che offacto uoda de mandar per mi I homo ad santo Iacomo de Galicia che se trouo I^o homo che uada per mi et aboa yperperi L. Et anchora uoyo che se manda per mi I homo a santo Francisco de Asiso et abia yperperi X. Anchora uoio che alo perdono grande de Roma se manda I^o homo per mi et abia yperperi XX. Vollio che se faça a santa Maria grande I insavario (?!) allo altar grande de yperperi X. Item vollio che perperi LX se debia comprar grano et namdar per povere gentile donne vergoniosse; de quisto mio laso et maltolecto cercha yperperi III^cXXX, li qual prego Give mio frar cheli mei debita et maltolecto paga in continente drido la morte mia; et lo mio laso pago lo plutosto che pora. Anchora aio de Moreto de Lucari II para de balance grande de argento, vollio che seli se renda. Item vollio et ordino che se per [sa strane znak notara] mio peccado fallasse tucti li mei heredi se masculi como fenina avanti etade che Give de Gondola mio frar, dagando in prima yperperi VI^c per anima mia, segundo como ordinato de soto abia lo dito Give tuto lo mio mobile et stabile, et Stangno (!) et la ponta con questa condicion che uada alo herede de Give de herede inrede in perpetua et collan omni fruto con utilidade in perpertua mai non se poça vender ne cambiar ne alienar per algun modo; e perço si lo herede mia falisse como e deto li beni stabili /fol. 63/ stabili si debia partir et assignar la parte mia, et poy darli omni cosa al dicto Give con la condicion predicta; et se per qualche tempo falasse lo heherede (!) de Give oi dela generaçion de Give vollio et ordino che la mia parte dela vigna de Çoncheto ço e la meça sia del monaster de punselle, et la mitadi mia delle case et toritorii (!) se debia affitar omni cosa et deli afficti dar lo terço a santo Iacomo et lo terço a santa Maria de Castello et lo terço a santo Bartholomeo; e la parte dela ponta se afficto et façasse I dissinar omni anno per anima mia. Ma veramente se Give mio frar avera heredi abia elo et sin heredi tuto lo mio stabile per lo modo dicto de soura, et lo mobile mio abia Give libero et absoluto. Esse (!) a Dio plassera che la herede mio vivera a etade çoe mio fillio, prego Give mio frar che lo tegna apresso dessi (!) et che li faça iusta rason de quillo che nuy avemo, et se solamente herede de femina vivera a etade prego anchora Give per dito che tuta la mia parte del mobile li debia assignar a mia

fillia. Omni fillie quando andara a marido et scrivirllor (!) in dota quello che tota (?) et se altramente fara lo dito Give si anime (?) tenudo a render raxon a Dio. Et vollio che li yperperi VI^c predicti se distribuesca in gusto modo per lavorer allì frar minori yperperi C, allì predicatori pr lavorer yperperi L [d], per pastinar a santo Iacomo yperperi C, per lavorer a santo Blasio yn plaça yperperi L, per laborar la clesia santo Piero de fora yperperi L, per maridar ofrane gentile done tuto lo avanço. Faço mei pitropi Give mio frar, Sime de Binçola, Nicola de Volça, et Mathe de Grede, et se falasse quisti siani thesaureri de santa Maria. [E] Guarenti mei Angelo de Litiça et Mathe de Grede.

Oporuka Šime de Grede (nema datuma)

/fol. 63/

[ex officio] Eu Sime de Grede si faço meu testamente cum sana mente mia et bona memoria de tuto lo meu cha (!) aço. Item debeo dar a Piro de Boçignolo ypeperi VI^cXXX pro I carta de noder. Item debeo dar a Çuica uxor de Micho de Roçin yperperi III^cLXXXX et a I^a carta de noder. Item debeo dar a Gostantin de Gostigua ypeperi II^cXXX per I [carta] de yperperi III^c. Item debeo dar a Laurenço de Mençe lo gallo yperperi C. Item debeo dar a Filiço de Mathia de Grede per I debito de so pare yperperi C, et per quisti yperperi C sibi do la parte mea in Stagna et se nola vol che li sia dati yperperi C, et la parte mea de li orti alo mar piçolo et la de /fol. 63'/ Çessinica sia de Nicola de Grade consobrine meu et la parte meya de la casa in quillo mar sia de Felice de Pasqua de Grade. Ancora li remeto a Çugno meo nepote tuto lo debio che mi de dar ocascatura (?) o sença scrittura, et eu Sime si so pitropo de mea muyer con Gorgi (!) de Clime de Gleda si laso tuto la mia libertate a Iorgi de Gleda se eu morisse. Item aço II vigne in Belem, la I^a lasso a Vlacho de Felichi nepote meu et l'altra che se venda et dease per maritaço a pover (!). Anchora la casa mea de plaça tanto la denar che sia de Aniça fillia de Micho de Luca per dota in tal pacto che sia muye (!) de Fele filio de Mate de Grede, et yperperi C et tucti li trappi (!) de meya muyer, et se non volesse Fele quista voy morsse la I parte parentera che si dea ad Aniça yperperi IIII^c; et de li mei perperi II^c et le II case de plaça che si dea ad aficto et lo aficto per Deu. Item la uigna de Bren si la do a santo Thoma. Item aço I vigna in Gravossa si se deya ad ficto (!) si si dea per Deu. Item la casa de Pusterla che se venda. Item tuta la terra et vigna che est in Tersteniça si lado (!) ad Vlaco mo neuo. Item aço in staçon pelame grosso e minuto cerca VI^m. Item de dar a mi Paule auresser yperperi III^cXXXVIII per II carte. Item de mi dar Dame de Siruga yperperi CXXIII per carte. Item de me dare Todro de Modrocuy de Antiuari yperperi LII per carte. Item de mi dar Nicola de Scorento (!) yperperi LX per carta. Item de mi dar Radigiurutali (?) de Stagno yperperi VII. Item de me dar Nalle de Cercha yperperi VII et sia de lo reomaso franco de çoche dise la scrittura. Item de mi dar Pache de Andrea Paborra yperperi VI. Item aço I carta soura Vlacho de Rasti de yperperi XXX. Vollio che uegna tallanta, et anchora si dea a Vlacno de Rasi yperperi XI soura la carta. Item de me dar Clime de Gleda et sopra Pasche so fillo (!) yperperi XLIIII et omni carta sia uoyda et scrittura. Item uoyo per decima et primicia yperperi II. Item vollio che se deya (cassatum: per) messe V^c a frar minori et a frar predicatori messe V^c [d] et ali previdi messe II^c. Item vollio che si dea per maltollecto yperperi CC per l'anima de cui foru, che li deia li

mei pitropi lla (!) ulpar a della; et tuta la massaria che si venda lo plutostu che se po; et se mancasse di me de gusto testamento che si venda la vigna de Gravossa. Pitropi mei Filiç de Pasqua de Grede et mate de Feliç de Matia et Iorgi de Gleda et se quisti fallise che vengna in man de li tesaurei [E]. Item aço I carta de yperperi XLVIII de Vlacho de Derssa deli qual yperperi vullio yperperi XXX. Ancora voyo che si dea yperperi XXv a I^o omo che uada in pasaço, voyo che si dea a II muyer de Irogi de Grede I lecto fornito et sclauina I et ancora yperperi /fol. 64/ V a I^o che uada a santo Angelo. Item vullio che si dea a dom Iacobe de Bodaça yperperi XX et ancora ale bastarde de dom Iacobe yperperi XXX, de li yperperi delo maltollecto per l'anima de quilli che for. Guarenti mei Poue de Catena et Blasio de Rasti. Item ancora uoyo che se dea a Iorgi de Gleda l'altra vigna de Belem et che Irogi deya per esa yperperi C, li qual deya in anni II; et delo meo si meta de ço che s[e] trovava de meu tucto quarto ual la vigna de Bielem in quilo conto secondo eo scritto de soura. Item voyo che dey a Bratiça yperperi X. Item uoyo che la carta che aço soura Irogi de Gleda de yperperi LXV voyo che sia casa et voyda; li guarenti sopra scriti.

Oporuka Dobre Mihilove (16. travnja 1348.)

/fol. 65/

In nomo (!) de Dio quisto testamento si e fato de die XVI de aprile, quisto testamento a fato Dobra con bon cor et con bon senso, Dobra de Michil fato qua como disi iascesa le cose che sie in casa che se venda lo plutosto che poi in plaça et che se deia ducati V alla filia de Balin et par I çerçelli piçoli colli catenuçe et sie dicati II in cassella, et sie mi debitor Nichssa frar de Stane de Innoslava ducati II, et aio dessa in pigno I tabarro et I capuço et I plumaço et I çuba et ave mi a dar Vlacoie Lulcouich ducato I^o, et aço desso in penotole XII de argento et chi se dea ad Obrade consobrin de Dobra che sia in Scavonia grossi VI, et che se dia lo terço deli dineri che se vendi le cose per maltolecto alli pover; et fo Dobra de fratili II° de santo Blasio et de santo Johanne, et si laga a dono de se con XVIII che non monta yperperi IIII° et che se compara çera de grossi XII; et so par III de çerçelli et so anelli IIII d'oro et so in diu piere de santa Caterina et che se deia a Peruna uxor de Utisen I anello d'oro; et so anelli IIII de argento et che se dea al Priolo (?) yperperi mise de cantar grossi XXX, et quando sera facto tute le rason de omni facto et ço che romanera et che se deia messe a cantar et che se deia a Peruna de Bogdan yperpero I, et perpero I a santo Atanas et yperpero I a santo Vido et I ducato a santa Maria che se parti ali poveri, et che se deia I anello d'oro a Mila tavnirnera de soura quisti dineri de fo dati per li clesie che fo yperperi V che se faça (cassatum et che se) /fol. 65'/ carta de per l'anima de Maregeta et lo romaso ale messe che se deia a parco scorir yperperi I et in quisto testamento fo pitropo Milna tavernera et Stane la connada de Dobra uxor de Balin et fo Daboie marnier et romasi la casa in mara deli pitropi eche si fa dessa ço che sera llo (!) mellio, et si e in casa de Dobra guarnaçoli II° et che se de vender et so cappe II de vender et peçe II de lenço, I cortina et che patora II de bonbaç I et vnu ueclo ... et caselle III et blanco I et caldare IIII et I^o lapesse de brunço et I^a camastra et I tapile et I çepa et frixore IIII et so tovallie IX et I orar et I façol et I orer et I rachna et billa II et coltra I de pegne; tuto quisto che se

venda in plaça et che se dea a santa Maria grossi VI. Guarenti mei Iorgi fonte de Cristule et lo fillio de Soffredo Iacomo.

Oporuka Mihoja Kačića (nema datuma)

/fol. 65'/'

Ego Michoe Cachiç faço mio testamento con bona mente mia; lago per primicia et decima grossi III. Item so debitor a ser Piero de Boçignolo yperperi VI^cLX, doue assaver ser Piero che lao io Michoe balle II de drappi sono pece X costa colo pro yperperi II^cXXVII meno terça costa la tela so bragi XXXII costa yperperi II, a Narente avemo peçe VI de drappo, aço delçena I de spade et al quante merçarie; mando in Venesia balle XX de corame (cassatum: ch) sono balle V de çapine che sono XXX per balla, fo stimade yperperi XXX lo C. Anchora balla I de çapine che sono çappine LXX si estimata yperperi VIII, sono balle IIII de missine che sono XL per bala (!) si estimato lo centenero libre XXV. Ancora sono balle V sono per balle sono per balle missine LX men I so stimado lo C per X. Anchora balle IIII de borchine che sono XXV per bala (!) so stimade yperperi XXV lo C. Anchora bala I de refudo fo stimada yperperi II in casa vostra dedi ducati XXX e libre II^cLV de çera cola in balla lo avanço che si ua dele cose se dea alli fei fioli et se murisse lle (!) creature tuto sia per Dio omni massaria; aço de Laurenço de Sorgo vassello I^o d'ollio et ello ave de mi grossi XIIII manday a Tome de Viciano ducati XXX et soldini XLVIII rason del dito Tome, ducati XV, a mi Pache Dobre de Gambe ami resta a dar yperperi XVI, et sono in suo bontade. Faço mei pitropi Vlachorese, Marcho de la Sclava et Mise de Mateulo et Piero de Draseno. Guarenti mei presbiter Paule di Suba et Milten orese.

Oporuka Kalende sina Nikole de Pobrata (28. travnja 1348.)

/fol. 66'/'

Millessimo CCC^oXLVIII die XXVIII in aprile. Ego Calenda fillio de Nicola de Po_{brata} /fol. 67/ Po_{brata} faço meo testamento con bona et sana mente mia et scriuo de mia man. Item si avemo de beni de nostro pare Nichola in prima casa I^a de piera nela qual abitamo. Ancora vigna I^a in Breno a presso dela vigna de Blasio de Chabora. Ancora vigna I in Calamota a presso dela clesia de santo Sergi. Ancora vigna I in Gravossa la qual tolsimo per debito de Bosino de Stipchno de Gravossa. Ancora avemo vigna I soura lo ponte deli leprosi, a confin dela vigna de Çugno de Çorgi; et la dita vigna fo dela nostra matre. Ancora avemo yperperi M de grossi li quali ave Theodoro de Bodaça per man de Angelo de Liticia, pitropo et comesario de nostro pare. Ancor (!) ave lo dito Angelo de beni delo nostro pare io non saveria dir a ponto la quartitade donqua io lago in sua liança (!) et bentade. Item aio in casa mia peçe XXIIII° de drapo li quali drapi costa yperperi VII^cXVII conditi in Ragusio, veramente sie scaveçado de I peça persa, braç XVII. Ancor (!) aço in casa yperepri CVIII de merçarie et tuti quisti drapi et merçarie sie scritto in mio in quaterno, omni cosa a nome ço che costa ave ne sia. Item ave mio frar Maroie et Pale in Scavonia yperperi VI^c avançi plu camen (!). Ancor avemo nela cassa grande che se in casa tanto lavorer d'oro et d'argento et perle et altro lavorer che ual yperperi III^c et tuto quisto lavorir sie scritto omni cosa a nome in I^a cedula et si e scritto de man mia. Ancor avemo drapi de vistir de femine et de omo et leti et altra massaria de casa secondo como se scritto nela dita cedula de man mia, et perço scriuo quile cose in quista cedula per amor che sera tropo a scriver in quisto testamento. Item de ço dar ad

Rasco mercante per drapi che tolsi io desso yperperi CCXLII grossi V. Ancora deio dar a Iorgi de Caboga yperperi II^oVIII et se quisti debiti si so carte de noder soura de mi vollio che sia pagade deli nostri beni. Ancora de ço dar a Brate de Çeperna yperperi XII de ço dar a Stancha tavernera yperperi II, de ço ad Aniça de Radona yperperi XXXVI, de ço dar ad Andrea de Bodaça yperperi VIII; et si ave per pegno par I^o de çirçelli (!) d'oro, de ço dar a Deia de Glavat yperperi VI, de ço dar a Brate de Midrag yperperi VI, de ço da (!) a Rina seruicial nostra grossi XIII. Vollio che tuti questi debiti sia pagadi, et se alcuna de queste fosi morta che sia pagadi quisti dener ali lor comessarii uel per anima loro. Resta mi dar Rusin de Glavat de una nostra rason yperperi X. Resta mi far Clime de Gleda yperperi IIII° per I atagi che aui meo pare soura esso, de ço dar a Brate mia ameda yperperi X. Item dedi a Budoie mariner perperi VI, che me deuesse comparar avesia de tele. Item in pronti alo comun in prima paga yperperi X et la II^a yperperi V, et la terça yperperi XXX. Item vollio et ordino che se deça trar de tuti quisti nostri beni chio scritto yperperi VII° li qual vollio expensar in quisto modo per anima de Dobre matre mia, et de Drase et de Iale soror /fol. 67'/ mee et per anima de Tome mio frar et per anima mia che nigon dessi non ave fato testamento saluo laga tuti soura de mi, parlando a boca comi. Inprima laso per decima et primicia yperperi III; laso per lavorer de lo monesterio deli fra minori yperperi LXX; laso per lavorer del monesterio (!) deli predicatori yperperi XXX [d]; laso alli frar menori messe M; laso ali frari predicatori messe M [d] pro anima nostra; laso ali previdi de la terra li qual si trovava intro de la terra mese V^c; vollio che se debia dar a cantar messe C de Spirito santo; vollio che se debia dar mese C ad honor dela Virgine Maria; lasso messe L ad honor de santo Blasio; laso mese L ad honor de santo Michael; laso messe L ad honor de santo Cosma et Damian; laso a Lacroma mese II^c; laso ale puncelle yperperi III; lasso a santo Bartholomeo yperperi III, a santa Maria de Castello yperperi III, a santo Symeon yperperi III, a santo Thoma yperperi III; lasso per çascuna remita dentro et de fora a grossi V; lasso a frar Michael de Spalato de ordino predicatori yperperi III [d]; laso a Tverdna seruicial nostra yperperi VII; laso a Marussa filia de Çiuna yperperi XV per maridar; laso a Soriça seruicial nostra yperperi X pro maridar; laso per maltolecto yperperi XXX pro me et matre et tuti altri che so scritto; laso braça III^c de rassa per uestir poveri. Vollio che se manda I^o homo a Roma pro anima de mia matre. Ancor I^o altro omo a Roma pro anima de mio pare Nicola. Ancor vollio che se manda I^o omo a Roma pro anima dele mie soror et de Thome mio frar. Ancora vollio che se manda I^o omo a Roma per anima mia et abia çascun de quisti omeni che andara yperperi XV uel quarto se pora acordar. Vollio che se mand I^o homo a santa Maria nunciata in Pullia et a santo Angelo de monte et a santo Nicola de Bari, et abia yperperi V; laso che uada I homo a santa Maria de Reteç et abia yperperi III; lasso a Goïna seruicial nostra in Scavonia yperperi X de plu; lasso a Maroe Delulamer yperperi II che me acusa la cusienca. Vollio che se faça I^a corona de argento al ancona de la Virgine Maria, la qual sta in santa Maria maçor, de lo la do de tramontana (!?), et che sia la dita corona a la Virgine Maria et alo suo fillio de costa de yperperi X. Laso a Stane ava mia yperperi C, et che deba posseder la dita Stane tuta la mia parte de le possession in vita sua, et morando ella che tuto torna ali mei fradelli. Vollio che se faça I^a ancona

[d] che sia in esa in pento santo Cosma et Damian che sia de costo de yperperi IIII, et che se meta in qualche logo ali frar predicatori. Ancora vollio che se faça I^a anchona in penta in essa madonna santa Anna cola sua benedeta fillia et con Iesu Christo, che sia de yperperi IIII et che se meta alli frar minori. Lasso per lavoerer de santo Blasio de plaça yperperi X. Item vollio che se debia conçar la eclesia de santo Luca lo qual se apreso deli predicatori et che se /fol. 68/ debia sacrar et far intorno dela glesia I muro alto braçi III et che se faca I^a anchona alo altar che se spenda in quisto lavorer yperperi LX. Laso ala fillia de Iuana de Breno yperperi V. Vollio che se marida alcuna orfana per perperi XV. Lasso a Dobriça mia baila yperperi V et se alcun fali de quisti che io aço lagato che se debia dar ad altri certi poveri, se qualcosa avança de quisti yperperi VII^c che ilo laso vollio che faça caridade a poveri [d]; et se mei frari morise intestadi vollio che uada tute le nostre posesion la mitade a frar minori et l'altra mitade a predicatori con tal pacto che non se poça vender ni donar perpetualmente et çoche sera de mobile de masaria che faça li pitropi lo mellio che parera ad elli. Laso a dom Dimitri de la scola yperperi VI; lasso a dom Laure yperpero I; lasso a frar Domana de Sabatelli yperperi II; laso a fra Mate de Smalatiça yperperi II. Faço mei pitropi et comesarii Maroie [E] et Pale mio frar et Russin de Glavat et Angelo de Lutiça (!) et Iuançe de Coruo et Maroie de Lubimir con sua uxor Drase et Stane ava mia. Aço çintura I^a de argento dal Tomma Uoinouich che sta la dita çintura per yperperi VII de Ragusio; aço de Stane de Bratoena (?) de Simçe libro I de sida crespia et uelo I de sida et onça I d'oro filado et anello I^o d'oro et par I^o de çerçelli; et tute quiste cose si so ligade in semble in la mia cassella, vollio che sli sia mandade, de ço dar a Marcho d'Angelo aures yperperi III grossi VIIII, de ço dar a Morussa filia de Çuina yperperi IIII grossi II; lasso a Brate mia ameda yperperi V. Guarenti mei Mariche de Thomaserin et Nico de Bogodanil et Nico de Çeutan.

Oporuka Nikole Scrise (27. ožujka 1348.)

/fol. 69/

[ex officio] Anno domini M^oCCCXLVIII die XXVII de março. Ego Nicola Scrise faço testamento meo cum bona memoria et mente sana mia. Eo aço in casa mia yperperi MVIII^cLXVI in drapi in peçe LVII, et anchora in caveçi III de drapo yperperi XIII et grossi II; queste cose fo comparade a Venesia in ducati. Item ancora si me de dar Maroe de Scisa yperperi VI^c de diner de Ragusio uel ducati II et lo termino fo pasado a die XII de março. Et ancora si me de dar Maroe de Scisa yperperi VI^c lo termino sie a die XII de outubro; de quisti yperperi MCC elo fo tenuto a dar mi yperperi VI^c a die XII de março che eo li in prestay. Item ancora si me de dar Maroie de Scisa yperperi LXII et grossi V dineri de croçi per barilo I^o de merçarie del meo neuodo (!) quid elo non me pagavit per questi dineri de croço. Vollio yperperi XLVII dineri de Ragusio quatro per III; et soura Maroe de Scisa aço carte II de noder in catastico açan noder scrite a die XII de nouembro sie iudici (!) ser Give de Saracha et guarento Iuançe de Coruo. Item anchora la mea casa in Ragusio I et l'altra et la mia possessione vigna et terre ual cercha da millia III de perper (!) et costa pluy. A dii qua eo vollio in prima che se dea per decima et primicia yperperi V et vollio in continente ali termini che se debia pagar li debiti . Item eo Nichola Scrise deuo dar a Stancho

et a Marin de Corçola so frar yperperi MCCCXXII. Item ancora deuo dar a Veneçia a Scamon de Uaru (?) meo compare yperperi CCLIIII. Item deuo dar a Çan çimador reuato a Venesia grossi XV in bandanelle VI de in bullar drapi. Item pagando tuti debiti restara in dineri yperperi MV^c de quisti dineri eo eo (!) drago per maltolecto yperperi CC; con questi yperperi del maltolletcito vollio che se trova I impentor che debia inpegner tuta la concha de la glesia de li frari predicatori de santo Domenico tuta de sota como /fol. 69'/ lo cofo (!). Item ancora deuo dar a Marin Bendicto filio mio yperperi C per soldo che elo si me ave seruudo (?) anni X et eo si li in profersi yperperi X per anno, et ancora (!) li sia donado a Marin I^a mia coraçina et I^o meo scudo de Bosna et la mia spada granda, et se el vol star cola mia muller Chore stea et se non abiando li yperperi C, sia benedeto de Deo et de mi. Item vollio donar a Blasio meo chunado I^a altra comçina mia et I^a spada et lo scudo alio de Bosna. Item ancora lago ala mia mullier Chote yperperi CC, con quisti yperperi CC che ella debia pasnar la vigna quel che a pasnar, et se ela falise de sta vita che yperperi CC [d] deuesi dar per l'anima sua et mia ouu mellor li pare. Restara in dineri yperperi VIIII^c questo si e lo meo quarto de questi yperperi VIIII^c vollio che se dea ali frari predicatori (!) yperperi XLII per M messe [d]. Et ancora vollio che (cassatum: omni die) onu die XV a due domade fina al'anno vollo che se dea ali predigador I^o prandio de yperperi V che eli debia pregar Deo per l'anima mia, che sia fina al anno prandie XV. Item ancora ali predicatori yperperi V per messe, I^a de convento. Item lasso alli frar minori yperperi XLII per M messe per (?) V per messa I de convento. Item a tuta monasteria dintro et de fora nel yperperi IIIII per monaster che eli debia pregar Deo per l'anima mia et a tute le reclause dintro et de fora a grossi XII. Item allo monaster dele punçelle yperperi XXX che ele debia pregar Deo per anima mia; con quisti yperperi XXX che se debia comparar de formento et mandar lor. Item ancora vollio che se debia mandar previdi II ad santo Angelo de monte in Pullia et che uada fina a santo Nicola de Bari. Item vollio che uada II previdi al santo perdon de Roma per l'anima mia et che ely abia yperperi C, et si preuede non se trovasi che uada II uel III homini boni per l'anima mia. Item ancora vollio che se debia dar yperperi C a IIIII mamule povere per maridarle et ay darlle a perperi XXV a çascaduna per maritaço; ancora si me de dar Laure de Rasumen yperperi III^cLXX et ancora per la sale si me de dar lo dito Laure ypeperi III^c, de quisti dineri reçepi milliera III de schilate et meçeni II de çera, et ancora bareloti II de cera sive (?) divi le schilate a perperi IIIII la C moneta CXL yperperi (?) pesavit li meçim II de çera libri III^cXXXI fo venduta a perperi XVII lo C moneta qusta cera yperperi LVII e grossi VIIII follari III. Ancora li barolocti II pesavit libri CCCLXXXII fo venduta a perperi XVII e grossi VIII lo C mota qusti lariloti yperperi LXVII e grossi IIIII°, lasso alla mia mullier a Chore per la dota yperperi II^cLX. Ancora vollio che se traga de quisti diner che me dar Laure yperperi C, de quisti yperperi C vollio che se dea a Ulacho cugnato meo yperperi XXV. Ancora /fol. 70/ che se dea a dom Nicola de Filipa yperperi IIIII. Ancora vollio che se dea ali previdi dela terra yperperi XI per cantar messe. Anora che se dea ali Cristiani che seuta (?) a santa Maria X de follari. Ancora uoy che se dea ala clesia de santo Stephano yperperi L per cuperta de ligname. Ancora si me de dar lo comuno per lo inprestito yperperi CXIII, saluo che fui pagado III page; e se la mia fillia Ane falisse de questa vita e non auise pupelo che

posega Chore mia muyer in vita sua. Faço mei pitropi Çuetan de Dragan et Pribne Pluecho e Mençe de Frane et Mise de Mateule Tragurin [E]. Eu vollio che abi li mei pitropi a perperi IIII çascadu per amor; e se Chore fallisse colla filla che tuto se venda in diner. Li mei pitropi la ço che dise nelo meo inquaterno e dea per Deo. Item so in casa peçe LVII de ruba che costa yperperi MVIIII^cLXVI de cavedal condute in casa questi drapi fo compradi per Laure de Rasumen e si se mandarave a Laure de Rasumen e non vollio che me dea grossi negun de guadagno saluo ço che me costadi a mi, e si prega Dio per l'anima mia; e se per peccade falise li mei pitropi che uada lo testamento mio in man de li tesaurei de santa Maria. Faço mei guarenti Obren Ualentich et Ylia de Bratis et Maroe de Pribisau.

Oporuka Deke kćeri zlatara Milatka (nema datuma)

/fol. 72'/

Eo Decho filia de Milathco aureso faço mio testamento con bona sana mia memoria siando sana delo corpo. Item abeo (cassatum: per decima) de Prichio yperperi V^c, de li quali dineri. Item lasso a santa Maria maçor per decima et primicia grossi VI. Item che se dea a catar (!) messe ali frar minori messe M. Item ali frari predicatori messe III^c [d]. Item a Lacroma messe C. Item che se dea ad Axa per messe yperperi II. Item a santo Andrea de Pelago per messe yperperi II. Item vollio che se dea a tuti lo monaster a perpery III per cascaI^o (!) (cassatum: grossi II) per le clase a çascadun a grossi III. Item vollio che se dea yperperi LX a Give marido mio. Item vollo che se dea ala socra mia, a Bule, yperperi XXX.

Item vollio che se dea a Micho cugnado mio yperperi XXX. Item lasso a Drage recta mia yperperi XX. Item lasso a Dea bayla mea yperperi XX. Item vollio a Vole yperperi XX. Item lasso a Marussa soror mia dero (?) yperperi L. Item vollio che se dea a Dominica de Priboe yperperi III. Item ad Aniça yperperi III. Item a Rada yperperi III. Item che dea al preuedo che mi assollira (?)yperperi V. Item lasso a Dobra yperperi II. Item vollio che se dea a Pribina yperperi III; tuto che se debia a bater a Domagna deli dineri yperperi XX; tuto lo avanço ço che avançara de quisto facto de quisti dineri che se debia dar a Biele matre mia con li fantolini [de Dosen]. Yo lasso pitropi Paule de Andrea aures, Give marido mio. Item vollio che se algun de quisti ali qual lago in quisto testamento morisse uel fose morto avanti che se sribuesca quisti dineri, che tuto quilo che se dea per l'amor de Dio per l'anima mia. Guarenti mei Andrea de Boda^{ca} (!) et Johannes filius Theodero (!) de Bodaça.

Oporuka Cvjetana Draganova (9. ožujka 1348.)

/fol. 74/

Millessimo CCC^oXLVIII a die VIIII de març (!). Eo Cuetan de Dragano si faço mio testamento con bona et sana mente mia. In prima si aio in Ragusa case II de muro. Item aio in Cantule in Breno soldi X de vigna de mia compara. Item si aio soldi V de vigna nello dito logo la qual scomparay coli diti mei dineri pr yperperi L, la qual si fo dela mia chognada Drase. Ancora si aio a prouo de quista vigna soldi V de vigna la quale aui in dota cola uxor mia Perue. Item si aço nella cassa mia lo utegno lo pelame yperperi III^c de pelame et de lin et de chori. Item si aio de fostayno et de merçarie nella casa mia yperperi CLXX. Item manday a Tome de Viciano a Venesia de merçatantie yperperi II^cLXX.

Item aço in casa ia yperperi CLXX, li qual mi adusi de Veneçia Çive et Nicho fioli de Biele. Item de me dar Ostoie de Velcho chi usa in Bersscova yperperi II^c. Item de me dare Stiepe et Spiesa chiully che usa in Bersova yperperi V^c. Item de me dar Todoro de Dragissa yperperi XVIII grossi VII. Item de me dar Peruoie neuo de Lubota et Brancho suo compagno yperperi LXXXII; de me dar Utesen lo qual usa a Scutari yperperi VI grossi VII. Item de me dar Stanoy Slauchouich yperperi XXX. Item de me dar Dragos marangono yperperi CXVI grossi VIII; et si aço in cassa mia ladiçe III sue. Item de me dar Radovano marido de Duchia lo qual usa a Scuteri yperperi cento. [Item de me dar Putoye lo qual usa a Scuteri yperperi LXXXVII] Item de me dare dom Give Cherpa yperperi XL et si est oblegado de pagarme dello vino de Çuppana et se mancasse delo vino de Çuppana et ello che me paga delo vino de Calamota. Item de me dar Dimoie fillio de Dimoie de Çuppana yperperi X et si esse oblegado che mi debia dar de vino. Item de me dar Matcho Iachobouich de Calamota yperperi XII nem grossi III. Item de me dar Michane frar de Clape de Calamota yperperi IX men grossi II. Item io Çuetan si deio dare allo neuo de Matio Tragurino yperperi CLXXXVIII. Item io Çuetano de dare allo rede de Boseno de Stancho yperperi III^c. Item io Çuetano dar a Radouçe lo qual usa a Bucouïça lo qual perduit li ochi yperperi III^cX abatando le peçe II de ruba le quali manday per Radosta frar suo et ello si ave soura mi Çuetano carta I^a de notar la qual carta dedit ello a dom Laure de Bratoslavo in deposito. Item io Çuetano si aço a dar a Radoslava la qual sta in usela la qual fo seruicial de Nicola de Çanilongo ducati XX per lo testamento de Nicola de Çanilongo. Item io Çuetan si vollio et ordino che se io fallissi de quista vita che li mei pitrobi che sera che vendat llo (!) pellame et lo argento et tute lle (!) mercatantie che se trovara in cassa et quille che se recol^{lera} /fol. 74'/ recol^{lera} che d'ogno cosa se faça dineri infra mesi VI; in prima che se paga ly debiti. Item vollio et ordino Io Çuetano inprima che se deba trar dely mei beni yperperi C per maltocecto; de questo maltocecto inprima vollio che se debia dar a Bilinçer ouel (!) alo suo rede lo qual sta ala Çudecha in Venesia yperperi XX. Item ancora de quisto malecto (!) vollio che se debia dar a çan forlan (?) de la Çudecha de Venesia yperperi XX. Item lo romaso del maltocecto li yperperi LX vollio che se salua et che si debia dare per lavoreto de la clesia deli frari predicatori per la rota. Ancora vollio et ordino che li pitropi tragando (!) deli beni mei yperperi CXX per l'anima mia; in prima vollio che se dea dar per decima et primicia ducato I d'oro. Ancora vollio che se debia dar alli frar predicatori per messe VII^c yperperi XXX. A dom Laure de Bratoslavo yperperi V, vollio che se debia dar ali frari minori per messe yperperi X, vollio che se deba dare ale punçelle yperperi V, a santo Bartholomeo yperperi V, a santo Andrea yperperi V, a santa Maria de Castello yperperi V. Item a santo Symeon yperperi V, a santo Thoma yperperi V. Item vollio che se debia dar a çascuna remita dentro et de fora de la terra a grossi IIIII per çascaduna. Item vollio che sia dato a çascaduno previsto nelo streto de Ragusa a grossi IIIII. Item vollio che sia dato alla fratillia de santo Johanne ducato I^o. Item alla fratilla de santo Blasio grossi XII. Item alla fratillia de santo Marco grossi XII. Item ala fratillia deli batetori grossi XII. Item ala fratillia de li calegari grossi XII. Item ala fratillia de santo Andrea grossi XII. Item a santo Andrea de Pelago grossi XII d'ollio. Item a santo Sabin d'Axa grossi XII d'ollio. Item ala Croma (!) grossi XII d'ollio. Item a santa Maria de Mercana (?) grossi XII d'ollio

et de lo avanço ço che avançasse de quisti yperperi CXX che se debia far desinari alli frari predicatori [d]. Item vollio et ordino io Çuetan che la vigna la qual comparay io Çuetagno posita in Breno de Maria uxor de Marino de Çibo si costa quista vigna colo pastenar fina me yperperi V^cXIII che quista vigna sia de Beroie et de Pribçe de Tranbi che son fradelli de Llubota (!) Chamarich et de li rede llor (!) che sia per mitade a Tranbi; et ancora io Çuetagno si aço yperperi C de grossi de Lubota, quisti yperperi C vollio che sia dati alli frar de Lubota et ali suy redi. Item io Çuetagno si aio in casa mia nella cassa yperperi IIII^c de grossi de roture. Item si mi de dar a mi Çuetano Milloslavo çimbor per I^a carta de notar yperperi CX, quisti (cassatum: dineri) yperperi CX si son de Franussa fillia de Mariono de Milascagna la qual abita nelo monasterio de santa Maria de Castello. Item vollio et ordino io Çuetan che delle fillie IIII le qual io aio in cassa delo mel_{llor} /fol. 75/ mel_{llor} chi se trovassi in casa de le (cassatum: mellor) cose mie vollio che abia per maritaçio la qual viguisi a quillo tempo de maritarse per çasca I^a yperperi III^c. Item aço io Çuetano in cassa mia çintura I^a d'argento et perperi VI d'oro de Romania in uelto in I^a tovallia si e de la fillia de Maroie filipo et quilla cassa de piera in la qual sta la fillia de Maroie Filip, la casa con la massaria si est dela dita fillia de Maroye Filip, che fo comprada con li dineri de suo pare. Item ancora Angelo de Maxi si deue dare a quista dicta fillia de Maroie Filip yperperi CL, per questi diner si est allo noder I^a carta de noder de quisti diner soura Angelo de Maxi. Item vollio et ordino io Çuetano che se io passi de quista vita che quilli chi sira mey pitropi che vendando le cose che tola de si yperperi LXXX et che debiat dar per l'anima de Lubota per cantar messe V^c ali frari predicatori, mese V^c ali frari minori et che se debi dar alle puncelle yperperi V, a santo Bartholomeo yperperi V, a santo Andrea yperperi V, a santa Maria de Castello yperperi V, a santo Symeon yperperi V, a santo Thoma yperperi V, a tuti li previdi le lo restreto (!) de Ragusa grossi III per çasca I^a. Item ala sorella de Lubota la qual coram (?) Beroie yperperi V. Item che se debia madar (!) alla clesia lla uiachi Lubota ala clesia de Piloe yperperi XV companando I paramento et I chuprimento de lo altaro. Item si est in casa mia in casca bocali II d'argento et I^o chusinello si est intro pari XII de çerçelli d'argento et par I^o de teche, quiste cose son de la uxor de Carne (?). Quisti son li mei pitropi Priboie Pluchcho et Give de Biele [E] et Nico suo frar et Perue uxor mia et Vlachio fillio mio et Mise de Matheo de Dugurino. Et vollio che sia Perue donna et parona (!) delle cose mie. Guarenti mei Pasqua de Rixa et Piero de Drassen et Ylia de Bratis.

Oporuka Mare žene Vite de Drug (nema datuma)
/fol. 76'/

Eo Mare uesor (!) de Vita de Drug si faço meo testamento con bona et sana mente mia. Inprima io si aço a reçeiver de Gergo de Scrigna yperperi C, li qual mi laga et dona dela dota sua la fillia mia Dobre uesor del dicto Gergo de Scrigna. Vollio che se dea per decima et primicia grossi XII. Ancora vollio che se sea a cantar messe IIII^c ali frar minori, et messe IIII^c alli frari predicatori [d], et messe II^c a tuti li previdi de Ragusio. Ancora vollio che li sia dadi yperperi XX ala fillia mia Franussa, e se Franussa passasse de quista vita che se debia dar li diti yperperi XX per l'anima mia, la o che parera mellio ali mei

pitropi. Ancora vollio che dea santa Maria de Castello yperperi V per l'anima mia. Ancora vollio che se faca disinar I ali frar minori che chosta yperperi V per l'anima mia. Ancora io Mare si lago a Gergo mio çenero yperperi XXVI per lo oro che li dedi la fillia mia Dobre in dota che la dita Dobre filia mia si me dedi l'oro che fo saçi XX de oro e con argento, e si li dedi per l'anima dela dita Dobra la o che e la me disi a dar, vollio che sia mio pitropo Matia de Ribiça et Nale frar mio et Gergo de Scrina. Guarenti mei Doma Discriça et Iacobe de Casiça.

Oporuka Marije kćeri pokojnog Mihajla de Mençio / Mençe (28. ožujka 1348.)
/fol. 79/

Anno domini MCCC^oXLVIII die XXVIII mense marçii. Ego Maria filia condam Michael de Mençio faço ultimo meo testamento cum bona et sana memoria mea siando in lecto inprima dispono de tuti mei beni paterni et materni. Inprima trago di mei beni per l'anima mea et di mei morti che abia parte li morti che laga li dicti beni. Item yperperi M. Item trago yperperi V^c che ese deano a Dobre surella mia. Item trago yperperi C li qual dineri si deano a Marco marido mio. Item vollio et ordeno che abia Franussa surella mia yperperi II^c se ella andasi a marido, e se ella falisi in quisto, meço che se deano per Diu. Item a Danisula filia de Marino de Boçinolo in punselle yperperi XXX. Item tuto lo resto de li mei beni che sia de ser Nicola de Mençe barba mio. Item inprima vollio che se dea deli yperperi M sourascriti de soura scriti (!) de sorua per decima et primicia yperperi XX. Item ali frari minori per messe M yperperi XLV. Item ali frari predicatori per messe M yperperi XLV [d]. Item per messe M a santa Maria yperperi XLV che se debia cantar. Item per lavorer dela clesia deli frari minori in lavorir yperperi L. Item ale (!) frar predicatori per lavorir del clauastro yperperi XXV. Item a Lacroma per messe yperperi X. Item a santa Maria de Merchana per messe yperperi II. Item a santo Andrea de Pelago per messe yperperi III. Item alo monastero (!) de santa Clara yperperi X. Item a V monasteri dentro la terra a duy ducati per çascauno monastero. Item a çascuna reclusa dintro la terra et de fora a grossi IIII per çascauna. Item a poveri inuestimenti inscena (?) yperperi XXX. Item in lavorer dela glesia de santo Blasio de plaça yperperi XXX. Item per maridar V povere yperperi L a X soldi de grossi per çascauna. Item in grano a poveri yperperi II^c. Item inuestimenta a gentile donne yperperi C. Item per maridar donne gentile VI a çaschauna che abia yperperi L, et tuto lo avanço deli dicti yperperi M che sia in proudencia del mei pitropi la uli parera mellio. Pitropi mei volio che siano ser Nicola de Mence barba mio, et Pero de Boçinolo. [E]. Guarenti mei Give de Tiduisso et Pasqua de Rasti.

Oporuka Dive sina Marka de Babalio (23. travnja 1348.)
/fol. 82/

Al nome del nostro Signor Iesu Christo. Anno domini M^oCCC^oXLVIII^o, die XXIII d'abrile (!). Eo Give filio de Marco de Babalio faço meo testamento con sana mente et memoria mea. In prima per decima et primicia yperperi II. Item vollio la mia parte ço che açu in Staino (!) che sia de Vitco de Babalio veramente vollio da la intrada de quista dicta parte che se dea. yperperi IIII omni anno per l'anima mia et de meo parte de chi a XX anni; et uoio de la intrada ancora de quista dicta parte che dea Vitco ala sua mare yperperi XX. Ancora uoyo et ordino ço che açu in Çerna gora versi uoio che sia de Vita meo consobrino; et ancora ço che açu nela

casale o in terra o in vigna: ai orto, vollio che sia de lo dito Vita veramente vollio de la intrata che dea Vita de chi a XX anni yperperi IIII per anno alla surella mia in punselle. Item ancora ço che açu de terra nela Guliana uoio che sia de Brasio meo consabino, veramente vollio dela intrada che dea a Mare surella mia omni anno grossi VI fina la vita sua. Item ancora ço che açu nel plan de Cerna gora de terra uoio che sia de Mise meo consobrin; veramente uoyo che mi dea a Mare surella mia dela intrada omni anno grossi XII fin che est uiua Mare. Item ancora ço che açu de in Steniveç uoio che sia de Vita mea consobrina. Item ancora uoyo et ordino ço che sera quista stade oi grano oi vino de intrada uoio che se dea per l'anima mia et per debito ço che açu a dar. Item do dar a Give de Ganguli grossi XII. Item do dar ad Ane consobrina mia yperperi II. Lo romaso se dea per Deu in messe in a poveri lla (!) upaessi (!) ali mei pitropi. Item vollio che sia mei pitropi Vita meo consobrin et Mare moma (!) de Vitco de Babalio. Item ancora le rube mie che se venda in dease in cantar messe. Ancora doy boui li qual açu in Çerna gora pasando questo anno che se venda et deasi li dineri in cantar mese per l'anima de meo pare Marco. Guarenti mei Orso filius condan Nifchocio (!) de Bodaça, et Andre de Bosse testis.

Oporuka Deke žene Kalendine i kćeri Petra Vetrana (20. rujna 1348.)

/fol. 82/

Eo Decho uxor de Calenda filia Pero Vetrano faço isto meo tetamento ultimo sian_{do} /fol. 82'/ sian_{do} sana et salua con bona mea memoria. Ali anni M^oCCC^oXLVIII intrante die XX de settembre si ordino morando la mia mare de quillo che me vevera (!) in parte mia delo quarto de la mia mare et de lo meo pare per let dote mie, si ordino la prima che se dea pro decimo et primicio grossi XII et vollio che se dea a cantar messe V^o ali frari predicatori [d], eta ali frari minori messe II^oL et ali previdi dela terra II^oL. Ancora vollio che se debia mandar I^o previsto a Roma per l'anima mia et che abia yperperi XV. Ancora ordino che uada alguna persona a santo Francisco de Assisso per l'anima mia et che debia aver yperperi VIII. Ancora ordeno che uada alguna persona a santo Angelo de monte et che debia aver yperperi IIII. Ancora vollio che abia omni monasterio che so dentro dela terra a grossi XII. Ancora ordeno che sse (!) debia dar ad omni reclausa ce so defora de la terra a grossi III. Vollio che se dia per maltolecto yperperi V, che li deba dar li mei pitropi e li parira ad ella a dar lo mellor. Ancora vollio che faça I^o paramento de preuedo de yperperi VII et datilo a Gicho filio de Rade et debiati dar affrar (!) Mate de Ssolitiça (!)yperperi II, et vollio che dati alo monasterio dele puncelle grossi XII. Et vollio che se dea alla fillia de Marino de Maxi grossi XII; la qual est a santo Blasio. Vollio che se dea a Mire fillia de Budemo de Maxi grossi XII. Vollio che se dea a Çerne fillia de Budemo de Maxi grossi XII. Vollio che si dea a Giuanna filia de Pocre de Galebo grossi XII. Ancora vollio che se dea a Drase fillia de Pocre de Galebo grossi XII. Ancora dati a Drase fillia de Marco Çaleca grossi XII. Et ancora dati a Russe fillia de Vita de Maxi grossi XII. Ancora dati a Margo fillia de Prodani Chaçaledia I vestimento de yperperi V, et vollio che debia aver Mare surella mia I anello d'oro de yperperi II; et vollo che abia Aniça ancor (!) I anello d'oro de yperperi II surella mia; et vollo che dati alo filio meo Perçe I^o anello d'oro de yperperi II

et all'altro fillio meo dati I° anello de yperperi II d'oro. A Smçe (!) vollio che dati alo prevido de santo Iacomo grossi XII, vollio che dati ad alguna persona yperperi V che uada per le clesie che sy dintro de la terra et de fora de la terra per l'anima mia; et debiati fare dessinari II, ali frari predicatori de yperperi II çascuno [d] et si avançara de plu de dinari de ço che me vignera in parte de quarto meo sribuendo isto meo testamento vollio che le fillie mie deba partir in terço. Ancora recordo ad uuy mei pitropi lo oro meo tuto et li drappi mei tuti debiati dar a Calenda marito meo; et Calenda che sia tenudo a dar per anima mia. Vollio che sia mei pitropi et comesarii [E] Calenda marido meo et Stepe de Çaleto et Jelegna mare mia, Angelo de Maxi. /fol. 83/ Son mei guarenti ad quisto meo testamento Nichola Scrisse et Michel fillio de Matheo Dragurino (!).

Oporuka postolara Pale (nema datuma)

/fol. 84'/

Io Pale caleger faço testamento con bona et sana mia mente; per decima et primicia grossi VI; si aço tolto in dota de la muller yperperi XVI; aço coperturo I° intallado grandio et aço lecto I° fornido de pegna et caldere III et lavegi II et peça I de lenço et de filaro quanto sira et si ave Stane mia muller I° lecto fornido et aço scuti IIII et rucele III et spade III et corda I^a sie de feramenta de staçon tanta questa sira, si e cavallini II et I^a mangina de conçar chielo dia grossi IIII, che elo leleua de dar Ruse de Mautesa grossi XXXIII per lavorer, de dar Marin Roso grossi XXVIII, dio dar io a Mise de Gauslau yperperi VIIII, dio dar a Radussa uxor de Godin yperperi V, dio dar a Stipe de Lunardo grossi V, dio dar a Stoyna grossi XII; la massaria piçola et granda vollio che se venda et che se paga li debiti, et aço quir I° onto et I^a pella et elo die dar a mi grossi V; vendando queste cose tute pagando la dota dela mia mullier et pagando li debiti lo avanço sia ala mia fillia; sella (!) falise che se dia a Radula mea neça, et si falisi Radula che se dea per anima mea; de dar Pauluço spicial de lavorer yperperi III et de poy grossi XV; et lo corame conçado vollio che se venda, et li oltri caui XI chi se dia a Luriça de Sorgo; pitropo Give de Gergte (!) et Mise caleger et Nicola arcir (!). Guarenti Pasche caleger et Mircho.

Oporuka Miltena Selembara (nema datuma)

/fol. 84'/

Ego Milten Selembar faço meo testamento con bona et sana mente mia. Item lago per decima et primicia grossi IIII. Ancora che se traça de mei beni yperperi LX et deiase per anima mia opare ali mei pitropi et delo avaço (!) che se trovava intro mi et Barbi; et sia ala muyer mia et ala creatura si Deo dara se morisse Crasna mia muyere et la creatura che se dia per anima de nuy duy. Item so debitor a Radeç Rochevich yperperi III. Item de me dar Prodassa Masarach per steri (!) II de grano yperperi VI. Faço mei pitropi Marco de Lasclava et Milten orese et Barbi meo cugnado. Guarenti Blasio orese et Radoslavo sudia (!).

Oporuka Andrije de Palma de Sorgo (24. svibnja 1348.)

/fol. 86'/

In Christi nomine amen. Anno dimini M^oCCCXLVIII die XXIIII° messe (!) madii. Ego Andrea de Palma de Sorgo con bona et sana mea memoria si faço meo testamento cussi digando. Io si aço mia possession de vigne et terre in Calamota. Ancora si aço in Ragusa la mia casa in la qual io abito et lo tereno che esse de la dide

(!) monte; do dar per la dota de Filippa mia mulier yperperi M. Item do dar a Pale mio fillio yperperi M, li qual a receuudo in mi che fo pitropo de la dota de Pale in la mia compagnia, siando con Laure (cassatum: fr) mio fillio in fraterna compagnia et in mia casa con mi ad insemble. Ancora do dar a Veneçiani de tuto ço che do dar a tucti in Çercha yperperi MCC. Ancora do da a Luca de Gambe tanto quanto dira Luca in sua bontatde (!). Ancora do dar Give de Bona mio çenero per residio de la sua dota yperperi II^c. Vollio che in prima sia pagadi a quilli che do dar con le mie cose, et se aliqua cosa avançara del mio tuto sia dato per anima mia. Ancora do dar a Laure mio fillio vel alo so herede yperperi C li qual reçeuy a so nome de Mico de Binçola. Vollio che sia mei pitropi Filippa uxor mia et Luca de Gambe et Pale mio fillio et debia destribuir et far lo mellio che allor (!) par. Guarenti mei Andrea de Laurenço de Mençe et Mureto de Lucar.

Oporuka magistra Tomasiya de Stilo (18. travnja 1348.)

/fol. 88'/

[+] Anno domini M^oCCCXLVIII indicione prima die XVIII d'abrile (!). Io mestro (!) Thomasio filliolo de maystro (!) Johanni Stilo de Salerno sano per la gracia de Deo dela mente et delo segno avegna che infermo de lo corpo factio et ordino mio ultimo testamento. Inprima dico et confesso chi o nella staçone che tiene Muçarello d'Anchona speciale in arte de spiciaria yperperi mille XII de quali yperperi mille XII sono de Gallo Captani V^cXXX et li mei sono yperperi IIII^c octanta due, et si mi clamo contento, facta inprima piena ragione col dicto Gallo et Muçarello. Item dico et confesso chi o a reçeuer da doganeri yperperi XXVII et meço. Item dal comune de Ragusa per residuo del mio solaro (!) yperperi XII. Item dico et confesso chi o sono tenuto et obligato de dare et pagare [yperperi] CXXX so per actachi de cançellaria. Item a Tieri Stamberti yperperi XIII. Item debeo dare a Obracte genero de Chosiça yperperi XIII. Item lasso per decima et primicia (cassatum: yperperi) grossi XII. Item a Bilçe muller (!) mia yperperi C et tucti mei trappi (!) et maxariçe li quali o in casa. Item lascio a Gianocta nepote mia yperperi LX. Item lascio a Çocta fratello mio yperperi X de quali compari I anello (cassatum: de yperperi X de) et pregolo chello lo debia portar per mio amore. Item lascio alo dicto Çocta yperperi VIII li quali sia tenuto di dare ad Andrea de Nono. Item lasso per l'anima mia a frate Duomo guardiano de frar minori in Ragusa yperperi VI. E lo residuo de dicti dineri vollio et ordino che li mei pitropi infrascripti debiano dare et distribuire a poveri de Christo et bisegnose et mendicanti persone come alloro (!) parera et plaçera per l'anima mia et de cui eo fosse tenuto. Con questa condicione che li dicti mei pitropi siano tenuti inprima de dare a Poue frar de Tieri yperperi II. Et de tucti l'altri mei beni, ragioni et actioni li quali a me sa spectano et ad pertegnano dall'ato de mio patrimonio lasso a Çocta mio frare carnale et lui in mio luogo pogno et instituesco herede de dicti beni. Et alle predicthe cose lasso et ordno mei pitropi et commessari lo Conte de Ragusa et quello che per li tempi sera, et Gallo Captani predicto. Et quista vollio che sia mia ultima volunta la qual vollio che uallia per ragione de testes et sempre altra ragione d'altra (?) volunta la qual mellio ualere pote et concerne uallia et tegnia conpena (!) ragione. Guarenti mei Vita de Rasti et Laure de Stiepe de Sorgo.

Oporuka Frane kćeri magistra Anđela (28. ožujka 1348.)

/fol. 89/

Ego Frane filio de maystro Angelo faço mio testamento ultimo con bona et sana mente mia. Anno domini MCCC^oXLVIII a die XXVIII de março. Item inprima aço naffi III d'argento pesa vnçe XXII [...ara I^a [d'ar]gento (?) ... vnçe XVI]. Anchora de boloçe d'argento et chusillieri II de argento pesa oncçe X. Ancora aço de grossi yperperi LXX. Ancora do aver de Iorgi marito /fol. 89'/ de Calia yperperi XXVII soura lo qual Iorgi aço I^a carta de noder. Item vollio che se dea ad cantar messe V^c, lo terço de quiste messe ali frar menori, lo terço alli predicatori [d], lo terço ad santa Maria; a tucti li previdi de la terra per messe. Vollio che se dea per decima et primicia grossi XII. Vollio che se dea a dom Clime de Obrat yperpero I. Item vollio che se dea per omni monasterio de monache a grossi VI per çascaduna. Vollio che abia la fratillia de santo Blasio grossi VI. Et anchora la fratillia de santo Marco grossi VI. Vollio che se dea a Crambe le fratillie de li calegari grossi XII. Vollio che se dea alla fratillia de Çuetano grossi VI. Item vollio che se dia ad Maroie fillio de Pasqua de Sesa yperperi II. Vollo (!) che si dea al famellio mio yperperi III. Vollio che si dea ali pitropi di Bogun de Rochoç yperperi XX. Vollio che se dia per maltolecto yperperi X in providencia de li pitropi, et vollio che se dia a Tise mia mullier yperperi L, li qual de aver Tise per lo chasal de lo avanço de li dineri. Vollo che sia Tise donna et patrona. Vollio che se faça la sepultura de quilli dineri. Item lasso casa I^a de piera et vigna I^a (cassatum: de piera) in Gravossa confina con Stiepe de Çaulego, la qual chasa et vigna sie propria mia. Vollio che la vigna et la casa sia donna et patrona Tise secondo la usança de la terra, dre la morte de Tise vollio che se venda la vigna et la casa, et de quilli dineri vollio che vada I homo per mi a Galiçia et I altro homo ad Assiso. Et ancora I terço homo vollio che vada ad Roma et ad santo Angelo de monte, et de quel che avançera de quisti dineri che se vendera [la casa] la vigna vollio che se dia MI de messe per le clesie de la terra, et vollio che abia la fillia de Beia la mia nieua la qua si est in Berscova yperperi XXX, et se alcuna cosa avançassi vollio che se dea ad poveri. Vollio che abia frar Giuanne grossi XII. Ancora vollio che abia Mare fillia mia yperperi X et se ella morisse vollio che labia (!) lle (!) sorelle. Pitropi mei Angelo de Litiça [E] et radomir Pluçcho et Priboe so frar. Guarenti mei Pasque de Sessa et frar Giuanne de Barletha.

Oporuka Rade sestre marangona Stanoja (nema datuma)

/fol. 90'/

Eo Rade sorella de Stanoie marangon faço mio testamento iacendo in lecto con sana et bona memoria mia. Io Rada aço dela povertade mia I^a casa de ligname in lo terren del comune in la chala de Dragoso de chosto uel da dicta casa cerca yperperi L. Ancora aço de grossi. Incontinent vollio che se venda la dicta casa per quel che ual. Ancora aço varnaçia (!) I de drapo che se dea ad I mia seror (!) che se in Pullia, sella (!) morta che se venda d.... questo vollio che se dea dar per decia et primicia grossi II. Et al patrino a.... Nicola Arbanesco grossi VI. Ancora per maltolecto grossi XII u parera alli pitropi. Ancora vollio che abia Mare fillia de ser Grube de Çere yperperi V de grossi. Et ad Maro fillio de Raden yperperi V. Ancora vollio che se faça I^o bon prandio. Et tucto lo avanço per messe alli frar menori. Faço mei

pitropi Grube de Çere et Maroie de Raden et Mare fillia de ser Grube. Guarento Nicola Schrisse (*drugom rukom dopisano:*) Give de Ribiça testes.

Oporuka Deke kćeri Draženove (nema datuma)

/fol. 91/

Item eo Decho filia de Draseno faço meo ultimo testamento cum sana et bon mente mea. Item inprimo vollo et ordeno che se deua dar per decima et primicia grossi VI. Anchora che si debia dar per cantar mese aly frari predicatori [d] perperi VIII. Anchora a cantar mese ali frari minori perperi V. Ancora per cantar mese a Lacroma perperi III. Anchora che se deba dar a tuti li /fol. 91'/ monasteri de Ragusa a grossi VI per çaschuno. Anchora vollio che se debia dare a tute le remite dintro et de fora dela terra a grossi III per çaschuna. Anchora vollo che se deua dar a Millusa fante nostra perperi II. Anchora vollo che se faça ali frari predicatori prandii II de perperi III lo I [d]. Anchora ali frari minori che se faça prandii II de perperi III lo I. Anchora che se faça I prandio per li poveri de perperi VII et delo avanço ço che me tocha dela mia parte vollo che sia a Piro et a Maro mei fradely. Faço mei pitropi Stane mare mia et Piro frar meo et Bogdan Slobuch [E]. Faço guarenti Michoe Chaçich et dom Georgi mio patrino et Vlacho de Galla.

Oporuka Rige žene Frana de Bodaça (15. svibnja 1348.)

/fol. 91'/

Anno domini MCCCXLVIII die XXV de maio

Io Riga mulier de Frane de Bodaça faço meo ultimo testamento con bona et sana mente mea. Vollio che del mio quarto dela mia dota me sia tegnudi li mei filoli de dare perperi L, dely qualy perperi L inprima vollo et ordeno che se dea per deçima e primicia grossi XII. Anchora volo (!) che se dea a Goyna che fo mia seruiciale perperi III. A Marusa fillola de Tichna perperi II. Anchora a don Drago de Schoçelcha perperi X, ali frar predicatori perperi X per messe [d], ali frari minori /fol. 92/ perperi VIII°, ali preuedi de santa Maria perperi X, al fillolo de Pasqualy de Pichuraro perperi V. Faço mei pitropi dom Drago e Orso et Give mei filloy. [E] Guarenti Grube de Piro de Ravena et Micho de Mlachogar (?).

Oporuka Maruše žene kovača Milse (nema datuma)

/fol. 93/

Ego Marusa muir (!) de Milsa fauro si faço testamento con sana mente mea. Inprima si laso per deçima et per primicia grossi III; aço de dota perperi LX; traço lo quarto per l'anima mia; laso ali frari minori grossi VI per mese, ali predicatori grossi VI. Anchora traço de maltolecto perperi V. Anchora vollo che se mandase I homo in Pula a santo Nichola et a santo Angelo. Anchora vollo che se faça I disinaro de perperi III per l'anima mea. Anchora se la herede mia morise vollo che se dea perperi XX dela dota mia et se la mia mare morise vollo che se dea li dineri a Palle filio de Tomado frar mio; delo avanço dela dota vollo che se dea per l'anima mia. Vollo che se dea ala mare mia I vernaçol. Vollo che sia pitropi mei Bratusa mare mia et Giucho filio de Radoslau fauro et Palle mio frar. Guarenti Bogoe Obradouiche et Tomado fauro.

Oporuka Tomada de Dersa (25. svibnja 1348.)

/fol. 93'/'

In nomine Christi amen. MCCCXLVIII die XXV de maço

Io Tomado de Dersa infermo del corpo con san (!) intellecto de mie beni faço mio testamento; lago inprima del mio quarto perperi CL per anima mea de li qual se dea per decima et primicia perpero I. Item lago che se mande per mi a Roma al perdon grande vn (!) bono homo et habia perperi XX. Item a santo Angelo de monte per mandar I homo perperi V. Item per mese V^c a fra predicatori perperi XXII [d]. Item al priol (!) dely fra predicatori perperi X [d]. Item per maltolecto perperi XL, che se debia vistir XL poveri (cassatum: et a sant Maria perperi XXII) vergonçosi de XL gonele. Item a cascun manastir de intro a perperi V. Item per mese V^c a framenori (!) et a santa Maria perperi XXII. Item a tute recluse dintro et de fora a grossi III, quisti perperi CL traço per lo maltolecto et per anima mea et non pluy. Comesori (!) mei vollo che sia ser Marin de Bonda et Clime [E] mio filio et se quisti falise che Dio cese (!) sia ly thesauriri (!) che per li tempi sira. Guarente Mate de Dersa et Frane de Bodaça; que sia mio ultimo testamento et Vlachò de Dersa.

Oporuka Dobroslave Košarice (22. ožujka 1348.)

/fol. 94/

In nomine de Dio amen. MCCCXLVIII di (!) XXII de março

Io Dobroslava Chosariça si faço mio ultimo testamento con mia bona et sana mente del fato mio laso per deçima e per primicia grossi VI. Comando che tule (!) cose mee vendude et dade per anima mea e per la trata dela mia morte comando che ly II quarteri dela casa mia che me tocha in parte mia lu no a Rachoe chugnado mio mio (!) e l'altro parte a Çuana neça mea e se Rachoe falise comando che sia ambe II parte a Çuana ala neça mia ala fia de Radaya. Vollo che sia pitropo Radaya et Giuanna fila de Radaya. Guarenti Petro petraro e Stanoe petraro.

Oporuka Feliksa Matije de Grade / Grede (1. travnja 1348.)

/fol. 94'/'

In nomine Christi amen. Ano (!) domini MIII^cXLVIII die primo mense aprile

[examinatum] Ego Felice de Matia de Grade faço mio ultimo testamento siando san delal mia persona cum sana et bona mente mia. Item inprima vollo et ordeno che si dea per decima et primicia perperi V. Item vollo che se debia dar perperi XL per residio del tesamento de Madalena mia mare. Item vollo che se debia dar al comun de Ragusa perperi XXX per che o speso suvercho siando vfical del comune. Item abuit con Dea uxor mea perperi VIII^c in dota, vollo che se debia render dely mei beni. Item vollo che se dea mia uxor non se maridase vollo che la posega la vita sua le due posesion che se nel scholletto piçulo de lecnava le qual teni Vlachoe Schoçilouich et Radosau Raçunouich et dea fermo per sacramento de fare I glesia de perperi C in lo dito scholeto et drila morte de Deya vollo che se debia do tra (?) la dita glesia cola mitade delo dito scholeto si dele vigne chome de tera (!) la che o naro (!). Item vollo che se debia dar ali poveri del manastir de la Croma (!) perperi X de rassa et de tella per uestimenta lor. Item vollo che se debia dar perperi XX prar predicator per messe [d]. Item vollo che se debia dar perperi XV a tuti ly previdi dela tera (!) per mese. Item vollo che se debia dar per maltoleto perperi LXXXV, ca che parera melor aly mey

pitropi. Item de me dar la comun de Ragusa [cerca] VIII^c. Item de me dar Marin de Luchar de Bona çercha perperi III^c. Item de me dar la compania perperi XXXII, li qual mise nilla chocha. Item de me de me (!) dar Martollo de Çreua perperi L de questi dineri se debia satisfar lo mio testamento aver dely mei melor beni. Item vollo che tuta quanta mia masaria che se trovase in casa mea debia eser de Deya mya uxor saluo le mie arme. Item vollo che se alguna persona dese costion a quisto testamento vollo che /fol. 95/ Deya mia uxor debia posedir tuto lo mio quarto si de mobel chomu de stabul. Item vollo che se debia dar a presbiter Andrea de Rysa perperi V. Item vollo che se debia mandar II persone al perdon de Roma. Anchora demando de gracia se a misir lo arciveschouo plaçese de quel maltoleto che se deuiese (!) dar per la chuverta de santo Stefano de Ragusa.

[E] Faço mei pitropi misir Helya archieepiscopo de Ragusa et Mate mio filio et Piro de Ragnina et Dea mia uxor. Guarenti Andrea de Luchar et presbiter Andrea de Risa cangelir de Stagno et Slau de Lucha et Vlachno de Dersa et dom Tome.

Oporuka Deje žene pokojnog Feliksa de Grade (17. srpnja 1348.)
/fol. 95/

Anno domini MCCCXLVIII die XVII mense çullo
Io Deya uxor condam Felise de Grade faço meo ultimo testamento con bona et sana mente mya. Inprimo yo ordino la mia dota per lo modo infrascrito. Vollo che sia dado per decima et per primicia perperi V. Anchora vollo che sia dadado (!) a Vita mio frar perperi C et la mellor çyntura mia d'argento. Anchora vollo che a Marinçe mio frar sia dadi perperi CCC con questa condiçion che ly se debia comparar I casa dely diti perperi III^c, la qual casa sia sua propiria in perpetua per suo staçio, la qual casa elo non posa vender ne donar in vita sua et se /fol. 95'/ rede avera debia remanir al rede et se rede non avese la dita casa debia vignir in man dely tesariri, et li tesariri la debia dar ad afito et con quel afito se debia far hogno anno I disnar ali poveri. Anchora vollo che se debia far I glesia de perperi C al scholo de Betnana (!) la che ave la uigna lo de raçu (?) nouuli la qual glesia fata al nome de santa Maria anunçiada. Anchora vollo che se debia far cnatar mese V^c in santa Maria come et a qui parara ad arbe (?) a cantar ali mei pitropi. Anchora vollo che se debia dar perperi XV per mese ali frari minori et anchora volo che sia dade mese V^c [d] ali frari predicatori. Anchora vollo che sia dadi perperi XX per cose deuesti mente (?) de preuede over de alter in santa Maria per lo modo che dom Tome. Anchora vollo che sia dado I paramento de perperi VIII in santa Maria. Anchora vollu (!) che sia dadi perperi XX per maridar I orfana. Anchora vollo che sia dadi a dom Tome perperi XXX per li qual elame (!) debia andar per anima mea a Roma. Anchora vollo che sia dadi a II altri previdi perperi XL li qual per anima dely nostri morti debiano andar a Roma. Anchora vollo che sia dadi perperi XV a I preuede che debia andar a san Françischo d'Asise. Anchora vollo che sia dado perperi X al monastir dele punçele. Anchora vollo che sia dado perperi V aly V manastiri de done a grossi XII per monaster et vollo che sia dado perperi V infra le remite dela tera (!) et de fora et vollo che dely mei çercelly d'oro se debia far II calise de argento et debiase dar I in santa Maria et I in stanto Blasio de plaça. Anchora vollo che sia fato I disnar al monastir dela Croma de perperi V. Anchora vollo che se debia dar perperi V per far cantar mesa per tute le glesie de Stagno.

Anchora vollo che se debia far I paramento de perperi VIII a santa Maria de Stagno. Anchora vollo che sia dadi a Bogusa mia seruiçial che sta in Stagno perperi V. Anchora vollo che Ane la mia seruiçial sia dadi ly III para de çercely d'argento li qual son in tasca. Anchora vollo che se debia dar perperi XXX per far sacrar santo Georigi de Çupana. [*] Anchora vollo che sia dadi perperi III a Rado filol de Dobreçe de Çoncheta. Anchora vollo che sia dado a Drase de Milçe perperi II et a Brate perperi II et a Bogusca chi me serui in la mia malatia perperi II. Et anchora volo (!) che sia dadi perperi VI ala compagnia dele saline et tuto lo avanço se debia dar per maltoleto poveri come melor parara aly mei pitropi. Anchora vollo che ly perperi L che me lago Nicholeta mia sorella se debia dar a Vita et a Marinçe per çonçe ala possession che se de comparar per lo nostro avo. Et anchora vollo che l'altre mia çintura se debia dar /fol. 96/ se debia dar (!) a Marinçe mio frar et vollo che lo mio anello grando sia dado ad Ane mia chugnada et I altro anello sia dado a Marince mio frare et lo terço anello sia dado ala man de santa Margarita. Et anchora vollo che ly mei drapi de uestir sia dadi et li mei oreri et arnesi a Vita et a Marinçe che ely faça chome yo ordenay con esi et tuti drapi de Felise mio marido sia dadi al dito Vita et a Marinçe (cassatum: mio frare) che ely faça lo simile chome yo fauelay (?) con esi. Et anchora tuta la masari che Felise me lago vollo che sia a mei fradely.

[E] Faço mei pitropi et comeseri (!) Vita et Marinçe mio frar et dom Tome et se cosa che a dely fose lo mio testamento debia tornar in man de li thesaureri.

Et la ruba de uistir et le sue chose de Nicholeta mia surela che ela me avevi a comeso come faro dese et yo ordenay cum Vita et con Marinçe chome de far dese. Guarenti Andre de Ranina et Iunius de Slauçe.

Oporuka Dobrecina Obradovića (nema datuma)

/fol. 96/

Ego Dobreçin Obradouich faço meo testamento con bona memoria iacendo in leto. Inprima açu a dar a Lauriça de Stipe de Sorçoço perperi II^oIII d'ogna cosa. Anchora açu a dar a Radomir Pluchcho (!) perperi LXIIII° e grossi IIII°. Anchora aço tolto cola mia uxore Radace in dote perperi L et I casa de ligname yo Dobreçino vollu quise (!) dea dely mei dineri in dono perperi L. Anchora si me colganto Chamoe de tuta quista marcatantia (!) chi aço tolto soura da mi e quilu Climoe (!) qui abia lo avir lu terço delo guadagno. Anchora lu testamento qui la in Bosna vollu qui uegna in man dela signoria dela tera (!). Pitropa e Radaça uxore mea et Millos et Dobraça mea surella.

Guarenti dom Georgu e Bogdan Salobuch per decima lasu grossi VI.

Oporuka Kolice kćeri Deme (nema datuma)

/fol. 96/

Anno domini M^oCCC^oXLVIII di III di maço

Ego Choliça filia de Deme de Micha di Pasqua de Çara faço ultimo meo testamento cum sana et bona memoria mea. Item vollo et ordino che tuta la mia parte dely beni de mio pare mobilly y stabili lago a Catarina mare mia che la sia dona et parona (!) et faça abso volir (!) quel che a dela parena dea per anima mea. Item taço per deçima et per primicia grossi XII. /fol. 96'/ Pitropi mei Maria ava mya et Chatarina mare mia. Guarenti Vita de Getaldo et Andre de Vitane.

Oporuka Jele pokojnog Šimuna de Maxi (2. travnja 1348.)

/fol. 96'/'

Al nome de Dio MCCCXLVIII a di II d'aprile

[examinatum] Ego Iele uxor che fo in qua dietro de Simone de Maxi con tuta mia memoria sana et salua e del mio seno ave iudio che yo seno a malata del corpo ordino e faço mio testamento o mia ultima voluntade del quarto dela quarto dela dota mia, e anchora de quilo che mi lascio Aniça fiia mea per lo suo testamento. Prima vollo che se pagi per deçima e primicia perperi III. Item lascio perperi X a pitropi mei per cofacavo uno prange a fratrri minori. Item lascio che si dea a cantar per l'anima mia a fratri predicatori mese V^c [d], e a fratri minori mese V^c. Anchora vollo che se dea a fratri predicatori çaliçe I d'argento [d] e caliçe I a frari minori, che costi l'uno perperi XV. Item laso al cruçifiso di san Pitro (!) messe C. Item laso in sacristia del monistero dele punçele mese C. Item ala clesia de santo Michele de lave che si faça cantar mese II^c, e questo vollo [e commando] che sia in albitro dicti pitropi mei. Item ala clesia de santo Michele di furi mese L. Item a santa Margarita mese L. Item a santa Ielcha mese L et a santo Stefano de Ragusy mese L. Item a santa Fuscha de Ragusa mese L. Item a santo Blasio di Gravosa mese L. Item a santo Blasio di Ragusa mese L, e volo (!) che tute quieste mese façano cantare et dire a pitropi meicome pare o pyçe lor, che non abia fare nesuno clericho saluo quello che pyaçera aly mei pitropi et deço che ly farano io sono contenta. Anchora laso a santa Maria de Besoni d'ysula mese L. Item a santo Micele (!) de Pelago mese L, al manastir de Lacroma mese C. Item a santo Nicola de campo mese L. Item laso al'ospidal de pyetade perperi V. Item laso a Tverdina fantescha de Marusa filia mea per suo maritare perperi V, a Çene monacha de santo Andrea perperi III. Item laso a tuti manasteri (!) de Ragusa perpero I per monaster. Item laso a Grego et a Rinaldo nepoti mei perperi XL. Item laso a Sime et a Dime nepoti mei perperi XX, e laso alo Rino Riço genero mio perperi XV. Tuto questo laso delo quarto dela dota mea et de quelli perperi LXXV che mi lasa Aniça mia filla. Item laso a Grego nepote meo I coltrecha de penna, chi o in casa. Item laso alo Rino genero meo coltercha I de penna, che lo a in chasa sua. Item vollo et laso I matraço de bambasi et II linçoly et I copertoro el quale se debia dare ad I bona femena vergonçosa quando se vignira a maritar. Item laso para II de çercely d'or (!), vollo che se debiano vender et dineri che se aveua de sy e anche perperi XIII /fol. 96bis/ che me avança del quarto mio et de perperi LXXV che me lasa Aniça vollo che se faça per l'anima de Decho et de Pirçe la doue parerea ali pitropy mei. Item vollo et ordeno che tute III filie mie chi o Decho, Maria e Aniça si deibiano agualiar dele dote che ele ano abudo l'una abia tanto quanto habia l'altra et avanço che sera de padre et de matre (!) si debia partir per terço abia tanto l'una quanto l'altre e le overe loro rede. Item dico e confesso che deço reçeuate perperi II^c de suo perchio et de ço e scritto in cançelaria e de ricevere anchora perperi III^c e sera agualata colle altre mie mie (!) fiole. Item vollo et ordeno che de quello che tocherà in parte ad Aniça de plu dela dota si mande I persona a Roma et a santo Francisscho d'Asiso e al monte del Angelo e a santo Nicola de Bari e laso alo Rino so marito [(cassatum: che fu)] perperi XV. Item tuto lo residio d'Aniça vollo che se debiano maritare povere femene per amor de Dio come parira aly pitropi mey, saluo chi o vollo che se dea prima perperi X de maltoleto merita. Io Jelle

debba aver perperi CXX sopra la vigna de Gravosa la quale fo de mio patre, vollo che coloro e deano dare dineri che ly pagano et se non pagasino de presente vollo che se venda e se despaçasi el mio testamento, e vollo che tute le mie masarie e guarnimenti chi o del mio si debba vender et quei dineri destribuir per mese e per l'anima mea secondo che parera a pitropi mei. Vollo che sia pitropi mei [E] Mice de Martuele Tragurino e Angelo de Maxi e Lorino Riçi e si quisti pitropi morisero vollo che sia mei pitropi li tesaurei de santa Maria che serano a qul (!) tempo. Guarenti Marino di Dersa e Vita de Resti.

Oporuka Marka sina Feliksa de Grede (18. lipnja 1348.)

/fol. 97/

In nome del Christo amen. Anno domini M^oCCC^oXLVIII die XVIII de çugno [+]

Io Marcho fillio de Felise de Grede faço mio ultimo testamento in quista forma. Inprima aço de mio mobile secundo che se scritto dico per ordine. Aço la merchantantia che se in staçon che fo deli de Petragna et mia per preço yperperi MCCCC et se in possession et aço lo clavesicho a par per I^o scritto in cancellaria, et debba far rason a claro fato sel sera alguna coseta men o plu lasso in prouidenica de li mi pitropi. E do aver lo terço de li debiti che se trova in staçon boni et ri (!) per rason sara cerca yperperi C. Aço in ducati in chassella mia yperperi M. Aço alla cera I fondo val cerca yperperi X. Aço I debito per carta soura Nicola de Marco de Luchari do aver yperperi II°; do aver de mi chugnadi Mureto et Nichxa yperperi CXL per diverse rason de testamenti et debiti a catanchi. Aço de debiti antichi pontadi cerca yperperi C. Aço soura la gabela del vin in pronto yperperi XXI. Aço nelo inpresitio del formento cerca yperperi L, deli qual rason stari VII de grano; do aver del comune per lo viaço de Bologna yperperi XV et per prouision a mi pare yperperi X, quisti yperperi XXV vollio che se remecta (!) allo comun per lo testamento de mio pare; et iongase (?) del mio per complimento yperperi XV do aver de Martoliça de Çireua per resto de I^a rason secundo come sa Sime de Resti et li compagni de le salineo yperperi XLVIII. Aço in casa I^a bala sopra III de scerlatine le qual rason Vitcho de Goço val cerca yperperi C, do aver de Vitcho che romasi in luy de le rason da Venexia cerca yperperi CXXX. Aço I^o barcoso lo qual nauiga Stipoie Dimitrouich de Çuppana val yperperi LX, do aver deli villani de lichigna oltra quilo che pasteno çerça yperperi L, le lor rason so scrite in I^o quaternecto. Aço a Stagno alo monastero bote III de vin le qual fo de mio pare. Aço in stragno de mio pare bote II de vino le qual fo de mio pare. Aço a Stagno bestiame façasi rason colli pastori. Aço in cassella /fol. 97'/ de çoeli (!) tanti ual yperperi II°, aço liuri in casa val yperperi LX. Aço drappi mi da vistir caui XX, li çoeli et li liuri et li drappi se salui per li mi redi et tucta mia massari se scriua et dluase (!) per li mi redi; et si li redi falisse li mi liuri se dea ad poveri frari, et deli çoeli et drappi se faça dineri. Aço in la compagnia delle saline li qual so in debito alo Chumercho et in lo debito de Marin de Bona per carte a nome de Sime de Benessa et in man de li compagni çerça yperperi VIII°, et lo plu et men lago sopra l'anima deli compagni. Et anchora prego li mei compagni che li me faça iusta rason del mio terçi ali mi redi del tempo che le avemo a tegnir si de pro cho de dagno. Item lo mio mobile predito sença drapi da uestir çoeli et liuri et debiti pontadi çerça yperperi IIII^mC. -

Li qual dineri debia li mei pitropi scuder et assunar lo mello che li po, et pagar li debiti infrascriti, et lo infra scritto testamento. Inprima a Dea mia maregna yperperi VIII^c per la soa dota, la qual se tegnuda in far I^a clesia in lo scholeto de lichngana. Item non aço ancora facto nissuna rasson con li de Goçe et de Luchari de li facti che a lor fis in Venexia credo a lor restar a dar yperperi III^cXXX secundo che par per li mei quaterni vegasi per li mei quaterni se fose alcun radio se mendi, et do dar a Marin de Goçe per afficto de la staçon yperperi XVI over XXVI, lasso in sua bontade; do dar ad Nicola de Luchari per afficto de la casa che sto per anni IIII yperperi XX; laso ala staçon deli de Goçe yperperi XXXIII, li qual a loror steti a dar per li de Baselo. Item do dar ali dicti per II stera de gran et per gran riso yperperi VI grossi IX; do dar a Stanca fante che fo de Thome de Viçian in Venesia yperperi XXXII et abia per guadagno yperperi III; do dar a Nelo Beneventi in Venesia yperperi IIII; do dar per resto delo testamento de mia mare secondo chome par in casela in I^a çedula cerca yperperi LXXXV; do dar per lo testamento de mio pare per resto per o che al quati (?) dineri distribuidi (!) chome apar in uno quaternecto in cassella, resto a dar yperperi II^c; do dar per lo testamento de mia mullier li qual de aver Nicola de Lucari et mi chugnadi yperperi CLXXXX per o che yperperi X o distribuido. Vollio che se dea yperperi II^c ad Nicola de Luchari et ad Maroie de Goçe li qual dineri me avança ali mi dineri de le rason da Venexia, credo che algun radico fo. Vollio che se dia a Piero et ad Paulo de Gisla yperperi III^c con quista condicitone che io aui suspecto per multe suspicion claritade malo mono de iudicar in certo che io aui sospesion, et prasuncio (!) che lo me defraudo de lo viaço de Rudnich. Vollio che eli si dia per quisti yperperi III^c siando requesto aiutar che lo nome a re fraudado et se requisti non volesse iurar non abia menti et se iurasse che me a de fraudado men tanto abia men, et se morisse avanti che lo dito Piro requesto abia li soy suçcessori li dicti yperperi III^c. Et se iurar non vora li mei pitropi abia consellio se lo mio herede li po liçitamente tegni oy non. Vollio che se dea per maltocecto incerto yperperi C, li qual si distribuesca yperperi XXX a poveri in Venexia, et li LXX a poveri in Ragusa; lasso yperperi X alli frar predicatori [d] per messe, et X ali minori et X alli previdi; lasso yperperi XXX per laouer alo dormitorio deli frari predicatori [d], et alo priol deli predicatori laso yperperi II per omni monaster dintro dela terra vollio che se dia yperpero I. Vollo che se dia per çascaI^o monaster de reclause grossi III. Item li dibiti (!) et maltolecti et restamenti /fol. 98/ et lemosine yperperi II^mIII^c çercha Romam alli mi redi in diner çerca yperperi MVIII^c o plu o men. Vollio che quisti dineri se salui in loco securo finche mi redi vin (!) ad etate. Faço mi pitropi a quisto testamento Nicola de Lucari, Marino de Climento de Goçe, Nicola de Grede, Give de Tiduiso [E] et Nichxa de Luchari, esse (!) fallisse III de quisti sia a presso lo I^o li precoradori (!) de santa Maria. Faço assaure che deli merchadi si aui II harati et son obligado solamente ali compagni apro et a danno. Et Nicola de Lucharo con Marin de Goçe sia la mia parte delo sal et di tuti dibiti siche lago et rechomando tucto in man loro et prego li che li sia rechomandady li mi redi. Et si per mio pechadi falise li mi ridi si masculi come femena avanti etate che se renda VIIII^c per la dota de mia mullier secundo che la ordenado, et tucte le cose et massarie de casa et çoeli se debia vender et far dineri. Et anchora si debia

affictar tuti li mei beni stabili li qual se in Lichgana çercha soldi (?) CX a mitade, a Çoncheto çercha soldi (?) XXX de vigna in Çhurila in aficto l'anno yperperi III grossi IIII, et certe vigne a mitade, II case in Ragusa I in Stagno et in la punta et I parte in Stago (!) che fo de Sime de Grede, tute queste cose si debia affictar lo mello che se po in generacion o come paresse alli mei pitropi, et la intrada se debia assunar per V anni de longo et lo afficto se debia assunar con li altri mi dineri et debiasi far in algun luoco la che paresse alla terra; et volesse dar lo terin (!) o altre bone persone lagase lo terin, vollio che se lavora con tucti quisti dineri I^a clesia al onor de santo Matheo et abia ala Di I^a altar alo honor de santo Felise et che scia tanti frari carineui (?) quanti pora niuer di tuti quisti mi rendidi li qual se debia scuder ogni anno per li mi pitropi. Et se infra quisti V anni nosse potesse meter in ordine gusto monastir, vollio che tucto quisto non sia niente. Ma vollio che se faça I^o altar soto lo crucifixo in santa Maria ad honor de santa crose et debiase fornir quisto altar de quilo che li fa mister yperperi II^c et del altro lato soto l'anchona veola che a la figura de santa Maria ala disenestro intrando, vollio che se faça I altro altar et fornescase con altri yperperi II^c alo honor de santa Anna. Et vollio che quisti II altari si li debia far officiar li mei pitropi de li mi rendidi II previdi che abia yperperi XXV l'uno; et siano tegnudi a dir ogni di I messa, et vollio che se dia yperperi V per altar per oleo et candeale. Et vollio che se dia alli frar predicatori de li mi rendidi ogni anno yperperi XV, che canti ogni di I^a mesa per l'anima mia. Et tucto lo romaso de le mie rendede se dia per Dio sicho (!) parera ali mei pitropi, et chussi de mio mobile lo dia la che a lor par. Et se me vignise impedido quisto officiar de li altari, oure per lo arçipiscopo (!) over per li canonichi over per altra persona alcuna; vollio che li mei pitropi abiano albitrio in ogni tempo de soctar li dicti beni in ongin (!) altra clesia et dispensarli in altro luoco come ad elli mellio parera. Vollio che se dea alla coperta de santo Stephano yperperi VIII li qual do dar, et alli frar minori yperperi X. Vollio che li mei pitropi aficti le mie possession chomo se scritto de soura. Guarenti mei Mathias de Dersa et Nifco de Gondola et Blasio de Marino de Slauì. Et a Bune amida mia yperperi VIII.

/fol. 98'/ Vollo che se dia per decima et primicia yperperi III. Item do dar a Rada bela che fo de mio fillio yperperi XVII. Item aço in casa cofani III de chose de Sime de Grede et certi çoelli in una tudgella tuto se scritto in I^a çedula. In presencìa mei Mathei de Dersa confessus sunt Mathias Felicis de Grade supradictus. Et in presencìa de Mi Mathe de Benessa ordena Mathe de Grede quìl chose scritto de sopra.

Oporuka Frane kćeri pokojnog Klime de Goçe (nema datuma)

/fol. 101'/

Ego Frane filia condam Clime de Goçe faço meo ultimo testamento sana de la mente, infirma de lo corpo faço et ordino mio testamento in vigilia santi Iohannis baptiste. Item vollio pro primicia et decima vollio (!) che se dea yperperi III. Item vollio et ordino che sia trati yperperi CCC et de quisti dineri vollio et ordino che si dea ad Nico marito mio yperperi C. Item vollio per maltolecto yperperi V. Item alla baba mia yperperi X. Item lago a Cate de Stilu yperperi II. Item lago ad Margarita grossi XII. Item a Bune punçella yperperi V. Item lago alli frar minori per messe M, ali frar predicatori messe V^c [d]. Item ad

santa Maria messe III^c; et lo romaso deli dineri che se marita orfane et in altero che par ali mei pitropi che par mellior (!) faça se morissi Rade fillia mia io con iuro Perue mare mia che mi sia tegnuda avanti Christo et Dio se me non fara cassi cum concessa ordinay et parlay delo romaso deli dineri. Faço mei pitropi Perue mare mia et [E] Marino et Vita fradelli me (!). Guarenti mei Vale de Goçe et Mate de Bodaça.

Oporuka Marge žene Priboja (nema datuma)

/fol. 103/

Eo Margo uxor de Priboe frar de Radomir faço meo testamento con bona et sana mente mia. Inprima si vollo che per decima et primicia grossi XII si debia dar. Inprima si vollo che se debia dar a presbiter Clime filio de Obrato yperperi II. Et ancora si vollio che se debia dar messe mille, et de queste messe ali drar predicator [d] la mitade, et l'altra metade se parta ali previdi dela terra, et alli frar minori. Et ancora si vollio che se dea alo mio pare yperperi XXXV; et ancora si vollio che se dea a dom Petre suo frar yperperi V. Et ancora si vollio che se dea yperperi II a Maroie ...no barbano. Et ancora si vollio [che se dea] per çascaduna remita dintro et de fora a grossi II per çasca I^a. Et ancora si vollio che se dea lo avanço deli mei dineri per messe alo mo patrino dom Clime. Et ancora si vollo che li mei anelli de oro ueternali se dea a Marussane (!) nepota mia. Et ancora si aço para II de çercelli d'oro colo catenuçe che se venda. Et ancora vollio che li mei drappi se venda. Et ancora si aço orari III tuto questo che se venda et de quisti dineri che se faça cantar messe mille: ali predicatori messe II^c [d], alli frar minori messe II^cL, et lo romasso de queste messe se debia dar alo mio patrino messe II^cL, messe CCL a dom Petre frare de mio pare. Et ancora si vollio che delo avanço se faça I^o desinar ali predicatori [d]. Et faço mei pitropi Priboie [E] mio marito et presbiter Clime filio Obrati patrino meo. Guarenti Milçe oreso et Milos aureso.

Oporuka Marije de Grapsa (nema datuma)

/fol. 104/

Io Maria de Grapsa si faço testamento iacendo in lecto con bona et sana mente mia; la prima io aço I^a vigna posta in Gravossa questa vigna che se venda lo mellio che se posso de vigna pasnadi soldi VIII et soldi XX de terre. Ancora aço para II de çercelli d'oro, et peçe III de tela et yperperi II de grossi de Venesia, et ducato I et lecto I, copertur I, et altra massaria che sera in casa sche se venda et faça dineri. La prima vollio de quisti dineri che se dea per decima et primicia grossi XII, ad santa Maria; vendendo la vigna che se dea ad cantar messe alli frar minori M, et alli frar predicatori messe V^c [d], et alli previdi de santa Maria messe II^cL, et alle punçelle messe II^cL; et delo avanço deli dineri dela vigna ed altra massaria che se dea pelli (!) monasterii e reclausi dintro de la terra et de fora la o che parera mellio ali pitropi; et per la tracta mia. Io vollio [E] che sia mio pitropo dom Clime fillio d'Obrad, et Drase uxor de Clap Valetich. Guarento Obrien Valentich et Pribeç filio de Vtoleç de Ioncheta. Ancora vollio che se manda homini II ad Roma per l'anima mia.

Oporuka Maruše žene Bone de Dersa (9. ožujka 1348.)

/fol. 104'/'

Anno domini M^oCCC^oXLVIII^o intrante mense die IX de março. Ego Marussa uxor de Bone de Dersa si faço ultimo meo testamento de bona mea memoria et voluntate mea; yo traço lo quarto meo dela dota mea, ço ye perperi L, et de ço yo vollio che se dea ad Stanussa yperperi II. Et a dom Russin yperperi II et alla ballia mea yperpero I. Et sapie bone sono in chasa X di galetri de lino, et lo romaso del quarto dela dota mea che sia in man dela mare mia, et delo frar mio, et lo resto dela dota mea che son yperperi II° che sia in man de la mare mia et delo frar mio. Et si faço mei pitropi dom Russin et Nicola Scrise. Guarenti mei Maroie fillio de Prodas et Cola de Pullia.

Oporuka Vite brata Ilije Arbanasa (nema datuma)

/fol. 105'/'

Eo Vita fratro de Elya Arbanese faço meo ultimo testamento con bona et sana mente mia. Inprima che se debia dare per decima et primicia grossi XII. Item si aço casa I de ligname posta nello terreno del comuno vollio chella (!) dicta casa se io passaro de questa vita che se dia ad afficto fin chella (!) sera et pagase lo terreno et lo resto (cassatum: che) che sira se faça I desinar per l'anima mia. Ancora aço a Russino de Glaut (!) yperperi CXVII in choramo. Ancora [(cassatum: sira)] si foy in compagnia con Maroie de Tollia, et si misi yperperi III^oLXVI. Ancora dedi eo Vido a Priboie per la ruba che col simo desso yperperi XXX. Ancora si ave Laurenço de Sorgo vaxelli XXII de ollio. Ancora si ave Luca de Gambe vasselli II de oleo per lonolo (!); et eo Vido collo compagno simu tegnudi de dare ad Luca yperperi XVI. Ancora vollo che li paga Russino de Glavat a Marco dela Sclava yperperi XXX per lo debito che li avemo a dare con Maroie. Ancora aço eo Vido a dare des (!) parte dela compagnia ducati VIIII. Ancora si misi Maro mio compagno per compagnia ducati XV. Ancora quisti vasselli che a Lorenço de Sorgo et Luca de Gambe et quillo che a Maroie mio compagno in Pullia et ço che a Dura costano yperperi VI^oL, quillo che serea de guadagno abia la parte Maroie como eo Vido; et che sia ala rasone Laurenço de Sorgo et Russino de Glavat; de me dare Marin de bosella yperperi VI et si o desso pegno I^o naffo d'argento. Ancora aço per pegno de Prode de Çese I^o anello d'oro per grossi XIIII. Ancora me de dare Vole de Larsana soura çercelli et botuni d'arçento yperperi II. Ancora aço detchalo I et çercelli pari II et I^o anello. Ancora de dare Bene de Gondola soura I çelona et carpeta yperperi IIII. Ancora aço eo Vido varnaçol I et gunnella I et çappa I et mantello I et capuci II et I^o gono de sclauine. Ancora scudi IIII, spade III, et maça I^a, corde III. Ancora eo de dare Vido a Laurenço de Sorgo yperperi VII et lo dicto Laurenço si me de dar grossi XX. Ancora tucta la massaria ço che se de /fol. 106/ casa poche et asse che sia dela mia uxore Ruse soura tute quisto yperperi LX de grossi. Ancora alla fillia mea Perue lasso yperperi CL. Ancora a Bratiça meda (!) mia yperperi X, et che mi sia la tracta de yperperi VI, quillo che me venera in parte con Maroie; vollio che debia andare persone III ad Roma et che se debia dare per çasca I yperperi XX. Ancora vollio che se debia dare a cantare messe II° la uplasera (!) ali mei pitropi; la roba mia colle mie arme debiase vendere se Maroie venisse a saluamento che li dea la parte a Rossino (!) de Glavat la metate de la perte de Vido et se Rusino (cassatum: d) non desse la parte delo corame de Pullia alo dicto Vido che non possa aver niente lo dicto Russino; et che quisti dineri che

se dela fillia mea vollo che li debia tener Lorenço de Sorgo et Russino de Glavat finche sera la fante de marito et se la fante falisse de sta vita vollio che se debia dar omni cosa per l'anima lla (!) o mellio parera alli mei pitropi. Se la mare mia Peruaia fosse viua che li se debia dare yperperi XX, se la morisse che se debia mandare I persona ad Roma per l'anima sua. Ancora a presbiter Piero de Tascha yperperi III. Ancora aço scano I° et posi de comarda che se vendano; vollio che siano mei pitropi Lorenço de Sorgo et Russin de Glavat [E]. Ancora eo Vido si de dar a Martin becher ducato I. Ancora yperperi VIIII che o inprestado alo comun; quillo che avançasse stabile et mobile sia in providencia deli mei pitropi. Guarenti Radoslavo Caliça et Milos Crese.

Oporuka Pervaje žene Ilije Arbanasa (nema datuma)

/fol. 106/

Eo Peruaia uxor de Ylia Arbanese faço meo ultimo testamento con bona et sana mente mia. Inprima vollo che se debia dare per decima et primicia grossi III. Item si aço peço III de tela non batuta. Et ancora aço peçe XXVIII de stopa et de tumenta. [Ancora aço de lino libre XV]. Ancora aço façoli VI. Vollio che se dea ad Stoia in Pullia façolo I. Ancora alla sua fillia de la dista Stoy I° altro. Et ancora vollio che se dia façoli III ad poveri la parera mellio ali mei pitropi. Ancora aço cappa I de drappo de cupirire (!); vollio che se vendano et che se saluano li dineri che se debia mandar alcuna persona allo perdono de Roma grandio. Ancora aço guarnaçolo de drapo scuro che ne fo dato de parte de Martolo de Çorgi se ad ella pasasse (!) de tore la metade de ço che se vendesse dio con bene; et se non che se venda et diase er l'anima. Ancora aço guranaçoli II noui de rassa et gunnella I che se vendano et diase per l'anima mia. Ancora aço yperperi VI de grossi, vollio che mi sia per la mia tracta. Ancora aço gonni III de sclauine, vollio che se dia I ad Bratiça et I a Radussa et I a Negna. Ancora aço linçoli II, vollio che se deano a presbiter Nicola d'Antiuaro. Ancora pare II de masene vollio che se vendano et diase per l'anima mea, de quiste cose che so scrite de sourapoches et casse che se debia vendere et fare cnatare omni sabato a santo Johanne de fora messe fia a I anno che de venire. Ancora de dare Piero portero grossi XIIII et lo anno complido de calende che passa. Ancora aço a dare eo Peruaia per lo terreno dela casa et si passa lo termino dela casa de calende grossi XVII. Ancora me de dare Nigna grossi IIII et si ave lo termino de meço aurile (!) che de venire. Ancora (!) aço scauine (!) III, de queste sclauine vollio che se dea la mellior a Stoy in Pullia et li II vollio che se deano lla (!) uparera mellior ali mei pitropi. Ancora copelli II de gran vollio che se debia fare I desinar per l'anima mia. Ancora aço coppello I de faba lasso lo a Domincha de Gostariça, aço I casa de ligname nelo terreno dela uxor de Vita de Vitagna. Vollio finche se la sera; vollio che se dia a dom Laure yperpero I tolecto. Ancora aço de Dobre de Peruoie tovallia I per pegno per grossi XII. Ancora aço caldara I et camastre I che se venda et diase per l'anima. Vollio che siano mei pitropi Russin de Glavat, et Vido fillio mio. Ancora ave Obrada de Çoncheto peçe XI de filato. Guarenti Tripe de Golebo et Andre de Bosse.

Oporuka Marka sina ser Paskve de Goçe (13. travanj 1348.)

/fol. 114'/'

Anno domini M^oCCC^oXLVIII die april XIII intrante. Ego Marcho filio de ser Pasche de Goçe sano dela mente infermo delo corpo faço mio ultimo testamento. Inprima ordeno alli frar minori messe V^c, alli predicatori messe III^c. Item alli previdi poveri messe C, et alli far d'Axa C, a dom Andree prevido nostro yperperi III, alle remite intro dela terra et fora a çasca I^a a grossi III. Et a tucti li monasteri dela terra a grossi XII per çasca I^o, et ad santo Andrea de pelago yperperi III. Et alle ponçelle yperperi II, a frar Maeto de gracia (!) frar Rubeo menor yperpero et per oblato grossi XII. Et per deçima et primicia grossi VIII, et pro pauperibus yperperi XXX aui star. Et ordino che se dia in continente poy la morte ia et la parate mia che pertene ad mi del patrimonio mio colado ad Marino frar meo. Eligo [E] pitropo meo lo pare mio. Guarenti Stepe de toloye et Piero de Lucian petrèr.

Oporuka ðive kćeri Frane de Resti (20. travnja 1348.)

/fol. 116/

MCCCXLVIII die XX de autil (!)

Ego Give fiola de Frane de Resti faço questo meo testamento con bona et sana mia memoria. Inprima vollo ed ordeno che me se dia a cnatar messe III^m; ancora vollo che me se dia a santo Dominico in aida dela glesia perperi C [d]; ancora vollo che mi se dea ali V monisteri de monage a perperi X per çaschadsuno; ancora vollo che se dea a Mare mia ameda monica (!) de santo Simeon perperi X; ancora vollo che se dia a Give moniga de santo Bartholomio perperi X; ancora vollo che se dea in aido dela glesia de santo Blasio in dintro la çita perperi VIII; ancora ordeno e vollo de tuto l'avanço de ço che me restra tragando quel de soura, vollio che se dia a Frane de Resti mio pare e non sia altro; quisti son li mei pitropi Pale de Resti e Vita de Resti e Frane mio pare [E]; quisti son li mei guarenti lo priol (!) deli frari predigadori (!) e frar Dobrule frar predigador.

Oporuka Ane kćeri Dobronje (9. ožujka 1348.)

/fol. 122/

facto a die VIII de março

Eo Ana fillia de Dobrognia con sana mente mea et bona memoria iacendo in lecto si faço meo testamento. Item aço in Lagosta lo quarto de tucta la possession che foy de Dobrognia, tanto de casa quanto de vigna et terra et orto stes meu e queste cose che so in Lagusta che si venda tucte et si si debia dar per l'anima mea et deli mei morti. Pitropo meo Michla marito meo. Testimonii dom Paulo et Vlacota de Bogoe et Miloslau homo de Marin de Goçe.

Oporuka Marije kćeri Ivanka de Sorgo (nema datuma)

/fol. 122/

Eo Maria filia de Iuancho de Sorgo faço meo testamento iaçendo in lecto con sana et bona mente mia. Inprima volliu et ordeno per deçima et primicia grossi VIII. Ancora volliu che se debia dar a Tolia sama prisla (!) yperperi XIII per lo testamento de mia mare che lo desfaça Tolia. Ancora volliu che se dea a Radosti yperperi X, che se debia dar de tre fiade. Ancora lago ad Mare de Bisaçino /fol. 122'/ Bisaçino yperperi II, et sopra I^a cappa. Ancora lago alli frar minori yperperi VI+ per messe. Ancora lago alli (cassatum: predicatori) frar minori yperperi X per prançi III. Item allo mio patrino presbiter Marino de Bonda yperperi III. Et

a dom Clime filio de Bogode yperperi II. Ancora so debitor a ser Stepe de Sorgo grossi XIIII. Ancora lago per malablato yperperi V; lago per anima de dom Marino filio de Radosti, I^o paramento ad santa Maria maçor de yperperi V. Ancora vollio li doy soldi de vigna et de terre che so in Podeuie in Bregno che se venda, che li aço comprado con mei propirii dineri; la casa vollio che se dea ad afficto in fina che uinisi (!) Give fillio mio, se se auisi in fina a yperperi LXXX, che dea in man de li pitropi mei, et se non avesse chen che pagar infina yperperi LXXX che deuesse trar li dicti dineri per VI anni decte possessione con de vigne et de casa, infina li dicti dineri et si traço quisti dineri per lo quarto de mia dota; quisti so li mei pitropi ser Stipe collo fillio suo Laure, et Pribi uxor der ser Nicola de Mençe collo suo fillio Pale. Et le terre ce so soura la uigna de Ombla vollio che se dea a pasnar per meço a uillani delo tempo che sira dele te (!) terre, lo fructo che se trara che se dea per anima deli soy morti et per anima sua in prouidencia deli mei pitropi. Guarenti mei dom Marino de Bonda et Iane fillio de Çuno de Bocdaniça (!), e Clime fillio de Bogde.

Oporuka Franke žene klesara Menče iz Bara (nema datuma)

/fol. 128/

Ego Framcha (!) uxor de Mençe de Antiuario petrero faço meo testamento con bona et sana mente mea cusi dicendo. Inprima si aço I^a casa de ligname posta in lo terren del'archiepiscopo la qual casa sia venduta incontinente et sia distribuita secondo como sira scritto. Inprima sia pagati yperperi XXII a Crana de Medoie. Ancora sia dato a Pribna de caritate yperperi II. Ancora sia dato a Marinçe grossi III. Ancora sia dato grossi XV a Milu frare de Bratine mercatanto. Ancora sia dato grossi VI a Radussa fillia de Dobreslava. Ancora sia dato per matolecto yperperi V. Item per deçima et primicia grossi VI; et se alcuna cosa romanisse pagati quisti debiti sia salueti per la fillia et se la fillia morisse vollio che vada tucto per Deo per anima mea et deli mei morti secondo che mellio parera alli mei pitropi; et supra tucto constituesco pitropi et comessarii meser Çiuan de Tduyso. Item alla fratillia deli calegeri grossi VI. Guarenti mei Thomasi ferraro et Clime boter.

POPIS IZVORA I LITERATURE

Izvori

Objavljeni izvori

- A Cutheis Tabula*. ur. Vladimir Rismondo, u *Legende i kronike* (Split: Književni krug, 1977.), 185-202.
- Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores* vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.).
- Boccaccio, Giovanni. *Dekameron*, sv. 1, prijevod Jerka Belan i Mate Maras (Zagreb: Globus media d.o.o., 2004.).
- Commissiones et relationes venetae* sv. 2, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* sv. 8, ur. Šime Ljubić (Zagreb: JAZU, 1877.).
- Commissiones et relationes venetae* sv. 2, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* sv. 9, ur. Šime Ljubić (Zagreb: JAZU, 1880.).
- Cronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores* vol. II., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 25. (Zagreb: JAZU, 1893.).
- Croniche ulteriori di Ragusa - probabilmente opera di Giovanni di Marino Gondola*, ur. N. Nodilo, u *Scriptores* vol. II., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 25. (Zagreb: JAZU, 1893.).
- Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores* vol. 1., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. (Zagreb: JAZU, 1883.).
- Liber viridis*, ur. Branislav Nedeljković, u: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost* 3, sv. 23 (Beograd: SANU, 1984.).
- Listine ob odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* sv. 3, ur. Šime Ljubić (Zagreb: JAZU, 1872.).
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 10, *Monumenta Ragusina - Libri reformationum*, sv. 1, ur. Ivan Tkalčić, (Zagreb: JAZU, 1879.).
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 13, *Monumenta Ragusina - Libri reformationum* vol. 2, ur. Franjo Rački (Zagreb: JAZU, 1882.).

- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 27,
Monumenta Ragusina - Libri reformationum vol. 3, ur.
 Josip Gelcich (Zagreb: JAZU, 1895.).
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 28,
Monumenta Ragusina - Libri reformationum vol. 4, ur.
 Josip Gelcich (Zagreb: JAZU, 1896.).
- Philippi de Diversis, *Situs aedificorum politiae et
 laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusij*,
 ur. V. Brunelli (Zadar: Biblioteca Ginnasiale di Zara,
 1880.).
- Ravančić, Gordan, "Curia Maior Ciuiliū - Najstariji
 sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog
 Zadra (1351-1353)". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti
 HAZU u Zadru*. 43 (2001.): 85-160.
- Razzi, Serafino. *La storia di Ragusa*, ur. Giuseppe Gelcich
 (Dubrovnik: Editrice Tipografia Serbo-Ragusea, 1903.).
- Spisi dubrovačke kancelarije - Zapisi notara Tomazina de
 Savere 1282.-1284.*, sv. 2, u: *Monumenta historica
 Ragusina* sv. 2, ur. Josip Lučić (Zagreb: JAZU, 1984.).
- Spisi dubrovačke kancelarije - Zapisi notara Andrije Beneše
 1295.-1301.*, sv. 4, u: *Monumenta historica Ragusina* sv.
 4, ur. Josip Lučić (Zagreb: HAZU, 1993.).
- Statut grada Dubrovnika: sastavljen 1272. godine*, ur. A.
 Šoljić, Z. Šundrica i I. Veselić (Dubrovnik: Državni
 arhiv Dubrovnik, 2002.).
- "Zapisnici Velikog vijeća grada Splita - *Libri maioris
 consilii civitatis Spalati* 1352.-1354, 1357.-1359.",
 priredili: Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, u:
*Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog
 centra JAZU* 12 (1982.): 63-266.

Neobjavljeni izvori

- Anali di Ragusa accopiati da un manuscritto antico dall'anno
 800. sino all'anno 1667.*, Kodeksi IV. c 21, str. 27,
 (Arhiv HAZU, Zagreb).
- Diversa cancellariae* 25, sv. 15 i 16 (Državni arhiv
 Dubrovnik).
- Državni arhiv Zadar. Splitski arhiv, kutija 1, sv. 3/1.
- Opera pia* 92, sv. 3 (Državni arhiv Dubrovnik).
- Testamenta notariae* 10-1, sv. 5 (Državni arhiv Dubrovnik).

Literatura

- Ančić, Mladen. *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću* (Zadar-Mostar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Ziral, 1997.).
- Appleby, Andrew B. "The Disapperance of Plague: A Continuing Puzzle" *Economic History Review* 33 (1980.): 161-173.
- Ariès, Philippe. *Eseji o istoriji smrti na zapadu - od srednjeg veka do naših dana* (Beograd: Pečat, 1989.).
- Bačić, Jurica. *Magistri medicine srednjovjekovnog Dubrovnika: 14. i 15. stoljeće* (Zagreb: Medicinska naklada, 1997.).
- Bailey, Mark. "Per impetum maris: natural disaster and economic decline in eastern England, 1275-1350" u *Before the Black Death - Studies in the 'crisis' of the early foruteenth century*, ur. Bruce M.S. Campbell (Manchester i New York: Manchester University Press, 1991.), 184-208.
- Bazala, Vladimir. "Calendarium pestis (I)" *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae* 2/1 (1962.): 51-61.
- Bazala, Vladimir. *Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike* (Zagreb: Dubrovački horizonti, 1972.).
- Bean, J. M. W. "The Black Death: The Crisis and its Social and Economic Consequences" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 23-38.
- Benedictow, Ole J. *The Black Death 1346-1353: The Complete History* (Woodbridge: The Boydell Press, 2004.).
- Bergdolt, Klaus. *La peste nera e la fine del medioevo* (Monferrato: Edizioni Piemme Pocket, 2002.).
- Beritić, Lukša. "Dubrovački vodovod" *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 8-9 (1962.): 99-116.
- Beritić, Lukša. *Urbanistički razvitak Dubrovnika* (Dubrovnik: Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti JAZU, nema godine izdanja).
- Bernardo, Aldo S. "The Plague as Key to Meaning in Boccaccio's Decameron" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 39-64.
- Biraben, Jean Noel i LeGoff, Jacques. "La Peste dans le Haut Moyen Age" *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* 24 (1969.).

- Biraben, Jean-Noel. *Les hommes e la peste en France et dans les ays eruopéens*, vol. 1 (Pariz i Den Haag: Mouton, 1975.).
- Blažina-Tomić, Zlata. "Historical development of the laws and regulations concerning public health in Dubrovnik (Ragusa) from the 13th - 15th century", (magistarski rad, McGill University, 1981.).
- Blažina-Tomić, Zlata. "Uloga javnih zdravstvenih službenika kacamorata, vijeća i medicinske profesije u sprečavanju kuge u Dubrovniku u prvoj polovici 16. stoljeća" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2001.).
- Bobović, Mihovil. *Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975.).
- Buklijaš, Tatjana i Benyovsky, Irena. "Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: A Therapy for the Body and Soul" *Dubrovnik Annals* 8 (2004.): 81-107.
- Buklijaš, Tatjana. "Kuga: nastajanje identiteta bolesti", *Hrvatska revija* 2/2 (2002.): 90-95.
- Carmichael, Ann G. "Anti-Plague Ordinances and Other Social Controls" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, Inc., 1999.), 65-72.
- Chiappa Mauri, Luisa. "Testamenti lombardi in tempo di peste: alcuni riflessioni" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 215-252.
- Coale, A. J. i Demeny, P. *Regional Model Life Tables and Stable populations* (New York: Academic Press, 1983.).
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 11, ur. Tadija Smičiklas (Zagreb: JAZU, 1913.).
- Cohn Jr., Samuel K. "The Black Death: End of a Paradigm" *The American Historical Review* 3/107 (2002.): 703-738.
- Cohn Jr., Samuel K. *The Cult of Rememberance and the Black Death - Six Renaissance Cities in Central Italy*, (Baltimore - London: Johns Hopkins University Press, 1997.).
- Comba, Rinaldo. "Il rilevamento demografico: prima e dopo la peste nera" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale* održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993., ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 155-173.
- Cosmacini, Giorigio. *Storia della medicina e della sanità in Italia* (Bari: Laterza, ²1998.).

- Cunningham, Andrew. "Transforming plague: The laboratory and identity of infectious disease" u *The laboratory revolution in medicine*, ur. Andrew Cunningham i Penny Williams (Cambridge: Cambridge University Press, 1992.), 209-244.
- Dinić, Dušanka. "Uticaj kuge od 1348. na privredu Dubrovnika" *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 5 (1960.): 11-33.
- Dinić-Knežević, Dušanka. "Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku" *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 9 (1966.): 39-85.
- Dinić-Knežević, Dušanka. "Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku" *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* X (1967.): 79-131.
- Dinić-Knežević, Dušanka. *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku* (Beograd: SANU, 1974.).
- Dols, Michael W. "How the Black Death Entered and Spread Through Europe" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 41-47.
- Dols, Michael. "Al-Manbijī's Report of the Plague: A treatise on the Plague of 764-65 / 1362-64 in the Middle East" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 65-75.
- Dunin-Wasowicz, Teresa. "Climate as a Factor Affecting the Human Environment in the Middle Ages" *Journal of European Economic History* 3/4 (1975.): 691-706.
- Fatović, Stella. *Epidemije kuge u našim krajevima*, diplomski rad (Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1984.).
- Fatović-Ferenčić, Stella i Dürriegl, Marija-Ana. "Looking at a 14th-Century Recipe against Skin Disease" *Dermatology* 201 (2000.): 189-190.
- Flinn, M. W. "Plague in Europe and Mediterranean Countries" *Journal of European Economic History* 8 (1979.): 131-149.
- Foretić, Vinko. "Dubrovačke bratovštine" *Časopis za hrvatsku povijest* 1-2 (1943.): 16-33.
- Foretić, Vinko. "Godina 1358. u povijesti Dubrovnika" *Starine JAZU* 50 (1960.): 251-278.
- Foretić, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808*, vol. 1 (Zagreb: Matica hrvatska, 1980.).
- García-Ballester, Luis. "A marginal learned medical world: Jewis, Muslim and Christian practitioners, and the use of Arabic medical sources in late medieval Spain" u *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, ur. Luis Garcia-Ballester, Roger French, Jon Arrizabalaga i

- Andrew Cunningham (Cambridge: Cambridge University Press, 1994.), 353-394.
- Gelčič, Josip. "Dubrovački arhiv" *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 22 (1910.): 537-588.
- Gelčič, Josip. *Delle istituzioni marittime e sanitarie della Repubblica di Ragusa* (Trst: nema izdavača, 1882.).
- Glesinger, Lavoslav. "Epidemije kuge: ili jahači apokalipse ponovo među nama" *Priroda* 84 (1994.): 6-9.
- Glesinger, Lavoslav. "Medicina u starom Dubrovniku" u *Veteris Ragusae medicina et pharmacia*, ur. Milan Šuput (Zagreb: Pliva, nema godine izdanja), 9.-22.
- Glesinger, Lavoslav. *Povijest medicine* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.).
- Gottfred, Robert S. "A Natural History of the Plague and Other Early European Diseases" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 29-39.
- Gottfreid, Robert S. *The Black Death - Natural and Human Disaster in Medieval Europe* (New York - London: The Free Press & Collier Macmillan Publishers, 1983.).
- Grmek, Mirko Dražen. "Le concept d'infection dans l'antiquité et au Moyen Age: Les anciennes mesures sociales contre les maladies contagieuses et la fondation de la première quarantaine a Dubrovnik (1377)" *Rad JAZU* 384 (1980.): 9-54.
- Grmek, Mirko Dražen. "Medicina i ljekarništvo u negdašnjoj Dubrovačkoj Republici" *Dubrovnik* 2-3/3 (1992.): 325-331.
- Gruber, Dane. "Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348-1358)", *Rad JAZU* 152 (1903): 32-161.
- Gruber, Dane. "Dalmacija za Ludovika I. (1358-1367)" *Rad JAZU* 166 (1907): 164-215; Dane Gruber, "Dalmacija za Ludovika I. (1358-1367)" *Rad JAZU* 168, 163-240.
- Harris, Robin. *Dubrovnik - A History* (London: SAQUI, 2003.).
- Harry Nelson, Lynn. *The Great Famine (1315-1317) and the Black Death (1346-1351)*. (http://kuhttp.cc.ukans.edu/kansas/medieval/108/lectures/black_death.html, zadnji put mijenjano 1. ožujka 2002.).
- Hay, Denys. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (London: Longman, 1980.).
- Henderson, John. "The Black Death in Florence: medical and communal responses" u *Death in Towns, Urban Responses to the Dying and the Dead, 1300-1600* ur. Stephen Bassett (Leicester-London-New York: Leicester University Press, 1992.), 136-150.

- Herlihy, David. "Population, plague and social change in rural Pistoia 1201-1430" *Economic History Review* 18 (1965.): 225-244.
- Herlihy, David. *The Black Death and the Transformation of the West* (Cambridge MS - London UK: Harvard University Press, 1997.).
- Hrabak, Bogumil. "Izvoz žitarica iz Bosne i Hercegovine u primorje od kraja XIII do početka XVII veka" *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 14 (1963.): 121-203.
- Hrabak, Bogumil. "Tabele kretanja cena žitarica i mahunjina u Dubrovniku (1300-1620)" *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini* 7 (1970.): 121-163.
- Huard, Pierre i Comiti, Vincent Pierre. "Quarantine et lazarets en France" *Rad JAZU* 384 (1980.): 121-135.
- Janeković Römer, Zdenka. "I lazzaretti di Dubrovnik (Ragusa)" u: *Rotte Mediterranee e baluardi di sanità. Venezia e i lazzaretti mediterranei*. ur. Nelli-Elena Vanzan Marchini. Regione del Veneto: Centro Italiano di Storia Sanitaria e Ospedaliera del Veneto (Milano: Skira, 2004.), 246-250.
- Janeković Römer, Zdenka. "Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera" u *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.), 21-40.
- Janeković Römer, Zdenka. "Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka" *Otium* 3-4 (1994): 3-15.
- Janeković Römer, Zdenka. "Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku: između prihvaćenosti i odbačenosti" *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 26 (1993.): 43-76.
- Janeković Römer, Zdenka. *Okvir slobode - Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma* (Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.).
- Janeković Römer, Zdenka. *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike* (Zagreb: Golden Marketing, 2003.).
- Janeković-Römer, Zdenka. *Rod i grad: Dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća* (Dubrovnik: HAZU, 1994.).
- Jeremić, Risto i Tadić, Jorjo. *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* vol. I-III (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938.-1940.).
- Kiple, Kenneth F. "The plague of Justinian: An early lesson in the Black Death" u *Plague, Pox & Pestilence*, ur.

- Kenneth F. Kiple (London: Weidenfeld & Nicolson, 1997.), 26-31.
- Klaus Bergoldt, *La peste nera e la fine del medioevo* (Monferrato: Edizioni Pieme Pocket, 2002.).
- Kolanović, Josip. "Prilog povijesti Šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku" *Croatica christiana periodica* 9 (1982.): 13-36.
- Kreis, Steven. "Jean de Venette on the Progress of the Black Death" (<http://www.pagesz.net/~stevek/ancient/plague.html> zadnji puta mijenjano 7. kolovoza 2000.).
- Krekić, Bariša. "Contribution to the study of the Ragusan presence in Venice in the fourteenth century" *Dubrovnik Annals* 5 (2001.): 7-45.
- Krekić, Bariša. "Contributions of Foreigners to Dubrovnik's Economic Growth in the late Middle Ages" *Viator* 9 (1978.): 375-394.
- Krekić, Bariša. "On the Latino-Slavic Cultural Symbiosis in Late Medieval and Renaissance Dalmatia and Dubrovnik" *Viator* 26 (1995.): 321-332.
- Krekić, Bariša. "Slike iz gradske svakodnevice" *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU* 26 (1988.): 7-27.
- Krekić, Bariša. *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries: A City Between East and West* (Norman: University of Oklahoma Press, 1972.).
- Krivošić, Stjepan. *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990.).
- Ladić, Zoran. "Briga za pojedince i grupe na rubu društva u kasnosrednjovjekovnom Zadru" u *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.), 41-54.
- Ladić, Zoran. "O najstarijim hodočašćima iz Kotora" *Croatica christiana periodica* 41 (1998.): 117-122.
- Ladić, Zoran. "Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra u drugoj polovici 14. stoljeća" *Croatica christiana periodica* 32 (1993.): 17-31.
- Ladić, Zoran. "Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies *pro remedio animae*", (doktorska disertacija, Central European University 2002.).
- Le Goff, Jacques. *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada* (Zagreb: Golden marketing, 1998.).
- Lener, Robert E. "The Black Death and Western European Eschatological Mentalities" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel

- Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 77-105.
- Lopez, Roberto. *Rođenje Evrope* (Zagreb: Školska knjiga, 1978.).
- Lučić, Josip. "O pomorskim vezama Dubrovnika sa Zadrom i ostalim gradovima Dalmacije u XIII. stoljeću" u *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 267-302.
- Lučić, Josip. "Pelješac od dolaska Slavena do potpadanja pod vlast Dubrovačke Republike" u: Josip Lučić, *Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba Republike*, (Dubrovnik, 1990), 170-235.
- Lučić, Josip. "Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII. stoljeću" u *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 413-444.
- Lučić, Josip. "Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII. stoljeću" u *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 372-412.
- Lučić, Josip. "Pomorsko-trgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u XIII. stoljeću" *Dubrovačke teme* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991.), 303-346.
- Mahnken, Irmgard. *Dubrovački patricijat u XIV veku*, sv. 1 (Beograd: SANU i Naučno delo, 1960.).
- Malthus, Thomas. *An Essay on the Principle of Population* u www.ac.wvu.edu/~stephan/malthus/malthus0.html i dalje (posljednji put mijenjano 10. kolovoza 1997.). Digitalizirano prema: Malthus, Thomas. *An Essay on the Principle of Population* (London: Printed for J. Johnson in St. Paul's church-yard, 1798.).
- Marks, Geoffrey. "Medieval Medicine's Response to the Black Death" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 57-64.
- McCall, Andrew. *I reietti del Medio Evo* (Milano: Mursia, 1987.).
- McNeill, William H. *Plagues and peoples* (Garden City: Anchor Press, 1976.).
- Meiss, Millard, *Painting in Florence and Siena after the Black Death* (Princeton: Princeton University Press, 1951.).
- Montanari, Massimo. *Alimentazione e cultura nel Medioevo* (Bari: Laterza, 1989.).
- Montanari, Massimo. *La fame e l'abbondanza - Storia dell'alimentazione in Europa* (Bari: Laterza, 1997.).
- Morris, Christopher. "The plague in Britain", *Historical Journal* 14/1 (1971.): 205-224.

- Nagy, Josip "Prva utanačenja između bosanskih banova i Dubrovnika" u *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, ur. V. Čorović, M. Deanović, F. Fancev, F. Kidrič, P. Kolendić, J. Nagy, M. Tentor (Dubrovnik: Knjižara "Jadran", 1931.), 25-32.
- Nohl, Johannes. "The Black Death's Grim Death Toll" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.), 48-56.
- Novak, Grga. *Prošlost Dalmacije*, sv. 1 (Split: Marijan tisak, 2004.).
- Osheim, Duane J. "The Black Death" Microsoft Encarta @ Online Encyclopedia 2004 (<http://encarta.msn.com>).
- Ostrogorski, Georgije. *Istorija Vizantije* (Beograd: Prosveta, 1947.).
- Peković, Željko. "Urbani razvoj Dubrovnika do 13. stoljeća" *Dubrovnik* 4/8 (1997.): 166-207.
- Pirello, Paolo. "Peste Nera, prezzi e salari" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993.*, ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 175-214.
- Pirenne, Henri. *Privredna povijest evropskog zapada u srednjem vijeku* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1958.).
- Pounds, N. J. G. *An Economic History of Medieval Europe* (New York: Longman, ³1980.).
- Povijest Hrvata - srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek (Zagreb: Školska knjiga, 2003.).
- Practical medicine from Salerno to the Black Death*, ur. Luis Garcia-Ballester, Roger French, Jon Arrizabalaga i Andrew Cunningham (Cambridge: Cambridge University Press, 1994.).
- Prelog, Milan. "Dubrovački statut i izgradnja grada (1272.-1972.)" u *Tekstovi o Dubrovniku* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti - Društvo prijatelja dubrovačke starine, 2003.), 21-44.
- Prelog, Milan. "Urbanistički razvoj Dubrovnika" u *Tekstovi o Dubrovniku* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti - Društvo prijatelja dubrovačke starine, 2003.), 45-50.
- Premuda, Loris. "Storia della quarantena nei porti Italiani" *Rad JAZU* 384 (1980.): 107-119.
- Prokopij iz Cezareje, *Pod Justinijanovim žezlom* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.).
- Haven Putnam, Bertha. *The Enforcement of the Statutes of Labourers, during the First Decade after the Black Death 1349-1359* (New York - London: Columbia University & Longman, 1908.).

- Rad JAZU 384 - Radovi sa međunarodnog simpozija u povodu šestote obljetnice dubrovačke karantene održanog 29. i 30. rujna 1977., ur. Mirko Dražen Grmek (Zagreb: JAZU, 1980.).
- Raukar, Tomislav. "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću" *Historijski zbornik* 33-34 (1980.-1981.): 139-209.
- Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.).
- Raukar, Tomislav. *Srednjovjekovne ekonomije i hrvatska društva* (Zagreb: FF Press, 2003.).
- Ravančić, Gordan. "Imago vini (pokušaj sagledavanja predodžbe o vinu u srednjovjekovnom Dubrovniku)" *Dubrovački horizonti* 38 (1998.): 81-102.
- Ravančić, Gordan. "Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) - raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra" *Povijesni prilozi* 26 (2004.): 7-18.
- Ravančić, Gordan. *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.).
- Rešetar, Milan. *Dubrovačka numizmatika* sv. 1 (Sremski Karlovci: SANU, 1924.).
- Risse, Guenter B. *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals* (New York - Oxford: Oxford University Press, 1999.).
- Rokai, Petar. *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku* (Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1995.).
- Shrewsbury, J.F.D. *A History of Bubonic Plague in the British Isles*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970.).
- Skip Knox, E. L. "The Black Death - Historical Timing of the Plague" (<http://history.idbsu.edu/westciv/plague/21.htm> zadnji put mijenjano 18. kolovoza 1995.).
- Skip Knox, E. L. "The Black Death - Origins of the Plague" (<http://history.idbsu.edu/westciv/plague/02.htm> zadnji put mijenjano 1. kolovoza 1995.).
- Slicher van Bath, B. H. *Storia agraria dell'Europa occidentale (500-1850)* (Torino: Einaudi, ²1972).
- Steindorff, Ludwig. "Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana" *Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986.): 141-152.
- Steindorff, Ludwig. *Die dalmatinischen Küstenstädte im 12. Jahrhundert* (Köln-Wien: Böhlau, 1984.).

- Swanson, Robert N. *Religion and Devotion in Europe, c. 1215 - c. 1515* (Cambridge - New York: Cambridge University press, 1995.).
- Šišić, Ferdo. *Pregled povijesti hrvatskog naroda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1962.).
- Tadić, Jorjo. "Istorija Dubrovnika do polovine XV veka" *Istorijski časopis* 18 (1971.): 13-44.
- Tartalja, Hrvoje. "Dubrovačko ljekarništvo" u *Veteris Ragusae medicina et pharmacia*, ur. Milan Šuput (Zagreb: Pliva, nema godine izdanja), 23-34.
- The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, 1999.).
- The Black Death*, ur. Rosemary Horrox (Manchester - New York: Manchester University Press, 1994.).
- The Towns of Italy in the later Middle Ages*, ur. Trevor Dean (Manchester - New York: Manchester University Press, 2000.).
- Tuchman, Barbara W. *A Distant Mirror - The Calamitous 14th Century* (New York: Ballantine books, 1979.).
- Twigg, Graham. "The Black Death in England: An Epidemiological Dilemma" u *Maladies et société (XIIe-XVIIIe siècles)*. Actes du colloque de Bielefeld, (Pariz: Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique, 1989.), 75-98.
- Twigg, Graham. *The Black Death: A Biological Reappraisal* (New York: Schocken Books, 1984.).
- Varanini, Gian Maria. "La peste del 1347-50 e i governi dell'Italia centro-settentrionale: un bilancio" u *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione - Ati del XXX Convegno storico internazionale održanog u Todi, 10.-13. listopada 1993.*, ur. Enrico Menestò (Spoleto: Centro Italiano di studi sull'alto medioevo, 1994.), 285-317.
- Vojnović, Kosta. *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj* (Zagreb: JAZU, 1899.).
- Wenzel, Siegfried. "Pestilence and Middle English Literature: Frair John Grimestone's Poems on Death" u *The Black Death - The Impact of the Fourteenth-Century Plague*, ur. Daniel Willman (Binghamton, NY: Center for Medieval & Early Renaissance Studies, 1982.), 131-159.
- Ziegler, Philip. "Educational, Agricultural, and Architectural Impact of the Black Death" u *The Black Death*, ur. Don Nardo (San Diego: Greenhaven Press, Inc., 1999.), 102-108.
- Ziegler, Philip. *The Black Death*, (London: Penguin Books, 1998.).

Živković, Pavo i Stolić, Vladimir. "Prevenција i liječenje
kuge sredinom XIV. stoljeća u Bosni i u Humu" *Acta
Facultatis medicae Fluminensis* 15/3-4 (1990): 65-67.

SAŽETAK

Epidemija Crne smrti koja je zahvatila europski kontinent polovicom 14. stoljeća nije mimoišla jadranski bazen niti istočnu jadransku obalu. Sačuvana izvorna građa zorno svjedoči o samom dolasku bolesti u grad i njenom tijeku, te je malo neobično da je historiografija u nas nekako preskočila ovu temu.

Na temelju te građe i postojeće literature o Crnoj smrti u Europi cilj ovog rada bio je ocrtati glavne smjernice zbivanja u Dubrovniku tijekom epidemije, te ustanoviti u kojoj mjeri je dubrovačka 1348. usporediva s rezultatima istraživanja u drugim europskim (poglavito talijanskim) gradovima. Analiza građe iz razdoblja epidemije pokazala je da se neki obrasci širenja epidemije mogu prepoznati i u dubrovačkom slučaju.

U konačnici ostaje pitanje u kolikoj je mjeri Crna smrt 1348. oblikovala društveni život Dubrovnika tijekom sljedećih desetljeća, te je li bila prekretnicom dubrovačkog razvoja. Prema svemu sudeći, epidemija je izazvala veliki strah i osvijestila mnoge o vlastitoj smrtnosti i malenkosti pred onim što su smatrali božanskom providnošću. Samim time kuga 1348. godine bila je tek prvi udarac na mentalne sklopove i shvaćanja onovremenih ljudi. Čini se da su preživjeli mislili kako su nakon epidemije "izbjegli" najgorem. Međutim, njihov stav prema bolesti u osnovi se nije promijenio. Tome u prilog zorno svjedoči činjenica da su gotovo jednako pogubne bile i epidemije tijekom 60-ih godina istoga stoljeća. Djelovanje dubrovačkih vlasti, glede obuzdavanja bolesti u gradu, ostalo je jednako nedjelotvorno kao i tijekom pogubnih mjeseci 1348. godine.

Promjena svijesti glede epidemije i mogućnosti njenog sprečavanja i kontrole može se uočiti tek iza 1377. godine i uvođenja prve karantene. Iz svega navedenog proizlazi da je epidemija s polovice 14. stoljeća označila tek prvi korak u mijeni društvene stvarnosti srednjovjekovnog Dubrovnika. Odnos prema životu i smrti značajnije će se promijeniti tek s učestalim pojavama epidemije u Gradu i njegovoj okolini. Međutim, pri tome nikako ne treba izostaviti druge gospodarske i političke čimbenike koji su nesumnjivo doprinijeli toj mijeni.

Ključne riječi: kuga, Dubrovnik, srednji vijek, Crna smrt

ABSTRACT

Plague epidemic that embraced Europe in the mid-fourteenth century, commonly known as the Black Death, did not miss the eastern Adriatic coast. The extant sources witness about the course of events during the period of the plague, at least in the region of Dalmatia. Thus it is rather peculiar that Croatian historiography somehow has not dealt with the questions regarding the Black Death and its consequences on the medieval population in the Croatian lands.

The chief goal of this dissertation was to draw rough sketch of the events during the plague months in medieval Dubrovnik, and to examine the range of the plague consequences. At the same time, the results of the investigation were compared with the results of the similar researches taken in the Italian medieval towns. On the basis of the extant sources and the available literature, the investigation has proved that Dubrovnik example is in many respects analogous to the case studies about the Black Death in the Tuscan cities.

However, the investigation has explained that the question about the long term impact of the Black Death cannot be localized on the epidemics of 1348. Therefore, the statements about the Black Death as the turning-point of social history in Dubrovnik still cannot be proven. Namely, this epidemic provoked a horrible terror, and made majority of people to think about their own fragileness and mortality; especially since most of them saw Black Death as a divine act. Still, it seems that those who survived thought that they managed to escape or to redeem. The actions of Dubrovnik authorities during the plague epidemic that came in 60's and 70's of the same century illustrate that they have not learned anything during the previous plague. Thus, the Black Death was only the first strike (or shock) that disturbed mental structures of medieval population of Dubrovnik. The result of a supposed mental change provoked by the plague can be noticed in 1377 - when city of Dubrovnik organized the first health quarantine. Was this accompanied with the change regarding the social and intellectual values still has to be investigated - primarily through the research of the last wills of this period. Since the results of this dissertation has demonstrated that the Dubrovnik case is similar to the examples of the Italian cities, it would not be surprising that regarding this question the results will be comparable.

Key words: plague, Dubrovnik, middle ages, Black Death

ŽIVOTOPIS

Rođen sam 1972. godine u Zagrebu, gdje sam završio osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Nakon završene srednje škole, 1991. godine upisujem jednopredmetnu povijest na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Diplomiravši, tijekom šk. god. 1996./1997. pohađao sam poslijediplomski studij srednjovjekovnih studija na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti, gdje sam stekao zvanje magistra struke na polju srednjovjekovnih studija. Godine 1997. upisao sam poslijediplomski studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, te sam magistrirao 1999. godine s temom "Život u krčmama u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku". Od 1998. zaposlen sam kao znanstveni novak na Hrvatskom institutu za povijest.

SADRŽAJ

Uvod	1
Najveće epidemije kuge na europskom kontinentu do 14. stoljeća i odnos prema bolesti	4
Crna smrt prije dolaska u Europu	17
Stanje Europe u prvoj polovici 14. stoljeća	19
Historiografija o Crnoj smrti	30
Historiografija o Crnoj smrti u Dubrovniku	57
Izvorna građa o Crnoj smrti u Dubrovniku polovicom 14. stoljeća	61
Prilike u Dubrovniku uoči epidemije	84
Političke i gospodarske okolnosti	85
Higijenske i javno zdravstvene okolnosti	98
Crna smrt u Dubrovniku	110
Dolazak i širenje	110
Reakcija vlasti	124
Doživljaj epidemije	142
Posljedice epidemije	180
Demografska slika	180
Gospodarstvo	192
Svijest o kugi i epidemiji općenito	204
Zaključna razmatranja	214
Appendix	221
Popis oporučitelja prema <i>Testamenta notariae</i> 10-1, sv. 5 (1348. godina)	221
Izbor transkripcija oporuka iz <i>Testamenta notariae</i> , 10-1, sv. 5	242
Popis izvora i literature	320
Izvori	320
Objavljeni izvori	320
Neobjavljeni izvori	321
Literatura	322
Sažetak	333
Abstract	334
Životopis	335